

E E V A A A R N I O

PÄÄMÄÄRÄT LIIKKEESSÄ

SoPhi

Eeva Aarnio

PÄÄMÄÄRÄT LIIKKEESSÄ

*Puolueohjelmien kirjoittamisen
muuttuvat merkitykset Suomessa
1950-luvulta 1990-luvulle*

SoPhi

Jyväskylän yliopisto
1998

SoPhi 30

Jyväskylän yliopisto
1998

SoPheja myy:

Kampus Kirja

Kauppakatu 9, 40100 Jyväskylä

puh. 014-603157, fax 014-611143, e-mail kampuskirja@co.jyu.fi
sekä tasokkaat kirjakaupat.

ISBN 951-39-0340-0

ISSN 1238-8025

Copyright © Eeva Aarnio

Paino Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä 1998

Kansipaino ER-Paino Ky, Lievestuore

Kansi Paula Kangasniemi

Taitto Juha Virkki

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	9
2 OHJELMA TEKONA	19
2.1 Periaatteiden ja poliittisten käytäntöjen suhde	19
2.2 Poliittisesti toimiminen	29
2.3 Tulkintanäkökulma	35
2.4 Aineisto	42
3 OHJELMAN MUUTOS: VALMIISTA TEKSTISTÄ PROSESSIKSI	53
3.1 Ohjelmankirjoitus ja ohjelman asema Suomessa	54
3.2 Periaatteista kommunikaatiovälineeksi kokouksessa	64
3.3 Yhteiskunnan suunnittelusta tämän ajan tulkintaan keskustassa	98
3.4 Ohjelmatyön eriytyminen kahtaalle	119
4 PROVOSOINNIN JA INTEGROINNIN RETORIikka	122
4.1 Foorumin idea	123
4.2 Foorumin emotionaalisuus	135
4.3 Foorumilla näkemykset kulkevat kahteen suuntaan	140
4.4 Luonnos provokaation ja integraation välineenä	152
4.5 Erottumisen politiikka vai tyhjä ykseys?	160

5 PÄTEVÖITYMISEN JA VALLANTAVOITTELUN FOORUMI	164
5.1 Pätevöitymisen edellytykset: henkilöt, tilanne ja tila	165
5.2 Ohjelmatyö uran vaiheena: Väyrynen ja Pietikäinen	173
5.3 Tulkintaeroja: <i>poetikko</i> ja <i>päättäjä</i> kohtaavat	181
5.4 Asiantuntijat avartamassa näkemyksiä	196
5.5 Aate on ankara ase	204
 6 MUUTTAA SÄILYTTÄMÄLLÄ VAI SÄILYTTÄÄ MUUTTAMALLA?	 207
6.1 Aatteen myyttinen ydin	208
6.2 Kamppailu symbolisesta vallasta	220
6.3 Ohjelma päivitetään vastaamaan nykyaikaa	224
6.4 Tämän ajan kysymysten hahmottaminen	232
6.5 Jatkuvuus vai avaus?	241
 7 RITUAALINEN VAI POLIITTINEN OHJELMA?	 244
 SUMMARY	 263
 LÄHTEET	 267
 AINEISTO	 274
Arkisto-, puoluekokous- ja ohjelmamateriaali	274
Lehtiartikkelit	276
Kirjallisuus	284
Haastattelut	285
 LIITTEET	 287

ESIPUHE

Puolueohjelmatutkimuksen perinne on Jyväskylän yliopiston valtiopopissa vahva, eikä politikoinnin ja politisoinnin taitojen koettelu puoluekentälläkään ole aivan vierasta: mahdollisuuksien tuntemus on koitunut eri henkilöiden kautta puoluekentän hyväksi sen ”laidasta laitaan”. Suotuisampaa ja innostavampaa tutkimusympäristöä voi tuskin toivoa.

Matkani ohjelmatekstien pariin alkoi 1990-luvun alussa. Sitä on periksiantamattomasti tukenut ja sen on mahdollistanut akatemiaprofessori Kari Palonen. Ohjaajani intellektuaalinen kiinnostus sekä kommentit ja ideat ovat olleet korvaamattomia kaikissa vaiheissa. Tästä hänelle vilpittömän kiitokseni. Kiitän työn virallisia esitarkastajia professori Olavi Borgia ja professori Kyösti Pekosta. Heidän kommenttinsa ja parannusehdotuksensa olivat erittäin arvokkaita puhumattakaan tuesta, jota he osoittivat tutkimuksen eri vaiheissa. Haluan kiittää niitä, joiden kanssa olen vuosien kuluessa saanut työskennellä ja jotka ovat seminaareissa antaneet tervetullutta palautetta. Erityisen kiitokseni osoitan Pekka Korhoselle, joka kommentoi käsikirjoitusta useassa vaiheessa ja oli aina valmis kuuntelemaan ja dialogiin. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria projektin johtajaa Matti Hyväristä kiitän metodologisista kommenteista ja neuvoista. Toivon myös, että Jukka Kanerva tiesi kiitollisuuteni niistä pohdintoista, joita minulla oli mahdollisuus hänen kanssaan käydä. Jaakko Pehkonen kommentoi työtä sen varhaisessa vaiheessa. Merja Kauhaselta sain monipuolista apua. Molemmille lausun kiitokseni tutkimustyön ahdistuksen ja ilojen jakamisesta.

Aineistojen keruussa auttoivat Minna Piippo ja Irma Rohula. Juha Virkki paransi työn kieliasun ja saattoi käsikirjoituksen kirjaksi. Olli Kalpio työsti kuviot. Englanninkielisen kieliasun tarkisti Elizabeth Moulton. Kiitän lämpimästi heitä kaikkia. Ohjelmavaikuttajille, erityisesti työssä anonyymiksi jäävälle, olen kiitollinen antoisista keskusteluista ja ideoista. Kiitän myös Porvarillisen Työn Arkiston sekä Keskustan ja Maaseudun Arkiston henkilökuntaa ja Kansallisen Kokouksen ja Suomen Keskustan puoluetoimiston väkeä joustavasta yhteistyöstä. Taloudellisesta tuesta kiitän Suomen Kulttuurirahastoa, Suomen Akatemiaa ja Jyväskylän yliopistoa, jonka yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos tarjosi lisäksi erinomaiset tutkimusolot ja hyväksyi tämän teoksen SoPhi-sarjaansa.

Lopuksi kiitokseni Sepolle, joka kärsivällisesti ja huolehtivasti jakoi tämän matkan kanssani.

Jyväskylässä 23.11.1998

Eeva Aarnio

*”Nämä ovat vähän niin kuin tämmöisiä tulipaloja,
että se tulee oikea tilanne, yhteiskunnallinen tilanne,
tulee ne henkilöt, sitten se joku naama,
jonka tueksi se tavallaan tehdään.
Ja tavallaan voi joskus ajatella että kasvattamiseksi.
Niin, tuota se palaa aikansa ja sitten se sammuu.”*

(Keskustalainen ohjelmavaikuttaja)

1

JOHDANTO

Ruotsin kielen *program* suomennettiin vuoteen 1880 asti sanoilla *Julistuskirja* tai *kutsumuskirja*. Rinnalla käytettiin myös suomennosta *programmi*. Menettelytavoista puhuttaessa saattoivat vastineena esiintyä *käskey*, *sääntö* ja *käytöksen osoitus*. Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen esittämän uudissan *ohjelma* perustana on germaanisperäinen *ohja* ja tästä muodostettu uudissana *ohje*. Ennen vuotta 1845 ohjeen merkityksessä käytettiin puolestaan muun muassa sanoja *o(i)jennusnuora* ja *o(i)jennus*.¹ Sanaperheeseen kuuluvien *ohjaksen*, *ohjastamisen*, *ohjaamisen* ja *ohjaailun* konnotaatiot kertovat johtamisesta, johdattamisesta sekä jonkun hallinnassa ja kurissa pitämisestä. Ohjasten avulla ajettiin ja kannustettiin hevosta sekä pidettiin se suunnassa.² Ohjaksilla voitiin vauhtia jarruttaa ja liikkeen suuntaa säädellä. Vetämällä vasemmalta puolelta saatiin ohjastettava kaartamaan vasemmalle, kun tiukattiin otetta puolestaan oikean puolen ohjaksesta hepo kääntyi oikealle. Jos ratsu kulki haluttuun suuntaan, ohjastamisen tarve oli vähäistä. Nytemmin ohjelma selitetään *Nyky-suomen sanakirjassa* jotain hanketta tai toimintaa varten tehdyiksi, tavallisesti yhtenäisen, järjestel-

¹ Häkkinen 1987, 208-209; Häkkinen 1997, 222-223.

² Suomen sanojen alkuperä 1995, 259; Suomen kielen etymologinen sanakirja 1958, 419-420.

mällisen kokonaisuuden muodostavaksi suunnitelmaksi tai selonteoksi niistä päämääristä, joihin esimerkiksi poliittinen puolue pyrkii³.

Kokemukset ja odotukset poliittisen toiminnan ja ohjelman suhteesta ovat tuottaneet etymologisista perusteista etäännyneitä, uudistuneita ja keskenään kerrostuneita puolueohjelman merkityksiä. Suhtautuminen ohjelmiin on Suomessa niin puolueissa kuin tutkimuksessaakin vaihdellut.⁴ Sodanjälkeisessä kasvun kohdentamisen suunnitelmien ajasta aina 1970-luvulle niitä arvostettiin. 1970-luvun tehtailevan kirjoittamisen jälkeen suhtautuminen muuttui kyynisemmäksi. 1980-luku oli periaatteellisen ohjelman arvon palauttamisen, mutta myös ohjelmien muodon ja tyylien moninaistumisen sekä hajoamisen aikaa. Tutkimuksessa oltiin selvästi siirrytty käsittelemään ohjelmia itsenäisenä kirjallisena genrenä, tekstilajina⁵. Kun tulin puolueohjelmien pariin 1990-luvun alussa, elettiin ohjelmien tutkimuksessa nousukautta argumentaatioteoreettisten lähestymistapojen myötä. Jyväskylässä valtio-opissa ohjelmiin kohdistuva tutkimus oli vireätä, ohjelmia alettiin järjestelmällisesti koota tiedostomuotoon ja samalla pohdittiin automaattisen tietojenkäsittelyn soveltamismahdollisuuksia politologisessa tekstintulkinnassa.⁶

Politologisessa tutkimuksessa suhtautuminen ohjelmiin on vakiintunut myönteiseksi, mutta esimerkiksi lehdissä esitetään jatkuvasti käsityksiä ohjelmien hyödyttömyydestä käytännön politiikalle. Pettymys purkautuu kritiikkinä, kun puolueita jakavat suuret kysymykset ovat hävinneet ohjelmista ja tilalle ovat tulleet puolueita sisäisesti halkovat, fraktioihin jakavat nyansoidummat kiistat. Ohjelmalta odotetaan usein edelleen etymologiansa mukaisesti selkeitä tavoitteita ja suuntaavuutta, ohjesäännön ja ohjasten roolia. Kritiikkiin lähdetään vastaamaan poli-

³ Osa IV, 1996, 15.

⁴ Olavi Borg kokosi väitöskirjansa *Suomen puolueideologiat* (1964) perusaineiston pohjalta kokoelman *Suomen puolueet ja puolueohjelman 1880-1964* (1965a). Yhdessä Ralf Heleniuksen väitöskirjan *The Profile of Party Ideologies* (1969) ne muodostavat perustan suomalaiselle ohjelmatutkimukselle.

⁵ Palosen artikkeli *Uudistuvassa Ihmiskunnassa* (1986) näyttää konkreettisesti tutkimuskohteiden muutoksen ohjelmissa. Kanerva toim. 1991 osoittaa kokonaisuudessaan puoluteoreettisista näkökulmista irtautuneet menetelmä- ja teoriavalinnat ohjelmia tutkittaessa.

⁶ Ks. ”ohjelmaprojektin” julkaisuista Aarnio 1994; Aarnio & Palonen toim. 1995 ja Aarnio & Kanerva toim. 1995.

tiikan toiminnallisesta käsityksestä siten, että ohjelmat nähdään uusien kysymysten problematisoinnin foorumina ja ennen kaikkea erilaisten mielipiteiden kamppailuna niin puolueen sisäisessä kuin puolueiden välisessä toiminnassa. Kriitikissä politiikka-käsitys perustuu puolestaan yhtenäisyyden korostamiseen erojen tuottamisen politiikan sijasta.

Aatteet ovat kuolleet, politiikan vetovoima hiipunut, kukaan ei kehtaa julistaa merkittäviä yhteiskunnallisia päämääriä tai edes puhua konkreettisten muutosten puolesta. Johtavat poliitikot eivät johda kansalaisia minnekään. He hoitavat asioita reagoiden ongelmiin, joita kohdalle sattuu. Parasta politiikkaa mihin he pystyvät, on sopeuttaminen, joka höylää kuluja siivu kerallaan.⁷

Jos kohta ohjelmia kritisoidaankin, vakiintuneissa puolueissa valtaosa jäsenistöstä suhtautuu periaatteelliseen ohjelmaan sitä sen kummemmin problematisoimatta. Ohjelmat ja ohjelmatöiden ympärille rakennetut rituaalit elävät omaa häiriötöntä elämäänsä. Kolminapaisessa asetelmassa on kyse erilaisista suhtautumistavoista ohjelmaksi kutsuttavaan ilmiöön. Erilaiset näkökulmat ohjelmaan eivät näytä kohtaavan. Tämä johtaa pohtimaan näiden käsityksien vaihtelevia perusteita. Mistä erilaiset käsitykset polveutuvat? Millaisia muita aiemmin yksilöimättömiä odotuksia ja sisältöjä ohjelman käsitteeseen on kiteytynyt⁸? Tätä kautta jäsentyy ajatus siitä, että ohjelmaa olisi lähestyttävä laajasti ilmiönä. Ilmiönä, joka on tavoitettavissa sen sisältämien tekojen perspektiivistä.

Tämä tutkimus ei kertaa toteutettuja ohjelmaprosesseja historiallisina kertomuksina eikä puutu ohjelmien substantiaaliisiin kysymyksiin: ohjelmatekstistä koskeviin kiistoihin, valintoihin tai esimerkiksi esittämiseen liittyviin seikkoihin. *Ohjelmatöitä koskevasta aineistosta tutkin ohjelmakäsitysten*

⁷ Luotonen Talouselämä 12.6.1998, 7. Eero Silvasti jatkoi Helsingin Sanomissa (15.8.1998, A2) keskustelua. Hänenkin mielestään eletään suunnattoman politiikan aikaa, jossa hallitseva voima on nimeltään olosuhteiden tyrannia. Henri Vogt vastasi Silvastille (HS 23.8.1998, A2) arendtlaisesta näkökulmasta, jonka mukaan politiikka on yksilön mahdollisuus mennä sisään, olla jotain mieltä, odottaa että häntä kuunnellaan ja että hänen näkökulmansa arvioidaan. Tässä näkökulmassa joukkovoiman osoittamisen sijaan on oleellista yksilöllisten mielipiteiden mahdollisuus elää ja olla vapaasti yhteisössä.

⁸ Ajatus monien merkityksien kiteytymisestä käsitteeseen on Koselleckin käsitetutkimuksellisen ohjelman ”lähtökohta” (1972, XXII).

muutosta. Tämä materiaali on väylä ihmisten intellektuaaliseen toimintaan.

Tutkimuksessa analyysin kohteena ovat siis havaitut ohjelman käsitteen erilaiset variantit. *Sen ensimmäinen tavoite on selvittää mitä puolueohjelman käsite on merkinnyt ja millaisia merkityksiä sillä tällä hetkellä nähdään olevan.* Analysoin ohjelman käsitteen tulkinnan muutoksia. Muutos voi ensinnäkin koskea ohjelman itsensä käsittämistä tekstinä. Millaisia muutoksia ohjelmassa on tekstilajina tapahtunut? Toiseksi muutos voi kertoa ohjelman ja politiikan välisen suhteen liikkeestä. Kolmanneksi ohjelman käsite voi toimia viitteenä muutoksesta politiikan ymmärtämisen suhteen. Muutoksien selvittäminen vaatii tarkastelussa ajallisen perspektiivin ja aineiston, josta muutos on luettavissa. Käsitelähtöisessä tarkastelussa *ohjelma* tulkitaan liikkeessä olevaksi ilmiöksi, jolle poliittiset toimijat antavat vakiintuneista käsityksistä, omista lähtökohdistaan ja intentioistaan riippuvan sisällön. Käsite sisältää näin kerrostuneita merkityksiä.⁹

Tarkastelen ohjelmaa sen sisältämän toiminnan perspektiivin kautta. Millaisia tekoja ohjelman kirjoitus sisältää? Mistä ohjelmatoiminnassa on kyse ja millaisia viitteellisiä merkityksiä sillä on? Milloin siinä realisoituu poliittisuuden mahdollistava moninaisuus? Milloin ohjelmatoiminnassa tavoitellaan yhtenäisen linjan muodostumista tai rituaalista yhtenäisyyden korostamista, jotka vähentävät poliittisuuden intensiteettiä? *Tutkimuksen toinen tavoite on saada esiin se, millaista poliittista toimimista ohjelmatyö on.* Milloin ohjelma nähdään toimintakenttänä? Hannah Arendtin termin *valmistaminen* on *toiminnan* vastakohta. *Valmistaminen* tukeutuu tiettyyn päämäärään johdattavaan malliin tai ideaan. *Toiminta* täyttää poliittisuuden reunaehdot: moniäänisyyden, konfliktisuuden ja kontingenssin. Voisiko ohjelmatyötä jäsentää *valmistamisen* ja *toiminnan* poliittisuuden intensiteetin erojen avulla?¹⁰

Valtaosa poliittisista teoista tapahtuu kielen kautta. Toimijat kohtavat kielen muodostamalla arenalla. Poliittisesti toimimisessa on siten keskeistä kielen käyttö toimintana ja erilaisia resursseja sisältävänä. Inspiraatioita kielen käytön toiminnalliseen analyysiin tarjoavat viimeaikaisessa angloamerikkalaisessa ja eurooppalaisessa poliittisen ajattelun tutkimuksessa esitetyt huomiot poliittisista kielistä.¹¹

⁹ Ball 1988; Skinner 1989; Farr 1989.

¹⁰ Ks. valmistamisen ja toiminnan käsitteet esim. Arendt 1958, 7, 175-181.

¹¹ Esim. Pocock 1984; 1987; Connolly 1983; Ball 1988.

Tässä tutkimuksessa kielen foorumi motivoi kohdentamaan huomion edelleen kahteen suuntaan. Ensimmäkin, ohjelmatoiminta voi tarjota tilaisuuden artikuloida moniäänisyyden tuottamia avauksia ja jonkin uuden liikkeelle laittamista. Tarkoituksenani on analysoida tuota toimintakenttää, jotta pystyisin vastaamaan kysymykseen *jätetäänkö puolueissa käyttämättä tai ylenkat sotaan ko niissä ohjelmatoiminnan avulla avautuvia tilaisuuksia artikuloida moniäänisyyden tuottamia avauksia ja jonkun uuden liikkeelle laittamista*. Tätä tapausta kohtalokkaampi lienee ainoastaan tilanne, jossa ohjelmatoiminnassa ei edes tavoitella mitään uutta tai ”liikettä”.

Ohjelmien laadintaan käytetään jopa vuosia. Luonnoksen työstämisen vaiheet, ohjelmaa käsittelevien tilaisuuksien kuten seminaarien järjestäminen tai kenttäpalautteiden kerääminen, on puolueissa yleensä erittäin yksityiskohtaisesti suunniteltu ja toteutettu. Nämä suunnitelmat on dokumentoitu näytävästi lehtiin ja kattavasti puolueiden arkistoihin. Poliittisesti toimiminen ei käynnisty kuitenkaan näiden ulkoisten seikkojen varassa. Moninaisuuden inhimillinen aktiviteetti¹² vaatii kysymysten asettamista, vakiintuneiden tulkintojen kyseenalaistamista ja keskusteluosapuolien välistä kilpailevaa ja konfliktista suhdetta. Tämän asetelman mahdollistamiseksi puolueissa ei ole laadittu suunnitelmia. Puolueen näkökulmasta poliittisen itsereflektion artikuloiminen ohjelmatoiminnan osana on katkettu. Se on siellä läsnä, kuten aineistoon kerätyt haastattelut kertovat.

Niinpä toinen kiinnostukseni kohde on oletus ohjelmatyöstä tilaisuutena harjaantua tai harjaannuttaa muita poliittisessa toiminnassa. Kieli toiminnan areenana mahdollistaa muun muassa toisiin vaikuttamisen, vallasta kamppailun, vallankäytön tai se voi vaikkapa johdattaa huomaamaan asioiden tulkinnanvaraisuuden ja tulkinnallisuuden resurssit muutamia mahdollisuuksia mainitakseni. Tällöin toimintaa tarkastellaan sen sisällön lisäksi kiinnittäen huomiota sen poliittisuuden laatuun. Ohjelmafoorumilla voidaan tämän näkemyksen mukaan tuottaa niin puoluetta kuin yksittäistä poliittista toimijaa hyödyttävää poliittista pelivaraa eli harjaannuttaa kykyä havaita toisin toimimisen mahdollisuuksia.¹³ Suo-

¹² Arendt käyttää tästä termiä *vita activa* (1958, 178).

¹³ Pocockin (1975, 156) mukaan ”politics is dealing with the contingent event”.

Palonen on suomentanut kontingenssin pelivaraksi. Tuolloin politiikan idea on pelivaran käsitteleminen. (1997a, 32)

malaista puoluetoimintaa koskevissa tutkimuksissa on poliittisen koulutuksen ja kasvatuksen todettu 1960-luvulta lähtien vähentyneen¹⁴. Myös politiikan professionalisoitumista koskevien havaintojen mukaan perinteisten edustajamallien rinnalle on noussut puoluetoiminnan ulkopuolella pätevyityneiden asiantuntijaedustajien ryhmä¹⁵. Puolueen väljentyneyt ote edustajiinsa ja heidän itsenäisyytensä ei ole puolueen olemassaololle välttämättä uhka. Kuitenkin kysymys siitä, ymmärtävätkö toimijat poliittisen toiminnan monikerroksisuutta ja sen tarjoamia mahdollisuuksia, koskee puolueen toimijoita yhteisesti. Mitä edellytyksiä tai esteitä ohjelmatoiminnalla on näyttäytyä poliittisen arvostelukyvyn – poliittisen kypsyyden, tajun ja vaiston – esittämisen ja kehittämisen foorumina?

Tämä tutkimus analysoi puolueiden periaatetasoista ohjelmatoimintaa. Periaateohjelma sisältää yleensä kuvauksen puolueesta, sen poliittisesta asemasta ja suhteesta muihin puolueisiin kattaen laajan ajallisen horisontin. Periaateohjelmassa käsitellään laaja kirjo politiikan alueita, puolueen perustavoitteita ja osoitetaan joitain konkreettisia toimintamalleja.¹⁶ Tämän tutkimuksen näkökulmasta periaatteellisessa ohjelmassa on keskeistä se, että sen hyväksyy puolueen ylin päätöselin¹⁷. Siten periaateohjelmien laatimisen aikana puolueissa tuotetaan runsaasti monipuolista (eri tasoista ja eri kohderyhmille tarkoitettua) ohjelmaa käsittelevää ja ohjelmaprosessia virittämään tarkoitettua materiaalia, joka on edelleen suhteellisen helposti tavoitettavissa.

Tutkimusaineistoni koostuu ohjelmatoiminnan aikana syntyneestä materiaalista, kuten lehtiartikkeleista, puoluekokous- ja arkistomateriaalista, sekä ohjelmatoimintaa koskevista haastatteluista. Olen valinnut sivun alalaidan viittaustekniikan, koska siten on helposti nähtävissä minkä tasoista aineistoa kulloinkin käytetään. Haastatteluja käsitellen tekstissäni, luku 3 lukuun ottamatta, anonymisti. Puhujan voi toisinaan tunnistaa. Haluan kuitenkin välttää sen, että lukija kiinnittää huomion puhujan henkilöllisyyteen ja hänen, ehkäpä tunnettuun, poliittiseen karaktääriin.

¹⁴ Esim. Rantala 1981, 115-116.

¹⁵ Ehdokasasettelun kannalta katso Kuitunen 1997; poliitikon kompetenssin kannalta Palonen 1997b.

¹⁶ Periaateohjelman erilaisista määrittämisistä ks. esim. Dörner 1995, 368; Kaack 1971, 402-403; Flohr 1968, 60.

¹⁷ Ks. ohjelmien nimikkeistä ja jaosta Borg 1995, 9.

Anonymiteetti korostaa lainauksien sisältämää ohjelmatyön aspektia. Kertomuksessa kokonaan anonyymiksi jäävän avaintiedottajan kohdalla arvioin keskustelujen muodostuvan avoimemmaksi nimettömyyden suojassa. 11 haastattelun aikana varsinainen tutkimusaihe ylitettiin taa-jaan, joten oli kohtuullista, että puhuja saattoi lausua käsityksiä kokonaisuudessaan vapaasti.

Tutkimuksen ensisijaiset kohdepuolueet ovat Kansallinen Kokoomus r.p. ja Suomen Keskusta r.p. Näiden lisäksi taustaa tuottavaa aineistoa on kerätty Liberaalisesta Kansanpuolueesta, Nuorsuomalaisesta Puolueesta, Suomen Kristillisestä Liitosta, Suomen Maaseudun puolueesta, Suomen Sosialidemokraattisesta Puolueesta ja Vasemmistoliitosta. Tarkasteluaanjakso käynnistyy 1950-luvun lopulta kokoomuksen vuoden 1957 ohjelmasta, ja päättyy 1990-luvulle, keskustan vuoden 1996 ohjelmaan. Tarkastelujakson pituutta määritti ennen kaikkea se, että tuona aikana ohjelmatoiminnassa vahvasti mukana olleet henkilöt oli mahdollista tavoittaa. Tämä on tärkeää nimenomaan sen vuoksi, että halusin kerätä merkittävien ohjelmavaikuttajien henkilökohtaisia käsityksiä ohjelmatoiminnasta, koska kiinnostukseni yksi puoli koski henkilöiden omia näkemyksiä siitä ”mitä oltiin tekemässä” ja tietenkin myös siitä mitä haastateltu itse katsoi tehneensä ohjelmaprosessiin osallistuessaan.

Näin saan mukaan ohjelman käsitteen avaamiseen sellaisen välineen, jota ei aiemmissa tutkimuksissa ole käytetty. Haastatteluissa oli kyse nimenomaan pääsemisestä kiinni toimimisen luonteeseen. Kaksi edellä esitettyä tutkimuksen päätavoitetta syventyvät ja yhdistyvät kysymykseksi siitä *miten ohjelmatoiminnassa toimitaan*.

Toiminnan näkökulmaa tarkastelemalla voidaan ymmärtää paremmin poliittisesti toimimista ja siihen liittyviä ongelmia. Ohjelman käsitteen muutoskertomus on myös kertomus siirtymisestä yhtenäisyydestä, yksiselitteisyydestä ja selkeydestä monimutkaisuuden maailmaan, jossa yksilöille jätetään vastuu – osin heidän itsensä sitä haluamatta – ympäröivän hahmottamisesta. Siinä voidaan myös nähdä viitteitä puolueen auktoriteetin kaventumisesta suhteessa jäsenistöön, mutta myös yhä esiintyvistä turvallisuuden kaipuusta, joka realisoituu yhtenäisyyskertomuksessa.

Vielä tällä hetkellä ollaan siis tilanteessa, jossa poliittista etsitään ja odotetaan löytyvän perinteisiltä päätöksentekoaalueilta. Laajat keskustelut poliitikkojen näköalattomuudesta, kyvyttömyydestä visioida tai hallita poliittisen toiminnan mahdollisuuksia kertovat siitä, että poliiti-

koilla arvioidaan yhä olevan tilaisuus reagoida esitettyyn kritiikkiin. Nyt kaivataan poliitikkojen omaa arviointikykyä ja kritisoidaan ikään kuin käytännön politiikan ulkopuolisen asiantuntijuuden aseman vahvistumista. Suomessa, toisin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, puolueilla ei ole varsinaisia omia tutkimuslaitoksia¹⁸, joissa tutkimuksella tuotettaisiin keskustelualoitteita ja -pohjia. Puolueissa visiointi on perinteisesti toteutettu puolueohjelmia laadittaessa. Valmiit ohjelmat eivät ole kuitenkaan kovin provosoivia. Jos ideoita ja toisin toimimisen mahdollisuuksia saadaan ohjelmatoiminnassa esille pitää kysyä sitä, minne ne matkan varrella jäävät.

Tutkimus koostuu johdannon lisäksi kuudesta luvusta. Luvussa 2, *Ohjelma tekona* käyn läpi tämän tutkimuksen tulkintanäkökulman sitoumuksia ja metodin, tutkimuksen käsitteistön, aineiston ja tutkimuksen kulun. Pyrin tuomaan esille tutkimuksessa tehtyjä valintoja ja toisin tekemisen mahdollisuuksia.

Luvussa 3, *Ohjelman muutos: valmiista tekstistä prosessiksi* pyrin yleisellä tasolla jäsentämään Kansallisen Kokoomuksen ja Suomen Keskustan periaatteellisten ohjelmatoiden analyysin avulla ohjelman käsitteen muutokset näissä puolueissa. Luvun alussa kertaan lyhyesti suomalaisen ohjelmankirjoituksen vaiheita ja ohjelman yleistä asemaa eri aikoina. Pohdin lisäksi eräitä sellaisia suomalaiselle poliittiselle järjestelmälle ja kulttuurille ominaisia piirteitä ja niiden muutoksia, joilla arvioin olevan merkitystä ohjelman aseman hahmottamisen kannalta. Käsitteen muutosanalyysin olen toteuttanut esittämällä kysymyksen siitä, mitä ohjelmalla aineiston eri kohdissa tarkoitetaan. Näin tekstimassasta on poimittu merkitykset, joiden tulkinnassa on syntynyt käsitys ohjelman käsitteen muutostrendeistä näissä puolueissa 1950-1990-luvuilla. Luvun keskeisimmän havainnon mukaan ohjelma-käsite on kerrostunut. Molemmissa puolueissa ohjelmatyön käsite on eriytynyt kahtaalle varsinaisesti 1980-luvulla. Tässä eriytymisessä kommunikaatioyhteydellä puolueen kentän ja puolueen johdon välillä on merkittävä asema.

¹⁸ Puolueet saavat ajankohtaista tutkimustietoa Suomen Gallupin puolueiden yhteistutkimuksen kautta, tutkimuslaitoksilta, säätiöiltä ja esimerkiksi työmarkkinajärjestöiltä. Ks. puolueiden organisaatioista ja oheisorganisaatioista Wiberg 1997.

Luvussa 4, *Provosoimnin ja integroimnin retorikka* kohdistan tarkastelun esille saatuun ohjelmatyön retoriseen ulottuvuuteen. Millä ehdoin ohjelmatyön retorinen ulottuvuus aktualisoituu? Mikä on luonnostekstin merkitys kommunikaatioyhteyden realisoitumisessa? Ohjelmafoorumilla muodostuu julkinen argumentoinnin asetelma, jossa ohjelman kirjoittajat pyrkivät saamaan kannatusta esittämilleen vetoamuksille siten, että kirjoittajien välityksellä puoluejohto saa ”valtakirjoja” toimintaan. Siinä rakennetaan myös odotuksia. Ohjelmalle haetaan oikeutusta suhteessa yleisöön. Osin legitimoinnissa käytetään hyväksi ohjelmaprosessin rituaalisuutta ja näin herätettäviä mielikuvia puolueyhteisöstä. Ohjelman kirjoittajat tekevät myös ajatuskokeita ja pyrkivät pääsemään selville ohjelmasta annetun palautteen välityksellä puolueväen joukossa vallitsevista ajattelutavoista, asiantilojen tärkeysjärjestyksistä tai esimerkiksi tärkeänä pidetyistä kysymyksistä. Retorisessa ulottuvuudessa merkittävimmäksi nousee sen kytkeytyminen tulevia poliittisia ratkaisuja valmistavaan sekä niihin suostuttelevaan ja niiden hyväksyntään valmentavaan elementtiin.

Luvussa 5, *Pätevöitymisen ja vallantavoittelun forumi* tarkastelen ohjelma-toimintaa siihen keskeisesti vaikuttaneiden henkilöiden kannalta. Millaisia merkityksiä ohjelmatoiminnalla siihen keskeisesti osallistuneiden näkökulmasta voi tunnistaa ja millaisia toiminnan laatuun liittyviä eroja voidaan tätä kautta saada esiin? Käyn ensin läpi edellytyksiä ohjelmatyön ydinryhmän poliittisessa toiminnassa pätevyitymiselle. Sen jälkeen tarkastelen sitä, mistä tässä pätevyitymisessä on kyse. Pyrin osoittamaan, että ohjelmaryhmän sisäinen tilanne avaa mahdollisuuden tarkastella ohjelmatyötä erilaisten valtaresurssien saavuttamisena tai, jos ohjelmatyö on käynnistynyt haastamisen pohjalta, valtaresurssien menettämisenä.

Luvussa 6, *Muuttaa säilyttämällä vai säilyttää muuttamalla?* kysyn millaisia strategioita ohjelmatyössä voidaan toteuttaa odotusten asettamiseksi. Siinä keskeiseksi nousee huomio puolueen kuvitteellisesta aatteellisesta ytimestä, joka muodostaa puoluetoimijoiden välisen yhteyden ja takaa yhtä kuvitteellisesti puolueen jatkuvuuden tuoden käsityksen turvallisuudesta politiikan perustaksi. Ohjelmaa tehdään kuitenkin aina myös suhteessa muihin puolueisiin ja valitsijoihin. Ohjelmassa esitettävä tulkinta todellisuudesta kilpailee muiden puolueiden puheenvuorojen kanssa. Millaisia strategioita on valmistella mahdollisimman kilpailukykyinen puheenvuoro ”yhteiskunnalliseen” keskusteluun? Jäsenän

kaksi tapaa suhtautua asiantiloihin, jotka ovat yhteydessä aikaan liittyviin kysymyksiin. Näiden suhtautumistapojen voidaan havaita olevan useiden erilaisten ohjelmakäsitysten ja myös politiikan hahmottamisen perustana.

Lopuksi luvussa 7, *Rituaalinen vai poliittinen ohjelma?* kokoan esille saamani muutostrendit ja arvioin ohjelmafoorumien toimintaa sen sisältämän poliittisuuden näkökulmasta. Esitän lisäksi arvioita suomalaisen ohjelmakulttuurin tulevaisuudesta laajemmassa puolue-elämän muodos-
tamassa kontekstissa, ja pohdin sitä, mihin suuntaan ohjelmatyön päämäärät ovat liikkeessä.

2

OHJELMA TEKONA

Tässä luvussa asetan sen näkökulman, johon tutkimukseni tulkinta Ohjelman käsitteestä nojaa. Aluksi tarkastelen periaatteiden ja poliittisten käytäntöjen suhdetta. Käytän Quentin Skinnerin¹ ”innovatiivista ideologia” havainnollistamassa julistettujen periaatteiden ja poliittisen elämän aktuaalisten käytäntöjen välistä suhdetta. Se siirtää huomion kielen käyttöön toimintana ja resurssina. Sen jälkeen tarkastelen poliittisesti toimimista ja poliittista kieltä tuon toimimisen foorumina. Seuraavaksi tarkennan tämän tutkimuksen tulkintänäkökulmaa suhteessa käsiteorientoituneen tulkinnan periaatteisiin ja poliittisesti toimimisen tulkintaan. Lopuksi käyn läpi tutkimusaineistoon liittyneitä valintoja ja aineiston käsittelyä.

Poliittisia puolueita koskevien yleis- ja teoreettisluontoisten tutkimusten perusteella voi todeta, että puolueiden periaatteellisten kannanottojen ja niitä ilmentävien ohjelmien merkitykseen suhtaudutaan huomattavalla varauksella ja pidättyväisyydellä. Näin erityisesti anglosaksisessa kirjallisuudessa. Mutta sama asennoituminen näyttää vallitsevan yleisemminkin; oh-

¹ 1974a; 1974b.

jelmia pidetään politiikassa toisarvoisina ilmiöinä, jonakin sellaisena, joka ei ole sille oleellista eikä siten ilmeisesti kuulu myöskään politiikan tutkijain mielenkiinnon ydinalueille.²

Suomalaisen ohjelmatutkimuksen perustavat teokset ovat Olavi Borgin väitöskirja *Suomen puolueideologiat* vuodelta 1964 ja Ralf Heleniuksen väitöskirja *The Profile of Party Ideologies* vuodelta 1969. Niissä koottiin myös ohjelmia kohtaan siihen mennessä esitettyä kritiikkiä. Borgin mukaan tavanomaisin väite periaateohjelman asemasta oli, että niiden merkitystä käytännön politiikalle helposti yliarvioitiin. Ne nähtiin teoreettisina ja verbaalisina ja sen perusteella käytännön toiminnan vastakohtina. Toiseksi valtaosan poliittisen päätöksenteon ratkaisuisista nähtiin liittyvän taloudellissosiaalsiin etukysymyksiin, jolloin ryhmäintresseillä oli politiikassa keskeinen osa. Kolmantena periaateohjelman vähentyneeseen merkitykseen viittaavana seikkana mainittiin puolueohjelmien heikko tuntemus.³ Molemmissa tutkimuksissa kiinnitettiin kuitenkin huomiota myös puolueohjelmatraditioiden vaikutukseen ohjelman aseman arvioinnissa. Kritiikki ei ole yleistettävissä. Sosialistisessa ohjelmatraditiossa ja sen sisällä käytävässä keskustelussa ohjelmalla on perinteisesti ollut keskeinen asema. Erityisesti kommunistisessa traditiossa sen on ajateltu olevan kiinteä osa poliittista toimintaa. Myös demokraattisen sosialismin piirissä ohjelmademokraattisen ajattelun asema on ollut vankka.⁴

Borgin kokoaman kaltaiseen kritiikkiin on tutkimuksissa vastattu erilaisin painotuksin. Toistetuimmin on palattu ideologian ja käytännön politiikan vastakkainasetteluun. Esimerkiksi Kari Palonen vastaa kritiikkiin erilaisista politiikka-käsityksistä lähtien.

Ajattelun suhde politiikkaan on totuttu ymmärtämään kahdella vastakkaisella tavalla. Joko tavoitellaan ajattelua, filosofiaa, josta harjoitettava politiikka olisi johdettavissa, tai katsotaan, että politiikka on puhdasta käytäntöä, jolle ajattelu toimii vain jälkikäteisen rationalisoinnin välineenä. Nämä ääriyypit yhdistetään kuitenkin usein siten, että 'ideologia' ja 'käytännön politiikka' muodostetaan eri osastoiksi, joiden raja halutaan pitää selvänä.⁵

² Borg 1964, 22.

³ Ibid., 22-23.

⁴ Ibid., 2-3; Helenius 1969, 4-5.

⁵ Palonen 1997c, 123.

Voidaan kärjistä, että niin kauan kuin kysymystä puolueen ohjelman ja käytännön politiikan suhteesta pohdittiin, ohjelmatutkimus eli hiljaiseloa, siis kahdenkymmenen vuoden ajan 1960-luvun puolivälistä saakka. Vasta ohjelmien korostaminen itsenäisinä tekoina ja sinällään tutkimuskohteina siirsi 1980-luvulla taka-alalle periaatteiden ja käytännön vastakkainasettelun. Ohjelmatutkimukset voidaan tämän mukaisesti jakaa löyhästi kahteen ryhmään. Ohjelmia voidaan tarkastella perinteisesti puolueiden toimintaa normeeraavina ja niiden ominaispiirteitä määrittelevinä ”papereina”, jolloin tutkimuksessa kiinnitetään huomiota ohjelman periaatteellisiin, puolueideologisiin kysymyksiin eli ajankohtaiseen sisältöön. Tämä voidaan liittää esimerkiksi puolueen puoluehistoriallisten taustojen kuvaukseen tai keskusteluun puolueideologioiden heikkenemisestä tahi vaikkapa oikeisto-vasemmisto -ulottuvuudesta.⁶ Ohjelma voidaan toisaalta nähdä toimintana, tekstilajina, josta tulkitaan tietyn hetken poliittista kulttuuria. Kielen poliittisuus ja politiikan kielellisyyden aspektit ovat siten kiistattomia näissä ohjelmatutkimuksissa. Esimerkiksi Andreas Dörner⁷ tarkastelee temaattisten valintojen sijasta ohjelmien semantiikkaa ja symboliikkaa.⁸ Palonen⁹ harjoittaa retorista luentaa poliittisuuden esiin saamiseksi. Edelleen ohjelmia on tarkasteltu myös politologisesti kiinnostavasti tekstilingvistiikan näkökulmista¹⁰. Erottavana tekijänä tarkastelussa on erityisesti se, nähdäänkö ohjelman ohjaavan toimintaa vai mielletäänkö se itsessään toiminnaksi. Tämä kysymys liittyy puolestaan laajempaan keskusteluun ajattelun suhteesta politiikkaan.

⁶ Näistä kattavia esimerkkejä ovat juuri Borg 1964 suomalaisella aineistolla ja Helenius 1969 kansainvälisellä aineistolla operoiden.

⁷ 1993.

⁸ Borg julkaisi väitöskirjansa sisällönanalyttisen aineiston pohjalta edelleen tutkimuksen *Ideologian sisältö ja rakenne* 1965b. Jo sen yhtenä osana tarkasteltiin ohjelmien kielenkäyttöön liittyviä sanastotyyppisiä ja ilmaisuja. Tarkastelun kohteina olivat sanaston konkreettisuus ja emotionaalisuus, perustelujen rationaalisuus, lupausten ja vaatimusten todenperäisyyden ja aitouden vakuuttelut, ilmaisujen myönteisyys tai kielteisyys sekä sanaston radikaalisuus. Argumentaatiota ei tarkasteltu eksplisiittisesti tekona vaan kertomassa puolueesta ja sen edustaman arvo- ja uskomusjärjestelmän piirteistä.

⁹ Esim. 1992; 1993.

¹⁰ Ks. esim. Hermanns 1989; Voßschmidt 1993; 1995.

Ohjelmatutkimuksen tutkimuskohteiden muutos liittyy yleisempään ihmistieteiden ”lingvistiseen käänteeseen” ja 1980-lukulaiseen ”retoriiseen käänteeseen”. Kielellinen käänne on useiden prosessien tulosta ja yhdistettävissä Ludvig Wittgensteinin kielifilosofiaan tai esimerkiksi Thomas Kuhnin ja Paul Feyerabendin esittämiin tieteellisten termien referentiaalisen ajattelun kritiikkiin. Richard Rorty on pyrkinyt purkamaan käsityksiä, joiden mukaan koko länsimainen filosofia luo perustaa muille tieteenaluille, ja näin kääntänyt huomion filosofian kielelliseen luonteeseen. ”Lingvistisessä käänteessä” kieli menetti neutraaliutensa. Sen ei enää katsota kuvaavan tai heijastavan kielestä riippumattonta todellisuutta, vaan se luo todellisuutta organisoimalla maailmaa mielekkäiksi havainnoiksi. Kieli nähdään yksinkertaisesti osana ihmisten käyttäytymistä ja sitä tarvitaan, jotta tullaan toimeen ympäristössä. Ympäröivää tai päämääriä ei voi ajatella muutoin kuin kielen kautta. Kieltä voidaan käyttää sen itsensä kritisoinniseen ja laajentamiseen.¹¹ Sillä on säilyttävä ja muuttava aspektinsa.

Mitä politiikan kielellisyydellä tarkoitetaan? Ensinnäkin, huomattava määrä poliittisesta toiminnasta toteutuu kielessä tai sen välityksellä. Toiseksi, poliittiset uskomukset, toiminta ja käytännöt muotoutuvat osin käsitteistä, joilla poliittiset toimijat pitävät yllä noita uskomuksia, toimintoja ja käytäntöjä. Lingvistisestä perspektiivistä kyse on muun muassa poliittisten käsitteiden käytön kriteereistä. Kielen yhteisyys syntyy kolmesta kriteeristä: ensinnäkin käsitteen soveltamisen kriteereistä, toiseksi käsitteen viittausalueesta ja kolmanneksi asenteista, joita nämä käsitteet ilmaisevat.¹²

1980-luvulta lähtien laajentuneet ja puoluteoreettisista näkökulmista irtautuneet menetelmä- ja teoriavalinnat ovatkin avanneet vaihtoehtoisia näkökulmia ohjelmaan. Esimerkiksi retoriikan tutkimuksen tai tekstilingvistiikan otteet ovat tuoneet ohjelman käsitteen eri puolia esiin¹³. Varsinaisesti argumentaatioteoria on mullistanut käsityksiä oh-

¹¹ Rorty 1984, 496.

¹² Farr 1989, 27-28.

¹³ Retoriikan otteiden sovellusmahdollisuuksista ohjelmatutkimukseen ks. esim. Kanerva toim. 1991 ja Aarnio & Kanerva toim. 1995. Pekonen 1991a on kuvaava esimerkki tarkastelun siirtymisestä tekstin ja teon suhteita pohitivaksi.

jelmien tutkimuskohteista. Taustalla voidaan nähdä Chaïm Perelmanin¹⁴ ajatus siitä, että arvioitaessa jonkin arvojärjestelmän järjellisyttä, on tutkittava miten sitä puoltavia tai vastustavia kantoja perustellaan ja miten ne saavuttavat uskottavuutensa – toisin sanoen huomio on kohdistettava retoriikan keinoihin. Argumentaation osatekijöiksi käsitetään aiemmin ulkoisiksi muodoiksi mielletyt tekijät kuten kielikuvat, asioiden esittämisjärjestykset ja korostukset. Argumentaatiossa pyritään lisäämään tai vähentämään jonkun väitteen uskottavuutta suhteutettuna tiettyyn yleisöön. Vakuuttavuus muodostuu siitä, kuinka uskottavia yleisön mielestä puhujan esitykseensä valitsemat syy-seuraus -suhteet, tavoite-keino -kytkennät, esimerkit, rinnastukset, metaforat tai vastakkainasettelut ovat.¹⁵

Ohjelmilla on siten toiminnan ohjaamisen sijasta uudentyyppeisiä merkityksiä poliittisina tekoina, politiikan kielenä, kommunikaationa ja symboleina. Erityinen kiinnostus kohdistetaan ohjelmien poliittisiin aspekteihin: mukaan lukien tekstin käsitykset jostakin asiasta, ajatustavat, käsitemuodostus, tietyn kysymyksen problematisointitapa ja viittaukset reaali maailmaan.¹⁶ Esimerkkinä funktionaalisesta lähestymistavasta etäännyttämisestä mainittakoon sellaiset tutkimuskohteet kuin yhteisöllisyys-retoriikka SDP:n vuoden 1987 periaateohjelmassa¹⁷, ohjelma-keskustelut Vihreän liiton ja Vasemmistoliiton vuosien 1990 ohjelmien kirjoittamisen yhteydessä¹⁸, poliittiset kielet ja käsitteet ohjelmateksteissä¹⁹ ja käsitteiden kuluminen puolueohjelmissa²⁰. Ohjelma-aineistoa hyödyntävän tutkimuksen teoreettisten sitoumuksien siirtymä-

Ohjelmatutkimus lingvivistisestä näkökulmasta on ollut vahvaa erityisesti Saksassa 1980-luvulta alkaen. Katso semantiikan menetelmin toteutetusta ohjelmatutkimuksesta Opp de Hipt 1987 ja tekstilingvistiikan näkökulmasta Klein toim. 1989 ja siinä etenkin Hermanssin artikkeli ohjelmakielen argumentaatiosta.

¹⁴ Ks. argumentaation tutkimuksen ohjelmasta Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971; Perelman 1982.

¹⁵ Summa 1996, 63-73.

¹⁶ Palonen 1988a, 147-150.

¹⁷ Pekonen 1991a.

¹⁸ Rautniemi 1991.

¹⁹ Palonen 1995.

²⁰ Kanerva 1995.

vaiheesta kertonee se, että 1980- ja 1990-lukujen ohjelmatutkimuksissa tutkijat ottavat enää viitteellisesti kantaa ohjelman ja käytännön politiikan vastakkainasetteluun. Vastakkainasettelun mainitseminen kertoo siirtymän keskeneräisyydestä joillakin toisilla foorumeilla.

On tapana väittää, että puolueohjelmat ovat mitäänsanomattomia, ympäröityjä, merkityksettömiä ja keskenään samanlaisia. Se joka noin väittää, ei osaa lukea puolueohjelmia. Näitä poliittisesti lukutaidottomia on tietysti paljon myös niissä, jotka kirjoittavat ohjelmia. Jotta osaisi lukea puolueohjelmia, on tärkeä irrottautua ohjelmia koskevista vakiintuneista mielikuvista.²¹

--- ohjelmien asettaminen vastakkain ”todellisten tekojen” kanssa ei ole välttämättä ainoa ja aina hedelmällisin kysymyksenasettelu. Siinä ohjelmien merkitys saatetaan kaventaa yhteen tehtävään, siihen miten ohjelmien pitäisi ohjata käytännön tekoja, eikä havaita ohjelmilla voivan olla muitakin merkityksiä.²²

Samanaikaisesti ohjelmatutkimuksen ”paradigmanvaihdoksen” kanssa oli myös puolueissa osa toimijoista havahtunut siihen, ettei ”yhteiskunta” ollut enää sektoreittain suunniteltavissa. Ohjelmatyössä ei voitaisi esittää vastauksia annettuihin kysymyksiin, vaan pikemminkin hahmotettaisiin tärkeäksi arvioituja kysymyksiä ja esitettäisiin niitä puolueen aatteellisessa kehikossa.

Tässä työssä en esitä enää kysymystä ohjelmien ja niiden ”toteuttamisen” suhteesta. Sitoudun lähtökohtaisesti siihen, että ohjelmatyö tulkitaan erilaisia käytännön ulottuvuuksia sisältäväksi ja edelleen poliittisesti toimimisena tai siinä harjaantumisena. Mahdollisia käytännön ulottuvuuksia, ohjelmakäsityksen konteksteja voivat tuottaa esimerkiksi ohjelman tarkasteleminen vaalien, yleisön tai puolueen ja sen identiteetin kannalta. Valittu näkökulma perustuu käsityksiin poliittisista kielistä ja intentioista kielessä, joka on areena poliittiselle toiminnalle.

Poliittisesti toimivan henkilön itsereflektion ja poliittisten käytäntöjen suhdetta arvioi jo 1970-luvun alussa Quentin Skinner. Skinner on sitoutunut vahvasti toiminnalliseen käsitykseen politiikasta. Hän suuntaa huomionsa kielen käyttöön toimintana ja erilaisia resursseja sisältä-

²¹ Palonen 1992, 370.

²² Pekonen 1995a, 26.

vänä. Resurssien hyödyntäminen riippuu poliittisen toimijan kyvyistä muuttaa kielen käyttöä retorisilla siirroilla. Teksteissä Skinneriä kiinnostaa paremminkin tekijän erityinen intentio kuin teon seuraukset. Hän siirtää huomion politiikan tuloksista poliittisesti toimimiseen.²³ Tämän tutkimuksen kannalta se merkitsee mahdollisuutta arvioida ohjelmaa toimintatilanteena.

Skinnerin käsitys julistettujen periaatteiden ja operationaalisen politiikan käytäntöjen suhteesta tulee esiin artikkeleissa *The Principles and Practice of Opposition: The Case of Bolingbroke versus Walpole*²⁴ ja *Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action*²⁵. Ne ovat osa Skinnerin laajempaa poliittisen ajattelun tutkimuksen ohjelmaa.

Skinner tutkii intentiota puheaktissa ja arvioi nimenomaan sitä, mitä tekijä puheakteilla tekee. Periaatteiden ja operationaalisen toiminnan suhdetta arvioitaessa nousee merkittäväksi se, kuinka toiminta tulee legitimoitua. Poikkeavien toimintatilanteiden legitimointi toteutetaan retorisin siirtein käsitte muutoksen avulla. Siksi toiminnan seurauksia merkittävämpää on arvioida sitä, mitä toimija teollaan ilmaisee, millaisen ns. illokuution, teon se sisältää.

Skinner²⁶ kritisoi kahdentyyppisiä – marxismin ja Namierin koulukunnan ja niiden kritiikin – näkemyksiä periaatteiden suhteesta käytäntöön. Ensin alkuun hän pitää riittämättömänä yksinkertaistavaa käsitystä, jonka mukaan periaatteet motivoivat toimimaan. Periaatteista voitaisiin näin mutkattomasti perustella toimintaa. Tämä käsitys oli muutoinkin jo 1970-luvun alussa melko yleisesti hylätty. Ohjelman kirjoittajat kuitenkin tavallaan edellyttivät tätä ajatellessaan voivansa pakottaa puoluejohdon ja kansanedustajatkin luopumaan vakiintuneista ajattelutavoistaan. Toisaalta Skinner kritisoi yhtä lailla käsitystä, jonka mukaan poliittisessa elämässä julistetut periaatteet ovat ennemminkin toisten kuin varsinaisen toiminnan käynnistäneiden motiivien rationalisointeja. Tässä näkemyksessä toiminnan logiikkaa ja rationaalisuutta arvioidaan selitettävän jälkeinpäin periaatteilla, joilla ei ole mitään tekemistä tapahtuneen kanssa. Siten periaatteet voivat vaikuttaa toimintaan vain,

²³ Palonen 1997c, 131.

²⁴ 1974a, 93-128.

²⁵ 1974b, 277-303.

²⁶ 1974b.

jos ne ovat toiminnan aitoja motiiveja, joita ne harvoin ovat. Siis poliittinen toiminta ei olisi selitettävissä periaatteilla.²⁷

Tueksi esittämälleen kritiikille Skinner tarkastelee tilannetta, jossa periaatteet vaikuttavat käyttäytymiseen siltäkin huolimatta, ettei toimija usko julistamiinsa periaatteisiin. Legitimoidakseen totutusta poikkeavia toimintatapojaan niiden laillisuutta ja moraalisuutta epäileville toimija perustelee tuolloin toimintaansa vetoamalla näihin periaatteisiin²⁸. Skinner kysyy kuinka tällainen innovatiivinen ideologi voi saavuttaa toimilleen oikeutuksen.

This being so, the task of the innovating ideologist is a hard but an obvious one. His concern, by definition, is to legitimate a new range of social actions which, in terms of the existing ways of applying the moral vocabulary prevailing in his society, are currently regarded as in some way untoward or illegitimate. His aim must therefore be to show that a number of existing and favorable evaluative-descriptive terms can somehow perform this trick, he can thereby hope to argue that condemnatory descriptions which are otherwise liable to be applied to his actions can in consequence be discounted.²⁹

Yhtäläisen legitimointiongelman edessä on vallitsevan järjestelmän puolustaja. Hän joutuu retorisin siirroin perustelemaan, että alkuperäisen tulkinnan oikeuttavat arviot voidaan syrjäyttää. Esimerkki tällaisesta on Robert Dahlin pyrkimys osoittaa yhdysvaltainen poliittinen järjestelmä demokraattiseksi, vaikka järjestelmässä on demokratian klassisilla kriteereillä arvioiden selviä puutteita.³⁰ Hankkiakseen oikeutuksen toiminnalleen innovatiivinen ideologi soveltaa puheaktissaan olemassa olevia, vakiintuneen sisältöisiä, arvottavasti ja kuvailevasti käytettäviä termejä, joiden hän uskoo soveltuvan parhaiten tarkoitukseensa – laajentamalla muun muassa käsitteiden sovellutusala. Niillä voi sekä suosittaa että tyrmätä kannanottoja.

--- it was essential to be able to refer to some already accepted political principle as a means both characterizing their opposition and their alleged

²⁷ Skinner 1974b, 290-291.

²⁸ Ibid., 293.

²⁹ Ibid., 294.

³⁰ Skinner 1973, 301.

motive for engaging in it, and thus as a means of seeking to legitimate as well as to redescribe their own behaviour.³¹

Hänellä on käytössään strategioita, taktiikoita ja tekniikoita, joilla hän voi muuntaa olemassa olevaa normatiivista sanastoa oikeuttaakseen omaa outoa toimintaansa. Hän joutuu perustelevaan toimintaansa tietyn kontekstin ja konventioiden muodostamassa kehikossa, joka on tarvittaessa myös ylitettävissä. Ensimmäiseksi hän voi osoittaa, että hänen toimintansa on ainakin jossakin suhteessa sopusoinnussa vallitsevien kielellisten käytäntöjen kanssa. Olemassa olevien deskriptiivisten termien vakiintunut puheaktipotentiaali on muunnettavissa. Tällöin vastustajat haastetaan arvioimaan uudelleen paheksuntaa tai neutraalisuutta kielenkäytössä. Toisaalta voidaan muuntaa arvolataukseltaan myönteisten deskriptiivis-evaluatiivisten termien sovelluskriteereitä. Tässä tapauksessa tarkoituksena on haastaa vastustajat arvioimaan uusien sovelluskriteerien valossa ovatko he erehtyneet tuomitun toiminnan suhteen.³²

Skinnerin päätelmä innovatiivisen ideologin tapauksen perusteella on, että vaikkei toimija olisi motivoitunut julistamistaan periaatteista, *toimija on pakotettu käyttäytymään siten, että hänen toimintansa säilyttää uskotavuuden suhteessa joihinkin julistamiinsa periaatteisiin*³³.

Tästä seuraa yleinen päätelmä, jonka mukaan toimintaa legitimoiva periaate on niiden ehtojen joukossa, jotka mahdollistavat tämän toiminnan³⁴. Toinen erityisempi päätelmä on, että niiden arvottavasti käytettävien käsitteiden luonne ja sovellutussala, joita toimija voi käyttää legitimoidakseen käytöstään, ei ole toimijan itsensä määrättävissä. Käsitteiden sovellettavuus on riippuvainen niiden vakiintuneista merkityksistä ja käytön kriteereistä sekä sen jälkeen siitä, kuinka näitä voi vakuuttavuuden säilyttäen laajentaa, supistaa tai muuttaa niiden arvovaritusta.³⁵ Innovatiivisen ideologin tapauksessa huomataan, ettei toimija voi laajentaa käsitteiden merkityksiä ja sovellutusala määrittömästi,

³¹ Skinner 1974a, 111.

³² Skinner 1974b, 296-298.

³³ Ibid., 299.

³⁴ Ibid., 299.

³⁵ Ibid., 300.

vaan hän voi legitimoida vakiintuneiden käsitteiden avulla rajatut toimintavaihtoehtot.

Skinnerin käsityksen mukaan toimintavaihtoehtoiksi jäävät sellaiset, jotka ovat oikeutettuja tunnustettavien, vakiintuneiden periaatteiden nojalla. Kun tietyt periaatteet hyväksytään julistettavaksi, samalla jotkut toimintamallit tulevat oikeutetuiksi ja toiset sulkeutuvat toimintavaihtoehtojen ulkopuolelle. Näin siis valitut periaatteet rajaavat käytössä olevia toimintamalleja ja ohjaavat toimintaa tiettyyn suuntaan. Periaatteet rajoittavat ja suuntaavat toimintaa siten, että toiminta säilyttää yhdenmukaisuutensa periaatteiden kanssa.³⁶

Skinnerin käsitys periaatteiden ja poliittisen toiminnan suhteesta korostaa siten periaatteiden valintaa perustavana tekijänä sille millaiseksi poliittinen toiminta muotoutuu.

It follows that to study the principles which the agent finally choose to profess must be to study one of the key determinants of his decision to follow out any one particular line of action.³⁷

Tämän tutkimuksen kannalta Skinnerin periaatteita ja poliittisia käytäntöjä arvioivassa näkemyksessä on keskeistä, että se osoittaa periaatteiden olevan sidoksissa lausuman sovellutusalueeseen, sen viittauksiin ja sen sisältämiin asenteisiin³⁸. Sen toinen keskeinen sisältö koskee huomiota, jonka mukaan ilmauksien merkityksien uudistaminen voi tapahtua vain vakiintuneen sisällön saaneen kielen välityksellä³⁹. Tästä kuvaavana esimerkkinä ovat *kokoomuksessa käydyt keskustelut puolueen talouspolitiikan otsakkeen ympärillä* eri aikoina. Vuonna 1957 amerikkalaisilta taloustieteilijöiltä lainattiin *sosiaalinen markkinatalous*. Se hyväksyttiin ohjelmaan lopulta *vapaa* etuliitteellä täydennettynä. Käytännössä puoluetoimisto jätti etuliitteen pian pois. Vuonna 1970 hyväksytyssä periaateohjelmassa sana *sosiaalinen* pudotettiin pois, ja sen jälkeen käytettiin lähinnä *vapaata markkinataloutta*. Vuoden 1972 tavoiteohjelmassa *sosiaalisen valintatalouden* alku tuntui tutulta, loppu uudelta. Se säilytti ”ulkoasunsa” myös vuoden 1981 ohjelmassa, vaikka ennen prosessia oli teh-

³⁶ Skinner 1974a, 124-128.

³⁷ Skinner 1974b, 300.

³⁸ Vrt. Farr 1989, 31.

³⁹ Ks. myös Pocock 1987, 32.

ty sittemmin takaisin vedettyjä ehdotuksia palaamisesta *sosiaaliseen markkinatalouteen*. Vuonna 1993 oli sitten aika täydentää käsitettä ekologisuuden läpäisyperiaatteella ja hyväksyä *ekososiaalinen markkinatalous*. Jatkuvuuden argumentti oli käsitteestä keskusteltaessa oleellinen.

Ohjelmalla on tiettyjä merkityksiä toiminnan kontekstin asettamisessa. Periaatteessa voi kyse olla jostakin lausuman ylittävästä laajemmasta ilmiöstä. Ohjelmatyö sisältää siten erityyppistä kommunikaatiota, jossa voidaan pyrkiä avaamaan, selittämään, muuttamaan, tulkitsemaan kielen sitoumuksia tai vaikkapa taivuttelemaan muita hyväksymään uusia näkemyksiä.

Ohjelmakritiikkiin voi edellä esitetyn perusteella vastata kiinnittämällä huomion kahteen seikkaan. *Ensinnäkin, ohjelmilla on merkitystä vaikka varsinaiset kirjoittajat sen kiistäisivätkin. Toiseksi, niiden merkitykset eivät pitäydy kirjoittajien tarkoittamissa, vaan lukijat voivat käyttää ohjelmia hyväkseen omiin tarkoituksiinsa.*

2.2 Poliittisesti toimiminen

Retorisen käänteen myötä 1980-luvun puolivälissä tutkimuksessa alettiin kiinnittää huomiota poliittisesti toimimisen mahdollisuuksiin, edellytyksiin, muotoihin ja tyyleihin. Puolueohjelmatutkimuksessa tämä oli jo edellyttänyt loitontumista käsityksestä, jonka mukaan ohjelmat ohjasivat poliitikkojen toimintaa. Ne olisivat ohjeen sijasta pikemminkin tekstejä, joiden kirjoittamista, hyväksymistä, lukemista ja arviointia rajaisi se, että ne on kirjoitettu puolueiden pelikentässä⁴⁰. Puolueiden pelikenttä merkitsisi sitä, että ohjelmat on kirjoitettu toisia kilpailevia tekstejä vastaan. Ne olisivat puheenvuoroja muutokseen pyrkivässä keskustelussa.

Was sind – so kann man vorab überlegen – die Funktionen eines Parteiprogramms? Ein Parteiprogramm ist – ganz gewiß nicht nur, in linguistischer Perspektive jedoch vor allem – ein Instrument im politischen "Streit um Worte" ---.⁴¹

⁴⁰ Palonen 1992, 370.

⁴¹ Hermanns 1989, 72.

Mistä sanoista taistelussa on kyse? Ensinnäkin lähtökohtaisesti kyse on sen ymmärtämisestä, ettei ohjelmateksti tai puhe ohjelmasta ole suljettua, vaan se on avointa ja tulkinnanvaraista. Edelleen se on valinnan tulosta ja edustaa yhtä näkökulmaa ympärillä olevan hahmottamisessa. Tulkinnat vaihtelevat tulkitsijasta ja tulkintakehikosta riippuen. Ohjelmaa valmisteltaessa vaihtoehdot kamppailevat.

Poliittisesti ajattelemisessa on siis kyse henkilön itsereflektiosta, joka suuntaa politiikan sisältöä, kohdetta, tekotapaa ja sen käsittämistä koskevia tulkintoja. Siinä politisoidaan eli valikoidaan tiettyjä kysymyksiä käsittelyn ja kehittelyn kohteeksi. Poliittisesti ajattelevalta edellytetään käsitteiden tulkinnan ja käytön, vaihtoehtojen jäsentämisen, vastustuksen ennakkoinnin, seurausten arvioinnin ja valittujen vaihtoehtojen perustelemisen kykyä.⁴² Toimintaa arvioidaan ja legitimoidaan suhteessa toisiin toimijoihin ja vaihtoehtoihin. Ohjelmaa valmisteltaessa käsityksiä arvioidaan ensinnäkin suhteessa samassa puolueessa esiintyviin mutta myös suhteessa muissa puolueissa vallitseviin käsityksiin.

Palonen on muistellut ohjelmankirjoitusta ”politisoivana kokemuksesta”⁴³. Siinä kirjoittaja tuntee joutuneensa perehtymään erilaisiin asioihin ja tulleeensa pakotetuksi miettimään asiantiloja uudelleen. Alkuvaiheen jälkeen tämä vie ”sanoilla saivarteluun”. Joka tapauksessa ohjelmatyössä pohdinnat ovat kokonaisvaltaisempia kuin yleensä puoluefoorumilla. Siinä mietitään tärkeysjärjestyksiä, asiantilojen yhteyksiä, seurauksia ja perusteluja: sitä mitä julistettu periaate voi merkitä vastaisen kannalta.

Ennen kaikkea poliittisesti toimimisessa on kyse sen ymmärtämisestä, että ohjelmatyössä puolueen sisäisenä toimintana tehdään valintoja, perustellaan niitä ja haetaan niille yleisön hyväksyntää – tilanne on sama suhteessa muihin puolueisiin.

Poliittisen ajattelun ymmärtäminen itsereflektiona johdattelee huomaamaan, että puolueessa on poliittisen ajattelun eri tasoilla olevia henkilöitä. Jotkut pystyvät toisia paremmin näkemään esimerkiksi politisoitavat ja tematisoitavat kysymykset, ja osa voi olla kykenemätön näkemään asioiden tulkinnanvaraisuuksia ja hahmottamaan vaihtoehtoisia

⁴² Palonen 1997c, 123.

⁴³ Palonen 1988b, 189.

tulkintoja. Poliittisessa ajattelussa voi kuitenkin harjaantua tai toisaalta harjaannuttaa toisia toimijoita.

Edelleen nousee tärkeäksi puhuminen valintojen sitoumuksista. Silloin esitellään erilaisia tulkintamahdollisuuksia, kamppaillaan tulkinnoilla, pohditaan käsitteiden sovellutusala, niiden sisältämiä viittauksia ja asenteita. Juuri tässä puheessa yritetään selittää ja selvittää käsitteiden sitoumuksia, jotka lopulta voivat hämärtyä tai kätkeytyä valmiissa ohjelmatextissä. Jälleen osa toimijoista ymmärtää tämän. Äärimmillään tulkintaan liittyvät eroavuudet nähdään vain kirjoitusasulla muutettavissa olevina ”kieliopillisina” ongelmina.

Poliittisesti toimimisessa on keskeistä kielen käyttö toimintana ja erilaisia resursseja sisältävänä. Kieli luo kommunikatiivisen kentän, areenan, joka ilmenee julkisuudessa. Mitkä aspektit mahdollistavat – kuten Skinnerin innovatiivisen ideologin tapauksessa – kielen käytön toimintana ja resursseina?

Viime vuosikymmeninä angloamerikkalaisessa ja eurooppalaisessa poliittisen ajattelun tutkimuksessa on kiinnitetty yhä enemmän huomiota poliittiseen kieleen⁴⁴. Yleisesti se muodostuu sitoumuksista, joilla toimijat kuvaavat hahmottamaansa todellisuutta. Tällöin intentiot ilmaistaan vakiintuneiden kielellisten rakenteiden välityksellä. Kielen osatekijöitä voivat olla käsitteet, idiomit, tyyli, sanastot tai retoriikka. Ne välittävät toimijan uskomuksia muille. Tunnistettavia iskulauseita ovat esimerkiksi käsitteet kuten *luokaton yhteiskunta*, *kapitalismin kriisi*, *työväenluokan historiallinen tehtävä* tai *raharikkaiden mahi keinot*, *rahan ja sanan mahi* sekä *sisulla ja sydämellä*, jotka ovat palautettavissa marxilaiseen ja venna-molaiseen käsitteistöön ja siten laajempiin sitoumuksiin.

Kielen liikkeeseen liittyvät oleellisesti käsitteemuutokset ja niiden hallinta yhteisössä. Yhteisöllä tai yhteisyydellä tarkoitan tässä käsityksiä kielellisistä rajoista, joissa jonkun toimijajoukon mielletään olevan ja joissa ymmärretään toinen toistaan: ajatusta tietyistä kielellisistä premisseistä niin, että nykyiset sitoumukset sisältävät merkityssilloja ja konteksteja johonkin aiemmin hyväksytyyn.

Skinner lähestyy kieltä yksilön käytössä olevien käsitteiden kautta. Tuolloin käsitteen korrektiin käytön merkitysalue, arvoväritys ja käytön

⁴⁴ Esim. Austin 1962; Koselleck 1985; Pocock 1984; 1987; Connolly 1983; Ball 1988.

luonne tunnetaan. Käyttäjä tuntee kontekstin, jossa käsitettä käytetään, sekä seikat, joihin käsite edelleen viittaa. Hänelle on avautunut sanan luonne ja rooli kielessä. Käsitteistä tulee kieltä, kun ne sijoittuvat tähän laajempaan kontekstiin⁴⁵. Yhteisyyttä edistävät yhteisesti tunnetut kontekstit, mikä ei kuitenkaan poista mahdollisia käsiteristiriitoja. Keskustan piirissä esimerkiksi *vihreän teollistamisen* käsite toivotaan kytkettävän alkiolaiseen ajatteluun, oppositiokautena kehitelty *työreformin* käsite viittaa työelämän rakenteiden uudistuksiin, ja nuorsuomalaisten käyttämä *kanustava sosiaaliturvajärjestelmä* liittyy sosiaaliturvajärjestelmän rakenteen uusimiseen.

Ympäriöivää todellisuutta pyritään jäsentämään ja konstituimaan käsitteiden avulla. Esimerkiksi 1950-luvulla *työläisen*, *työväestön* tai *työväestökevien* käsitteet kertoivat sosialidemokraattisen kielen viittaussuhteista. 1980-luvulle tultaessa sitoumukset ovat liikkuneet ja työtoimijoita kuvataan *palkanansaitajan* ja *työntekijöiden* käsitteillä, jotka johdattelevat ajatukset oikeuksiin, etujen jakamiseen ja jaettuun vastuuseen työpaikoilla. SDP:n vuoden 1987 periaateohjelmassa *työväenluokan* ja *työväestön* käsitteitä käytetään enää vain mennessä aikamuodossa tähdentämässä juuri sitoumuksien muutosta.⁴⁶

Vakiintuneita käsityksiä joudutaan välillä tulkitsemaan uudelleen. Silloin erilaiset tulkinnat ovat keskenään ristiriidassa. Tällaisessa tilanteessa normaalisti moderni asettuu perinteistä tai epäilyttävä totuttua vastaan. Käsittemuutoksessa on kysymys kritiikistä ja yrityksestä ratkaista havaittuja vastakkainasetteluja⁴⁷. Toimijat yrittävät käsittemuutoksin ymmärtää ja muuttaa todellisuutta uskomustensa ja näkemystensä mukaisesti. Ohjelma-toiminnassa tämä tarkoittaa oletusta, jonka mukaan konflikti hallitaan ja sulautetaan muodollisen ja avoimen keskusteluprosessin avulla. Kielen välityksellä ilmaistu on näin valintoja sisältävä teko.⁴⁸

Pääsääntöisesti kieli vähitellen muuttuu käsitteiden käytössä ja muutokseen varsinaisesti tähtäämättä. Toisinaan käsittemuutoksilla voidaan tavoitella radikaaliakin katkosta aiempiin merkityksiin.⁴⁹ Katkokseen tai

⁴⁵ Skinner 1989, 7-13.

⁴⁶ Ks. toimijakäsitteistä laajemmin Aarnio 1994.

⁴⁷ Farr 1989, 25.

⁴⁸ Esim. Edelman 1977; Pocock 1984.

⁴⁹ Ks. Ball 1988; Farr 1989.

vähintään viilentyneeseen suhteeseen aiempaan kieleen on pyritty esimerkiksi vasemmiston piirissä 1980-luvun lopun ideologisten mullistusten jälkeen. Kuvaavaksi esimerkiksi käynee *kolmannen vasemmiston* käsite Vasemmistoliiton vuoden 1995 puolueohjelmateeseissä. Käsite kertoo vasemmistoliittolaisten pyrkimyksestä ottaa etäisyyttä instituutiokeskeisyyteen.

Näkemyksessä kolmatta vasemmistoa tulkitaan edeltäneen 1700-luvun loppupuolella Amerikan ja Ranskan vallankumouksissa muotoutunut liberaalinen vasemmisto ja vuosina 1900-1920 muodostunut valtio- ja yhteiskuntakeskeisiin rakenteisiin uskonut sosialistis-kommunistinen vasemmisto. Ensimmäisen vasemmiston keskeinen lähtökohta oli ajatus vapaasta ja tasa-arvoisesta kansalaisesta, joka pystyi itsenäisesti järjestämään elämänsä sekä yhdessä muiden kansalaisten kanssa päättämään kansakunnan asioista. Toinen vasemmisto ajoi taloudellisia ja sosiaalisia oikeuksia sekä kollektiivisia ratkaisumalleja. Kolmannen vasemmiston sisällön lähtökohdiksi on mainittu työn ja toimeentulon uudelleenjako, pluralistisen ja radikaalin demokratian toteuttaminen sekä ekologinen rakennemuutos.⁵⁰ Ne sisältävät intentioita ja viittaavat esimerkiksi ohjelmatyön aikaisissa keskusteluissa tehtyihin laajempiin sitoumuksiin.

Institutionalisoituminen on yksi keskeisimmistä käsitteistä poliittisen kielen yhteisyyttä tarkasteltaessa⁵¹. Se on toisinaan vähittäistä ja satunnaista, toisinaan nopeaa ja ohjattua liikettä, jossa esimerkiksi käsitteet ja idiomit sulautuvat jo aiemmin toimijoiden käytettävissä oleviin. Institutionalisoitumisessa vakiintuneeseen tapaan käyttää kieltä liitetään uusia aineksia.

Toimijoiden motiiveista riippuen kysymys on passiivisesta omaksumisesta tai aktiivisemmasta haltuun ottamisesta. Innovatiivisen ideologin tapauksessa kyse oli melko dramaattisesta muutoksesta erilaisten vastakainasettelujen avulla⁵². Skinnerin ohella poliittisen teorian ”revisionistista” tutkimussuuntaa edustava J.G.A. Pocock näkee, että politiikassa puhutaan eri kulttuureissa eri ”kielillä”, ”sanastoilla” ja ”idiomeilla”.

⁵⁰ Andersson 1995, 1-2.

⁵¹ Esim. Pocock 1984, 129; 1987, 20-23; Fowler käyttää *habitualization*-termiä kuvaamassa vakiintunutta merkitystä (1986, 8, 31).

⁵² Skinner 1974b; Farr 1989.

Kun kielen osatekijöitä omaksutaan, jo olemassa olevia määräytyksiä ja sääntöjä hyväksytään ja kieltä käytetään kuten alkuperäiskäyttäjät. Haltuun otettaessa termejä muokataan aktiivisesti omiin tarkoituksiin, jolloin niiden suhde alkuperäiseen kieleen väljentyy. Kun yhä laajentunut joukko ottaa käyttöönsä muualta lainattua kieltä, se liittyy aiempaan, ja samalla kielten muodostama kokonaisuus on liikkeessä.⁵³

Haltuun otettu kieli alkaa varioitua uuden käyttäjäkunnan mukaan. Termit leviävät alkuperäisen käyttäjäkuntansa ulkopuolelle ja käsitteiden merkitykset liukuvat kontrollin ulkopuolelle. Ajatellaanpa 1990-luvun alun poliittisessa ”puheessa” kuluneita termejä kuten *byrokratian keventäminen, palveluiden järjeistäminen tai yksityistäminen* sekä *tehokkuuden lisääminen*. Nämä muutokseen tähtäävät käsitteet sisältävät erilaisia toimintavaihtoehtoja, joita toimijoiden pyrkimykset säätelevät. Viime kädessä käsitteen merkitys on sen käyttäjälle tai tulkitsijalle yksilöllinen.

Ulkopuolelta tuleva kieli sisältää myös muiden määritelmiä. Kieli on siis suhteellisen kontrolloimaton väline⁵⁴. Käsitteisiin muissa yhteyksissä kerrostuneet merkitykset ovat kontrolloimattomia. Tekstiä voidaan tulkita toisin kuin kirjoittajat ovat tarkoittaneet. Kielen kontrolloimattomuus merkitsee myös mahdollisuutta monopolisoida kielen käyttö, mikä on kielen yhteisyydelle todellinen haaste. Se mikä eilen oli ”meidän” voi huomenna olla ”teidän”, mutta ”me” emme ehkä tunnista näin muodostuneita merkityksiä.

Ekologisen kielen virtaaminen eri puolueiden ohjelmiin on kuvaava esimerkki kielen kontrolloimattomuudesta. Jo 1970-luvulta lähtien jokaisen vakavasti otettavan puolueen on pitänyt sanoa jotakin ekologisuuden temasta.⁵⁵ Monet ekologiset käsitteet ovat tulleet nimetyiksi ja yleistyneet intentioiden kautta. Nyt ekologinen ja taloudellinen sanasto muodostavat yhdessä uutta käsitteistöä, jolla pyritään ratkaisemaan luonnon kestokyvyn ongelmaa. Kokoomuslainen *luonnonvarojen oton ja käytön verotus*⁵⁶, vasemmistoliittolainen *ympäristörasituksen maksattaminen*⁵⁷ tai

⁵³ Pocock 1987, 25.

⁵⁴ Pocock 1984, 29-31.

⁵⁵ Pocockin määrittelemän kaltaisista kielistä katso tarkemmin Palonen 1995.

⁵⁶ Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma, hyväksytty puoluekokouksessa Kuopiossa 11.-13.6.1993.

⁵⁷ Vasemmistoliiton ohjelmateesit, hyväksytty puoluekokouksessa Helsingissä 16.-18.6.1995.

vihreä *luonnonvarojen ja ympäristön kuormittamisen verotus*⁵⁸ viittaavat yksilöllisiin toimintavaihtoehtoihin. Yhteyksistään irrotettuna termit eivät enää kerro viittaussuhteista, toisin sanoen kielten eron tekijöistä: milloin maksattamiseen tai verotukseen tulee siirtyä, ketä nämä maksut koskevat, minkälaiseen toimintaan vero liittyy, miten kertyvät varat käytettäisiin. Nämä käsitteet lienevät hyviä esimerkkejä kertomassa mistä ohjelmatyön forumilla on keskusteltu.

Innovatiivisen ideologin retoristen siirtojen ja edelleen yleisemmillä poliittisten kielten aspektien kuvaamisella olen pyrkinyt tuomaan esiin sen, että toiminta ja politiikka ovat molemmat aina kielellisiä ilmiöitä ja ymmärrettävissä vain tämän ulottuvuuden kautta, mikä on myös tulkintanäkökulmani perustava aspekti.

2.3 Tulkintanäkökulma

Tutkimusotteeni on sitoutunut erityisesti kahteen periaatteeseen. Ensimmäkin, näen ohjelmatyön käsitteenä. Toiseksi, ymmärrän sen luonteeltaan toiminnalliseksi.

Käsittehistoriallisen lähestymistavan mukaan tulkitsen käsitteen monien merkitysten kiteytymäksi⁵⁹. Näen käsitteet edelleen kysymyksinä, joihin annetut vastaukset eli käsitykset ovat tulkintoja käsitteestä. Käsitteanalyysi viittaa siihen, että tutkittavasta ilmiöstä voi olla ja todennäköisesti onkin erilaisia tulkintoja. Merkitysten kiteytymän vastakohtana sana voi olla yksimerkityksinen ja määriteltävissä.⁶⁰

Mitä ohjelmatyön ymmärtäminen käsitteeksi merkitsee tulkinnan kannalta? Aiemmissa tutkimuksissa puolueohjelmalle on usein pyritty antamaan jokin yleinen määritelmä. Ohjelmatekstin sisältöä ja luonnetta on määriteltä yleisesti. Esimerkiksi Borgin mukaan puolueiden ideologioissa ”kysymys on niistä julkilausutuista arvoista, intresseistä ja normeista, joihin poliittiset puolueet toimintansa perustavat, joiden taakse ne pyrkivät saamaan kannattajia ja joiden oikeutusta ja tärkeyttä ne myös

⁵⁸ Vihreän liiton ohjelma, hyväksytty puoluekokouksessa Porissa 12.6.1994.

⁵⁹ Koselleck 1972, XXII.

⁶⁰ Palonen 1994, 29.

eri tavoin perustelevat.”⁶¹ Tällaiset määrittelyt käsitetään sovellettavuudeltaan yleisiksi, pysyviksi ja eräänlaisiksi käyttömääritelmiksi, joista tutkimus käynnistyy⁶². Ne ovat lisäksi usein sitoutuneita tieteenalalla vallinneisiin kielellisiin virtauksiin: esimerkiksi tässä 1950- ja 1960-lukujen sosiologiaan. Niissä ei ole mukana yksilöllistä toimijanäkökulmaa tai kontekstia, eivätkä ne huomioi ohjelmaa prosessina tai puolueille tai toimijoille yksilöllisinä tilanteina eli tiettyihin kysymys- ja keskusteluyhteyksiin suhteutettuina.

Tutkimuksen analyysin kohteena ovat havaitut ohjelman käsitteen erilaiset variantit eli käsitykset ohjelmasta. *Ensimmäinen tutkimuskysymys voidaan esittää nyt muodossa: millaisia merkityksiä ohjelman käsitteellä ohjelmatyöhön eriasteisesti osallistuvilla on hallussaan.* Mitä puolueohjelman käsite on merkinnyt ja millaisia merkityksiä sillä tällä hetkellä nähdään olevan? Käsitelähtöiseen tarkasteluun kuuluu erottamattomana oletus, että ohjelmalle ei ole annettavissa yhtä tyhjentävää määritelmää. Käsitellen ohjelmaa ilmiönä, jolle poliittiset toimijat antavat vakiintuneista käsityksistä, omista lähtökohdistaan ja intentioistaan riippuvan sisällön. Siten kerran mainittu sisältö on yhtä tärkeä, ellei jopa tärkeämpi kuin toistuvasti mainitut.

Ohjelma voi siis merkitä eri henkilöille erilaisia asioita. Esimerkiksi se millaista ohjelmatraditiota vasten käsitys lausutaan, vaikuttaa sisältöön. Sosialistinen ja siinä erityisesti kommunistinen ohjelmatraditio on perinteisesti nähnyt ohjelman teoreettispuhaisena dogmijärjestelmänä, kun ei-sosialistisessa traditiossa ohjelmissa lähtökohtana ovat usein puolueen ja toiminnan taustalla nähdyt yleiset periaatteet.⁶³ Käsitys vaihtelee kompleksisuudeltaan edelleen muun muassa sen mukaan kuinka etäisiä tai läheisiä suhteessa tulkittavaan ilmiöön tulkitsijat ovat. Käsitykset voivat vaihdella yksinkertaisista määritelmän omaisista lausumista monimutkaisiin useiden ilmiöiden kytkeytymiin eli käsiteverkostoon.

Ohjelman käsitteen kannalta on tarkoituksenmukaista saada esiin eri toimijoiden käsityksiä ohjelmatyöstä. Aiemmassa tutkimuksessa täl-

⁶¹ Borg 1964, 6.

⁶² Ks. lisäksi esim. Kaack 1971; Kunz, Maier & Stammen toim. 1979; Kremendahl 1982.

⁶³ Ks. esim. Borg 1964; Helenius 1969.

laisia käsityksiä on voinut toki esiintyä, ovathan politiikan tutkijat itsekin olleet innokkaita ohjelmankirjoittajia. Tavoittavatko tutkijan omat kokemukset sittenkään muiden äänet, toiset käsitemaailmat tai omia luokitteluja yksinkertaisemmat sisällöt ja erilaiset ohjelmatyötilanteet? Jotta erilaiset näkemykset saadaan esiin, ohjelmatyötä on arvioitava hierarkian eri tasoilla olleiden kannalta. Näiden tulkintojen tavoittaminen edellyttää tulkintaa aiemmista tutkimuksista poikkeavasta aineistosta siten, että etäännyttään hyväksytystä ohjelmatekstistä.

Käsitetulkinnallisella näkökulmalla haluan korostaa sitä, että ohjelman käsite liikkuu eli se ei voi olla pysyvä määritelmä. Ohjelman käsitteen kerrostuu uusia sisältöjä ja vanhoja kuluu pois, joten se on monikerroksinen. Näin tapahtuu erityisesti poliittisen kielen sisällä laajemmassa kontekstissa, mutta myös yksittäisten toimijoiden käsitykset ohjelmasta muuttuvat. Siten esitettävät ohjelmakäsitteet tarjoavat perspektiivejä poliittisen toiminnan eri tasoilla olevien käsityksiin.

Käsitetulkinnan lisäksi ohjelmaa tarkastellaan poliittisesti toimimisena. Käsitteet, teot ja käytännöt ovat osittain muodostuneet käsitteiden kautta.⁶⁴ Ohjelmatyötä valmisteluprosesseineen, kirjoittamisineen ja ”allekirjoittamisineen”⁶⁵ tarkastellaan poliittisena tekona. Tarkoituksenani on eritellä poliittisesti toimimista, jotta näkisin mitä intentioita ohjelmaan voi liittyä. *Toisena tutkimusongelmana kysynkin millaista poliittisesti toimimista ohjelmatyö on.*

Kun aiemmissa tutkimuksissa on lueteltu ohjelman merkityksiä, niin tässä pyrin ennemminkin selventämään, mitä ne ohjelman valmistelun aikaisina tekoina merkitsevät. Puolueohjelmien tarkoituksia esitteleville tutkimuksille on yhteistä se, ettei niissä edetä tarkastelemaan tekojen sisältöjä ja tavoitteita.⁶⁶ Ovathan ne usein ohjelmatyötilanteille yksilöllisiä. Ohjelman mainitaan esimerkiksi lisäävän puolueessa konsensusta arvioimatta miksi sitä tavoitellaan tai kuinka tähän konsensuksen laajentumiseen päästään tai – mikä tekijöiden kannalta ehkäpä tärkeämpää – milloin ohjelmatyössä epäonnistutaan konsensuksen luonnissa. Tai edelleen, ohjelman voidaan sanoa käynnistävän toimintaa yksilöi-

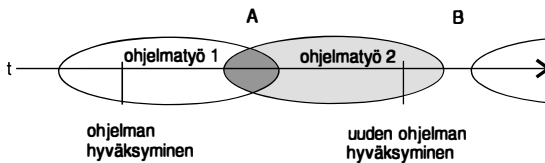
⁶⁴ Farr 1989, 32.

⁶⁵ Tuntemani aineiston perusteella varsinaisia kirjoittajia ohjelmalla on yleensä 1-3. Muut ”allekirjoittavat” ohjelman hyväksyessään sen.

⁶⁶ Esim. Flohr 1968; Stammen 1979.

mättä tarkemmin millaisesta toiminnasta on kyse tai jälleen – mikä puolueen suunnalta lienee tärkeämpää – mihin ohjelmatyössä aikaansaadulla toiminnalla pyritään.

Sekä käsitetulkinnan että poliittisesti toimimisen tulkinnan kannalta on keskeistä, että tarkastelu kohdistetaan varsinaista ohjelmatekstiä laajempaan kokonaisuuteen. Katson ohjelmatyön alkavan voimassa olevaan ohjelmaan kohdistuvasta kritiikistä ja päättyvän ohjelman hyväksymisen jälkeiseen aikaan ohjelmakeskustelujen laannuttua. Ensimmäisen ohjelman kohdalla on haasteellisempaa sanoa milloin ohjelmatyö on varsinaisesti alkanut.

Kuvio 1. *Ohjelmatyö 1. ohjelmatoiminta = ohjelma tekona.*

Tällainen ohjelmatyön määrittäminen johtaa ainakin kahteen huomioon. Ensimmäinen puolueessa voi olla kaksi periaatteellista ohjelmatyötä käynnissä yhtäaikaaisesti (kuviossa A). Tilanne on tavallinen, kun osa ohjelmatyöhön osallistuvista haluaisi konkreettisempaa tekstiä. Tekstin hyväksyvä elin voi hyväksyä samalla ponnella toimintaohjelman laatimisesta tai konkreettisesta ohjelmalistasta. Myös tilanteissa, jossa ohjelmatyön aikaiset keskustelut ovat olleet puoluetta repiviä, vähemmistöläiset voivat tuoda hyväksymisfoorumille ehdotuksen uuden ohjelmatyön aloittamisesta. Toiseksi ohjelmatyössä on vaiheita, joissa ei näytä tapahtuvan mitään (kuviossa B). Silloin eletään edellisen ohjelman hyväksymisen jälkeistä hiljaiseloa. Sen voivat aiheuttaa esimerkiksi väsymys ohjelmatyöhön, voimavarojen puute tai tyytymättömyys edelliseen prosessiin. Keskustelut voivat laantua hyväksymisen jälkeen nopeasti tai jatkua pidempään.

Valittu tulkintanäkökulma tuo esille sellaisia ohjelmatyön piirteitä, joita ei ole noteerattu tai nähty itsenäisiksi osiksi tutkimuksessa tai ohjelmatyötä tekevien parissa. Kun periaatteellista ohjelmaa tarkastellaan pelkän valmisteen sijasta käsitevalintoja sisältävinä tekoina, saadaan näkyviin seikkoja, jotka ovat ohjelmatyössä olleet mukana, tosin

usein ”kätkeytyinä” merkityksinä. Esimerkiksi ohjelmatyön kamppailulliset ja valintoihin liittyvät piirteet hyväksytään lähtökohtaisesti. Niiden esiin saaminen voidaan ottaa julkiseksi päämääräksi, millä lienee mahdollista hälvittää ohjelmatyöhön liittyviä kielteisiä käsityksiä.

Tämä empiirinen tutkimus perustuu suomalaisten periaateohjelma-käsitteen variantteja sisältävien 1950-1990 -lukujen välisenä aikana syntyneiden tekstien luentaan, luokitteluun, syntetisointiin ja niiden pohjalta tehtävään päättelyyn. Tulkinnan lähtökohtana on näkemys ohjelmatyöstä erilaisina liikkeessä olevina käsityksinä. Tekstien avulla pyrin muodostamaan käsityksen ohjelmatyön ilmiöstä. Aineiston keskeisimmät osat ovat lehtimateriaalit ja merkittävien ohjelmavaikuttajien haastattelut⁶⁷.

Tutkimusotteella luon tulkintaa nojaamatta olemassa olevaan⁶⁸. Tulkitseva ote sivuuttaa ennalta annetut käsitteisällöt, yhden todellisuuden tai toimintavaihtoehdon. Tulkinta muodostetaan ohjelmatyöhön osallistuvan käsitteistön avulla käsiteverkostoa ja käsitteiden viittaamia ideoita tulkitsemalla. Huomiota kiinnitetään siihen kuinka tutkimuskohdetta, ohjelmaa ilmiönä nimetään, määritellään ja ymmärretään.⁶⁹ Sekä valmiin kirjallisen aineiston että haastattelutekstien luennan päämääränä on tunnistaa ja avata tulkintoja tutkimuskohteesta ohjelmatyöhön osallistuvien näkökulmasta. Erilaisuuksien etsintä antaa mahdollisuuden rikastuttaa samanlaisuutta⁷⁰.

Tulkintojen lähtökohtana on relevanteiksi arvioidut koodit tai solmukohdat. Koodeihin liittyvät aineistokappaleet ja niistä tehdyt tulkinnat ovat vastauksia tutkimuskysymykseen eli siihen mitä toimintaa ohjelma on. Ryhmittelin koodien alaisuuteen osallistujien käsityksiä. Näin kokosin erilaisia perspektiivejä koodeihin⁷¹. Se tarkoittaa eri vaiheissa ja puolueen eri hierarkiatasoilla syntyneen aineiston välityksellä koottuja käsityksiä.

⁶⁷ Haastatteluaineiston keruun alkuperäinen tarkoitus oli varmistaa sellaisten legendaaristen ohjelmakirjoittajien kuten Veikko Vennamon, Johannes Virolaisen tai Onni Rantalan ohjelmakäsityksien tallentaminen. Kun viimeaikaisista ohjelmatoistakään ei poliittisessa kirjallisuudessa ollut kuin lyhyitä viitteitä, kokosin haastatteluaineistoa koko tutkittavalta ajanjaksolta.

⁶⁸ Patton 1990, 371, 425.

⁶⁹ Rubin & Rubin 1995, 56.

⁷⁰ Mäkelä 1990, 45.

⁷¹ Patton 1990, 376.

Koodien valinta ja tulkintojen tekeminen koodeihin viittaavista aineistokappaleista on voimakkaasti tutkijälähtöistä. Aineiston koodausvaihe käynnistyi siinä vaiheessa, kun saatoin muodostaa aineistosta jo kattavan näkemyksen. Siten aineistojen keruu ja tuottaminen yhdessä haastatteluvien kanssa oli jo yhtenä tutkimusvaiheena ohjannut käsitystä koodausparadigmasta⁷². Käytän koodausparadigman käsitettä tässä samoin kuin Timo Moilanen ja Seppo Roponen⁷³, kun se määritellään alustavina käsityksinä analyysivaiheen kannalta relevanteista koodeista eli ohjelman käsitteen komponenteista ja niiden välisistä suhteista. Aineiston keruuvaiheessa syntyi siten ensimmäinen tulkinta tutkimuskohteesta, ohjelman käsitteen sisällöistä. Sen perusteella nimesin koodausparadigman mukaisia koodeja. Jotta alustava näkemys aineistosta ei muodostuisi liian sitovaksi, loin koodeja lisää analyysin aikana mutta pilkkoin niitä myös pienempiin osiin⁷⁴. Näin deduktiivinen ja induktiivinen lähtökohta yhdistyivät koodausparadigmaksi⁷⁵.

Suullista ja kirjallista aineistoa luin samalla tulkitsevalla metodilla. Seuraavassa käyn läpi haastatteluaineiston koodausta. Kirjalliseen aineistoon pätee sama koodausparadigma, mutta luokittelu oli niin sanotusti ”manuaalista marginaalimerkintäteknikkaa”.

Litteroin nauhoitetut haastattelut haastattelutilannetta vastaaviksi tiedostoiksi tekstinkäsittelyohjelmalla. Muunsin haastattelun sisältämän tiedoston eli primaaritekstin perustallennusmuotoon (ASCII), jota sovellusohjelmana käytettävä ATLAS/ti kykeni käsittelemään. ATLAS/ti on kvalitatiivisen aineiston analyysissa avustava ohjelma. Sen avulla analysoitavasta tekstistä voidaan tehokkaasti valita, koodata ja nimetä tekstisegmenttejä, joita voidaan edelleen ohjelman avulla vertailla keskenään⁷⁶. Koodasin haastatteluaineiston⁷⁷. Koodauksen tarkoituksena oli jäsentää aineistoa siten, että koodeihin liittyisi tutkimusongelman kannalta mielekkäitä havaintoja aineistosta. Koodaus käynnistyi tekstin lähiluennalla. Rajasin tekstistä tietyn kohdan eli tekstisegmentin, jonka merkitsin yh-

⁷² Vrt. Strauss 1987, 27.

⁷³ 1994, 12.

⁷⁴ Vrt. Heiskala 1990, 246.

⁷⁵ Vrt. Tesch 1990, 87; Strauss & Corbin 1990, 68-69.

⁷⁶ Ks. lisää <http://www.cs.tu-berlin>.

⁷⁷ Ks. koodauksesta laajemmin esim. Patton 1990, 384-385.

dellä tai useammalla koodilla. Tekstisegmentti sisälsi siten koodiin liittyvän idean, määritelmän tai piirteen. Kääntäen koodi toimi otsikkona, jonka sisällöstä, kontekstista ja viittaussuhteista tekstisegmentti kertoi jotain. Seuraavassa esimerkkejä koodilla *keskustelu* merkityistä tekstisegmenteistä. Fragmenteista hahmottuu ohjelmatyöhön oleellisesti liittyvän keskustelun piirteitä. Keskustelun käsite ohjelmatyössä sisältää mm. provosoiteja, käsitemaailman laajentamista ja argumentoinneilla pelaamista.

Ja sitten on tällaisia puolueen strategiaan ja profiiliin liittyviä, että joskus aina viedään asioita puoluekokoukseen tietoisena siitä, että ne häviää, mutta että se keskustelu on tarpeellinen ja vie asioita eteenpäin. (Kesk.)

Ne keskustelut oli enemmän sit ollut semmonen oppimisen ja ajattelun kehittämisen foorumi. (Nuors.)

--- missään vaiheessa ei ollut tavoitteena, että ohjelmat olisivat brosyyreitä tai nimenomaan sellaisia, että niillä saataisiin kannatusta, vaan ne miellettiin työvälineiksi, joilla saadaan useiden asiantuntijoiden ja viime kädessä myöskin kentän käsittelyn kautta mielipiteet ja ehdotukset harkittua ja kootua yksiin kansiin. (Kok.)

--- oli tällaisia vähän laajempia, useamman kymmenen henkilön seminaareja, missä oli näitä asiantuntijoita ja eri sidosryhmien edustajia. Vapaasti keskusteltiin missä mennään, mikä on tulevaisuuden kuva, mikä on tämän päivän keskusta. Että se oli hyvin arvokasta orientoivaa keskustelua. (Kesk.)

Alueiden rajauksen ja koodituksen yhteydessä loin sekundaaritekstejä eli analyysin perusteella syntyneitä tutkijan tulkintoja. Omaa tulkintaa primaaritekstistä rakensin siis memoissa eli tekstipätkiä koskevissa muistutpanoissa tai uloskirjoituksissa. Koodit muodostivat koodiperheitä, mielekkäitä kokonaisuuksia. Esimerkiksi *syyt kirjoittaa* koodiperheeseen nimesin koodit *kirjoittaminen uudistamiseksi, tilinpäätös, periodimuutos, paine, image ja päätöksenteon tuki*. Ne kertoivat tekijöistä, jotka aktualisoivat ohjelmatyön. Aineistokokonaisuuden alustavan ja yleisen tulkinnan mukaisesti nimesin ensimmäiset koodit, joita täydensin yksittäisten havaintojen perusteella. Tämän lisäksi jaoin koodeja analyysin kuluessa useammiksi koodeiksi. Esimerkiksi mitä-tyyppinen koodi jakautui piirteistä kertoviksi *keskusteluksi, kirjoitukseksi, koulutukseksi* jne. Nämä koodit viittasivat ohjelmaprosessin sisältämiin käytännöllisiin merkityksiin. Koodaamisella hain sisältövariantteja näille toiminnoille, kuten sille, mitä *koulutus* eri toimijatasoilla merkitsi tai millaisia sisältöjä *keskustelun* käsite ohjelmaprosessissa eri tasoilla sai.

ATLAS/ti oli tässä tutkimuksessa väline jäsentää aineistoa koodauksen avulla analyysivaiheen alussa. Vain kokeiluluontoisesti sovelsin ohjelman verkosto-ominaisuutta eli mahdollisuutta rakentaa koodien välisiä suhteita. Olin kiinnostunut käsitteen sisältöjen variaatioista, joten kooditus oli tämän aineiston kannalta ATLAS/ti:n tarjoama käyttökelpoinen työvaihe.

Sovellusohjelmien käyttö politologisen tekstin analyysissa ei ole ongelmatonta⁷⁸. Tässä ATLAS/ti:n avulla oli mahdollista luoda jonkin käsitteen kautta näkemys tekstikorpuksesta. Palattuani koodauksen jälkeen tekstikokonaisuuksien pariin saatoinkin tehdä tarkistavia hakuja koko aineistosta kulloinkin kiinnostavan koodin tai muun avaimen perusteella.

Haastattelukertomuksia ja kirjallista aineistoa yhdistelemällä muodostui kokonaistulkinta käsitevariaatiosta ja syistä variaatioihin⁷⁹. Eri-tasoisten aineistojen yhdistäminen oli useissa kohdin varsin aikaa vievää, mutta näin saatoinkin hahmottaa ”julkisen ohjelmakäsityksen” muutoksia. Haastatteluaineisto kertoi ennen kaikkea käsitteen taustoista ja ohjelmatyölle asetetuista tavoitteista. Henkilöt saattoivat kertoa yli 20 vuoden aikaisesta ohjelmatyöhön osallistumisesta, mikä oli otettava tulkinnassa huomioon. Haastattelut olivat ennen kaikkea käsitevariaatioiden aineistoa eivätkä tapahtumahistorian lähteitä.

2.4 Aineisto

Tutkimuksen ensimmäinen aineistoratkaisu johdatteli tulkitsemaan ohjelmatyöhön osallistuneiden kirjallisia ja suullisia ohjelmaa käsitteleviä tekstejä. Aineiston painottuminen hyväksytyä ohjelmaa edeltäneeseen materiaaliin ja ohjelmatyöhön osallistuneiden mukaan ottaminen korostavat ohjelmaa tekona. Valinta mahdollisti toimijanäkökulman, jolla tavoittelin osallistujien käsityksiä ja niihin liittyviä intentioita. Pitäytyminen lehtiaineistossa olisi jättänyt ohjelmatyön useita aspekteja huomiotta. Erityisesti retorinen ulottuvuus⁸⁰ tuli haastatteluissa esiin.

⁷⁸ Ks. Aarnio 1994, 27-59; 1996, 293-317.

⁷⁹ Vrt. Rubin & Rubin 1995, 24.

⁸⁰ *Retorisella ulottuvudella* tarkoitan ennen ohjelman hyväksyntää aktualisoituvaa ohjelmakäsittelyn laukaisemaa kommunikaatioyhteyttä kentän ja kirjoitta-

Toinen aineistoon liittynyt valinta koski kohdepuolueita. Päädyin seuraamaan periaatetasoista ohjelmatyötä ns. vakiintuneissa, isoissa puolueissa ja yhdessä uudessa puolueessa. Kolmesta mahdollisesta Suomen Keskusta⁸¹ ja Kansallinen Kokoomus olivat soveliaimmat. Keskustassa oli stabiilisti ”toteutettu” ohjelmia hallituksessa, kokoomuksessa puolestaan hallituksen varjossa pääsääntöisesti oppositiossa aina vuoteen 1987 asti. Näiden puolueiden ohjelmatöissä oli selviä henkilösidon-
naisia kausia, joiden keulakuvat ja ”filosofit” saattoi yhä tavoittaa.

Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen jätin taustoittavaksi kohdepuolueeksi, koska sillä oli vuosien 1950-1990 välillä hyväksytty vain kaksi periaatetasoista ohjelmaa, eikä vuoden 1952 ohjelmatyön komitealaisia ollut enää tavoitettavissa. Toisaalta SDP:n ohjelmatyö olisi itsenäinen tutkimuskohde omissa dokumentoidussa erityisyydessään ja laajuudessaan⁸².

Keskustan ja kokoomuksen periaatetasoista ohjelmatyötä oli tehty vuosikymmenittäin ja niiden dokumentointi ja arkistointi oli sangen systemaattista. Saatoin myös seurata näiden puolueiden 1990-luvun periaateohjelman hyväksyntää – kokoomuksen kesällä 1993 ja keskustan kesällä 1996 – ja haastatella puoluekokouksen osallistujia ja toteuttaa keskustan kokouksessa ohjelmatyötä käsittelevän kyselyn (ks. liitteet 1 ja 2). Lisän tutkimukseen tarjosi mahdollisuus haastatella erästä keskustan ohjelmatyöryhmäläistä jokaisen ohjelmatyöryhmän kokouksen jälkeen vuosina 1995-1996. Sain häneltä myös kaiken kyseistä prosessia käsitelleen materiaalin. Yhteistyöstämme oli

ijen välillä kuin myös ohjelmatyöhön keskeisimmin vaikuttavien keskuudessa. Kommunikaatioyhteyden toteutuminen vaatii ohjelmatyön julkisuutta. Retorinen ulottuvuus viittaa edelleen argumentaatioon toimintana tuossa kommunikaatioyhteydessä. Tuolloin muun muassa hyväksytään aiempaa selvemmin esimerkiksi tulkinanvaraisuudet ja kyseenalaistetaan tai puolustetaan vakiintuneita sitoumuksia.

⁸¹ Maalaisliitto muutti nimensä Keskustapuolueeksi Kuopion ylimääräisessä puoluekokouksessa kesällä 1965. Järjestökyselyssä ylivoimaisesti voittanut Keskustaliitto ei käynytäkään, koska sen oli jo 1940-luvulla vienyt yhdistysrekisteriin joukko edistyspuolueen jäseniä. Vuonna 1988 puolueen nimi muutettiin Suomen Keskustaksi. Ks. nimenmuutosprosessista tarkemmin Virolainen 1969, 422-439.

⁸² Ks. erit. Kairamo 1982; 1989.

ennalta sovittu ryhmän puheenjohtajan kanssa ja muut ryhmäläiset antoivat sille hyväksyntänsä.⁸³

Näiden puolueiden lisäksi keräsin tausta-aineistoksi SDP:n, Suomen Kristillisen Liiton, Liberaalisen Kansanpuolueen, Vasemmistoliiton ja Suomen Maaseudun Puolueen ohjelmatyötä koskevaa materiaalia ja haastattelin joitakin näiden puolueiden keskeisiä ohjelmatyön johtajia kuten Kalevi Sorsaa (sd.), Veikko Vennamo (maas.) ja Olavi Borgia (lib.). Puolueen ensimmäisen ohjelmatyön erityisyys tuli esille Borgin kuvailtua Liberaalisen Kansanpuolueen ohjelmatoiden taustoja 1960-luvulta⁸⁴. Niinpä päädyin tuoreiden tunnelmien toivossa tarkastelemaan Nuorsuomalaisen Puolueen vuosien 1993-1994 ohjelmaprojektia⁸⁵, joka muodosti vastakohtan vakiintuneelle ja hierarkisoituneelle ohjelmatyölle. Nuorsuomalaisilla ohjelmatyön vaikuttajilla Janne Jutilalla, Risto E. J. Penttilällä ja Jukka Tarkalla oli ohjelmatyö hyvin muistissaan ja muistiinpanoissaan. Tämän ohjelmatyön analysointi oli kiintoisaa myös, koska puolueessa parhaillaan pohdittiin ohjelmatyön tulevia menettelytapoja. Ensimmäisen prosessin harmoniaa ja hurmosta ei enää voitaisi tavoittaa. Vaikuttajien piirissä vallitsikin erilaisia käsityksiä siitä, millainen toisesta prosessista tulisi.

Aineistorajaus sisältää kohdepuolueiden lisäksi aineistotyyppi-
valintoja. Tämän tutkimuksen aineistoa voi tarkastella kolmesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin sen voi jakaa aineistomateriaalin synnyn perusteella ohjelmatyön aikaiseen ja sen jälkeiseen, tämän tutkimuksen aineistoksi tuotettuun materiaaliin. Niin ikään sitä voi tarkastella yksityisinä tai kollektiivisinä käsityksinä. Lisäksi aineisto jakaantuu sen mukaan millä ohjelmahierarkian tasolla osallistuja, jonka käsityksiä tutkitaan, on. Aineistosta osa on kirjallista, osa suullista ja se sisältää sekä julkista että yksityistä hierarkian eri tasoilla olleiden henkilöiden eri aikoina tuottamaa materiaalia⁸⁶. Haastatteluaineisto kertoo usein seikoista, joista ohjelmatyön aikainen materiaali ei paljasta mitään tai vain vih-

⁸³ Ryhmän puheenjohtajan kantaa siitä, että ryhmässä ei keskusteltu mistään mikä ei olisi julkista, voi pitää merkinä puolueen avautumispyrkimyksestä.

⁸⁴ Borg 30.1.1996.

⁸⁵ Nuorsuomalaisen Puolueen ensimmäinen yleisohjelma hyväksyttiin 6.12.1994.

⁸⁶ Vrt. Patton 1990, 467.

jaa. Kirjallinen materiaali puolestaan jäsentää ohjelmatyötä, koska siinä keskeiset käsitykset toistuvat.

Ohjelmatyön aikaisia käsityksiä analysoin erityisesti keskustan ja kokoomuksen puoluearkistoista peräisin olevasta ohjelmaryhmiä materiaalista sekä koulutus- ja lehtimateriaalista. Ohjelmaryhmän materiaali muodostuu kokouksien esityslistoista ja pöytäkirjoista sekä ohjelmatyön taustamateriaaleista, selvityksistä ja kehittämismuistioista⁸⁷. Koulutusmateriaali on tuotettu virittämään ohjelman kenttäkäsittelyä. Ohjelmakoulutuksen suunnittelumateriaali kertoo koulutukselle asetetuista tavoitteista, kohderyhmistä ja sisällöistä.

Lehtiaineisto koottiin poimimalla kaikki ohjelmatyötä koskevat artikkelit ajanjaksolta, jonka alkupuolelle sijoittuu ohjelman lähettäminen kenttäkäsittelyyn ja loppupuolelle ohjelman hyväksyminen. Tarkastelun ajanjaksoa säädeltiin artikkelien esiintymien mukaan. Ensimmäisistä kohdepuoleista kokoomuslaista ohjelmatyötä koskeva aineisto on pääosin peräisin *Nyky päivästä*, *Uudesta Suomesta* sekä *Kanavasta* ja keskustan *Maakeansasta*, *Suomenmaasta* sekä *Politiikan Puntarista*. Toisijaisten puolueiden ohjelmatyötä koskeva aineisto on sosialidemokraateilla peräisin *Suomen Sosialidemokratista*, *Aikamerkistä* ja *Sosialistisesta Aikakauslehestä*, vasemmistoliittolaisilla *Kansan Utisista* ja *Viiikkolehdestä* ja kristillisillä *Kotimaasta* ja *Kristityn vastuusta*. *Suomen Kwalehdestä* on niinkään poimittu kohdepuoluetta nimeämättä puolueiden ohjelmatyötä käsittelevät artikkelit vuosilta 1968-1996.

Ohjelmakeskustelu lehdissä seuraa intensiivisesti ohjelmatyöstä vastaavien asettamia aikatauluja. Tässä tutkimuksessa tarkastelujen ensimmäisten ohjelmatöiden kohdalla lehtiartikkelit keskittyivät lähelle tekstiin hyväksyntää puoluekokousta. 1970-luvulla ohjelmatyötä vetävien ulkopuoliset tahot tulivat laajemmin ohjelmakeskusteluun mukaan, joten ohjelmaa alettiin käsitellä entistä aiemmin ennen puoluekokousta. Yleensä keskustelu käynnistyy ohjelmatyötä esittelevillä artikkeleilla, kun luonnos lähetetään kenttäkäsittelyyn. Kenttäkäsittelyä pyritään virittämään tekstiin orientoivilla kirjoituksilla, kun piirit ja järjestöt laativat lausuntoja. Nämä kirjoitukset on sijoitettu yleensä lehden etuosaan uu-

⁸⁷ Käytän tässä yleisesti keskustalaista nimitystä ohjelmaryhmän materiaali, mutta samanlaista aineistoa ovat tuottaneet kokoomuksen ohjelmatoimikunta ja ohjelmatoimikunnan työvaliokunta.

tisten lomaan. Yksittäisten ohjelmatoimijoiden lehtien palstoilla käymä debatti muodostuu muutaman teeman, usein käsitteen, ympärille. Tällaisten keskustelujen ryöpsähtäminen ja laantuminen on helposti nähtävissä. Kuvaava esimerkki yhden teeman keskustelusta on kokoomuksen vuoden 1981 periaateohjelmatyön aikainen ”koti, uskonto, isänmaa” -keskustelu *Nykypäivässä*. Nämä kirjoitukset olivat mielipide- tai keskustelusivuilla.

Oman kokonaisuutensa muodostavat luonnoksen kenttäpalautteet. Ne sisältävät kirjon ohjelman käsitteitä. Käsitteet ”kenttäväki, puolueväki tai puoluejäsenistö” voi tulkita usealla tavalla. Tässä työssä tarkoitan niillä pääsääntöisesti puolueessaan aktiivisesti toimivia henkilöitä kuten piirien ja paikallistason puoluekokousosallistujia. He ovat yleensä muuta puoluejäsenistöä edustavia henkilöitä. Työssä ei tavoitella esitettäväksi yleistäviä päätelmiä, joissa olisi keskeistä tietää keitä eksplisiittisesti tähän joukkoon lukeutuu.

Kokoomuksen vuoden 1993 periaateohjelmatyön kenttäpalaute annettiin avoimella lomakkeella. Toinen tässä tutkimuksessa huomioitu kokonaisuus on keskustan vuoden 1996 periaateluonnospalautteet, jotka kerättiin osana keskustan jäsenkysymyksiä. Palauteaineiston erityispiirre on siinä, että niistä näkee miten poliittisesti toimimisen ajatus on kentällä sisäistetty. Niistä on mahdollista päätellä onko kirjoittajien esittämiä tulkintoja kyseenalaistettu, haluttaisiinko joitain muita kuin luonnoksessa esitettyjä asiantiloja politisoida jne. Esimerkiksi keskustan ohjelmatyön ydinryhmä voi olla tyytyväinen Tampereen osaston lausuntoon, jonka mukaan ”ohjelma herättää halun jäädä syvällisemmin miettimään asioita”. Samoin Ihakselan osaston kommentti laatijoiden ”täydellisestä elämän ymmärtämättömyydestä” viittaa puolueosastossa käytyihin keskusteluihin. Huolestuttavammilta ohjelmatyön käynnistäjien kannalta näyttävät lomakkeet, joissa periaateohjelmaluonnos on jätetty kommenttitta tai se on kuitattu ihan hyvä -maininnalla.⁸⁸

Prosessin päätösvaiheen aikaisia käsityksiä analysoin keskustan ja kokoomuksen puoluekokouspuheenvuoroista ja puoluekokouksen aikaisesta haastattelu- ja kyselymateriaalista. Puheenvuorot puoluekokouksissa päättävät valintoja sisältäneen kamppailun. Niissä legitimoidaan tehtyjä valintoja ja pyritään lähentämään osallistujia tekstiin. Puheen-

⁸⁸ Suomen Keskustan jäsenkysymykset 1996.

vuoroissa viitataan usein ohjelmatyön aikaisiin kiistoihin, joten ne voivat toimia kamppailun jälkeisinä kokoavina puheenvuoroina. Päätös-puheenvuoroissa pyritäänkin laajentamaan kuulijoiden käsityksiä ohjelmatyön käsitteestä – siirtämään huomio yhtäältä yksittäisistä teksti-kohdista asiakokonaisuuksiin ja toisaalta kirjoittamisesta ohjelmatyön monimuotoisuuteen. Niissä selitetään käsitteitä ja niihin liittyneitä valintoja ja rajoituksia.

Päätösvaiheen aineistoon kuuluvat myös puoluekokouksissa tehdyt kenttävaen haastattelut ja kysely. Keräsin tämän aineiston, jotta saisin esiin kenttävaen käsityksiä, mutta itselleni lähes yhtä tärkeää oli kohdata tämän hierarkiatason käsityksiä. Näillä kohtaamisilla oli merkitystä vertailtaessa muussa aineistossa esitettyjä käsityksiä ja suunniteltaessa ohjelmavaikuttajien haastatteluja. Kokoomuksen Vaasan puoluekokouksessa 9.-11.6.1993 haastattelin sattumanvaraisesti 20 osallistujaa⁸⁹. Keskuksen Kouvolan puoluekokouksessa 14.-16.6.1996 kokousedustajien täytettäväksi jaetun kyselyn palautti 225 kokousosallistujaa. Kyselylomakkeita oli kahdentyyppisiä. Toisessa oli vain avoimia kysymyksiä, toisessa myös monivalintakysymyksiä. Avoimia ja monivalintakysymyksiä vertailemalla saatoinkin päätellä millaisia ohjelmakäsitteen sisältöjä vastaajat saattoivat hyväksyä ja toisaalta millaisia käsityksiä he oma-aloitteisesti esittivät. Haastateltavat ja kyselyyn osallistuneet edustivat luonnollisesti vain osaa kokousväestä.

Prosessin jälkeisiä käsityksiä ohjelmatyöstä luin myös poliittisista muistelmateoksista. Ohjelmatyö ei ole ollut kuitenkaan muistelmien keskeistä sisältöä, lukuun ottamatta aina ”atekeskustelua” korostavaa Paavo Väyrystä⁹⁰.

Ohjelmatyöhön keskeisesti vaikuttaneiden henkilöiden haastattelut muodostavat lehtiaineiston ohella tärkeän materiaalikokonaisuuden. Niiden avulla pyrin saamaan esille osallistujien tuntemuksia, ajatuksia ja kokemuksia, joita ei lehti-, kirjallisuus- tai arkistomateriaaleista ollut luettavissa.⁹¹

⁸⁹ Haastatellut yhdeksän naista olivat iältään 18-64 -vuotiaita, 11 miestä 24-66 -vuotiaita.

⁹⁰ Ks. erit. Väyrynen 1974; 1981; 1993a.

⁹¹ Sain käyttöni myös Olavi Borgin tekemiä haastatteluja 1960-luvulta. Toteuttamissani haastatteluissa oli kolme samaa haastateltavaa kuin Borgilla: Onni Rantala, Veikko Vennamo ja Johannes Virolainen. Palasin Borgin

Työssä anonyymiksi jäävän, keskustan vuonna 1995 nimetyn ohjelmatyöryhmän jäsenen säännölliset, ryhmän kokoontumisen jälkeiset haastattelut mahdollistivat erityisen näkökulman ohjelmatyöhön. Tapa-
simme ensimmäisen kerran kesäkuussa 1995. Varsinaisia haastat-
teltuja kertyi 11 noin kahdestakymmenestä keskustelusta. Haastattelut kes-
tivät tunnista neljään tuntiin. Ohjelmatyöryhmän ”reaaliaikainen” seu-
ranta viehätti, koska ohjelmatyöhön osallistumattomalle tarjoutui näin
mahdollisuus analysoida kaikkia tähän ohjelmatyöhön liittyviä vaiheita.
Koska keskustelukumppani ei ollut aiemmin ottanut osaa keskustan
periaatetasoiseen ohjelmatyöhön, saatoinkin koota henkilön yhden pro-
sessin mittaisen kehityskertomuksen. Tapaamisten kuluessa totesin, että
itselleni keskusteluista oli tullut painottamani tiedonkanavan lisäksi erin-
omainen hypoteesien testaamisen foorumi. Keskustelukumppanini oli
harjaantunut ammatissaan analysoimaan kommunikaatiota ja argumen-
taatiota. Ensimmäisen tapaamisen perusteella suhtauduinkin luottavai-
sesti hänen havaintoihinsa, jotka – kuten yhteisesti useaan otteeseen
totesimme – olivat yksityisiä tunnelmia, kokemuksia ja käsityksiä oh-
jelmatyöstä vuoden 1996 ohjelmaa valmisteleavassa ryhmässä.

Muut haastateltavat valikoituivat aluksi arkisto- ja lehtimateriaalien
viittauksien mukaan ohjelmatyössä organisatorisessa asemassa olleista⁹².
Tavoittelin siis puolucensa ohjelmatyössä aktiivisesti mukana olleita.
Haastateltavien valinta oli koko ajan tutkimuskohteena olevan käsitteen
määrittelyä⁹³. Näin erityisesti siinä vaiheessa, kun tavoittelin henki-
löitä, jotka eivät olleet olleet nimetyssä asemassa ohjelmatyössä. Tähän
tutkimukseen on haastateltu 20 ohjelmavaikuttajaa (ks. aineisto).

Ilmoitin ennalta, että keskustelisimme haastateltavan ohjelmatyöhön
liittyvistä käsityksistä ja kokemuksista. Haastateltavat tiesivät, että kokoon
erityisesti keskustan, kokoomuksen ja nuorsuomalaisten ohjelmatyössä
keskeisessä asemassa olleiden käsityksiä 1950-1990 -lukujen ohjelma-
työstä. Kerroin keitä olin haastatellut ja aikeissa tavoitella. Haastatellut
nimesivät nopeasti lisää henkilöitä, joiden arvelivat olleen jopa merkit-
tävämmässä asemassa kuin vastuuseen nimetyt ohjelmatoimijat ja ohjel-
matyön keulakuvat. Heidän osuuttaan ei arkistomateriaaleista voinut

haastatteluihin tämän tutkimuksen kirjoittamisen loppuvaiheessa muuta-
mien sattumoisin samojen kysymysten osalta.

⁹² Vrt. Mäkelä 1990, 48.

⁹³ Hyvärinen 1994, 40.

useinkaan nähdä, mutta esimerkiksi puolueen kustantaman kirjallisuuden perusteella heidän olemassaolonsa oli pääteltävissä – näin tulivat esille esimerkiksi keskustan Juha Kuisma ja Seppo Niemelä. Arkistomateriaali ei avaudu tapahtumaa tuntemattomalle siten, että osallistujien painoarvo tapahtumassa valaistuisi. Tosin on huomattava, että haastattelut painottivat eri henkilöiden ja käsityksien merkityksiä prosesseissa vaihtelevasti⁹⁴.

Haastateltavilla oli siis käsitys aikansa ohjelmatyöstä ja sen suhteesta muuhun puoluetoimintaan⁹⁵. Tämän lisäksi he olivat halukkaita puhumaan aiheesta, ja tulin myös huomaamaan, että he pitivät aihetta tärkeänä. Haastateltavien valintaan vaikuttivat myös jo haastateltujen kehotukset kääntyä tai olla kääntymättä jonkun puoleen. Esimerkiksi kolmen henkilön eriaikaisten lausuntojen ja arkistomateriaalin perusteella jätin vuosina 1993-1994 keskustan ohjelmatyöryhmän puheenjohtajana toimineen Erja Tikan haastattelemaan. Hänen aikanaan periaateohjelmatyö ei edennyt luonnos- saati hyväksymisasteelle.

Haastattelut kestivät 1-2,5 tuntiin – lyhyin Kalevi Sorsan, pisin Veikko Vennamon⁹⁶. Haastattelut vaativat joustavaa, iteratiivista ja jatkuvaa

⁹⁴ Varsinaisten haastattelujen lisäksi tulkinnan taustalla vaikuttavat myös tutkimuksen teon yhteydessä seminaareissa ja kokoontumisissa kuullut yleensä yhteiskuntatieteilijöiden omakohtaiset kokemukset ohjelmatyöstä. Ohjelmatyö on ilmeisen koskettava aihe siihen osallistuneille. Kertomukset ja muistelot eivät aina tehneet kunniaa puolueiden ohjelmatyölle. Ohjelmia laadittiin hyväksyntää edeltäneenä yönä vain sitkeimpien ohjelmanikkareiden voimin. Niihin myös kopioitiin ja lainattiin vanhoja tekstejä. Kuullut anekdotit koskivat periaatetasoista ohjelmaa alempia, yleensä erityisohjelmien taseisia tai alueellisia tekstejä.

⁹⁵ Ks. Rubin & Rubin 1995, 23.

⁹⁶ Tapasin Vennamon helteisenä heinäkuun iltana hänen kaupunkiasunnollaan. Meidän oli ollut määrä tavata jo päivällä, mutta Vennamo siirsi tapaamista, kuten hän sanoi, “SMP:n elämän ja kuoleman kysymysten vuoksi”. Hämmästelin haastattelun kuluessa kuinka taitavasti ja loogisesti 80 vuotta täyttänyt kunniapuheenjohtaja rakensi ohjelmatyön taustaa kertomuksessaan palaamatta aiemmin mainittuun. Yllätys oli melkoinen, kun haastattelunauhoja litteroidessa huomasin tekstin rakentuneen pitkälti keskeneräisistä lauseista ja keskeisten huomioiden säännöllisistä toistoista. Vennamo oli antanut viitteitä, jotka olin täydentänyt mielessäni. Puhujalla oli retoriikka hallussaan.

kehittelyä. Iteraation käsitteeseen on sisällytetty tiedon keräys, analysointi, karsinta ja testaus. Iteraation avulla pystytään kohdentamaan analyysi oleelliseen.⁹⁷ Muokkasin vastaajalle henkilökohtaisen haastattelurungon muun materiaalin ja aiemmin toteuttamieni haastattelujen pohjalta. Keskustelun alussa oli osoitettava terminologialla, taustatiedoilla tai muilla vihjeillä asemansa: etten ollut mihinkään puolueeseen sitoutunut, mutta että aiemman tutkimustoiminnan ja tämän tutkimuksen arkistoaineiston ja lehtiaineiston perusteella kuvittelin ymmärtäväni sisäpuolista ja lukemaan rivien väleistäkin.

Jokainen haastattelu tarkensi käsitystä siitä, mikä oli oleellista tutkimuskysymyksen kannalta ja mikä oli harvinaista tai yleistä prosesseissa. Haastatteluissa pyrin keskittymään siihen, minkä keskustelija tunsikin omakohtaisesti ja mistä hän ilmaisi käsityksiään vapautuneesti. Nauhoitin kaikki haastattelut, myös puhelinkeskustelut. Vain kerran haastateltava pyysi keskeyttämään äänityksen sallien kuitenkin kirjalliset muistiinpanot. Tällöin puhuttiin Neuvostoliiton suurlähetystön kiinnostuksesta kokoomuksen 1980-luvun ohjelmatyötä kohtaan ja kokoomuslaisten oma-aloitteisuudesta lähetystön suuntaan.

Haastattelu käynnistyi tutkimusaiheen tarkemmalla esittelyllä. Pyrin osoittamaan sen syvyyden, jossa toivoin keskustelun liikkuvan. Kävin lyhyesti läpi arkisto- ja lehtiaineiston sisältämiä ongelmia. Erityisesti toin esille, etteivät ne kerro osallistujien tuntemuksista ja käsityksistä, eikä poliittisesti toimiminen avaudu niiden kautta. Pyrin siten rohkaisemaan puhujia omiin tulkintoihin. Keskustelu alkoi vastaajan oman ohjelmatoiminnan läpikäynnillä. Alku antoi käsityksen siitä, miten puhuja hahmotti ohjelmallisen toiminnan. Orientoivat kysymykset johdattelivat puhujan käyttämään käsitteistöön, jonka sisältöjen ja viittaus-suhteiden avaamisesta keskustelussa paljolti sen jälkeen oli kysymys. Puhujan käsitteisiin tiivistyi suuri määrä inhimillistä historiaa ja maailmamme koskevia oletuksia.

Puhuja saattoi esimerkiksi mainita ohjelmatyön olleen opettavaista. Nyt oli tarkennusten avulla purettava opettavaisuuden käsitettä. Näin esille saattoi nousta puhujan käsitys, että hän harjaantui ohjelmatyön aikana kuuntelemaan ja tuottamaan argumentaatiota sekä ymmärtämään käsitteiden tulkinnanvaraisuuden, tai se kuinka hän tutustui ohjelmaa

⁹⁷ Rubin & Rubin 1995, 46; Patton 1990, 375.

sivuaviin aiheisiin, joihin hän muuten ei olisi perehtynyt. Koska keskustelut kumuloituivat, aiemmin kuultua oli mahdollista testata myöhemmässä haastattelussa.

Kysymyksillä ohjelman taustamateriaaleista, esikuvista ja asiantuntijoista valotettiin ohjelmatyön laajuutta: mitkä tahot olivat välillisesti tai välittömästi liittyneet ohjelmatyöhön, miten välillisinä nähdyt seikat (esim. taustamateriaalit, keskustelut ulkopuolisten kanssa) vaikuttivat toimijoihin. Ohjelmatyön tavoitteet liittyvät oleellisesti ohjelmatyön tarkasteluun. Ongelmallista intentioiden selvittämisessä oli se, ettei niitä läheskään aina oltu ydinryhmässä, saati väljemmin osallistuvien keskuudessa, asetettu tai edes mietitty. Mahdolliset laajemmat tavoitteet muodostavat linkin ohjelmatyön ydinryhmän ja muiden osallistujien välille. Vaikka osa haastatelluista mietti intentioita ensimmäisen kerran haastatteluhetkellä, se ei mielestäni kertonut niiden puuttumisesta, vaan lähinnä toimijoiden erilaisista lähtökohdista, toiminnan huonosta organisoinnista ja itsestäänselvyyksinä pidetyistä tavoitteista. Siten henkilön asettamiin yksityisiin ja ryhmänä asetettuihin intentioihin ja niiden toteutumiseen liittyvät kysymykset olivat haastattelussa oleellisia. Haastattelun virallisen osuuden loppuksi käytiin läpi onnistumisen ja epäonnistumisen kokemuksia ohjelmaprosesseissa. Usein keskustelu jatkui vielä suunnittelun osuuden päätyttyä.

Ennen kuin siirryn seuraavasta luvusta alkavaan ohjelman käsitteen tulkintaan arvioin vielä lyhyesti tutkimusasetelmaa. Ohjelman käsitettä on tätä ennen tarkasteltu vain yleisellä tasolla tai yksittäiseen aspektiin huomiota kiinnittäen. Poliittisesti toimimisen empiiriselle tarkastelulle ja ohjelman käsitteen kerroksien avaamiselle ei ole vertailukohdetta. Tässä tutkimuksessa esitetty tulkinta käsitteen aspekteista on yksi mahdollinen näkökulma *ohjelmaan*. Valinnoistani poikkeavat aineistopainotukset ja tutkimuskysymykset tuottaisivat erilaisia tulkintoja ja ovat myös perusteltavissa. Esimerkiksi pitäytyminen pääsääntöisesti ohjelmaprosessin aikaisessa aineistossa on pitkälti rajannut valmiin ohjelman ”käytön” poliittisessa toiminnassa systemaattisen tarkasteluni ulkopuolelle. Näihin aspekteihin kuitenkin viitataan varsinkin, kun ne ovat ohjelmatyön aikaisen intellektuaalisen toiminnan jatketta. Puhutaan esimerkiksi ohjelman käytöstä vaaleissa, ohjelmatyön aikaisiin keskusteluihin palaamisesta tai niihin vetoamisesta tai edelleen ohjelmaan vetoamisesta ja puolueen profiloinnista ohjelman avulla. Niiden järjestelmällinen tarkastelu olisi vaatinut aineistoa esimerkiksi vaalien ajalta. Täl-

lainen aineisto ei enää nimenomaisesti käsittele ohjelmaa, vaan niissä viitataan siihen. Päätösluvussa pyrin pohtimaan tätä ohjelman ”käytön” jatkumista ohjelman hyväksymisen jälkeen.

Alkuperäinen ajatukseni poliittisten kielten foorumiluonteen ”mallintamisesta” näkyy tutkimuksessa. Esimerkiksi tulkintojen suhteuttaminen suomalaisen politiikan tulkintoihin ja muutoksiin on ollut erään kohdin varsin haastavaa. Tämä johtuu osin siitä, etteivät ohjelman käsitteen muutokset ole ajallisesti kovin selvästi paikannettavissa. Edelleen käsitevariaatioiden yksilöllisyys ja tilannesidonnaisuus on paikoin estänyt vetämästä yhtäläisyysmerkkejä muuhun poliittiseen elämään.

Tämäntyyppinen aineisto, erityisesti haastattelut, joissa poliittiset toimijat kertovat ja arvioivat omaa toimintaansa, on lukijalle vaativa. Haastateltavien käsitykset ideaalisesta ja tavoiteltavasta ohjelmatyöstä kuuluvat heidän kertomuksissaan. Ne näkyvät usein terminologian tasolla: puhutaan esimerkiksi ”yhteisistä tulkinnoista ja tavoitteista tai vuorovaikutuksesta”, kun kamppailulliset piirteet ja epäonnistumiset haluttaisiin jättää taustalle. Olen pyrkinyt, silloin kun mahdollista, huomioimaan aineiston terminologian valintojen vaikutuksen toiminnan poliittisuuden asteeseen: milloin terminologia viittaisi poliittisuuteen, milloin taas poliittisuutta laimentavasti. Tutkijana minun oli erikseen huolehdittava siitä, että irrottauduin haastateltavien ja muiden ”kertojen” terminologisista valinnoista.

Toisinaan on ollut ongelmallista yhdistää poliittisen kielen tulkintakonteksti ja puolueyhteisön konteksti. Otan lyhyen esimerkin. Puoluekokouksessa kuultava manifesti ”yhteisestä tulkinnasta” viittaa ennen kaikkea ohjelmatyön muodollisiin piirteisiin: siinä toteutettuihin kyselyihin, sen aikaisiin keskustelufoorumeihin ja puoluekokouskäsitteilyyn. Poliittisen ajattelun tutkimuksessa ”yhteisellä” on puolestaan tietty käsitteen käyttöön ja esimerkiksi sen konfliktisuuteen liittyvät erityisviitteet.

Tässä tutkimuksessa jäi käyttämättä esimerkiksi mahdollisuus tarkastella luonnoksen muokkautumista versiosta versioon. Siinä analysoitaisiin ketkä ovat ajaneet läpi mitäkin näkemyksiä ja mikä on niiden poliittinen merkitys. Tekstimuutosten erot olisivat tässä tutkimuskohteita. Käyttämättä jäi myös ohjelmatyöryhmän yhden jäsenen runsaan haastateluaineiston sisältämän kehityskertomuksen auki kirjoittaminen.

Tässä kertomuksessa keskityn ennen kaikkea ohjelmakäsitteeseen ja sen liikkeeseen, jota tarkastelen ensimmäiseksi ohjelmatekstin käsitteen odotusten kautta.

3

OHJELMAN MUUTOS: VALMIISTA TEKSTISTÄ PROSESSIKSI

Vuosien 1957 ja 1996 välillä Kansallisessa Kokoomuksessa kokoonnuttiin neljästi ja Suomen Keskustassa viisi kertaa periaatteelliseen ohjelmatyöhön. Tuona aikana moni tuli ohjelmatoimintaan mukaan suurin odotuksin – ajateltiinhan päästävän vaikuttamaan tärkeisiin asioihin. Melkein yhtä moni pettyi, mutta joukossa oli myös niitä, jotka käsittivät ohjelmatyöllä olevan moniulotteisempia merkityksiä. Nämä osallistujat, pettyneitä tai eivät, ovat vaikuttaneet siihen, miten ohjelmatoimintaa on eri aikoina hahmotettu. Tarkoituksenani on tässä luvussa osoittaa, miten näiden puolueiden julkisella foorumilla – pääosin lehdissä ja puoluekokouksissa – puolueohjelman käsite on laajentunut kattamaan valmiin tekstin ohella sen kirjoitusprosessin poliittisena prosessina. Pyrin tunnistamaan alustavasti millaista poliittista toimimista ohjelmatyö käsittää. Laajennettu ohjelmakäsite sisältää kerrostuneita merkityksiä. Tarkastelu tuo esiin käsittemuutoksen ”hitauden” eli sen, etteivät uudet tulkinnat suinkaan syrjäytä aiempia tulkintoja. Käsitteessä tapahtuu liikettä, kun siihen kerrostuu uusia tulkintoja ja odotuksia. Ohjelman käsitteen muutoksiin viittaavat havainnot ovat näkökulmia, joita tarkennan myöhempien empiiristen lukujen analyysseissa.

3.1 Ohjelmankirjoitus ja ohjelman asema Suomessa

Puolueohjelmien kirjoittamisen historia kytkeytyy erottamattomasti puolue-elämän kehitysvaiheisiin, sen laajenemiseen, ryhmittymisiin ja eri kysymysten mukaisesti lohkoutumiin. Puoluekentän jakautumisista ja ohjelmien substantiaalisista muutoksista voi luoda kattavan kuvan Borgin tutkimusten *Suomen puolueideologiat* (1964) ja *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964* (1965a) sekä Onni Rantalan tutkimuksen *Suomen puolueiden muuttuminen 1945-1980* (1981) kautta. Seuraavassa pyrin lähestymään ohjelmankirjoituksen yleistä ja taustoittavaa historiaa näkökulmasta, jossa keskityn huomioihin ohjelmatyyleistä, kirjoittamisen käytännöistä ja ohjelman arvostuksesta eri aikoina. Kappaleen lopussa esitän eräitä poliittisen kulttuurin ja suomalaisen puoluejärjestelmän piirteitä, jotka on hyvä pitää mielessä ohjelmakäsitteisiin kerroksisuutta tuottavina tekijöinä kun siirryn tarkastelemaan Kansallisen Kokoomuksen ja Suomen Keskustan ohjelmakäsitteiden muotoutumista.

Puolueen ohjelman varhaiset käyttöyhteydet liittyivät kiistelyyn siitä, onko jonkin ohjelman mukaisesti toimiminen ylipäätään hyväksyttävää vai ei *Valvojan* I numerossa vuonna 1881 kirjoitettuun tyyliin: ”huolettomuus ja velttous on vallalla, osanotto ja innostus puuttuu. Kehoituksena virkeämpään toimintaan saattaa sen tähden ohjelma tehdä hyötyä, se kernaasti myönnettäköön, mutta sanomme vieläkin kerran puoluejaon perusteeksi nämä valtiolliset vaatimukset eivät kelpaa. Mitä kansa kokonaisuudessaan, harvoilla poikkeuksilla hyväksyy ja kannattaa, siitä ei erityisen puolueen käy kerskaileminen”.¹ Kansanvaltaistumiskehityksen alkupuolella etenkin konservatiivit korostivat jakamatonta kansankokonaisuutta sekä yksilöllisten kykyjen ja ansioiden merkitystä julkisessa toiminnassa. Suomessa aina tämän vuosisadan alkuun asti puolueet kävivät kamppailua siitä, kenellä olisi oikeus edustaa ja tulkita kansan ääntä. Tämän mukaisesti *ohjelmat tulkittiin pitkään kansan kokonaisuutta hajottavien piirien yksityisiksi pyrinnoiksi*.²

¹ 1881, n:o 1, 6.

² Ks. esim. Liikanen 1995.

Vuosisadan vaihteessa, viimeistään eduskuntauudistuksen aikaan voidaan puoluekehityksen katsoa olleen jo tilanteessa, jossa puolueen käsitteeseen kuului vaihtoehtoisen ohjelman ajaminen organisoituneesti. Lähes poikkeuksetta puolueen perustavassa kokouksessa on hyväksytty ohjelmaksi nimetty teksti³. Siihen kirjataan periaatteellisten kannanmäärittelyjen ohella myös konkreettisia toimintatavoitteita. Ohjelmien ja puolueiden kiinteästä yhteydestä huolimatta kytkentä sisällytettiin lainsäädäntöön vasta vuonna 1969 puolueet virallistaneen puoluelain myötä. Sen mukaisesti perustettavilta puolueilta alettiin vaatia periaatteet ja tavoitteet ilmaiseva yleisohjelma eli puolueen omaleimaisesti profiloiva ohjelma.

Ensimmäinen yhtenäinen ohjelma Suomessa on Mechelinin liberaalisen puolueen ohjelma vuodelta 1880. Varhaisimmat ohjelmalliset kannanotot kirjoitettiin pitkälti Helsingissä ja siellä tarkemmin yliopistolla vaikuttavien henkilöiden toimesta. Puolue-elämää organisoituine puolue-elimineen ei vielä ollut muotoutunut. Puolue-elämän varsinainen foorumi oli lehdistö.⁴ Nuorten suomenmielisten eli *Päivälehd*en ohjelma vuodelta 1894 muistutti laatimisprosessiltaan jo myöhemmin puolueissa tavaksi tullutta menettelyä. Siinä luonnokseen tai luonnoksiin pyydetään lausuntoja puolueen eri portailta ja puoluetta lähellä olevilta piireiltä. Palautteen pohjalta laaditaan ohjelman korjattu ja soviteltu versio, joka hyväksytään puoluekokouksessa. Ennen äänioikeusolojen uudistusta hyväksyttiin myös Suomen työväenpuolueen ohjelma Turussa vuonna 1899 ja SDP:n ohjelma Forssassa vuonna 1903. Forssan ohjelma oli ensimmäinen seikkaperäinen ja laaja niin periaatteelliset kannanmäärittelyt kuin käytännöllispoliittiset tavoitteet sisältävä ohjelma Suomessa. Ohjelman periaatteellinen osa oli käänns Itävallan sosialidemokraattisen puolueen Wienissä vuotta aiemmin hyväksytystä ohjelmasta.⁵

Ohjelmankirjoituksen toinen vaihe liittyy vuoden 1906 eduskuntauudistukseen. Toista ohjelmakautta määrittävät uusien puolueiden pe-

³ Suomen Kansan Demokraattinen Liitto perustettiin syksyllä 1944. Sen ensimmäinen oma periaateohjelma laadittiin vasta vuonna 1949. SKDL:ssä toimittiin näiden vuosien välinen aika sen yhteistyöjärjestön, Suomen Kommunistisen Puolueen, ohjelman turvin. (Borg 1995, 6)

⁴ Esim. Liikanen 1995, 122; Rommi 1974.

⁵ Borg 1965a, 22-30; Borg 1995, 11.

rustamiset sekä sosialidemokraattisen, konservatiivisen, liberaalisen, agraarisen ja ruotsalaisen suuntauksen vakiintuminen poliittiseen elämään sekä sosiaalisten kysymysten virtaaminen ohjelmiin ensimmäistä ohjelmankirjoituskautta hallinneiden kieli- ja kansallisuuskysymysten oheen ja osaksi niiden sijaan. Yksikamarisen eduskunnan vahvistaminen, äänioikeuden yleistyminen ja valmistautuminen ensimmäisiin eduskuntavaaleihin jouduttivat puoluekentän järjestäytymistä. Eduskunta tuli säätyjen tilalle, jotka olivat edustaneet vain noin 30 prosenttia kansasta. *Puoluelaitoksen perustamisvaiheeseen olennaisesti kuuluva ideologinen debatti ja tarve esitellä puolue äänestäjille synnytti periaatetasoisia ohjelmia ja julistuksia.* Äänestäjien tavoittamiseksi luotiin puolueorganisaatioita. SDP oli tässä vaiheessa ainoa joukkopuolue muiden edustaessa kaaderityyppejä, joka varsinaisesti vain eduskuntavaaleissa heräsi etsimään yhteyttä laajempiin joukkoihin. Ohjelmat kytkeytyivät vaaleihin ja tavoiteltaviin valtasemiin eduskunnassa ja hallituksessa. Puolueohjelmissa valitsijoille kerrottiin erityisesti tarjolla olevista vaihtoehdoista. *Puolueohjelmien keskeinen sisältö esitettiin erillisissä vaaliohjelmissa iskevässä muodossa.*⁶ Eduskunta-uudistuksen aikaan kuusi ryhmittymää laati ohjelman. Niiden joukossa olivat muun muassa Suomalaisen Puolueen ohjelma sekä maalaisliiton ”esipuolueiden” ohjelmat vuodelta 1906.⁷

Seuraavan sysäyksen puoluelaitoksen muotoutumiselle ja kimmokkeen ohjelmatyöhön antoi maan itsenäistyminen. Parlamentaariseen järjestelmään siirtymiseen, sisällissotaan ja tasavaltaisen hallitusmuodon vahvistamiseen liittyvät kysymykset kiihdyttivät puolueuudostusta, ja toisaalta vuosien 1918-1924 väliin ajoittuu aiemmin perustettujen puolueiden ensimmäinen ohjelmien tarkistuksen ja ajankohtaistamisen varsinainen kausi⁸. Syntyi uusia puolueita kuten vasemmiston järjestäyty-

⁶ Rantala 1981, 10-12; Tuominen 1958, 168-170.

⁷ Borg 1995, 11-12.

⁸ Ohjelman uudistamisen yleiset syyt ovat moninaiset ja tilanteittain vaihtelevat. Ohjelman voidaan arvioida vanhentuneen. Tavoitteet ovat tulleet täytetyiksi, ohjelma on menettänyt vetoavuutensa, sen kieli tuntuu vanhanaikaiselta tai ympärillä on asioita, joihin puolueen täytyisi ottaa kantaa jne. Toimintalinjat ja tavoitteet ovat voineet myös muuttua käynnistäen uusimisprosessin. Toisinaan puolueen sisäistä kriisiä on lähdetty purkamaan ohjelmatyön avulla. Joskus ohjelmankirjoittajia on kannustanut työhön ajatus uusien kannattajien tavoittamisesta. Myös uusi puoluejohto voi haluta kirjauttaa ylös linjauksensa ja uudistamisideansa. (Borg 1995, 6-7)

misen myötä vallankumouksellinen ja antiparlamentaarinen Suomen Kommunistinen Puolue sekä sen poliittista toimintaa varten perustettu Suomen Sosialistinen Työväenpuolue. Valtiomuotokiistan myötä perustettiin monarkian kannattajien pohjalle oikeistolainen ja antikommunistinen Kansallinen Kokoomus⁹ sekä tasavaltalaishenkinen Kansallinen Edistyspuolue.

Alun reformien täyteisten ohjelmien jälkeen porvarillisissa ohjelmissa alettiin esittää näille aatesuunnille tyypillisempiä puolueen ja toiminnan taustalla olevia yleisiä periaatteita. Esimerkiksi Santeri Alkion käsialaa olevassa maalaisliiton vuonna 1921 hyväksytyssä ohjelmassa puolueen yleisiin periaatteisiin sisältyi myös voimakkaasti ideologisia kannanottoja ja kokouksen vuonna 1922 hyväksytyyn ohjelman alkuun Ernst Nevanlinna laati periaatteellisen, konservatiivisia arvoperiaatteita koskevan johdantoosan¹⁰. Puolueille yhteisten ohjelmallisten vaatimusten täytyttyä tämä olikin johdonmukaista, sillä konservatismilla ei ole varsinaista dogmijärjestelmän kaltaista ideologiaa ja liberalismin ideologiakin merkitsee ”löyhiiä ideoita”. Liberalismi on ”aate” ja joukko uskomuksia, kun konservatismia on luonnehdittu ”asenteeksi”, ”tavaksi” tai ”tyyliksi”, epäideologiaksi, joka filosofian sijasta on paremminkin kokemukseen ja perinteeseen perustuvaa ”filosofista asenteellisuutta”.¹¹ Sosialistisen ohjelmaperinteen dogmijärjestelmän vastaisesti näissä traditioissa aatteen nähdään vaikuttavan taustalla ja yleisellä tasolla kokoamassa ja yhdistämässä puoluetoimijoita.

Poliittisesti levoton 1930-luvun alku oli laman ja oikeistoradikalismien synnyttämien pienpuolueiden invaasion kautta. Muutokset puoluelaitoksessa alkoivat poliittisen kentän ääri-laidoilla. Vuosikymmenen aluksi lakkautettiin kommunismin parlamentaarinen liike. Vuonna 1932 perustettiin oikeistoradikaalinen Isänmaallinen kansanliike. Isänmaallisen kansanliikkeen ohjelman lisäksi tämän vuosikymmenen ohjelma-historiaan kuuluvat kaikkien porvarillisten puolueiden ohjelmien uudistukset. Esimerkiksi kokouksessa laadittiin ohjelma vaalivuosina 1933, 1936 ja 1939. Niissä tulee esille muun muassa puolueen etäisyyttä etsivä suhde IKL:ään. Vuosikymmenen alussa puolueet jakoivat useita näkemyksiä ja olivat vuonna 1933 vaaliliitossa, vuonna 1936 sanouduttiin

⁹ Nimi oli vuoteen 1951 asti Kansallinen Kokoomuspuolue.

¹⁰ Borg 1965a, 162-163, 177.

¹¹ Helenius 1972, 91.

irti IKL:n fasistisista pyrkimyksistä ja vuosikymmenen lopulla IKL jo tuomittiin jyrkästi.¹²

Vuonna 1937 maalaisliitto ja sosialidemokraatit aloittivat kahden suuren puolueen hallitusyhteistoiminnan. Juuri tämän ns. punamultaratkaisun voidaan katsoa sisältäneen siirtymän puoluepohjaiseen parlamentarismimalliin päin. Sitä ennen Suomessa oli tunnistettavissa eurooppalaisen pienpuolueparlamentarismin piirteet: kapeat, lyhytkestoiset ja epävakaat hallitukset, satunnainen ja kiertävä pääministerin rooli sekä katkonainen toimintapolitiikka.¹³

Toisen maailmansodan jälkeen puoluelaitos on kohdannut kolme murroskautta: vuosina 1944-1956, 1957-1965 ja 1966-1980. *Vuodet 1949-1959 olivat vilkasta ohjelmien sisällöllistä uudelleen suuntaamisen aikaa* erityisesti talous-, sosiaali- ja ulkopolitiikan osalta.

Ohjelmatyön määrällisesti ja laadullisesti ainutlaatuinen kausi alkoi varsinaisesti 1960-luvulla. Ehkäpä kuvaavinta tilanteelle oli, että *puolueisiin perustettiin pysyväisluonteisia ohjelmatoimikuntia ja porvarillisissakin puolueissa alettiin käyttää hyväksi laajaa, vasemmistolle tyypillistä kenttäkäsitteilyä*. Ohjelmatoiminta vakiintui, vilkastui ja ohjelmakategoriat laajentuivat. Samanaikaisesti puolueiden yleisösuhteet muuttuivat: alettiin vedota mahdollisimman moniin väestöryhmiin. Jaakko Nousiainen huomauttikin jo vuonna 1959 *Puolueet puntarissa* -teoksessa, että ”suuret ideologiset linjat ovat monissa kohdin suuresti hämärtyneet ja vaikuttavat siten vain rajoitetusti puolueiden välisiin suhteisiin”¹⁴.

Nousiainen määritteli edelleen puolueet ”välttämättömänä yhdyssi-teenä yksityisten kansalaisten ja virallisten valtiolinten kesken” ja nykyaikaisen puoluelaitoksen ”koko parlamentaarisen hallitusjärjestelmän välttämättömänä poliittisena edellytyksenä”. Hänen mukaansa puolueiden välityksellä yksilöt saattoivat tehokkaimmin käyttää hyväksi poliittisia oikeuksiaan.¹⁵ Valtiollistumiskehityksessä puolueiden legalisoimisella oli keskeinen osuus. Prosessiin kuului päätös puoluetusta, puoluelain ja lain kansanedustajien vaaleista säätäminen. Voimakkaimmin puolueiden strategisen aseman vahvistamista ajivat hallituspuolueet

¹² Borg 1965a, 224, 239-240; Rantala 1981, 18.

¹³ Nousiainen HS 9.12.1997, A7.

¹⁴ 1959, 16-17.

¹⁵ Ibid., 9-10, 91.

ja näistä erityisesti SDP, joka on koko olemassaolonsa ajan painottanut puoluetta poliittisena välikappaleena.

Puolueiden valtiollistumiskehityksen vaikutukset ohjelmakäsityksiin olivat ristiriitaisia. Yhtäältä *1960-luku* oli yleismaailmallisestikin *ideologisesti viritynyttä*. Lisäksi sosiaalinen murros jäseni suomalaista yhteiskuntaa voimakkaammin samaan aikaan. Koska poliittiset suunnat nojasivat sosiaaliin ryhmiin, muutokseen oli reagoitava. Luokkapuolueen mukaiset yleisöt pyrittiin säilyttämään, mutta samalla tavoiteltiin uusia. Toisaalta *ohjelmien tarve löytyi puolueiden uuteen toiminnalliseen orientoitumiseen*. Puoluelaitos sitoutui yhä voimakkaammin ympäristöön. Rantala on todennut, että puolueiden virallistunut asema, yhä useampien alojen tulo puoluepolitiikan piiriin ja päätöksenteon valmistelu pakottivat laajentamaan ohjelmavalikoimaa käytännöllisempään suuntaan. Ohjelmat tulivat lähinnä johtotason käyttöön pyrkimättäkään synnyttämään aatteellista innostusta joukoissa.¹⁶

Ohjelmatoiminnan painottuminen erityisohjelmien suuntaan, ohjelmien hierarkisoituminen ja lukumääräinen monikertaistuminen sekä kentän etääntyminen ohjelmatyöstä erillisohjelmien työstämisen seurauksena vaikuttivat siihen, että odotukset ohjelmien suhteen moninaistuivat. Lukuisat erityis- ja kampanjaohjelmat jäivät suurille joukoille tuntemattomiksi.

Porvarillisessa ohjelmatraditiossa oli perinteisesti korostettu ohjelmaa tärkeinä pidettyjen arvojen dokumenttina. Nyt ohjelmissa – myös periaatetasolla – alettiin esittää pragmaattisia yhteiskuntasuunnittelullisia näkemyksiä tavoiteltavasta kehityssuunnasta. *Esitettiin hyvinvointivaltion kasvavien voimavarojen suunnitelmallisen käytön ohjelmia*. Painotettiin *socialistisen ohjelmatradition kaltaisesti ohjelman keskeistä asemaa käytännön politiikan toteuttamisessa*. Sektoreittain ja hallinnonaloittain esitettiin suunnitelmia ja tavoitteita sekä keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Puolueiden yli pyyhkäisi vaade ohjelmien käytännöllisyydestä. Vaaleihin mentiin tämän yhteiskunnallisen suunnitelman turvin. Vaalien jälkeen kysymys oli tämän suunnitelman avaamisesta. Ohjelmat nivoutuivat osaksi käytännön politiikkaa. Ohjelmademokratia oli voimissaan. Puolue-elitiin ja suuren yleisön näkemykset periaatteellisesta ohjelmasta olivat ehkä lähempänä toisiaan kuin koskaan tämän jälkeen.

1980-luku merkitsi periaatetasoisen ohjelman aseman palautusta. Erillisohjel-

¹⁶ Rantala 1981, 74.

mista palattiin uusimaan periaatteellisia ohjelmia, kun 1970-luvulla oli tiin periaatteellisia ohjelmia uudistettu niukalti. Juuri 1970-luvulla alkanut erilaisten toiminta-, sektori-, sisar- ja jäsenjärjestöjen, alueellisten ja paikallisten jäsenyksiköiden, erilaisten kampanjoiden ja mitä erilaisimpien vaalien ohjelmakirjoitus saavutti huippunsa.¹⁷ Sektorikohtaisten vaatimusten ja tavoite-keino -asetelmien murtuminen tapahtui ohjelmis- ja jälkiteollisessa Suomessa. *Ohjelmateemojen valinnanvaraisuus lisääntyi ja ohjelmankirjoittamisessa alettiin käyttää erityisasiantuntijuutta. Myös ohjelmien keskinäinen vertailtavuus vaikeutui.* Yleispuolueiksi levittäytyneet, etu- ja aatepoliittisilta profiileiltaan samankaltaistuvat perinteiset puolueet eivät enää menneet hallitukseen taistelemaan lyhyen tähtäimen ryhmäeduista vaan tekemään laajaulotteista ja pitkäjänteistä kansallista politiikkaa¹⁸. Erityisesti uusien erilliskysymysten ympärille tänä aikana perustetuista puolueista Vihreä liitto¹⁹ kysymyksenasetteluineen lienee vaikuttanut muiden puolueiden ohjelmien kysymyksenasetteluihin.

Puolueiden kannattajatkaan eivät enää mene selkeisiin omiin ”reviireihinsä”, vaan esimerkiksi vasemmistopuolueiden kannattajia löytyy myös perinteisesti ”oikeistolaisina” pidetystä ryhmistä. Puna-valkoisesta poliittisesta todellisuudesta on siirrytty uuteen kirjoon, jossa kansalaiset eivät tunnista itseään pelkästään entisten ideologisten tunnisteiden pohjalta. Monet poliittiset ristiriidat paremminkin halkovat puolueita sisältäpäin kuin jaottelevat niitä erilleen.²⁰ Tällaisia kysymyksiä ovat muun muassa suhtautuminen EU:hun, Emuun tai ydinvoimaan. Puoluesitoutuneisuuden väljentyessä voi ohjelmallisten keskustelujen, ajankohtaisten teemojen ja ohjelmien merkitys kasvaa valintatilanteessa.

Edellä on kuvattu lyhyesti ohjelman aseman muutokset ohjelman kieltämisestä niiden vakiintumiseen yhdeksi puoluetta määrittäväksi piirteeksi. Ohjelmalle asetetut odotukset ovat kuitenkin tämäntyyppisiä laajoja trendejä monikerroksisempia. Ohjelman asemaan vaikuttavat oleellisesti poliittiselle järjestelmälle ja kulttuurille ominaiset piirteet ja näiden piirteiden muutokset. Otan seuraavassa esiin muutamia tällaisia ohjelman asemaan vaikuttavia piirteitä.

¹⁷ Borg 1995, 13.

¹⁸ Nousiainen HS 9.12.1997, A7.

¹⁹ Vihreä liitto perustettiin 28.2.1987. Sen kaksi ensimmäistä kansanedustajaa oli valittu kaudeksi 1983-1987 puolueiden ulkopuolisilta listoilta.

²⁰ Pesonen, Sänkiäho & Borg 1993, 123, 143-144.

Ohjelman asema monipuoluejärjestelmässä: Suomalaisessa monipuoluejärjestelmässä ideologisuus korostuu profiloitumisen välineenä. Vaalien yhteydessä käytävillä ideologisilla keskusteluilla ja ohjelmallisilla kannanotoilla on tarkoitus profiloida puoluetta, tuoda esiin identiteettiin liittyviä keskeisiä piirteitä ja korostaa sen omaleimaista vaihtoehtoa.²¹ Friedrich Engelsiä mukaillen ohjelma nähdään tuolloin puolueen lippuna, jonka mukaan ulkomaailma voi arvostella puoluetta²². Toisaalta 1980-luvulla ja varsinkin 1990-luvun televisuaalisessa vaalitulanteessa on ehdokaskeskeisyyden todettu vieneen poliittisen sisällön korostamisesta imagojen suuntaan. Puolueissa pyritään tavoittamaan ns. mielipideäänestäjiä, mikä merkitsee tiettyjen ajankohtaisten teemojen manifestointia puolueen omien linjauksien korostamisen sijaan.²³

Puolueohjelman seuraaminen ja puoluepäätösten toteuttaminen on monipuoluejärjestelmässä huomattavasti vaikeampaa kuin kahden puolueen järjestelmässä. Vaalitulanteessa ja oppositiossa voidaan ideologisia profiileja korostaa ja antaa ohjelmille arvoa. Vaalien välillä oppositiossa ideologinen ”irrottelu”, ideologinen keskustelu ja esitetyt haasteet toisille puolueille ovat hallituspuoluetta helpommin toteutettavissa. Tunnetusti hallituspuolueet saavat oppositiopuolueita enemmän huomiota osakseen ja haluamiaan viestejä läpi eri viestimissä.

Ohjelman asema valintatilanteessa: Puolueiden runsautta on Suomessa edistänyt suhteellinen vaalitapa yhdistettynä siihen, että eduskuntaan päästäkseen täytyy ylittää ainoastaan vaalipiirin koosta riippuva äänikynnys. Suomen suhteelliseen vaalitapaan sisältyy omintakeisia piirteitä kuten puoluevalinnan rinnalla tapahtuva ehdokasvalinta. Suhteellisen listavaalin lähtökohtana on vaalipiirin valitsijain jäsenyminen eri puolueiden kannattajiksi. Ehdokkaan valinta jää periaatteessa valitsijain toissijaiseksi ratkaisuksi. Käytännössä ei ole kuitenkaan selvää kumpaa kahdesta ratkaisusta äänestäjät pitävät itse tärkeämpänä.²⁴

Kaikille puolueille on ominaista poliittisten asemien tavoittelu ja kaikissa halutaan pitää kiinni poliittisista päämääristä²⁵. Suomessa hallitus-

²¹ Rantala 1981, 173.

²² 1959, 34.

²³ Pekonen 1995b, 202; vrt. myös Panebiancon 1988, 264 vaalipuolueen ideaan.

²⁴ Pesonen et al. 1993, 70-71.

²⁵ Panebianco 1988, 6.

koalitio ei ole johtanut vaalikoalitioihin. Hallituksessa voidaan tehdä yhteistyötä, mutta vaali on kamppailutilanne.²⁶ Traditiot ovat sekoittuneet. Yhtäältä korostetaan henkilön pätevyyttä, toisaalta ohjelmallisia kysymyksiä. Usein vaaleissa ehdokas nostaa ohjelmasta esille hänelle itselleen läheisiä teemoja tai sellaisia teemoja, joiden on mielipidetiedustelujen pohjalta arveltu kiinnostavan valitsijoita. Ohjelman avulla on tarkoitus profiloida puoluetta ja korostaa sen omaleimaisuutta ja linjakkuutta. Ohjelmallinen keskustelu terävöityy yleensä vaalien lähestyessä.²⁷

Valintatilanteessa on kysymys kahdesta eri edustuksellisuuden ihanteesta. Yhtäällä korostetaan puoluetta ja puolueen aatteellista linjaa, jolloin valitsijat tekevät valintansa ohjelman pohjalta. Toisaalta voidaan hakea tiettyjä tavoitteita ajavaa henkilöä tai valtuuttaa ”luottamusmiehmäisesti” ennen kaikkea luotettavat, kyvykkäät, kotipaikkakunnan asiat tuntevat, miellyttävät ja kokeneet edustajat toteuttamaan itsenäistä ja parhaaksi näkemäänsä harkintaa parlamentin suvereenisuuden mukaisesti.²⁸

Ohjelman asema valintatilanteen jälkeen. Vaaleilla saavutettu valta pragmatisoi toimintaa. Etenkin koalitiollahituksessa on vaikea pitää esillä puolueen ideologista profiilia. Pitkäaikainen hallitusvastuu vie ideologisuutta taka-alalle ja laimentaa hallituspuolueiden osallistumista ideologiseen keskusteluun²⁹. Puolueen sisällä päämääräpainotukset saattavat vaihdella. Johtotaso voi painottaa enemmän valtaa, etuja, asemia ja operatiivisia asenteita. Rivijäsenistö voi käyttäytyä ideologisemmin, jäykemmin ja ortodoksisemmin.³⁰ Johto pragmatisoituu ja kenttä saattaa kokea tämän profiilittomuutena, aatteettomuutena sekä ohjelman sivuuttamisena.

Vaalien jälkeen valituksi tulleet edustajat ovat ohjelman suhteen muuttuneessa tilanteessa. Valtiopäiväjärjestys nojaa parlamentitradiitioon. Niin kutsuttu imperatiivisen mandaatin kieltö on kirjattu ranskalaisperäisen parlamentarismien suvereenisuuden traditiota seuraten valtioväijärjestyksen 11 §:ään. Sen mukaan kansanedustaja on toimessaan

²⁶ Rantala 1981, 182.

²⁷ Ibid., 42, 220.

²⁸ Ks. lisää Pesonen et al. 1993, 359-374.

²⁹ Rantala 1981, 287.

³⁰ Ibid., 213, 320.

velvollinen noudattamaan oikeutta, totuutta ja perustuslakia, eivätkä häntä sido mitkään muut määräykset. Hallitusmuodon ja valtiopäiväjärjestyksen varauksettomana lähtökohtana on siis edustuksellisen demokratian idealistinen määritelmä. Siitä huolimatta kansanedustajan vaaleissa annetussa laissa mainitaan puolueen ehdokas ja puolueellaista eduskunnassa edustettuna oleva puolue, puolueiden saamat edustajapaikat ja puoluetta edustavat kansanedustajat.³¹ Tosiasiassa eduskunnan vallankäytön sisällöstä ja tavoista päättävät suurelta osin puolueet ja eduskuntaryhmät³².

Erityisesti hallituspuolueet pyrkivät yhtenäiseen esiintymiseen. Yhtenäisyyttä voidaan perustella myös aatteellisesta näkökulmasta: vaaliehtokkuuteen suostuessaan ja puolueen vaalituen vastaanottaessaan ehdokkaiden odotetaan kannanotoissaan seuraavan puolueen yleislinjaa ja mukautuvan puolueen tavoitteisiin. Ryhmäkuria onkin perusteltu juuri ohjelmademokratian ydinargumentilla, jonka mukaan valitsijoiden täytyy voida tietää, mitä linjaa edustajat edustavat. Tässä en ota kantaa ohjelmasta tehtäviin tulkintoihin, vaan käsityksiin ohjelman asemasta.

Edustajaryhmien säännöissä usein velvoitetaan edustajat toteuttamaan puolueen periaateohjelmaa ja tavoitteita. Esimerkiksi kokoomuksen ryhmissäänöissä ryhmän toiminnan tarkoituksiksi määritellään Kansallisen Kokoomuksen periaatteiden mukaisten päämäärien toteuttaminen.³³ Edustajat ja muutkin puolueohjelman asemaa pohtivat joutuvat edustuksellisten traditioiden ristipaineeseen. Edustaja miettii toimintansa rajoja ja esimerkiksi uudelleen valituksi tulemisen ehtoja.

Ohjelmakäsitysten lähteitä voidaan pohtia useiden toisiinsa kytkeytyvien puolue toimintaa määrittävien piirteiden välityksellä. Näistä perustavimmin ohjelmakäsityksiin vaikuttavat erilaiset edustukselliset traditiot ja niissä poliittisen kulttuurin piirteet. Myös puoluejärjestelmä ja siinä erityisesti ohjelmien ja vaalien keskinäinen suhde vaikuttavat taustalla ohjelmakäsityksissä. Puolueiden toimintaympäristön muutokset liikuttavat ohjelmakäsityksiä, joita määrittävät myös erilaiset ohjelmatraditiot ja puolueita sisäisesti halkovat erilaiset käsitykset ohjelmasta ja sen asemasta.

³¹ Tähti 1992, 173.

³² Ks. eduskuntaryhmän asemasta valtiollisessa järjestelmässä tarkemmin erityisesti Pere 1972.

³³ Tähti 1992, 178-179.

Näiden ohjelmankirjoitusta ja ohjelman asemaa kuvaavien huomioiden jälkeen siirryn hahmottamaan sitä, millaisia ohjelmatekstin käsitteen kerrostumia Kansallisen Kokoomuksen ja Suomen Keskustan ohjelmatöissä on tulkittavissa.

3.2 Periaatteista kommunikaatiovälineeksi kokoomuksessa

Kansallinen Kokoomus oli sotien jälkeen ajautunut maan poliittisessa elämässä edellisten vuosikymmenten huomattavasta roolista syrjittyyn asemaan. Vielä vuoden 1948 kommunismin vastaisen taistelun sävyttämissä vaaleissa puolue menestyi, mutta vuosien 1951 ja 1954 eduskuntavaaleissa puolue menetti huolestuneisuutta herättäen edustajapaikkoja. Kokoomus oli saanut kilpailijan Suomen kansanpuolueen perustamisen myötä.³⁴ 1950-luvulla vaalien menestyksen katsottiin kokoomuksessa olevan suorassa yhteydessä puolueen ohjelmaan. Siten tappiot vahvistivat puolueessa käsitystä siitä, että sen ohjelma oli jäljessä ajan vaatimuksista ja käytännön politiikan kehityksestä eivätkä kokoomuksen päämäärät olleet valitsijakunnan tiedossa³⁵. Oltiin myös huolestuneita siitä, että kokoomusta pidettiin maaseudulla verrattain yleisesti kaupunkilaisena puolueena. Tämän katsottiin johtuvan selväpiirteisen maatalousohjelman puuttumisesta ja sen aiheuttamasta horjuvasta maatalouspolitiikasta.³⁶

Ohjelmanuudistuksen tavoitteena oli osoittaa, että puolue ”seurasi aikaansa” ja muutti linjaansa ”ajan vaatimusten” mukaan³⁷. Borg on todennut ohjelman uusimiseen johtaneiden keskustelujen ja niistä seuranneiden toimenpiteiden osoittavan, että puolueen ohjelman ja käytännöllisen toiminnan välillä nähtiin vallitsevan kiinteä yhteys. Vaalitappiot olivat välillisiä seurauksia siitä, ettei ohjelman avulla onnistuttu antamaan valitsijoille edullista kuvaa puolueesta.³⁸ Tästä Borg päätte-

³⁴ Borg 1964, 94.

³⁵ Rihniemi 1968, 78.

³⁶ Borg 1964, 96.

³⁷ Suvanto 1994, 307.

³⁸ 1964, 96.

lee, että kokoomuksen ohjelmanuudistuksen keskeisenä tavoitteena oli juuri uuden ja edullisen kuvan luominen puolueesta ja uudistuneen viestin saattaminen valitsijoiden tietoon. Tiedon levittäminen päämääristä oli oleellisen tärkeää, sillä muuten vastustajien ajateltiin jatkavan oimien tarkoitusperiensä mukaisen käsityksen levittämistä puolueesta.

Uudistetun ohjelman³⁹ laskettiin vaikuttavan riittävästi ennen vuoden 1958 eduskuntavaaleja⁴⁰. Ohjelman uudistamisen propagandistisesta tavoitteesta kertoo kuvaavasti vuoden 1955 puoluekokouksessa puoluejohdolle lausuttu pyyntö paperista, jonka turvin lähdetäisiin lähetystyöhön.

--- antakaa meille omaperäinen, rohkea ja oikeudenmukainen ohjelma, jonka saamme viedä sinne syrjäkylille, ettei meidän tarvitsisi mennä yhtä heikoilla eväillä kuin me jouduimme lähtemään viimeisiin valtiollisiin vaaleihin ja joiden vaalien surullinen tulos meillä on hyvin tiedossamme.⁴¹

Ohjelman laadintatilannetta kuvaa sen tilastollista⁴² tarkastelua paremmin Onni Rantalan⁴³ näkemys puolueväen valmiudesta osallistua sii-

³⁹ Kansallisen Kokoomuksen yleisohjelma hyväksytty 28.-29.4.1957 Helsingin puoluekokouksessa ks. Borg 1965, 323-331.

⁴⁰ Rantala (29.10.1995) ei uskonut, että kokoomuksen vaalivoitto edustajapaikkojen lisääntyessä 24:stä 29:ään olisi ollut erityisesti uuden ohjelmatekstin ansiota. Enemminkin hän näki ohjelman välittämän uuden kuvan puolueesta vaikuttaneen puolueväkeen, erityisesti luottamushenkilöihin, heidän itsetuntoaan kohottaen ja välillisesti vaikuttaneen vaaleissa. Ks. myös Rihtniemi 1968, 87-89.

⁴¹ Kansallisen Kokoomuksen puoluekokouspöytäkirja 23.-24.4.1955, 51.

⁴² Ohjelman laatijaksi asetettiin vuonna 1953 ohjelmatoimikunta, mutta puolueen hallituksen työvaliokunta asetti itsensä sen tilalle keväällä 1956 ja antoi laadinnan käytännössä Rantalalle. Syksyllä 1956 valmistuneesta luonnoksesta pyydettiin 100 asiantuntijalta lausunto. Korjatusta luonnoksesta lausui näkemyksensä 210 puoluejärjestöä. Palautteiden perusteella ohjelma viimeisteltiin. Puolueen hallitus hyväksyi ehdotuksen ja lähetti sen puoluekokouksen käsittelyyn. (Rantala 29.10.1995)

⁴³ Rantalan osuus ohjelmatyössä tuotiin selkeästi esiin ohjelmaa koskeneissa lehtikirjoittelussa ja ohjelmatyötä käsitelleissä teoksissa (ks. esim. Borg 1965a; Rihtniemi 1968; Suvanto 1994). Luonnoksen laadinnan antamista Rantalalle perusteltiin kokoomusväelle (erit. US 29.4.1957, 9) valtiotieteen tohtori Rantalan tiedemiesmäisellä objektiivisuudella ja perusteellisyydellä,

hen. Rantalan mukaan puolueessa ensinnäkin esiintyi ymmärtämättömyyttä uudistusta kohtaan. Häntä harmittivat muun muassa kansanedustajien epäilyt koko hankkeen kannattavuudesta. Toiseksi, ohjelματοimikunta ei osallistunut aktiiviseen kirjoitustyöhön. Rantala hahmoteli luonnoksen yksin nopeasti. Myöskään puolueen kokouksissa ei syntynyt keskustelua rivikokoomuslaisille etäisistä ohjelma-asioista. Puolueideologiat olivatkin vieras alue jopa Rantalan tapaamille yliopistopiirien valtio-oppineille⁴⁴. Kun Rantalalta julkaistiin ennen luonnoksen käsittelyä teoreettisia ohjelmaa sivuavia kirjoituksia, nämäkään eivät puhutelleet kokoomusväkeä⁴⁵. Rantala on aiemmassa haastattelussa todennut, että kansanedustajat arvostivat ”valiokuntarutiineja ja kovaa politiikkaa” ideologian sijasta, mutta periaatteellista kannanottoa vaativissa ratkaisuisa turvaa etsittiin ohjelmasta⁴⁶.

Kokoomusta on luonnehdittu konservatiivisesta luonteestaan huolimatta jo 1950-luvulta lähtien joukkopuolueeksi. Rantala on todennut, että sotien jälkeisessä ilmapiirissä kokoomus lienee katsonut asemansa niin ankeaksi, että sen oli turvauduttava organisaation apuun ja järjestelmälliseen kenttätöyöhön.⁴⁷ Ohjelmatyötä tehtiin elitistisissä merkeissä. Ohjelman laadinta uskottiin konservatismiin hengessä parhaimmaksi katsotuille kyvyille. Merkille pantavaa kuitenkin on, että kokoomus käytti vasemmistopuolueissa tavanomaista ohjelmankäsittelyn menettelytapaa. Borgin mukaan se oli siihen mennessä ainoa porvarillinen

hänen tutkimuksillaan ja kansainvälisen konservatismiin tilan ja ohjelmien tuntemuksella. Rantala arvioi (29.10.1995) tehtävän langenneen hänelle, koska hän oli toiminut kokoomusyhteisössä virkailijana vuodesta 1946, väitellyt vuonna 1956 ja laatinut artikkeleita kokoomuksen ohjelmista ja uudistamistarpeesta. Lisäksi Rantalaa ahdistanut puolueen vanhoillinen ja kapitalistinen leima sai hänet myötämieliseksi, kun puheenjohtaja Saukkonen tarjosi luonnoksen laadintaa.

⁴⁴Suvanto (1994, 308-309) korostaa erityisesti Rantalan osuutta suomalaisen oikeiston 1950-luvun aatteellisen ajattelun jäsentäjänä ja kansainvälisten teoriavirikkeiden levittäjänä.

⁴⁵Tällaisia olivat mm. Nykypäivässä 1956, n:o 7-8, 4-5 julkaistu artikkeli *Ruotsin oikeisto uusinut ohjelmansa* ja *Politiisesta mielipiteenmuodostuksesta* osa I, 1955, n:o 3, 4-5.

⁴⁶9.11.1962 Olavi Borgin haastattelemana.

⁴⁷Rantala 1981, 101; myös esim. Nousiainen 1991, 60.

laajan kenttäkäsittelyn toteuttanut puolue⁴⁸. Kenttäkäsittelyn hyödyntäminen on yhdensuuntainen ohjelmalle asetettujen käytännöllisten merkitysten kanssa. Ohjelman toivottiin tulevan mahdollisimman monen tietoon ja kentän auttavan tässä levittämistyössä.

Rantalan mukaan puolueessa käynnissä ollut järjestöuudistus innosti järjestöväkeä, mutta ohjelmatyössä vasta lopputulos herätti kiinnostusta. Myöskään Kokoomuksen Nuorten Liitto (KNL) ei osallistunut vielä ohjelmatyöhön, vaikka se seurasi sitä myötäelävästi.⁴⁹ Niinpä konkreettisen osallistumisen – ja kuten Borg on todennut uudistusten substantiaalisen selonteon⁵⁰ – sijasta merkittäväksi nousi ohjelmasta aikaan saatu laajahko ennakkokohu. Tiedettiin jotain uutta olevan tulossa⁵¹. Tästä puolueen puheenjohtaja Saukkonen lienee saanut aiheen ylistää ohjelmasta käytyä keskustelua puoluekokouksen avauspuheenvuorossaan.

Syvällisen ja voimakkaan poliittisen harrastuksen osoituksena on pidettävä myös sitä vilkasta ja laajaa keskustelua, joka on syntynyt ohjelmamme uudistamisen johdosta. Tälle keskustelulle on ollut ominaista rakentava ja myönteinen henki.⁵²

Ohjelmalla haluttiin viestittää puolueen dynaamisuutta. Lehtiaineistossa ohjelmakeskustelulla tarkoitettiin kuitenkin lähes yksinomaan ohjelman käsittelyä puoluekokouksessa. Tätä keskustelua luonnehdittiin puoluekokousoisoinnissa ja sen pöytäkirjassa vilkkaaksi ja runsaaksi. Varsinaisia työjärjestyksen ulkopuolisia puheenvuoroja käytettiin vain seitsemän. Niissä tuettiin yhtä puheenvuoroa lukuun ottamatta ohjelmatyön johdon ohjelmanäkemyistä.⁵³ Ainoastaan edustaja Vauraste kauhisteli sitä hiljaisuutta, jolla kokousedustajat ottivat ohjelmachdotuksen vas-

⁴⁸ Borg 1964, 97.

⁴⁹ Rantala 29.10.1995.

⁵⁰ Borg 1964, 100.

⁵¹ Rantala 29.10.1995.

⁵² US 29.4.1957, 8.

⁵³ Kansallisen Kokoomuksen 28.-29.4.1957 puoluekokousoisoinnissa. Vertailun vuoksi mainittakoon, että vuoden 1970 puoluekokouksessa ohjelman käsittelyn yleiskeskustelussa käytettiin 66 puheenvuoroa ja yksityiskohtainen käsittely mukaan lukien puhujapöytäkirjaan nousi yli sata kertaa.

taan. Hänen mukaansa rakentava oppositio ei millään lailla rikkoisi puheenjohtaja Saukkosen peräänkuuluttamaa yksimielisyyttä ja rakentavaa henkeä.⁵⁴ Näyttääkin siltä, että laajasta kenttäkäsittelystä ja vaaleihin kohdistetuista tavoitteista huolimatta ohjelmatyötä ei nähty sosiaalisen ohjelmtradition tapaan ideologisten debattien foorumina, jossa eri suuntauksat saataisiin näkyviin. Paremminkin erityisesti vanhoiliskonservatiiveja yritettiin tyyntytellä ja rauhoitella jo ennen ohjelmankäsittelyä.

Puoluekokouksen yleiskeskustelussa edettiin jo yksityiskohtaiseen keskusteluun puheenjohtajan huomautuksista huolimatta. Loppupuheenvuorossaan Saukkonen ilmoitti, että sellaiset esille tulleet asiat kuten samapalkkaisuus- ja kielikysymykset olivat detaljeihin liittyviä kysymyksiä, joita tulataisiin käsittelemään laajemmassa sovellutusohjelmassa⁵⁵. Myöhemmin hän käytti tästä selitysohjelman nimeä⁵⁶. Osa kokousedustajista asettui kuitenkin järkähtämättömästi sille kannalle, että ohjelma oli kirjoitettavissa siten, että jokainen saattoi ymmärtää sen samalla tavalla ilman erillistä selitysoosaakin.

Miten *ohjelmaa*⁵⁷ lehtiteksteissä määriteltiin? Ensinnäkin ohjelma käsiteltiin toiminnan *ohjeeksi* niin kunnallista, valtiollista kuin yksityiselämää varten. Ohjeet pohjautuivat ohjelmassa määritettyihin lähiaikojen ja tulevaisuuden *tehtäviin*. Se määriteltiin myös sellaiseksi valtiollisen toiminnan ohjeeksi, joka turvasi kansakunnan tulevaisuuden ja hyvinvoinnin.⁵⁸ Ohjelman hyväksymisen jälkeen lähdettäisiin toteuttamaan kirjatuksi tullutta. Ohjelmademokraattinen näkemys, jonka mukaan valitsijat tekisivät vaaleissa valintansa tarjottujen ohjelmien pohjalta ja edustajat toteuttaisivat hyväksytyä ohjelmaa, oli kokoomuksen vuoden 1957 ohjelman kohdalla vahva.

⁵⁴ Kansallisen Kokoomuksen puoluekokouspöytäkirja 28.-29.4.1957, 54.

⁵⁵ Ibid., 55.

⁵⁶ Ibid., 62.

⁵⁷ Ohjelmaa nimitettiin vaihtelevasti. Hyväksytyt ohjelma kulki asiakirjoissa *yleisohjelman* nimellä (esim. puoluekokouksessa käsiteltävä ohjelmaehdotus; ohjelmatoimikunnan pöytäkirja 12.2.1957). Esitelmöidessään puoluevaltuuston ylimääräisessä kokouksessa Rantala kutsui aiempia sekä luonnosteltavaa ohjelmaa *periaateohjelmaksi* (Puoluevaltuuston pöytäkirja 27.1.1957, liite 5). Kokoomuslaiset lehdet puhuivat pääsääntöisesti *puolueen ohjelmasta* tai *ohjelmasta*.

⁵⁸ Nykypäivä 1957, n:o 4, 8.

Puolueohjelman laatiminen on verrattavissa siihen työhön, jota rakentaja tekee rakentaessaan talonsa perustusta tai jota valtio tekee laatiessaan uudelleen perustuslain. Se on erinomaisen tärkeä tehtävä. Sanon näin siitäkkin huolimatta, että hyvin tiedän, että tämä ohjelma sinänsä ei vielä vie puoluetta yksinomaan minnekään, se on myöskin toteutettava.⁵⁹

Selvästi lausuttavissa oleva *lyhyt, iskevä sekä ajan henkeen ja yhteiskunnan nykyvaiheeseen pohjautuva tunnus* auttaisi ohjelman käytännön toteutuksessa⁶⁰. Tulevaan toimintaan viitattiin määrittelemällä ohjelma hyväksi *tueksi* työlle⁶¹ ja tehokkaaksi *aseeksi* vaalitaisteluun⁶².

Toiseksi ohjelma käsitettiin suorasanaiseen ilmaisumuotoon kirjoitetuksi asiategistiksi. Se sisälsi näkemyksen *julkisen toiminnan jokapäiväisen tapahtumisen oleellisesta sisällöstä*⁶³. Ohjelma oli myös *ratkaisu* tarpeisiin, ongelmiin ja tilanteisiin, joita kansalaiset arkipäivisin kohtasivat ja joiden hoitamiseen he tarvitsivat puolueiden ja politiikan apua⁶⁴. Ohjelma tarjosi asiatietoja ja perusteluja oman poliittisen vakaumuksen ja käännytystyön tueksi.

Puolueen on levitettävä menneisyydestään, ideologiastaan ja politiikastaan riittävästi asiatietoja, ettei kuka tahansa vastaantulija pysty parissa minuutissa panemaan sen kannattajia pussiin. Puoluevaihtoon on lukuisissa tapauksissa syynä pelkkä tietämättömyys ja vastustajan suorittama hämäys. Siihen on taas valistustoiminta paras vastalääke. Puolueen poliittinen olemus ja sen ohjelman keskeiset periaatteet on pidettävä jatkuvasti esillä.⁶⁵

Perustelu, tehtävä tai *ratkaisu* esitettiin ikään kuin yksiselitteisenä. Tulkinnanvaraisuuksiin viittaavat seikat, mukaan lukien ohjelmatyön konsensushenkisyttä rikkovat vaihtoehtoisuuden ja soveltamisen politisoivat aspektit, eivät olleet merkityksessä mukana.

⁵⁹Teräsalmi Kansallisen Kokoomuksen puoluekokouspöytäkirja 28.-29.4.1957, 48.

⁶⁰Nieminen Kansallisen Kokoomuksen puoluekokouspöytäkirja 28.-29.4.1957, 58-61.

⁶¹US 18.5.1957, 5.

⁶²US 29.4.1957, 9.

⁶³US 30.4.1957, 16.

⁶⁴Rantala Nykypäivä 1955, n:o 3, 4.

⁶⁵Rantala Nykypäivä 1955, n:o 7, 4.

Ohjelmatyön painopiste oli selkeästi ohjelman hyväksymisen jälkeisessä ajassa. Ohjelma oli siis puoluekokouksen hyväksymä toiminnan käynnistävä ja sitä perusteleva tekstuaalinen väline. Työnjako ohjelman täytäntöönpanossa oli selvä. Kun ohjelma oli hyväksytty *innostunein mielin*, alettiin toimia. Johto *toteutti*, kenttä *luki* sekä *omaksui* ja puolueväki edelleen *levitti* ohjelmaa.⁶⁶ Sitä tehtiin tunnetuksi, harvoja orientoivia lehtikirjoituksia lukuun ottamatta⁶⁷, vasta ohjelman hyväksymisen jälkeen. Siitä otettiin yhteensä 70 000 kappaleen painos kolmessa erässä⁶⁸. Vuoden 1957 ohjelmatyössä tekstin prosessointia tai lausumia ei mielletty poliittisiksi teoiksi, vaan teot liittyivät ohjelman toteuttamiseen, joka jakaantui ohjelman tunnetuksi tekemiseen ja ohjelmaan kirjoitetujen intentioiden täytäntöönpanoon.

Seuraavaa Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelman⁶⁹ uudistamistyötä vauhdittivat jälleen useat tekijät. Taustalla vaikuttivat tappio eduskuntavaaleissa ja koko parlamentaarisen asetelman perustava muutos. SDP siirtyi johtavaan asemaan, kansandemokraatit pääsivät eristyneisyydestä ja heikko oppositio koostui kokoomuksesta ja pienistä porvarillisista puolueista. Kokoomuksessa vuoden 1966 vaaleja seurannut poliittinen asema johti niin ulko- kuin sisäpoliittisiin linjanvetoihin. Vuonna 1965 puheenjohtajaksi valittu Juha Rihtniemi käynnisti puolueen nuorennusleikkauksen.⁷⁰

⁶⁶ Erit. Nykypäivä 1957, n:o 2, 1, 12; 1957, n:o 4, 8; US 29.4.57, 9; 18.5.1957, 5.

⁶⁷ Kokoomuksen vuoden 1957 ohjelman hyväksymistä oli edeltänyt Rantalan artikkelisarja Nykypäivässä *Poliittisesta mielipidemuodostuksesta*. Ohjelmamäärittäjiä sisältyy erityisesti huhtikuussa 1955 ja elokuussa 1955 julkaisuun numeroihin. Kun Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen periaateohjelma hyväksyttiin vuonna 1952, oli Suomen Sosialidemokraatissa julkaistu muutamia kuvauksia tilaisuuksista, joissa ohjelmateema oli ollut esillä yhtenä aiheena esim. 18.2.1952, 1; 28.4.1952, 1, 3; 3.5.1952, 1. Varsinaisia orientoivia kommenttipuheenvuoroja julkaistiin Sosialistisessa Aikakauslehdessä yksittäisiä kappaleita, 1951, nro 11-12, 265-267; 1952, tammikuu, 22-23; 1952, helmikuu, 57.

⁶⁸ Rantala 9.11.1962 Olavi Borgin haastattelemana.

⁶⁹ Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma hyväksytty 23.-24.5.1970 ylimääräisessä puoluekokouksessa ks. Kokoomuksen politiikan tavoitteet 1974, 5-9.

⁷⁰ Waronen 1989, 17; Rantala 1981, 156; Nousiainen 1991, 247.

Ohjelmatyön konkreettinen käynnistäminen liittyi erottamattomasti puolueen nuoren siiven aatteelliseen aktiivisuuteen. Kansallisen Kokoomuksen periaatteellisen ohjelman käsitteen muutos on tiiviisti yhteydessä 1960-luvun jälkipuoliskolla opiskelijanuorten vahvistuneeseen aatteelliseen orientaatioon ja heidän esittämiinsä poliittisiin muutosvaatimuksiin. Nuorten aatteellinen orientoituminen liittyy puolestaan yleiseen kansainväliseen ideologisoitumisilmiöön, ja toisaalta puolueiden eri ryhmittymien vahvistuneeseen aatteelliseen sävyttyneisyyteen.⁷¹

Vallitsevalle tavalle käsittää ohjelma alettiin järjestelmällisesti hakea rinnakkaisia tulkintoja lehtifoorumilla ja puoluekokouskeskusteluissa. Ohjelmatyö laajeni ulkoisen yhtenäisyyden, rakentavuuden ja myönteisyyden korostamisesta erimielisyyksien tiedostamisen ja niistä keskustelemisen foorumiksi, mikä ei merkinnyt aiempien käsitysten häviämistä. Uusi tapa käsittää ohjelmatyö tuli aiemmin esitettyjen rinnalle: osa poliittisista toimijoista otti sen haltuunsa osan pitäytyessä vanhassa näkemyksessään periaateohjelmasta.

Monoliittisen käsityksen auktoriteettiaseman murtuminen on yhteydessä ohjelmatyön julkisuuteen ja erityisesti ohjelmatyön mahdollisiin foorumeihin. Lisäksi vallitsevan käsityksen moninaistumiseen liittyy kysymys, edustavatko laajentuneilla foorumeilla, kuten lehdistä, paikallisosastojen, piirien ja puoluekokouksen keskusteluissa esitetyt kannanotot erilaisia ja toisistaan mahdollisesti provosoituneita näkemyksiä vai tukevatko ne ohjelmatyön virallista linjaa. Saukkosen ja Rantalalan ohjelmatyön yhteydessä julkaistut ohjelma-artikkelit ja puoluekokouspuheen-
vuorot tukivat ristiriidattomasti ohjelman käsitettä.

Opiskelijajärjestö Tuhatkunnan piirissä käyty ohjelmakeskustelu huipentui helsinkiläisen paikallisosaston, Kansallisten Ylioppilaiden tekemään aloitteeseen vuoden 1969 puoluekokouksessa. Siinä vaadittiin puolueen periaateohjelman ja erityisohjelmien erottamista ja tehtiin esitys kokoomuksen uudeksi periaateohjelmaksi. Vuoden 1957 ohjelma nähtiin tiivistettyinä kannanottoina erilaisiin poliittisiin kysymyksiin. Konservatismiin ei sellaisenaan katsottu riittävän kokoomuksen ideologiaksi. Sen sijaan yksilökeskeisyys olisi omaksuttava puolueen ideologiaksi. Aloitteessa huomautettiinkin, että yhteiskuntatieteellisessä tutkimuk-

⁷¹ Rantala 1981, 67.

nessä asennoitumista yksilön ja yhteisön välisiin suhteisiin pidettiin politiikan perusongelmana.⁷²

Puoluehallituksen lausunto ei tyydyttänyt aloitteentekijöitä. Sitä seuranneissa puheenvuoroissa tarkennettiin käsitystä periaateohjelmasta. Ensimmäisessä puheenvuorossa asetettiin vanha ohjelma ja tehty ehdotus vastakkain. Voimassa olevaa yleisohjelmaa kritisoitiin koriste- ja arkistoesineellisyydestä, fraasiudesta ja luettelomaisuudesta. Puhujan mukaan sen perusteella ei pystytty näkemään, mitä ongelmia nykyajan ihmisellä oli ja miten hänen tuli ne ratkaista. Aloitteessa olisi puolueohjelmalle asetetut rakenteelliset vaatimukset otettu huomioon. Ohjelman ja käytännön politiikan vastakkainasettelua olisi kavennettava.

Puolueohjelman tulee olla käyttöesine, joka jatkuvasti toimii yhdyssiteenä ideologian perusteiden ja käytännön politiikan välillä. Ohjelman tehtävä on dynaaminen. Se ei saa vain kuvata ideologian perusarvoja, vaan sen tulee myös antaa puolueelle käyttökelpoinen työväline. Puolueohjelman avulla on voitava selvittää yhteiskunnan kehittämistä puolueideologian näkökulmasta ja antaa pohja ideologian mukaisille käytännön ratkaisuille. — Kansallisten Ylioppilaiden aloitteessa periaateohjelman yhtenä keskeisenä tehtävänä on toimia eräänlaisena valonheittimenä, jonka avulla yhteiskuntaa ja sen kehitystä tarkastellaan johdonmukaisesti kaikilla aloilla ja yksilön näkökulmasta.⁷³

Vaikka puoluehallitus oli teilannut aloitteen jokseenkin täydellisesti⁷⁴ ja saanut toelle puoluekokouksen tuen, aloite oli ohjelmatyön käsitteen kannalta merkittävä. Ensinnäkin puoluekokouksessa oli käyty laaja keskustelu ohjelmasta yleensä, sen merkityksestä ja suhteesta muuhun puoluetoimintaan. Toiseksi puoluekokous hyväksyi aloitteen mukaisen ponnen, joka edellytti periaateohjelman erottamista erityisohjelmista sekä uuden, puoluehallituksen laatiman periaate-ehdotuksen käsittelemistä seuraavan vuoden ylimääräisessä puoluekokouksessa⁷⁵. Siten puo-

⁷² Waronen 1989, 15.

⁷³ Palonen Kansallisen Kokoomuksen varsinaisen puoluekokouksen pöytäkirja 19.-20.4.1969, aloite no 10 käsittely, 43-44.

⁷⁴ Puoluehallituksen näkemyksen mukaan ehdotus oli muun muassa epätarkka, epälooginen, pasifistinen ja luterilaisen uskonkäsityksen vastainen.

⁷⁵ Waronen 1989, 15-16.

luekokous oli myöntynyt sisäisen ohjelmallisen keskustelun jatkolle ja toiminut foorumina vaihtoehtoisten tulkintojen esittämiselle.

Uudessa Suomessa, *Nykypäivässä* ja *Aamulehdessä* ohjelmakeskuskeskustelu käynnistyi ennen luvattua puoluekokousta. Keskustelu huipentui Ota-niemessä 23.-24.5.1970 pidetyn kokouksen pariin edeltäneeseen viik-koon. Pääsääntöisesti keskusteluosapuolet miellettiin *nuoriksi* ja *vanhoiksi*⁷⁶, mikä tarkoitti käytännössä ohjelman uudistusta vaatineita nuoria ja puolueen konservatiivisinta siipeä. Puhuttiin sukupolvien välises-tä ristiriidasta. Nuoremman ja vanhemman polven välillä oli jo 1960-luvun puolivälistä lähtien käyty laajoja keskusteluja myös konservatis-mista ja puolueen uudistumisesta⁷⁷.

Keskusteluaspekti toi näkyviin foorumin, jossa oli mahdollista esit-tää vaihtoehtoisia tulkintoja vallitseville näkemyksille. Tämä piirre näkyi ensi kertaa esimerkiksi *Uuden Suomen* otsikoissa. Ohjelmakeskustelu saatettiin esittää kiivaana ja dynaamisena. Esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaan Kokoomus ry:n kevätkokouksesta raportoitiin *Uudessa Suomessa* otsikolla *Periaateohjelmasta väitteitä Oulussa*⁷⁸. Keskusteluosapuolia koros-tettiin lausumalla *Kokoomusnuoret valmiita ideologiseen taisteluun*⁷⁹. *Ideologi-nen vaihtoehto*⁸⁰ ja *Periaateohjelman ideologiset vaihtoehdot*⁸¹ -artikkelit tähden-sivät erilaisia näkemyksiä keskustelun lähtökohtana. Puoluekokoukses-takaan ei enää⁸² kirjoitettu harmonisesti vaan rohkeasti otsikoiden *Kes-*

⁷⁶ Parhaiten *sukupolvien väliseen ristiriitaan* osoittavat US:ssa julkaistut mielipidekirjoitukset, puoluekokouspuheenvuorot, erit. puolueen puheenjohtaja Rihtniemen puheenvuoro. Ks. myös puoluekokouksen jälkeisen US:n pääkirjoitus 25.5.1970, 2.

⁷⁷ Keskustelua oli käyty esimerkiksi US:ssa nimimerkkien ”Nuori konservatiivi” ja ”Konservatiivi” välillä vuonna 1966. Myös Näkökulma-lehdessä käytiin nuoremman ja vanhemman polven välistä keskustelua puolueen uudistumisesta vuosina 1966 ja 1967 esimerkiksi Sakari Talvitien 1966, Markku A. Murroksen 1966, Mika Purhosen 1967 ja Ilkka Saulon kesken 1967.

⁷⁸ US 27.4.1970, 6.

⁷⁹ US 6.11.1969, 7.

⁸⁰ Lehtola US 18.7.1969, 4.

⁸¹ Pyrhönen US 25.4.1970, 3.

⁸² Vuoden 1957 ohjelman hyväksymisen hetkellä korostettiin ennen kaikkea yhtenäisyyttä ja onnistumista asetetussa tehtävässä kuten seuraavista otsikoista käy kuvaavasti ilmi: *Puoluekokous hyväksyi Kokoomuksen uuden ohjelman*

*kustelu aatesisällöstä pursuu puoluekokouksessa. Ohjelmaehdotus arvosteluryöpyyn kohteena*⁸³ ja *Periaateohjelma kirpeä pala puoluekokouksessa*⁸⁴. Lopuksi ohjelmakeskustelun nostamaa kohua tyynnyteltiin esimerkiksi artikkelissa *Myrsky vesilasissa*⁸⁵. Tällaiset otsikot heijastelivat ennen kaikkea puolueen sisäisiä tunteja, joiden annettiin nyt näkyä. Lehtikeskustelun yleistä tunnettavuutta on vaikea arvioida. Esimerkiksi puoluekokouspuheen-vuoroissa viitattiin vain yksittäisen artikkelin sisältöön, eikä kokousta edeltänyttä keskustelua arvioitu.

Millaisia muutospaineita ohjelmamäärityksiin kokoomuksen vuoden 1970 puoluekokouksessa kohdistettiin⁸⁶? Ohjelmatyön vaadittiin perustuvan kaikille avoimiin keskusteluihin. Tuolloin painopiste siirtyisi automaattisesti tekstin hyväksymisen jälkeisestä ajasta ja ohjelman tunnetuksi tekemisestä sen luonnosteluvaiheeseen. Keskustelujen lähtökohtana olisivat puolestaan erilaiset tulkinnat ja arvostukset yhteiskunnallisesta todellisuudesta, joten ohjelmatyö olisi jatkuva ja prosessuaalista. Keskeistä kritiikissä oli ääneen lausuttu huomio, että ohjelman kannanotoista voisi muuttuvissa olosuhteissa tehdä vaihtoehtoisia tulkintoja, jolloin ohjelman *toteuttamista* voitaisiin pohtia uudentyyppisestä perspektiivistä. Periaateohjelman tarkoitus oli tuoda esiin ne periaatteet, joiden pohjalta yksilöt saivat vapaasti muodostaa kantansa hyvinvoinnin kehitysvaihtoehtoihin.

Ohjelmatyön johdon esittelemä ohjelmakäsitys kannatti periaatteellisen ohjelman ja erityisohjelmien selkeämpää erottamista toisistaan.

US 30.4.1957, 15; *Kokoomuksen uudistettu ohjelma saa kiitosta sekä omilta että vastustajilta* Nykypäivä 1957, n:o 6-7, 4; *Kokoomusväki hyvillään uudesta ohjelmasta* Nykypäivä 1957, n:o 3, 1.

⁸³ US 24.5.1970, 1.

⁸⁴ US 22.5.1970, 1.

⁸⁵ US 25.5.1970, 2.

⁸⁶ Muutospaineesiin viittaavat huomiot ovat peräisin 23.-24.5.1970 puoluekokouksen periaateohjelmakäsittelyn puheenvuoroista. Muutospaineet olivat tulleet esille jo hyvissä ajoin ennen puoluekokousta mm. v. 1969 Turun puoluekokouksessa ja Uudessa Suomessa käydyssä keskustelussa. Erityisesti viittaa tässä seuraaviin ”kolmossivulla” julkaistuihin artikkeleihin: Markku Lehtola 18.7.1966, 4; Eero Aho 18.4.1970; Kari Räisänen 19.4.1970, 20.5.1970; Kari Palonen 23.4.1970; Kullervo Pyrhönen 25.4.1970; Jarmo Virmavirta 1.5.1970; Risto Piekkari 6.5.1970 ja Jouni J. Särkijärvi 10.5.1970.

Siinä näkyi yleispuolueajattelun mukainen laajentunut käsitys ohjelma-yleisöstä. Se ei sisältänyt opiskelijoiden esityksen mukaista ajatusta ideologian käytöstä operationaalisen politiikan työkaluna. Puoluehallituksen esitystä kritisoitiin liian yksityiskohtaisista päivänpoliittisista kannanotoista. Paperi olisi ennemminkin ”pysähtynyt” ja aikaan sidoksissa oleva kuin toiminnallinen kuvaus yhteiskunnasta. Ohjelmatoimikunnan puheenjohtaja Pentti Mahlamäki määritteli ohjelmatyön virallisen tavoitteen seuraavasti:

Poliittisten puolueiden periaateohjelmat on tarkoitettu kuvastamaan niitä yhteiskuntaideologiaa tavoitteita, joihin puolueet toiminnassaan pyrkivät. -- Ohjelmatoimikunta pyrki rakentamaan sellaisen ideologisen kehysten, joka olisi toisaalta riittävän täsmällinen ja selkeä ja toisaalta niin avarakatseinen, että se saavuttaisi mahdollisimman monien suomalaisten tuen puolueen päämäärien toteuttamiselle pitkälle tulevaisuuteen. -- Periaateohjelman tehtävänä voi nähdäkseni olla ainoastaan puolueen yleistavoitteiden määrittely ilman, että pyrittäisiinkään osoittamaan käytännön poliittisia keinoja asetettujen tavoitteiden saavuttamiseen. -- Periaateohjelman luonteen mukaisesti siinä on yhteiskunnan keskeisimmät rakenneosat ja ongelmat käsitelty laajempina kokonaisuuksina esittäen ne perusvaatimukset ja yleiset suuntaviivat, joiden varaan käytännöllispoliittiset ohjelmat ja ratkaisut tulisi rakentaa. Samalla siinä on hahmoteltu yleiskuva siitä ihanneyhteiskunnasta, joka on mahdollisimman kehityskelpoinen ja jossa suuren yhteisön yksilölle aiheuttamat epäkohdat on minimoitu.⁸⁷

Kehys, suuntaviivat ja yleiskuva ovat väljiä kuvallisia ilmaisuja, joiden avulla pyrittiin hallitsemaan ohjelman ja toiminnan välistä suhdetta. Tietyn tyyppisestä ehdottomuudesta, ohjelmasta vastauksina tai ratkaisuuksina oltiin jo etäännytty. *Ohjakeset* olivat muuttumassa suuntaviivoiksi.

Voimakkaimmin ohjelmatyötä johtaneiden käsityksiä kritisoivat edelleen vuoden 1969 puoluekokouksessa ohjelma-aloitteen tehneet. Periaateohjelman yleiseksi määritelmäksi ajettiin *ideologista* ja *filosofista* rakennelmaa, jonka esimerkiksi Jouni J. Särkijärvi⁸⁸ määritteli geometrian oppikirjaan vivahtavaksi Kari Palosen viitatessa tieteelliseen teoriaan. Palosen⁸⁹ mukaan poliittisen ideologian oikeuttavat arvostuskysymykset, joi-

⁸⁷ US 19.5.1970, 2.

⁸⁸ US 10.5.1970, 3.

⁸⁹ US 23.4.1970, 3.

hin ei ollut olemassa objektiivisesti oikeita ratkaisuja. Puolueideologian rakenteellisena esikuvana tulisi pitää tieteellistä teoriaa aksioomeineen, eli ohjelmassa arvostukset, ja välttämättömine edellytyksineen, ohjelmassa ne säännönmukaisuudet, joita huomioon ottamatta aksioomeja ei voinut toteuttaa. Kunkin tilanteen arviointiin liittyisi tarkoituksenmukaisuuskysymyksiä, joita koskevat erimielisyydet olisivat puolueessa toivottavia. Käsitteedebatissa oli paljolti kysymys myös siitä, mikä kuului periaatteelliseen ohjelmaan ja mitkä seikat jäisivät alemmanasteisiin ohjelmiin, kuten erityisohjelmiin.

Edellä esitetty näkemys sai tukea puoluekokouksessa ideologisuuden nimissä. Siten tunnustauduttiin periaateohjelmien ja erityisohjelmien erottamisen kannattajiksi. Nuoriso- ja opiskelijajärjestöjen jäsenten puheenvuoroista näkee kuinka keskustelut ohjelmakäsitteestä olivat jo jonkin aikaa olleet käynnissä. Samansisältöistä teoriaperusteista ohjelmakäsitettä toistettiin puheenvuoroissa.

Ohjelman on oltava pelkistetty, johdonmukainen ja ainostaan konservatismiin ja porvarillisuuden keskeisiin, oleellisiin periaatteisiin rakentuva.⁹⁰

Periaateohjelman tehtävä on ilmoittaa politiikan päämäärät yhteiskunnan senhetkisen kehityksen valossa. --- periaateohjelma on se ideologinen perusta, jonka varaan puolueen muut toiminnat rakentuvat.⁹¹

--- selväpiirteinen yksinkertaistettu ideologia sekä vahvat tieteelliset, teoreettiset perusteet tämän ideologian järkiperaistämiseksi.⁹²

1) Periaateohjelman pitää olla se ideologinen selkänöja, johon käytännössä voidaan aina tukeutua. 2) Periaateohjelman avulla on selvitettävä, mitä on kokoomuslaisuus ja missä se eroaa muista puolueideologioista.⁹³

--- periaateohjelman tarkoitus ei ole esittää sen toteuttamiseksi yhtään ai-noata vaihtoehtoa vaan tuoda esiin ne periaatteet, joiden pohjalta yksilöt saavat vapaasti muodostaa kantansa hyvinvoinnin kehitysvaihtoehtoihin.⁹⁴

Puoluekokouksessa ohjelmakäsitteeseen vaadittiin yhtäältä sisällytet-tävän siis ideologisuuden idea. Toisaalta ääntään korottivat jälleen teks-

⁹⁰ Valtiotiet. yo Ilkka Viippola.

⁹¹ Taloustiet. yo Irma Aro.

⁹² Valtiot. yo Jorma Saloniemi.

⁹³ Valtiot. yo Risto Piekkä.

⁹⁴ Koululainen Jan Ojanen.

tin yksiselitteisestä toteutettavuudesta kiinnipitävät tahot vaati selkeämpiä käytännöllispoliittisia ratkaisuja. Jälkimmäinen suuntaus nojasi käsityksissään siihen, että periaateohjelman tulisi – tässä Margit Borg-Sundmanin sanoin⁹⁵ – sisältää selvä tavoite, selvät kannanotot ja selvät perusarvot. Luonteeltaan sen tulisi voida olla lyhyt, ytimekäs ja se tulisi ymmärtää ilman selityksiä.⁹⁶ Edustaja Kossilan vaatimuksessa, että *ohjelman täytyy olla niin selväsanaisten, ettei arvoisille vastustajillemme jää minäkäänlaisia tulkinmahdollisuuksia* näkyy yksiselitteisyyden ja tekstikeisyyden aspekti, joka toistuu jokaisen puolueohjelmakäsittelyn yhteydessä.⁹⁷ Tällöin ajetaan takaa iskulauseenomaista, ydinkäsitteiden lähes luettelomaista ilmaisu.

Tässä vaiheessa ei merkittäväksi kuitenkaan nousseet ohjelman erillaiset sisältönäkemykset. Ohjelma pyrki kokoamaan eri osapuolten näkemyksiä yhteen ja siksi hyväksytyyn ohjelmaan oltiin eri fraktioissa tyytymättömiä. Tärkeämpi oli havainto siitä, että puolueessa vallitsi vaihtelevia näkemyksiä periaateohjelman sisällöstä. Ohjelman käsitteen määrittely tuli ajankohtaisemmaksi tämän ohjelmatyön jälkeisessä systematisoituvassa ohjelmasuunnittelussa. Nyt oli oleellista, että keskustelu ymmärrettiin voimavaraksi, jolla uskottiin olevan yhteyksiä muuhun puoluetoimintaan. Tämän seurauksena ohjelmallisten keskustelujen vaadittiin jatkuvan ja yhä voimistuvan puoluekokouksen jälkeen. Vaikka ideologisia keskusteluja oli käyty eri foorumeilla, ohjelmafoorumia korostettiin erityisesti niiden liikkeellelajittajana. Puheenjohtaja ja johtajiston haastanut suuntaus olivat yksimielisiä keskustelun asemasta. Näkemys on tunnusomainen oppositiopuolueelle.

⁹⁵ Borg-Sundman 23.5.1970 Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous, ohjelmakäsittely.

⁹⁶ Ohjelman yksiselitteisyyttä vaatineita puheenvuoroja pitivät mm. Pentti Hyvärinen, Kave Härmä, H. Suomalainen, Voitto Talonen, Pentti Tähkä ja Yrjö Soini.

⁹⁷ *Selvä, selväsanaisten, selkeä, lyhyt, käytännöllinen, yksiselitteinen* adjektiivit toimivat luonnoslausunnoissa ilmauksina, jotka kertovat toimijoilla käytössään olevista erilaisista ohjelmakäsitteistä. Näistä *selkeyden* vaatimus on ylivoimaisesti toistetuin. Esimerkit ovat peräisin kokoomuksen vuoden 1993 ohjelman kenttäkäsittelyn palautteista.

Me olemme nyt tällä keskustelulla saaneet liikkeelle sen ideologisen ja aatteellisen keskustelun, jota on yritetty tämän puolueen piirissä hyvin kauan. Tämä keskustelu myöskin osoittaa sen, että ne näkemykset, joita keskustelussa on tullut esille, eivät ole jyrkästi vastakkaisia, vaan ne näkemykset ovat sovittavissa yhtenäiseen kokoomuslaiseen linjaan.⁹⁸

— ideologinen keskustelu kokoomuksessa alkaa nimenomaan tästä. --- Tuon keskustelun jatkamiseksi meidän on tänä päivänä kyllä todettava, että puolue on kiinnostuttava näistä ideologisista kysymyksistä.⁹⁹

Puolueen puheenjohtaja Rihtniemi ja puoluesihteri Holkeri olivat perustelleet ohjelmatyön aikana puoluevaltuuskunnan ja -hallituksen kokouksissa ideologisen keskustelun voimistumisen olevan puolueen kannalta välttämätöntä¹⁰⁰. Myös Tuhatkunnan vt. pääsihteri näki ohjelmalliset keskustelut edellytyksenä puolueen uudistumiselle. Jatkuvan uudistumisen edellytykseksi hän arvioi ristiriitatilanteen, koska se herätti tervettä keskustelua ja kritiikkiä poliittisesta suunnasta ja periaatteista.¹⁰¹ Keskustelujen toivottiin jatkuvan lehdistössä ja perusjärjestöissä, sillä debateissa oli saatu esiin erilaisia mielipiteitä¹⁰².

Ohjelmatyötä perusteltiin nyt myös suhteessa muuhun puolue toimintaan sekä puolueen sisäiseen ja ulkoiseen vuorovaikutukseen. Ohjelmatyön arvioitiin vilkastuvan ja lähentävän näin poliittista suunnittelua ja operationaalista politiikkaa. Puoluekokouksessa varoitettiin vähättelemästä puolueen sisäistä tai ideologioiden välistä keskustelua, sillä keskustelun nähtiin nousevan yhdeksi ”huomattavaksi poliittiseksi vaikutuskanavaksi”¹⁰³. Selkeä, puolueen hyväksi koitua idea poliittisen toimijan harjaantumisesta esiintyi tässä vaiheessa vain yksittäisenä perusteluna¹⁰⁴.

⁹⁸ Rihtniemi 23.5.1970 Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous, ohjelmakäsittely.

⁹⁹ Vikatmaa 24.5.1970 Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous, ohjelmakäsittely.

¹⁰⁰ US 9.1.1970, 7.

¹⁰¹ Piekkari US 6.5.1970, 3.

¹⁰² Esim. Pyrhönen US 25.4.1970, 3.

¹⁰³ Saloniemi 23.5.1970 Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous, ohjelmakäsittely.

¹⁰⁴ US 23.1.1970, 2.

Ohjelmakäsittelyn aikana oli useaan otteeseen kritisoitu sitä, ettei ohjelmaehdotuksessa oltu riittävästi otettu huomioon kenttäkäsittelyn tuloksia¹⁰⁵. Puoluekokous velvoittikin puoluehallituksen perustamaan pysyvän ohjelmatoimikunnan, jonka tehtäväksi tuli periaateohjelman tarkistaminen jo seuraavaan puoluekokoukseen mennessä¹⁰⁶. *Nykypäiväsä* päätöksen todettiin olevan tae siitä, että rakentava ideologinen keskustelu jatkui kartoitettujen periaatteiden pohjalta¹⁰⁷. 21-jäsenisen ohjelmatoimikunnan lisäksi kokoomuksen puoluehallitus perusti erillisen toimikuntalaisista koostuvan viisijäsenisen työvaliokunnan¹⁰⁸. Päätöksiä voidaan pitää prosessuaalisen ja jatkuvan ohjelmatoiminnan kannatuksen merkinä. *Otettiin selkeä askel professionalisoitumisen suuntaan. Siinä keskeistä on ajatus ohjelmatoiminnan systematisoinnista ja vastuhenkilöiden nimittämisestä.* Ohjelmallisten kysymysten kehittäly hyväksyttiin omaksi toimikunnan vaatimaksi alueekseen, jossa olisivat edustettuina puolueen eri mielipidesuunnat.

Periaateohjelman tarkistus sai jäädä odottamaan vuosikymmenen vaihtumista. Pysyvän ohjelmatoimikunnan ja erityisesti sen aktiivisen työvaliokunnan perustaminen käynnisti kokoomuksessa kuitenkin vilkkaan ohjelmatyön jakson. Arkistomateriaalissa alkaa vuoden 1970, pysyvän ohjelmatoimikunnan ja työvaliokunnan perustamisen jälkeen, olla ohjelmatyön systematisoinnin ja kehittämisen suunnitelmia. Työvaliokunnassa olivat edustettuina kahdessa edellisessä puoluekokouksessa vaihtoehtoisia ohjelmakäsityksiä esittäneet tahot kuten Palonen Tuhatkunnan ja Särkijärvi Kokoomuksen Nuorten Liiton mandaatilla. Onkin huomionarvoista, että 29.4.71 Särkijärven päiväämässä *Ohjelmien tarkoituksesta* kertovassa yhteenvedossa on eritelty ohjelmalle 16 tehtävää, jotka sitoisivat uusin keinoin osallistujia ohjelmatoimintaan ja tekisivät siitä vaiheittaisen. Ohjelmatyön asiakirjat ja lehtikirjoittelu kertovatkin siitä intensiteetistä, jolla ohjelmatyön käsitettä lähdettiin uudistamaan.

¹⁰⁵ Ohjelmaluonnoksesta saatiin 104 puoluejärjestöltä lausunto. Vastausprosentti oli 13,2. (Kaila 8.4.1970, Yhteenveto kokoomuksen ohjelmatoimikunnan periaateohjelmaluonnoksesta saaduista lausunnoista)

¹⁰⁶ Waronen 1989, 17.

¹⁰⁷ Nykypäivä 5/1970, 6.

¹⁰⁸ Kaila 1970. Kutsu ohjelmatoimikunnan työvaliokunnan jäsenille 18.9.1970.

1970-luvun alun jatkuneen kiivaan ideologisen keskustelun pohjalta syntyi joukko käytännöllispoliittisia toimintaohjelmia ja vuosina 1972 ja 1979 periaatteellisiakin kannanmäärytyksiä sisältäneet tavoiteohjelmat. Tämän ohjelmallisen keskustelun on katsottu muuttaneen kokoomuksen poliittista yleisilmettä ja 1970-luvun sisäisen vuoropuhelun aktivoineen puolueen esittämään poliittisia muutosvaatimuksia.¹⁰⁹

Mitä keskeistä uutta kokoomuksen vuoden 1970 periaateohjelma siis toi ohjelmatyön käsitteeseen? Ensinnäkin työstäminen oli käynnistynyt spontaanisti puolueen sisäisenä tarpeena keskustella puolueen ja puoluetoiminnan perusteista. Keskustelu alkoi ennen puoluekokousta eri suuntien välisenä mielipiteiden vaihtona. Se toi esiin ohjelmatyön aikaiseen lehtikirjoitteluun osallistuneet keulakuvat. Keskusteluissa pyrittiin ymmärtämään ja muuttamaan ympärillä olevaa liikkuneiden uskomusten ja näkemysten mukaisesti. Keskustelu oli ennen kaikkea puolueen sisäistä sen sijaan, että olisi haluttu osoittaa puolueen yhtenäisyyttä. Ulospäin ohjelmakeskustelun katsottiin viestittävän ideologista aktiivisuutta.

Toiseksi ohjelmatyö laajentui sekä keston että foorumien suhteen. Ennen kaikkea lehdissä ja puoluekokouksessa oli käyty eri suuntauksien välistä mielipiteiden vaihtoa. Ohjelmakeskustelut alkoivat hyvissä ajoin ennen puoluekokousta. Ohjelmatoiminta haluttiin jatkuvakestoiseksi. Puheenvuoroissa oli tuotu esiin myös ohjelmakeskustelun yhteydet ideologiseen kehitykseen, puolueen uudistumiseen ja puoluetoiminnan suunnitelmallisuuteen. Edelleen opiskelijapiirit pyrkivät vahvistamaan ohjelmassa yleispuolueidentiteettiä. Ohjelmatyön ja jatkuvan ideologisen keskustelun arveltiin laajentavan politiikan vaikuttamis- ja kontrollifoorumeita.

Vahvimmin ohjelmatyötä ajaneet ja ohjelmakeskustelua ylläpitäneet tahot olivat lähteneet esittämään kritiikkiä ei-sosialistista ohjelma-traditiota kohtaan. Keskusteluissa pyrittiin tähdentämään teorioiden merkitystä ja kumoamaan käsityksiä aatteiden ja teorioiden jäykkyydestä tai dogmaattisuudesta. Erityisesti tuotiin esiin ideologian käsite, joka on perinteisesti liitetty sosialistiseen ohjelmaperinteeseen. Ohjelma haluttiin myös tiiviimmäksi käytännön osaksi – ikään kuin Engelsiä lainaten ohjelma olisi erottamaton osa puoluetta ja sen toimintaa.

¹⁰⁹ Waronen 1989, 17-18.

Ideologisesti intensiivisen kauden jälkeen, 1960-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin, kokoomuksen poliittinen ilmasto oli osoittanut lamaan-tumisen merkkejä. Vuosien 1973 ja 1976 välisenä aikana kokoomuksesta, erityisesti opiskelija- ja nuorisojärjestöistä erosi useita aiemmin aktiiveja. Monet aktivistit olivat pettyneet 1960-luvulla käynnistyneen yhteiskunnan problematisoinnin tuloksiin. Poliitiikan piiri oli entisestään laajentumassa ja monimutkaistumassa. Puoluetyö keskittyi yhä enemmän puolueen johtoelimiin, usein asiantuntijoille, mikä johti byrokratisoitumiseen. Ideologiat olivat parhaiten näkyvissä ohjelmissa ja puolueiden juhlatilaisuuksissa. Puolueiden vähemmistöt arvostelivatkin yleisesti ohjelmien ja politiikan välistä ristiriitaa.¹¹⁰

Kokoomuksen aatteellinen kehittytyö oli 1970-luvun alkupuoliskolla vilkasta. Ohjelmatoimikunnassa ja sen työvaliokunnassa oli niitä, jotka uskoivat, että puolueen ideologialle, ohjelmille ja toiminnalle saattoi muotoilla teoreettisen viitekehyksen. Olisi vain löydettävä oikeat avainsanat, etsittävä niille loogiset perusteet yleisestä yhteiskuntateoriasta ja kytkettävä ne riittävän voimakkain sanktioin käytännön ratkaisuihin. Eräs haastateltu kuvaili tilannetta toteamalla kuitenkin ongelmaksi sen, ettei kokoomuksessa oltu totuttu pitkän tähtäyksen suunnitelmalliseen ajatteluun. Haastatellun mukaan aikaväli, jolle mielet pystyttiin jännittämään, oli korkeintaan budjettikausi huolimatta siitä, että vaalien alla puhuttiin koko vaalikauden kattavasta ohjelmasta. Ohjelmat unohtuivat järjestelmällisesti poliittisen tilanteen muuttuessa.

Periaateohjelman uudistamiseen johtaneet keskustelut käynnistyivät kokoomuksessa laajemmin vuosikymmenen vaihteessa tilanteessa, jossa ohjelmatoimikunnassa puheenjohtajuus oli vaihtunut puolueen oikeistosiipeä tynnyttävällä tavalla. Ohjelmatoimikunnan johtoon oli nostettu Harri Holkerin toimesta Erkki Pystynen, varapuheenjohtajaksi Matti Pukkio ja sihteeriksi Weijo Pitkänen¹¹¹. Periaatteellisen ohjelmatyön aloitus poikkesi vuoden 1970 ohjelmatyöstä selkeästi. Nyt vuodesta 1979 puheenjohtajana toiminut Suominen teetätti puoluehallituksen 60-vuotisjuhlakokouksessa päätöksen ohjelmatyön aloittamisesta.¹¹² Ko-

¹¹⁰ Rantala 1981, 67-69.

¹¹¹ Pitkäsen (5.6.1995) käsityksen mukaan kokoomus oli ”hallitsemattomasti oikeistolaistumassa”, mikä johti ohjelmatyön kuluessa Pitkäsen eroon puolueesta ja siirtymiseen Eeva Kuuskoski-Vikatmaan vanavedessä keskustaan.

¹¹² Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma hyväksytty 15.-17.5.1981 Helsingin puoluekokouksessa ks. Kansallinen Kokoomus 1981, 4-7.

koomuksen ohjelmatyössä kiinteästi mukana ollut haastateltu korosti, ettei ohjelmatyön aloittamisesta juurikaan puhuttu ennen päätöstä. Näin ohjelmatyön käynnistäminen puolueen johdon toimesta ilman sisäisiä paineita vaikutti siihen, ettei ohjelma synnyttänyt puolueen sisällä yhtä kiihkeää keskustelua kuin edeltäjänsä. Ohjelmaa kohtaan suunnattu kritiikki koski lähinnä ohjelman yleisluontoisuutta. Eero Waronen on todennut, että ohjelman ”sisältämien kannanottojen sanottiin olevan liiankin helposti hyväksyttävissä ja omalta osaltaan osoittavan oikeaksi väitteet puolueiden samankaltaistumisesta ja demokratian perimmäisestä ’vaihtoehdottomuudesta’.”¹¹³

Miten ohjelmatyötä vetävien ohjelmakäsite oli vuosikymmenessä liikkunut? Enää käsite ei ollut palautettavissa *ohjaksen* etymologiseen alkuperään.

Yleisesti puhutaan periaateohjelmasta. Minä puhun mieluummin periaate-asiakirjasta. Ohjelma on toiminnallinen kokonaisuus. Periaatelauseissa on keskeisimmin kysymys korkeammanasteisista väittämistä, ihmisenäkemyksistä ja yhteiskunnallisista katsomuksista, joiden toteuttamiseksi toiminnalliset ohjelmat tulee laatia ja joiden sisältämää yleistä henkeä niiden tulee noudattaa. Ohjelma on myös aikaan sidottu. Se käsittelee sen ajan kysymyksiä, jota varten se on laadittu. --- Periaatteet eivät ole aikaan kytkeytyjä. Ne ovat luonteeltaan ajattomia ---.¹¹⁴

Pystynen pyrki *periaateasiakirjan* ja *ohjelman* vertaamisella selittämään ja selventämään puolueohjelman käsitettä¹¹⁵. Käsitteessä tapahtunut perustavien muutosten kytkeytyminen näkemykseen *hierarkkisesta ohjelmakokonaisuudesta*. Vuoden 1969 puoluekokouksessa tehty aloite periaate- ja erityisohjelmien erottamisesta ja 1970-luvulla toteutettu ohjelmasuunnittelu huipentuivat nyt tuohon käsitteeseen. Puolueen ohjelmajärjestelmä muodostaisi kokonaisuuden, jossa ylempi taso antoi ajatukselliset ja

¹¹³ Waronen 1989, 20.

¹¹⁴ Pystynen Nykypäivä 9.10.1980, 4.

¹¹⁵ Tätä taktiikkaa on käytetty monesti. Esimerkiksi kokoomuksen vuoden 1970 puoluekokouksessa KNL asetti kyseenalaiseksi onko luonnoksen nimike *periaateohjelma*, *poliittinen ohjelma*, *poliittinen perusohjelma* tms. (Kokoomuksen vuoden 1970 puoluekokouspöytäkirja). Äskettäin, Suomen Keskustan vuoden 1996 ohjelmatyössä, ohjelmaryhmää johtanut Pekka Perttula kutsui periaateohjelmaa *keskustan periaateiksi* haluten erottaa sen *ohjelmasta*.

periaatteelliset puitteet alemman tason ohjelmille. Periaatetaso oli ylin. Siihen kuuluivat toiminta-ajatus, ylimmänasteiset päämäärät ja toiminnalliset periaatteet. Sitä alempi taso oli tavoitetaso, joka muodostui lähiajan tavoiteohjelmasta sekä eräistä erityisohjelmista, jotka käsittelevät tavoiteohjelman eri lohkoja laaja-alaisemmin ja yksityiskohtaisemmin. Tämän tason alapuolella olivat toimenpideohjelmat ja esimerkiksi kampanjaohjelmat.¹¹⁶

Ohjelmien tarkka määrittelyminen ja hierarkkinen jaottelu eivät poistaneet sitä – vaan kenties korostivat entisestään –, että puolueen hierarkian eri tasoilla oltiin periaateohjelmaa laadittaessa tekemässä mitä erilaisimpia asioita. Tämän seurauksena virallista ohjelmakäsitystä oli levitettävä ponnekkaammin. Viimeistään ohjelmapalautteissa tulivat esiin ne eri käsitteelliset tasot, joilla jäsenkunta oli. Edelleen hierarkkinen jaottelu kertoi pysyvän ohjelmatoimikunnan tekemästä suunnittelu- ja kehitystyöstä, joka jo sinällään laajensi ohjelmatyön käsitettä¹¹⁷.

Tässä ohjelmatyössä kysymys ohjelman kielestä liitettiin puolueen sisäiseen vuorovaikutukseen. Ohjelmakielen tiivyyttä ja vaikeaselkoisuutta perusteltiin sillä, että ohjelmantekstin tulikin herättää keskustelua ja pohdintoja. Kun vuonna 1970 oli toistuvasti peräänkuulutettu keskusteluja, nyt keskusteluaspekti liitettiin osaksi ohjelmatyön päämäärää. Tulkintaa ja soveltamista korostettiin myös ohjelman ja käytännön politiikan suhdetta selitettäessä – olisivathan ohjelmassa ne laaja-alaiset ajatukset, joiden *hengessä* puolue on olemassa, työskentelee ja joiden *perustalle* alemmitasoiset ohjelmat tulee rakentaa.¹¹⁸ Pystynen muistutti, ettei periaateohjelmaan tule suhtautua ortodoksisesti, vaan sitä pitää osata soveltaa päämäärää unohtamatta¹¹⁹. Tekstikeskeisen määritelmän rinnalla, tulkinnan ja keskustelujen korostamisen ohella, tuotiin julki

¹¹⁶ Ks. erit. Pystynen Nykypäivä 9.10.1980, 4.

¹¹⁷ 28.12.1981 päivätyn, puoluehallitukselle osoitetun, pysyvän ohjelmatoimikunnan 17.12.1981 kokouksessaan hyväksymän kirjelmän mukaan ohjelmatoimikunnassa oli aika ajoin ”käyty keskusteluja tarpeesta laatia suunnitelma, millaisen kokonaisrakenteen puitteissa kokoomukselle tulisi laatia uusia ohjelmia”. Kirjelämä osoittaa ohjelmatyöhön kuuluneen myös ohjelmaproessin suunnittelua ja kehittämistavoitteita.

¹¹⁸ Pystynen Nykypäivä 9.10.1980, 4.

¹¹⁹ AuA Nykypäivä 27.8.1981, 8.

nyt ensimmäisen kerran myös harjaantumisaspekti. Ohjelmateksti jät-
täisi keskustelua vaativia *kysymyksiä*¹²⁰.

Jälleen, kuten vuosikymmen aiemminkin debatti kietoutui muuta-
man teeman ympärille. Vuonna 1970 se oli periaatteellisen ohjelman
käsite ja ideologian asema ohjelmassa. Nyt keskusteltiin erityisesti *ko-
dista, uskonnosta ja isänmaasta*, mutta artikkeleissa otettiin samalla kantaa
periaatteellisen ohjelman käsitteeseen. Tyypillisin kritiikki *korkeamman-
asteisia väittämiä* vastaan kohdistui jälleen ohjelman ymmärrettävyyteen.
Vaikka ohjelmajohto oli perustellut ohjelmatyön tarkoituksiksi mm.
ohjelmaluonnoksen synnyttämät debatit, luonnos laukaisi yhden pro-
sessin aikana toistetuin vaateen. Periaateohjelmaa vaadittiin niin
käytännölliseksi, että rivijäsenkin voisi ilman suuria ponnistuksia ja eri
selityksiä ymmärtää sanoman. Kokoomuslaisten tulisi itsekkin osata
ohjelman perusteella ilmaista, mitä kokoomuslaisuus oli.¹²¹ Toinen muo-
toilu samasta ideasta kuului siten, että ”periaateohjelman tulee olla niin
selvä asiakirja, että sen ymmärtää tavallinen kansalainen ja ettei se anna
aihetta vastustajallekaan turhaan hyökkäilyyn”¹²².

Mielipidekirjoituksissa voi nähdä kaipuun aikaan, jolloin ohjelma tai
sen tiivistelmä oli kirjoitettavissa korttiin, joka sujautettuna taskuun
antoi kantajalleen varmuuden ”aatteensa ytimestä” tai josta saattoi
ammentaa vastauksia haastajille, kuten määriteltäessä ohjelma esimer-
kiksi *aatteelliseksi peruskallioksi*¹²³ tai *puolueen politiikkaan oleellisin vai-
kuttaviksi periaatteiksi*¹²⁴.

Kokoomuksen periaateohjelman tulisi olla muodoltaan eräänlaiset poliitti-
set kymmenen käskyä, joissa olisi yksiselitteisesti määritelty ne rajat, joiden
puitteissa kokoomukselaista politiikkaa harjoitetaan. Sen pitäisi antaa tuke-
va henkinen selkäranka jokaiselle puolueen jäsenelle poliittisen ajattelun
perustaksi.¹²⁵

Tarkasteltaessa vuoden 1981 prosessin lehtiaineistoa puolueen sisäisen

¹²⁰ AuA Nykypäivä 27.8.1981, 8.

¹²¹ Kanerva Asta Nykypäivä 15.1.1981, 11.

¹²² Asunta Nykypäivä 29.1.1981, 11.

¹²³ Kantola Nykypäivä 19.2.1981, 13.

¹²⁴ Pakarinen Nykypäivä 20.11.1980, 12.

¹²⁵ Ibid., 12.

vuorovaikutuksen kannalta huomio kiinnittyy kolmeen ohjelmakäsitteen piirteeseen. Ensinnäkin, ohjelmajohto kutsui jäsenistöä näyttävästi ohjelmakeskusteluun. Vuoden 1970 ohjelmakeskustelut olivat käynnistyneet opiskelijatahoilta ilman ohjelmajohdon erillisiä kehotuksia. Toiseksi, puheenvuoroja voitiin nyt arvioida. Aiemmin keskustelua sellaisenaan oli pidetty tärkeänä. Kolmanneksi, ohjelmatyötä alettiin aiempaa julkisemmin korostaa perusjärjestöissä tapahtuvana harjaannuttamisena. Ohjelmatyöhön kutsuttiin siis näyttävästi mukaan *puolueen jäsenistöä, kenttäväkeä, kenttää, eri mielipidesuuntia*.

Esityksensä pohjalta ohjelmatoimikunta on valmis perusteelliseen ja avoimeen keskusteluun koko ohjelman sisällöstä --- .¹²⁶

Periaateohjelman käsittelyn yhteydessä on kaikilla puolueen jäsenillä mahdollisuutensa käydä syvällistä keskustelua ohjelmatoimikunnan luonnoksen pohjalta kokoomuksen periaatteiden sisällöstä ja sanomasta aikamme.¹²⁷

Parlamentti kehoitti puolueen jäsenistöä laajaan keskusteluun puolueen aatteellisista perusteista ja päämääristä.¹²⁸

Ohjelmakeskustelu esiteltiin foorumina, jossa puolueen jäsenet olivat oikeutettuja ottamaan kantaa ohjelmaryhmän esittämään agendaan. KNL:n suunnalta painotettiin, että puolueessa on oltava laaja sisäisen keskustelun vapaus ja jäsendemokratia ohjelmallisista tavoitteista päätettäessä¹²⁹. Ohjelmaluonnoksesta alkanutta keskustelua käytiin ohjelmaryhmän johdossa ja sen asettamin rajoin. Kun vuoden 1970 prosessin aikana keskusteluaspektiin oli pyritty liittämään jatkuvuuden ajatus, niin nyt tähdättiin ensisijaisesti ohjelmatekstin hyväksymiseen. Keskustelu alkoi luonnoksen lähtiessä lausuntokierrokselle ja päättyi ohjelman hyväksyntään puoluekokouksessa. Näissä rajoissa keskustelun toivottiin viriävän *perusteelliseksi, avoimeksi, vilkkaaksi ja laajaksi*. Vasta periaateoh-

¹²⁶ Nykypäivä 15.5.1980, 5.

¹²⁷ Kajaste Nykypäivä 23.10.1980, 2.

¹²⁸ Hopia Nykypäivä 1.5.1980, 12. Parlamentti tarkoittaa tässä alun perin nuorisjärjestöjen aloitteesta syntynyttä Porvariparlamenttia. Parlamentin ideana oli, että edes kerran neljässä vuodessa puolueväki voisi keskustella politiikan perusteista ilman tiukkaa esityslistaa.

¹²⁹ Räsänen Nykypäivä 6.11.1980, 11.

jelman hyväksymisen jälkeen aloitettiin ohjelmallisen koulutuksen suunnittelu¹³⁰. Suunnitelmissa keskityttiin pohtimaan kuinka jo hyväksytyä ohjelmaa voitaisiin tehdä kokoomuslaisten piirissä paremmin tunnetuksi. Toisaalta ohjelmarakennetta pyrittiin kehittämään ja erityisohjelmien asemaa selventämään. Suunnitelmissa ohjelmatyön aikaiset keskustelut eivät tule esille lukuun ottamatta ohjelmalle asetettua tavoitetta, jonka mukaan ohjelmaa tarvitaan virittämään aatteellista keskustelua ja näin tuomaan eri näkökohdat kehittämään puoluetta ja yhteiskuntaa¹³¹.

Kannustus on ymmärrettävissä sitä taustaa vasten, jossa ohjelmatyöhön oli ryhdytty. Se oli käynnistetty juhlallisesti ilman julkituotuja paineita aatteellisiin keskusteluihin.¹³² Varsinaisten keskusteluosapuolien lisäksi passiivisempienkin tahojen ajateltiin hyötyvän osallistumisesta: nähtiinhän keskustelujen avaavan puolueen jäsenille tien syvempään näkemykseen omasta puolueesta ja sen politiikan lähtökohdista.¹³³ Ohjelmatyön johto kehotti perusjärjestöjä käsittelemään ohjelmaluonnosta järjestelmällisesti.

Ensilukemalta teksti saattaa tuntua sekavalta, jopa mitään sanomattomaltakin. Sisältöä arvioitaessa on syytä kuitenkin pysähtyä mietiskelemään, mitä lausuttu voi tarkoittaa ja mitä se yhteiskunnallisen toiminnan kannalta merkitsee. Mitä enemmän sitä ajattelee, sitä paremmin se avautuu. --- Ohjelmatoimikunnan jatkotyötä ajatellen on kuitenkin tärkeätä, että perusyksiköissä asiaan perehdytään hyvin. Pidän suotavana, että jokaisessa järjestössä nimitetään henkilö tai pari, joiden tehtäväksi syventyminen annetaan ja joka sitten selvittää ajattelutyönsä tuloksia muille. Tällä pohjalla nekin, joilla ei ole aikaa käytettäväksi asiaan, voivat kuitenkin muodostaa itse näistä mielipidettä paremmin, kuin asiakirjan vain kertaalleen lukemalla.¹³⁴

¹³⁰ Ohjelmatoimikunnan muistiolounnos 4.9.1981; pysyvän ohjelmatoimikunnan hyväksymä kirjelmä 28.12.1981.

¹³¹ Ohjelmatoimikunta 9.10.1981.

¹³² Haastatteluaineisto antaa tukea käsitykselle, ettei puoluejohto kohdistanut ohjelmaan aatteellista kunnianhimoa. Johdon tavoitteeksi käsitettiin ohjelmatyön ydinryhmässä ylipäätään se, että puolueessa ”tapahtuisi jotakin”. Kyse oli ennen kaikkea prosessin synnyttämästä symboliikasta.

¹³³ Esim. Nykypäivä 23.10.1980, 2.

¹³⁴ Pystynen Nykypäivä 9.10.1980, 4.

Ohjelmajohto halusi perusjärjestöjen *syventyvän* ohjelman jokaiseen kohtaan ja lausuvan selkeät muutosesityksensä¹³⁵. Tämäntyyppistä harjaannuttamisaspektia ei otettu aina kritisoiden vastaan, sillä ohjelmaluonnosta vaadittiin jälleen kerran niin yksiselitteiseksi, ettei tekstin prosessointia tarvittaisi. Tämäntyyppisten vaateiden lausujat eivät mieltäneet harjaannuttamisaspektia ohjelmakäsitteen osaksi.

Uutena puolueväen harjaannuttamiseen liittyvänä piirteenä vuoden 1981 ohjelmakeskustelussa voidaan pitää lehtifoorumin keskustelun laadullista arviointia. Kun aiemmin mielipiteiden vaihtoa pidettiin itsessään arvokkaana, nyt keskusteluosapuolet näkivät puheenvuorojen joko edistäneen tai haitanneen ohjelmatyötä. Puheenjohtaja Suominen totesi puoluevaltuustolle pitämässään puheessa, etteivät kaikki kokouksen periaateohjelmaluonnoksesta käytetyt puheenvuorot olleet kokoomukselle kunniaksi¹³⁶. Tällaisia puheenvuoroja puheenjohtajan mukaan olivat asiakirjaan tutustumattomien kommentit sekä väitteet, että ohjelmassa ei otettaisi kantaa esimerkiksi yksityiseen omistusoikeuteen tai yrittäjätoimintaan. Puheenjohtaja näki ohjelmakeskustelun ohjelmatyötä huomattavasti laajempaan puoluetoiminnan kannalta. Suominen mielestä virheellistä ja harhaanjohtavaa keskustelua synnytti halu vahingoittaa puoluetta. Kamppaileva ohjelmakeskustelu voisi sisältää puoluekokonaisuuden vastaisia pyrintöjä. Samansuuntaista kritiikkiä esitettiin *Nykypäivän* mielipidesivuilla.

Asiallinen keskustelu on hedelmällistä ja levittää keskinäistä ymmärrystä eri mielipidesuuntien välillä, mutta suvaitsemattomuus, tarkoituksellinen jyrkkyys ja toisten leimaaminen tulehduttaa tilanteen ja karsinoi meitä eri leireihin.¹³⁷

Tämänkaltaisissa näkemyksissä hyvä ohjelmakeskustelu toi puolueessa vallitsevat mielipidesuunnat julkisiksi ja mahdollisti kokonaisuutun tähtäävän yhteistyön. Huono keskustelu toi mielipidesuunnat esiin vain tehdäkseen yhteistyön entistäkin vaikeammaksi. Tuolloin keskustelujen nähtiin yhdistävyyden sijasta repivän puoluetta. Tässä yhteydessä

¹³⁵ Nykypäivä 13.11.1980, 5.

¹³⁶ Nykypäivä 1981, n:o 11, 12.

¹³⁷ Leitzinger Nykypäivä 14.5.1981, 14.

voitaisiin yleisemminkin kysyä kuka on puolueessa ja ohjelmaprosessissa kulloinkin asemassa, jossa voi luokitella esitettyjä puheenvuoroja esimerkiksi *rakentaviksi* tai *ristiriitoja kärjistäviksi*.

Keskusteluja kritisoitiin myös kapeudesta, kuten todettaessa, että periaateohjelmakeskustelun ikävänä piirteenä on ollut keskustelun kilpistyminen sanoihin koti, uskonto ja isänmaa¹³⁸. Puoluekokouksessa samaan viitattiin pahoitellen esimerkiksi keskustelun vinoutumista yksittäisillä sanoilla pelaamiseen¹³⁹. Kritisoitu näkemys edusti vastakkaista käsitystä sille, että keskusteltaisiin käsitteiden käytön kriteereistä, käsitteen ilmaisemista asenteista ja niistä asiantiloista, joihin käsite viittaa¹⁴⁰.

Vuoden 1981 lehtiaineistossa kolmas keskeinen havainto koski keskustelujen vaikutuksia koko puolue toiminnan kannalta. Vaikka keskusteluilla oli alku- ja loppupisteensä, niillä nähtiin olevan myös yleisiä ohjelmakeskustelun päättymisen jälkeisiä seurauksia. Keskustelun ei enää ajateltu olevan vain itsessään arvokasta, vaan moniselitteisempi osa ohjelmatyötä ja koko puolue toimintaa. Vaikka keskusteluperustelut jäivät melko yleiselle tasolle, oleellista ohjelmatyön käsitteen kannalta ovat merkit, jotka viittaavat ohjelmakäsitteen liikkeeseen.

Ohjelmakeskusteluille annettiin asema, jonka mukaan käydyt keskustelut vaikuttaisivat vastaiseen puolue toimintaan. Tätä korostettiin kahdensuuntaisella argumentilla. Ensinnäkin kenttäkäsitteilyssä oli kerätty kentän näkemyksiä, jotka mainittiin myös huomioonotetuiksi ohjelmassa. Toiseksi keskusteluissa saavutetun yksimielisyyden katsottiin antavan operationaalisisessa politiikassa mukana oleville kokoomuslaisille mahdollisuuden tilannekohtaisiin tulkintoihin kentältä saadun valtakirjan mukaisesti.¹⁴¹ Palautteiden antamista ohjattiin, seurattiin ja hoptettiin sekä kentän äänen toteutumista luonnoksessa seurattiin *Nyky-päivässä* säännöllisesti¹⁴². Keskustelun laimeudesta ja kentän välinpitä-

¹³⁸ Kantola Nykypäivä 19.2.1981, 13.

¹³⁹ Waronen Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous 15.5.1981 periaateohjelmakeskustelu.

¹⁴⁰ Vrt. esim. Farr 1989.

¹⁴¹ Esim. AuA Nykypäivä 27.8.1981, 8; Impiö Nykypäivä 9.4.1981, 14; Kivinen Nykypäivä 4.6.1981, 3. Äärtä keskustelujen aseman tulkinnassa lienee edustanut näkemys, jonka mukaan ohjelmakeskusteluja voitaisiin hyödyntää mahdollisissa hallitusneuvotteluissa Räsänen Nykypäivä 6.11.1980, 11.

¹⁴² Ks. erit. Nykypäivät 25.9.1980, 14; Pystynen 9.10.1980, 4; 13.11.1980, 12; 4.12.1980, 5; 5.2.1981, 7; AuA 26.3.1981, 10; 20.5.1981, 5.

mättömyydestä osallistua keskusteluun kirjoitettiin vain yksittäisissä artikkeleissa¹⁴³. Kun ohjelmademokraattisen näkemyksen mukaan voitiin lausua, että pohjan operationaaliselle politiikalle loi valmis teksti, nyt pohjan mainittiin muodostuvan kentän ja ohjelmajohdon välisistä keskusteluista – olihan luonnokseen tehty kenttäkäsittelyn pohjalta runsaasti muutoksia.

Merkittävimmäksi edellä esitetyistä ohjelmakeskustelun uusista piirteistä voitaneen nostaa ohjelmajohdon valinta esitellä ohjelmakeskustelut puoluedemokratian kanavana. Vuoden 1981 prosessissa tätä aietta ei vielä tuettu kuitenkaan sellaisin toimin, jotka olisivat käynnistäneet monifoorumiset ja -tahoiset ohjelmakeskustelut. Seuraavassa prosessissa tilanne oli jo toinen.

Periaatteellinen ohjelmatyö käynnistyi virallisesti seuraavan kerran kokouksessa puoluevaltuuston juhlaistunnon päätöksellä 9.12.1988¹⁴⁴. Jouni Särkijärvi luovutti ohjelmatoimikunnan puheenjohtajuuden puheenjohtajistoon nousseelle Sirpa Pietikäiselle, joka vei viisivuotisen ohjelmaprosessin päätökseen vuoden 1993 puoluekokouksessa. Pietikäisestä tuli ohjelmatyön keulakuva, ja hänen johdolla lähdettiin perusteellisesti muuttamaan käsitystä ohjelmatyöstä.

Tekstikeskeisyyden ajatus haluttiin poistaa ohjelmakäsitteestä. Ohjelmajohdon esittämällä ohjelmakäsitteillä tavoiteltiin julkisesti uutta, osallistuvaa ja avointa poliittisen toiminnan kulttuuria. Tällaista ohjelmatyön käsitettä esittelivät ennennäkemättömällä voimalla lehdissä ja tilaisuuksissa Pietikäisen rinnalla ohjelmatoimikuntalaisista erityisesti Ismo Suksi, Tapio Määttä ja Heikki Räisänen. Huomionarvoista on, että ohjelmajohto määritteli ohjelmatyötä pääsääntöisesti keskustelujen ja kouluttamisen kautta. Olihan itse ohjelmateksti – tässä Pietikäisen sanoin – *vain kommunikaatioväline*¹⁴⁵. Teksti käsitettiin prosessille alisteiseksi. Kun tähän mennessä ohjelmatyön keskiössä – vähitellen asemansa menettäen

¹⁴³ Ks. erit. Kanerva Asta Nykypäivä 15.1.1981, 11; Koski Nykypäivä 27.11.1980, 14.

¹⁴⁴ Kansallisen Kokouksen periaateohjelma hyväksytty 11.-13.6.1993 Kuopion puoluekokouksessa ks. Aarnio & Palonen 1995, 254-266; myös <http://www.kokoomus.fi/kok-prop/paohj.htm>.

¹⁴⁵ Nykypäivä 15.6.1990, 9.

– oli ollut ohjelmateksti, niin asetelma käännettiin nyt päinvastaiseksi. Tämä näkyi sekä prosessin aikaisissa kirjoituksissa että muodoissa, mukaan lukien seminaarit, julkaisut ja kyselyt. Ohjelmatekstiä määriteltiin lähinnä silloin, kun haluttiin kuvata tarkemmin mihin keskusteluilla pyritäisiin.

Ohjelmajohdon määrityksissä tekstile annettiin korostetun välineellinen arvo, mutta luonnospalautteissa ja Vaasan puoluekokouksessa tehdyissä kenttähaastattelussa perinteisen tekstikeskeiset metaforiset määritelmät painoutuivat edelleen. Kahdessakymmenessä kenttähaastattelussa jokainen puhuja hahmotti ohjelmatyötä tekstilähtöisesti¹⁴⁶. Osa luonnospalautteissa¹⁴⁷ esitetystä ohjelmakäsityksistä lienee puolestaan ohjelmajohdon monipolvisten ja -funktioisten käsitysten provosoimia. Haastattelussa esille tulleet määritelmät ovat yhdenmukaisia. Yhdistävänä tekijänä on puhujien melko perustelematon käsitys siitä, että ohjelma takaa jonkin pohjan puoluetoiminnalle. Useimmiten tämä ilmaistaan siten, että ohjelmatekstiin on kirjattu kokoomuslaiset ja siten haastattelulle itselleen keskeiset *arvot*. He kertoivat ennen kaikkea mielikuvasta, joka heillä ohjelmakäsitteestä oli, eivätkä konkreettisen tekstin tuntemuksen kautta muovautuneesta käsityksestä¹⁴⁸. Puhujien käyttämät metaforat ohjelmasta *tukipylväänä, selkärankana, punaisena lankana ja ohjenuorana* ilmaisevat käsityksiä tekstin kokoavasta ominaisuudesta. *Suunta, suuntaviivat, tavoitteet, linja, peruslinjaus, pohja, raamit* yhdistävät ohjelman ja tekstinjälkeisen toiminnan puhujien käsityksissä (vrt. myöh. keskustan 1996 puoluekokouskyselyihin). Puhujat pitivät ohjelmatyötä ja siinä ensisijaisesti ohjelmatekstiä tärkeänä, vaikka eivät yleensä kyenneetkään perustelemaan käsitystään. Haastattelut toistivat yhteistuntoon viittaavia merkityksiä riippumatta siitä, olivatko he konkreettisesti osallistuneet ohjelmatyöhön.

Myös kenttäkäsittelyn palautteissa esitettiin ennen substantiaalista tarkastelua usein käsitys siitä, mitä ohjelman tulisi olla. Seuraavassa

¹⁴⁶ Kokoomuksen puoluekokous Vaasassa 9.-11.6.1995.

¹⁴⁷ Kansallisen Kokoomuksen jäsenjärjestöjen, henkilöjäsenien ja kannattajien vuoden 1993 periaateohjelmaluonnoslausunnot, yhteensä 157 kappaletta.

¹⁴⁸ Haastatteluista jäi vaikutelma, että puhujat tunsivat olonsa kiusaantuneiksi tunnustaessaan, etteivät olleet nähneet saati lukeneet voimassa olevaa ohjelmaa. Kun he kuitenkin pitivät ohjelman olemassaoloa tärkeänä, tämä lienee yksi osoitus ohjelman sisältämistä symbolisista aspekteista.

kuvaavia lausunnoissa toistuneita ideoita¹⁴⁹.

Puolueen periaateohjelman pitää nimensä mukaisesti olla yleisellä tasolla liikkuva tiivistetty aatekehyspaketti, joka kuvaa kristallin kirkkaasti poliittisen liikkeen tärkeimmäksi kokemansa arvot ja tavoitteet.¹⁵⁰

Pidämme kuitenkin tärkeänä, että puolueohjelma kertoo selkeästi ja lyhyesti syntyjä syleilemättä ja taivaanrantoja tavoittelematta ne periaatteet, joiden puolesta Kokoomus toimii tai joita se vastustaa.¹⁵¹

Periaateohjelmassa tulisi olla aatteelliset perusteet mahdollisimman pelkistetysti, loogisesti ja muutenkin filosofisesti pätevästi esitettynä.¹⁵²

Kokoomuksen politiikan ja kokoomuslaisen elämänmuodon kantavimmat ajatukset ---.¹⁵³

Mielestämme periaateohjelman tulisi laaja-alaisesti heijastaa niitä arvoja, joita me, puolueessamme tällä hetkellä toimivat ja tulevat jäsenet, voimme hyväksyä omiksemme jokapäiväisessä elämässämme ja ohjenuoraksi yhteiskunnallisen vaikuttamisen saralla.¹⁵⁴

Periaateohjelma todella kokoaa kaikki mielestämme keskeiset kokoomuslaiset aatteet ja arvot, joiden pohjalta ---.¹⁵⁵

Puolueen periaateohjelman on oltava niiden keskeisten periaatteiden julistus, joihin puolue toiminnassaan ja politiikassaan nojaa. Luonteeltaan ohjelman on oltava suuntaviivoja antava eikä niinkään yksityiskohtainen toimenpideluettelo. Näihin suuntaviivoihin on mahdollisimman monen puolueen jäsenen ja kannattajan pystyttävä samaistumaan ja sitoutumaan.¹⁵⁶

Periaateohjelma lienee tarkoitettu olemaan esitys siitä, miten Kokoomus puolueena suhtautuu yhteiskunnassa vallitsevaan arvomaailmaan ja esiintyviin aatteisiin.¹⁵⁷

¹⁴⁹ Vuoden 1993 kenttäkäsittelystä saatiin 156 lausuntoa, joista 45 tuli yksityishenkilöiltä. (Kokoomuslainen aate elää ja uudistuu, Periaateohjelma 1993 kalvosarja, ohjelmatoimikunnan kokoamissa lausuntojen yhteenvedon analyysissa määräksi todetaan 157). Tässä ohjelmatyössä yksityishenkilöillä oli ensimmäisen kerran mahdollisuus lausua mielipiteensä.

¹⁵⁰ Kokoomuksen Turun aluejärjestö ry.

¹⁵¹ Joensuun Kokoomus ry.

¹⁵² Jyväskylän Kansallisseura ry.

¹⁵³ Itäkeskuksen Kokoomus ry.

¹⁵⁴ Oulun Kokoomuksen Nuoret ry.

¹⁵⁵ Kontiolahden kokoomusnuoret r.y.

¹⁵⁶ Varsinais-Suomen Kokoomus ry.

¹⁵⁷ Ahveniston Kokoomus ry.

Lausunnonantajien käsitykset eivät näytä ainakaan välittömästi muokautuneen ohjelmajohdon prosessia painottavan näkemysten suuntaiseksi. Vaikka lausunnoissa keskusteluaspekti tulee toisaalla huomioiduksi tekstikeskeisen aspektin rinnalla, näkemys ohjelmatekstin ideaalisällöstä on vahva. Lausunnon toiseen toistettavat näkemykset ovat aiemmin vakiintuneita käsityksiä. Lisäksi huomionarvoista on se, että haastatteluissa toistetaan lausunnoissa esille tulevia avainsisältöjä kuten *arvot*, *ohjenuora*, *suuntaviivat*. Niin lausunnoista kuin haastatteluistakin näkyy siirtymä tekstin yksiselitteisestä toteutettavuudesta lähinnä jonkinasteiseen sitovuuteen – ohjelmaa ei niinkään toteutettaisi vaan siihen sitouduttaisiin omin tulkinnoin. Ne henkivät puoluejohdolle annettavaa liikkuma- ja tulkintavaraa ohjelmatekstin suhteen.

Vuoden 1993 ohjelmatyössä ohjelmajohto pyrki järjestelmällisesti laajentamaan ohjelmatyön käsitettä keskusteluaspektin välityksellä. Viisivuotisen prosessin lehtiaineistossa tuotiin esiin enemmän ja perustelumpia keskusteluaspektin piirteitä kuin yhdessäkään edeltäneessä prosessissa. Huomattavaa kirjoittelussa oli, että ohjelmajohto käsitteli ja kehitteli artikkeleissaan ohjelmatyön käsitettä koko prosessin ajan.¹⁵⁸ Ohjelmajohto kävi ensimmäisen kerran julkisesti läpi mitä ohjelma-keskustelu oli ja miksi mahdollisimman laajan joukon oli tarkoituksenmukaista osallistua siihen. Prosessia korostettiin ja käsiteltiin silloinkin, kun luonnos olisi antanut mahdollisuuden keskittyä substanssiin. Ohjelmakäsitteen muutos keskusteluaspektin osalta voidaan kiteyttää kolmeen huomioon.

Ensinnäkin, koko ohjelmatyön päätarkoitukseksi ja kantavaksi periaatteeksi asetettiin laajojen keskustelujen virittäminen. Ohjelmaluonnoksen tuottaminen oli vain yksi keskustelulle asetetuista päämääristä. Toiseksi, keskustelun ei katsottu käynnistyvän itsestään, vaan se edellyttäisi ohjelmajohdon huolellisia valmisteluja. Kolmanneksi, laaja osallistuminen ja luonnoksen avoin valmistelu edustaisivat Pietikäisen johdolla toteutettua uutta järjestö- ja puoluekulttuuria.

¹⁵⁸ Keskusteluaspekti tuotiin esiin läpäisyperiaatteella ohjelmajohdon kirjoituksissa. Lähestymistapa näkyy erityisesti Nykypäivän artikkeleissa Niiranen 15.6.1990, Tasavalta-liite, 8-9; Pietikäinen 15.6.1990, Tasavalta-liite, 8; Suksi 17.5.1991, 17 ja 24.4.1992, Aateprofiili-liite, 12.

Ohjelmatyön käsitteen ja puolueväen harjaannuttamisen suhteen vuoden 1993 ohjelmaprosessissa voi esittää, että ohjelmakeskustelut merkitsivät kanavaa, jonka välityksellä kenttäväki saattoi osallistua ohjelmatyöhön.

— kävi suomalaisessa puolue-elämässä ennennäkemättömän laajan ja avoimen ohjelmakeskustelun. Demokratia on vaativa laji. Se toi kuitenkin kokoomuslaisille perusjärjestöissä toimiville ja mikä uutta, myös puolueen kannattajille mahdollisuuden osallistua ohjelmatyöhön.¹⁵⁹

Jos tällaista kanavaa ei tarjota, syntyvää tekstiä ei tule kutsua kokoomuslaisten yhteiseksi periaateohjelmaksi. Myös hyväksymisen hetkellä yhä vieraalta tuntuva teksti jäisi merkityksettömäksi.

On muistettava, että vain sellaisella poliittisella ohjelmalla on merkitystä, jonka jäsenet kokevat omakseen ja haluavat sen mukaan toimia.¹⁶⁰
Paras poliittinen ohjelma on silloin, kun se on ihmisten mielissä ja tajunnassa.¹⁶¹

Vain laajat ja avoimet ohjelmakeskustelut antaisivat mahdollisuuden tuntea ohjelman omaksi. Oleellista aiempiin ohjelmatoihin verrattuna oli se, että ohjelmakeskustelujen korostettiin huipentuvan ennen ensimmäistäkään luonnosta. Tässä on merkki siitä, että ohjelmatyössä todettiin olevan kyse periaatteiden valinnoista, joista keskusteleminen olisi ohjelmatyössä keskeisintä kuten se oli SDP:n vuoden 1987 ohjelmatyön yhteydessäkin.

Jotta voidaan päästä yksimielisyyteen periaatteista täytyy ensin käydä syvältä lähtevä aatteellinen ja filosofinen keskustelu. — Ohjelmatoimikunta lähti heti alussa siitä lähtökohdasta, että tätä ohjelmauudistusta on tehtävä yhdessä kentän kanssa.¹⁶²

Keskustelut muodostivat linkin ohjelmatekstin ja tekstin sisältämien

¹⁵⁹ Räsänen Nykypäivä 4.6.1993, 20.

¹⁶⁰ Ibid., 20.

¹⁶¹ Pietikäinen Nykypäivä 15.6.1990, Tasavalta-liite, 9.

¹⁶² Suksi Nykypäivä 17.5.1991, 17.

käsitteiden merkitysmahdollisuuksien sekä käsitteiden sisältämien arvojen ja asenteiden välille¹⁶³.

Periaateohjelman arvo on siinä, että se keskustelun kautta laittaa ihmiset ajattelemaan ja kyseenalaistamaan omaa aatettaan.¹⁶⁴

--- Kun puhutaan tasa-arvosta, se on keskustelun jälkeen ohjelman tekijöille selkeää, mutta kun ohjelmaan kirjoitetaan, että kokoomus pitää tasa-arvoa tärkeänä periaatteena, se ei enää sano ihmisille mitään. Jäädään paljolti moniselitteisten termien varaan. Toivon, että tätä ohjelmaa kirjoitettaessa kyettäisiin määrittämään, mitä tarkoitetaan käytännössä.¹⁶⁵

Keskusteluja perusteltiin yhteisen käsitteistön muodostamisella ja eteenpäin välittämällä. Ohjelmatoimikunnan puheenjohtajan mukaan asioista keskustelleille syntyi yhteinen käsite- ja mielikuvamaailma. Näin periaatteista sovittiin ja päätettiin yhteisesti.¹⁶⁶ Tässä tullaan toiseen ohjelmakäsitettä liikuttaneeseen seikkaan. Keskustelut määriteltiin edellytykseksi sille, että jäsenistön oli ylipäättään mahdollista sitoutua tekstiin. Ohjelmakeskustelut oli toteutettava aiemmista ohjelmatoista poiketen.

On vaikeaa tehdä asioita eri tavoin kuin on totuttu. Tämän työn pitäisi olla ihmisistä lähtevää, eikä ylhäältä päin ohjattua. Pistetään ihmiset ajattelemaan.¹⁶⁷

Pelkän keskustelukutsun esittämisen sijaan sitouduttiin nyt myös keskustelujen tosiasialliseen toteuttamiseen. Laajan ja aidon keskustelun toteuttamiseksi masinoitiin seminaareihin, taustamateriaaleihin ja kyselyihin tukeutuva koulutuskokonaisuus¹⁶⁸. Osallistujien harjaannutta-

¹⁶³ Vrt. Farr 1989.

¹⁶⁴ Ekqvist Nykypäivä 26.2.1993, 9. Ote Kokoomuksen Nuorten Liiton puheenjohtajan Mika Nykäsen haastattelusta.

¹⁶⁵ Räisänen Nykypäivä 5.10.1990, Aateprofili-liite, 3. Ote Pietikäisen haastattelusta.

¹⁶⁶ Pietikäinen Nykypäivä 15.6.1990, Tasavalta-liite, 9.

¹⁶⁷ Räisänen Nykypäivä 5.10.1990, Aateprofili-liite, 2.

¹⁶⁸ Näistä koulutuskokonaisuuden osista ks. lähemmin *Kokoomuslainen aate elää ja uudistuu* -kalvosarja; Suksi Nykypäivä 17.5.1991, 17; Suksi Nykypäivä 24.4.1992, Aateprofili-liite, 12.

minen oli prosessin avoin ja keskeinen päämäärä. Oleellista koulutuskokonaisuutta analysoitaessa ei ole sen sisältö, vaan harjaannuttamisen ja koko ohjelmatyön tueksi esitetyt perustelut. Ensinnäkin koulutuksen tarkoituksiksi ilmaistiin sisäisen keskusteluyhteyden aikaansaaminen jäsenistön ja kirjoittajien välillä.

Kuitenkin ohjelma on paitsi kirjoitettu dokumentti, myös tulos puolueen aktiivien kesken käydystä vuorovaikutuksesta. Sillä on saattanut olla paljon merkittävämpi vaikutus puolueen käytännön politiikkaan kuin lopulta hyväksytyllä dokumentilla. --- Kun kouluttajina ja luennoitsijoina ovat toimineet ohjelmatoimikunnan jäsenet ja sihteeri on vuorovaikutuksen syntyminen jäsenistön ja varsinaisen kirjoitustyön välillä mahdollista.¹⁶⁹

Keskusteluyhteyttä perusteltiin sillä, että siten saadaan tietoa kentän näkemyksistä.

Kyselyt ovat eräs tapa pitää yllä keskusteluyhteyttä kenttään. Vaikkei tarkoitus ole periaateohjelmasta mitään kansanäänestystä järjestääkään, niin jatkossa tullaan näkemään lisää kyselyjä. Niiden kautta saadaan tietoa siitä mitkä kysymykset kiinnostavat, ovatko harkitut painotukset oikeansuuntaisia ja miten puolueen jäsenistö periaatteelliset kysymykset näkee.¹⁷⁰

Harjaannuttamisen katsottiin koituvan puolueen hyväksi myös laajentuneiden näkökulmien muodossa. Mukana olleet saivat erityisen tilaisuuden ja foorumin arkiajattelun ylittäviin pohdintoihin, joissa ei ratkaistaisi kysymystä ”totuudesta”. Sekä jäsenet että koko puolue voittaisi prosessissa, koska se tuottaisi käytännöllisiä ratkaisuja.

Aatteellisessa keskustelussa ei ole oikeita tai väärinä kysymyksiä, sen sijaan kylläkin suunnaton määrä huonoja vastauksia. --- Puolueen mittakaavassa periaateohjelman valmisteluprosessi tarjoaa mahdollisuuden jäsenistölle omien filosofioidensa uudelleen arviointiin ja kriittiseen tarkasteluun. Aatekeskustelu on siihen osallistuvilla henkistä kasvua. Toisaalta sama prosessi tuottaa jatkuvasti uusia ideoita keskeisten poliittisten ongelmien ratkaisemiseksi.¹⁷¹

¹⁶⁹ Suksi Nykypäivä 24.4.1992, Aateprofiili-liite, 12. Ks. myös Suksi Nykypäivä 17.5.1991, 17.

¹⁷⁰ Suksi Nykypäivä 17.5.1991, 17.

¹⁷¹ Suksi Nykypäivä 24.4.1992, Aateprofiili-liite, 12.

Näin syntyneen puolueaktiivien välisen yhteyden katsottiin puolestaan olevan lupaus uudesta puoluekulttuurista. Keskustelun nostaminen päätavoitteeksi ja keinot, joilla keskustelua viritettiin, merkitsivät aiempien ohjelmatoiden arvostelua. Ohjelmatoimikunnan puheenjohtaja toi järjestelmällisesti esiin puoluekulttuurin muutoksen puhuessaan ohjelmatyöstä. Seuraavien näytteiden välillä prosessi oli edennyt runsaat kaksi ja puoli vuotta.

Toimikunta ei ole lähtenyt kirjoittamaan suoraan ohjelmaa, vaan keskustelemaan kokoomusväen kanssa. Eri piireissä järjestetyt seminaarit osoittavat, että kokoomusväellä on aitoa mielenkiintoa keskustella periaatteista ja tavoitteista. Toimikunta kuuntelee puolueen jäsenistöä herkällä korvalla jatkossakin, eikä aio tarjota ylhäältäpäin valmista pakettia pureskeltavaksi. --- Toimikunta aikoo jatkossakin välttää ”ohjelmaluonnos”-muotoisen asiakirjan tuottamista. Sen sijaan on tuotettu keskusteluaineistoa paikallisille aateryhmille, taustamateriaalia ja nyt seminaarissa julkistettiin aateteesit, jotka toimivat keskustelun herättäjinä. Perinteisten toimintamuotojen uudistaminen, esimerkiksi kentän kuunteleminen jo valmisteluvaiheessa, on ohjelmauudistuksen perusta ---.¹⁷²

Kokoomukseen tarvitaan uudenlaista avointa ja keskustelevaa puoluekulttuuria ---. Yhteiset tavoitteet syntyvät vain keskustelusta, mielipiteiden vaihdosta ja yhteisestä aatteesta. Sanelemalla annetut aatteet ovat harvoin yhteisiä. Periaateohjelman uudistaminen on orastava merkki uudenlaisesta avoimesta ja keskusteleavasta puoluekulttuurista.¹⁷³

Jo prosessin varhaisissa vaiheissa ohjelmatoimikuntalaiset rakensivat uudenlaisen järjestökulttuurin mielikuvaa. Edeltäneissä ohjelmatoissa vaillinaiseksi jääneen keskustelun nähtiin johtaneen siihen, ettei ohjelma ohjannut toimintaa tai päättäjät sitoutuneet ohjelmaan. Juuri ”aattetta paaluttavien” keskustelujen nähtiin ohjaavan puolueen johtoa. Samalla päätöksenteon valvonnan nähtiin parantuvan. Näin ohjelma-demokraattinen näkymys ohjelman ohjaavuudesta tuli esille keskusteluaspektin kohdalla.

¹⁷² Määttä Nykypäivä 30.11.1990, 16. Ote Pietikäisen kokoomuksen aateseminaarissa pitämästä puheesta.

¹⁷³ Pietikäinen Nykypäivä 28.5.1993, 24.

Koko prosessin kantavana periaatteena on ollut käydä laajaa aatteellista keskustelua koko puolueväen kanssa. Käytännössä tämä on toteutettu järjestämällä puolueen historian laajin aatteellinen koulutuskiertos. On synnytetty prosessi, jossa muodostuu uudenlaista järjestökulttuuria, uusi ohjelma ja uusia perinteitä.¹⁷⁴

Ohjelmajohto ottikin aiempaa näkyvämmän henkilökohtaisen vastuun prosessin onnistumisesta. Ohjelmajohdon julkinen ja henkilökohtainen sitoutuminen keskusteluun nähtiin välttämättömäksi. Se edellytti aktiivista kirjoittelua ja osallistumista prosessin aikaisiin tilaisuuksiin. Laajan julkisuuden saavat keskustelut tekisivät työtä myös prosessia vetävien henkilöiden – erityisesti Pietikäisen imagon – hyväksi. Lehti-artikkeleissa korostettiin toistuvasti sitä työmäärää, jonka keskusteluyhteyden synnyttäminen oli vaatinut. Ohjelmatyön ydinryhmän sitoutumista prosessiin ja tuotokseen ei peitelty.

Usein yötä myöten jatkuneet keskustelut, seminaarit ja ohjelmaluonnosten sekä oheistuotteiden ja vihkosten kirjoittamiset olivat rankkaa, joskin hauskaa työtä.¹⁷⁵

On siis järjestetty seminaareja, tehty kyselyjä ja julkaistu kirjoja. Mutta tämä kaikki on tietenkin vain se pinnalle näkyvä osa itse ohjelmatoimikunnan työstä. --- Kaiken tämän työn takana on ollut satoja tunteja lukemista, kirjoittamista ja keskustelua. --- Nyt joku voi kysyä mitä tämä kaikki hyödyttää. Tällainen määrä aikaa, rahaa ja tupakkia ja tuloksena on sitten ehkä viidestä kymmeneen sivua tekstiä, joka todetaan vanhentuneeksi jo hyväksymishetkellään. Tähän voisi vastata kliseenomaisesti, että ”aika on ajanut vanhasta ohjelmasta ohi”, ”periaatteita tarvitaan aina” tai ”aatteellinen keskustelu on tärkeää, lopputulos ei ehkä niinkään”. Mutta kaikki nuo ovat totta.¹⁷⁶

Jos kenttäväki ei lähtisi ohjelmakeskusteluihin mukaan, prosessi ja itse ohjelma epäonnistuisivat. Ohjelmajohto voisi samalla lukea epäonnistumisen selkeämmäksi henkilökohtaiseksi tappioksi kuin edeltäjänsä kertaakaan aiemmin.¹⁷⁷ Tämä ohjelmatyö kävisi vastaiskuun vallan

¹⁷⁴ Suksi Nykypäivä 24.4.1992, Aateprofiili-liite, 12.

¹⁷⁵ Räisänen Nykypäivä 4.6.1993, 20.

¹⁷⁶ Suksi Nykypäivä 17.5.1991, 17.

¹⁷⁷ Luvussa 5 palaan ohjelmatyön ydinryhmän tilaisuuteen luoda omaa poliittista uraansa ohjelmatyössä.

keskittymissyytöksiä ja politiikan negatiivisia merkityksiä vastaan. Puoluekulttuurin muutos merkitsisi asioiden valmisteluperiaatteiden pysyvää muutosta. Pietikäinen toivoikin puoluekokouksessa pitämässään puheessa uuden puoluekulttuurin saavan jatkon tavoiteohjelman laadinnan yhteydessä: julistettiin käsitystä, jonka mukaan toiminnan ja periaatteiden suhde ratkaistaan silloin, kun periaatteista sovitaan.

Jos puolueen jäsenten oletetaan aidosti sitoutuvan tavoitteisiin, on heille annettava mahdollisuus päättää niistä. Sen sijaan, että kokoontuisimme porvariparlamenttiin kuulemaan julistuksen yhteisistä tavoitteista, tekkäämme ne tavoitteet aidosti yhdessä.¹⁷⁸

3.3 Yhteiskunnan suunnittelusta tämän ajan tulkintaan keskustassa

Sodan jälkeen maalaisliitossakin tuli ohjelmien tarkistamisen aika. Puolueen voidaan sanoa olleen aina 1960-luvun alkuun saakka käytännössä agrariapuolue, joten aatteellinen muuttuminen yleispuolueeksi alkoi melko myöhään. Vuonna 1949 Johannes Virolainen oli julkaissut sittemmin uudistusohjelman perustaksi muotoutuneen *Maasentubenkisen elämäntätsumuksen*. Aatteellisen uudistustyön Virolainen teki puolueen kakkosmiehenä tavallaan puheenjohtaja V. J. Sukselaista haastaen. Pallaan siis tutkimusjakson alkuun keskustalaisen ohjelmatyön kautta. Tarkastelen millaisia muutoksia ohjelmatyön käsitteessä voidaan havaita ja millainen asema periaatteellisella ohjelmatyöllä puolueen sisäisessä vuorovaikutuksessa on ollut.

Maalaisliiton viimeiseksi periaateohjelmaksi ennen puolueen nimenmuutosta jäi Kemissä 16.6.1962 hyväksytty ohjelma, joka korvasi Lappeenrannassa vuonna 1950 vahvistetun. Vuonna 1950 vahvistettu ohjelma oli tehty Virolaisen johdolla, mutta hän oli jäänyt tappiolle ohjelmatoimikunnassa puolueen määrittelyyn liittyneessä kysymyksessä. Virolainen oli halunnut ohjelman määrittelevän maalaisliiton ”keskustapuolueeksi”, sillä silloin maaseudun väestö ammatista riippumatta olisi voinut kuulua samaan puolueeseen. Vastaansa hän sai piirit, jot-

¹⁷⁸ Pietikäinen Kokoomuksen puoluekokouksessa Kuopiossa 11.6.1993.

ka halusivat säilyttää maalaisliiton ”puhtaasti maaseutupuolueena”. Maalaisliitto säilyi määrityksissä ”talonpoikaispuolueena”.¹⁷⁹

Kari Hokkanen on todennut ohjelmallisen muutoksen tapahtuneen 1950-luvun aikana vähittäin lähinnä vaaliohjelmien tai keskeisten kokousten julkilausumien yhteydessä, tosin epäluulon saattelemana. Keskustelua nostatettiin lehdissä ja puolue-elimissä, erityisesti puoluevaltuuskunnassa. Pääsääntöisesti voidaan todeta, että uudistajilla oli toimintatilaa, kun puolue menestyi vaaleissa, istui hallituksessa ja varsinkin, kun suhdanteet antoivat mahdollisuuden maaseudulle myönteisiin päätöksiin. Vaalitappiot saivat puolestaan osoittamaan puolueen ”vieraita aineksia” eli niin kutsuttuja ”asfalttimaalaisliittolaisia” tai ”asfalttikyntäjiä”, jotka olivat sellaisia puolueen poliitikkoja, joilla ei ollut maanviljelystustausta.¹⁸⁰ Virolaisella oli maanviljelystustausta ja tämän turvin hän kertoi uskaltautuneensa ohjelmanuudistukseen¹⁸¹.

Keskustapuolueen vuoden 1968 ohjelma perustui maalaisliiton viimeisessä ohjelmassa esitettyihin näkemyksiin. Silti vuosien 1962 ja 1968 ohjelmatöitä tehtiin korostuneesti uudistamisen hengessä¹⁸². Vuoden 1962 ohjelma oli jaettu edeltäjästään poiketen johtaviin periaatteisiin ja käytännöllispoliittiseen tavoiteohjelmaan ja sillä oli tarkoitus lähestyä ”koko Suomen kansaa”. Vuonna 1968 ohjelma nimettiin yleisohjelmaksi ja sen toivottiin olevan edeltäjänsä käytännönläheisempi.¹⁸³

Vuonna 1962 ohjelman kehittämistoimikunnan puheenjohtajana toimi puolueen varapuheenjohtaja Virolainen ja sihteerinä tutkimussihteerinä Tatu Vanhanen. Neljä vuotta myöhemmin ohjelmatyötä vedettiin samoin voimin – Virolainen nyt puolueen puheenjohtajuuden mukanaan tuomalla arvovallalla. Ohjelmatöiden julkisuus oli täysin heidän hallussaan. Mahdollisia puolueen sisäisiä näkemyseroja ei lehtifoorumilla tuotu esiin. Lehtiaineiston ja haastattelujen perusteella on pääteltävissä, että vaikka ohjelmaluonnos kiersi perusjärjestöjen ruodittavana, kieroksen selkeä päämäärä oli muokata ohjelmatyötä vetäneiden laatimaa

¹⁷⁹ Hokkanen 1996, 383-384.

¹⁸⁰ Ibid., 385-386.

¹⁸¹ Virolainen 10.7.1995.

¹⁸² Ohjelmatöiden käynnistämisen perusteita käsitellään luvussa 6.

¹⁸³ Maalaisliiton johtavat periaatteet hyväksytty 16.6.1962 Kemin puoluekokouksessa ks. Borg 1965a, 351-357 ja Keskustapuolueen yleisohjelma hyväksytty 15.-16.6.1968 Tampereen puoluekokouksessa ks. Borg 1970, 216-236.

tekstiä. Esimerkiksi vuoden 1962 kohdalla kenttäkäsitteystä mainittiin tulleen ”yli sata muutos- tai lisäysehdotusta”¹⁸⁴. Näyttääkin siltä, että siitä mitä ohjelma ja mikä sen tehtävä oli vallitsi yksimielisyys.

Molemmissa ohjelmatöissä ohjelma liitettiin ennen kaikkea operatiivisen politiikan suunnitteluun. Vuonna 1962 tällaisia määrityksiä edustivat kuvaavasti käsitykset, että ohjelmassa esitetään *tämän päivän ja huomisen keskeiset kysymykset*¹⁸⁵ ja, että ohjelma tarjosi *ratkaisuehdotuksen*¹⁸⁶ tai *vastauksen*¹⁸⁷ kehittyvän suomalaisen yhteiskunnan kaikille keskeisille ongelmille ja kysymyksille. Ohjelmaa pidettiin myös *näkemyksenä yhteiskunnallisesta kehityksestä, puolueen vastaisesta toimintakentästä ja mahdollisuuksista sen aseman säilyttämiseksi*¹⁸⁸. Jälleen kuten kokoomuksen vuoden 1957 ohjelman kohdalla, se käsitettiin toisaalta suorasanaiseen ilmaisumotoon kirjoitetuksi asiategistiksi. Silloin sen katsottiin olevan *maalaisliittolainen elämäntähtäys ja maailmankatsomukselliset eroavuudet*¹⁸⁹ tai vaikkapa *yleiskuva siitä, mitä maalaisliitto sillä hetkellä oli, mitkä olivat sen tavoitteet ja miten se tahtoi tavoitteensa toteuttaa*¹⁹⁰.

Vuonna 1968 laadittiin keskustapuolueen ensimmäinen puolueohjelma. Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa puolue oli menettänyt 4 paikkaa, mutta ennen kaikkea joutunut luovuttamaan SDP:n saavuttaman 55 paikan johdosta sille suurimman puolueen aseman¹⁹¹. Yleispuoluekeskustelu kävi kiivaana. Virolaisen perustavassa ohjelmakäsityksessä tämä näkyi selvästi. Nimenomaan tätä valintaa arvoiteltiin myöhemmin etenkin Paavo Väyrysen toimesta¹⁹² virheelliseksi suuntaukseksi, jolta palattaisiin aidon ohjelmallisen aatekeskustelun myötä ”aito-

¹⁸⁴ Maakansa 16.6.1962, 1.

¹⁸⁵ Vanhanen Maakansa 3.6.1962, 3.

¹⁸⁶ Maakansa 17.6.1962, 8.

¹⁸⁷ Maakansa 16.6.1962, 3.

¹⁸⁸ Ibid., 3.

¹⁸⁹ Maakansa 31.1.1962, 3.

¹⁹⁰ Maakansa 17.6.1962, 8.

¹⁹¹ Rantala 1981, 187.

¹⁹² Väyrynen kritisoi ohjelmakäsitetä erityisesti vuoden 1974 ohjelmatyön yhteydessä. Ks. esim. 8.6.1974 puoluekokouspuheenvuoro; Suomenmaa 8.6.1974, 8; Väyrynen 1974. Väyrynen palasi teemaan myös vuoden 1982 ohjelmatyön yhteydessä esimerkiksi puoluekokouksen avauspuheenvuorossaan 18.6.1982.

vierille”. Vuonna 1968, kuten jo 1962, yhteiskunta oli ohjelman toteuttamisen kohde. Ohjelma sisälsi operationaalisen politiikan tavoitteet ja keinot. Niinpä ohjelmatyö muotoutui valmiista pohjapaperista, jonka toteus riippui sen vaalessa saamasta vastaanotosta. Vuonna 1962 tämä todettiin painottamalla ohjelman hyväksynnän jälkeistä aikaa: ”sen jälkeen kun puolue-elimet ovat hyväksyneet ohjelman, jättää maalaisliitto sen Suomen kansan punnittavaksi ja harkittavaksi”¹⁹³. Virolaisen lausuma sisältää puhtaasti lähinnä sosialistiseen ohjelmaperinteeseen kuuluneen ohjelmademokraattisen idean¹⁹⁴. Puolue esittää demokraattisesti käsitellyn ohjelman, jonka perusteella valitsijat tekevät vaalessa valintansa, ja jonka toteuttamisesta seuraavan vaalikauden työskentelyssä on kyse.

Neljä vuotta myöhemmin Virolainen perusteli ohjelman, sen saaman kannatuksen ja operationaalisen toiminnan suhdetta rakentamis-metaforan avulla.

Politiikka on yhteiskunnan rakentamista. Rakennustyö vaatii ensin tavoitteen, sitten suunnitelman ja vasta sen jälkeen voi itse suoritettava työ alkaa. Poliittisen rakennustyön tavoitteet on esitetty puolueohjelmissa. Niissä on myös tuotu esiin se yleissuunnitelma, jonka puitteissa asetetut tavoitteet voidaan toteuttaa. Vasta silloin, kun tavoite ja suunnitelmat ovat saaneet kansan kannatuksen, voi kukin puolue aloittaa rakennustyönsä suorittamisen.¹⁹⁵

Vuoden 1968 ohjelmatyön aikana, ennen ohjelman hyväksyntää ja sen vahvistamisen aikoihin, *Suomenmaassa* julkaistuissa artikkeleissa tuettiin jälleen puheenjohtajan esittelemää käsitystä operationaalisessa politiikassa toteutettavasta tekstistä. Määrityksissä toisteltiin puheenjohtajan lausuman ydintä. Ohjelma kuvattiin mm. *selväpiirteiseksi ja realistiseksi suunnitelmaksi suomalaisen yhteiskunnan rakennustyöstä tulevana vuosina*¹⁹⁶ ja *omaksi valtakunnalliseksi keskustapolitiikan vaihtoehdoksi suomalaisen yhteiskunnan rakentamistyössä*¹⁹⁷. Siihen katsottiin sisällytetyn enemmän asioi-

¹⁹³ Maakansa 31.3.1962, 1.

¹⁹⁴ Vrt. Birch 1993, 67.

¹⁹⁵ Lämsä Suomenmaa 28.3.1968, 2. Puheenjohtaja Virolaisen lausunto.

¹⁹⁶ Ibid., 2.

¹⁹⁷ Suomenmaa 15.5.1968, 7.

ta ja yksityiskohtaisempia kannanmäärittelyjä kuin vuoden 1962 ohjelman johtaviin periaatteisiin. Näin periaatteet arvioitiin entistä lähemmin liitetyiksi käytännön tavoitteisiin.¹⁹⁸

Yleispuolueajattelu näkyi erityisesti siinä, että ohjelman aihepiiri määriteltiin vastaamaan poliittisen toiminnan koko aihepiiriä¹⁹⁹. Enää ei käsiteltäisi vain tiettyä yleisöä koskevia asioita, vaan valtakunnallisen puolueen olisi ohjelmissaan otettava kantaa kaikkiin tärkeimpiin poliittisen päätösvallan piiriin kuuluviin asioihin. Näin sektoriajattelu tuli perusteltua ohjelma-agensiksi. Vanhanen²⁰⁰ mainitsi olleensa ohjelmien teon aikaan erittäin kiinnostunut valtakunnansuunnittelusta ja yleensä suunnitelmallisuudesta. Vuoden 1962 ohjelman yhteiskuntasuunnitteluluku olikin vuoden 1968 ohjelmassa kirjoitettu valtakunnallisen suunnittelun luvun muotoon.

Ohjelmatyön sihteerin mukaan ohjelma merkitsi poliittisen päätöksenteon pohjaksi asetettuja yhteiskunnallisia raameja, tiettyjä ideoita siitä, mitä yhteiskunnassa yritettäisiin toteuttaa siinä määrin kuin se poliittisella päätöksenteolla olisi mahdollista. Näkemys asettui lähelle puheenjohtajan käsitystä ohjelmatyöstä. Virolainen liitti ohjelmatyön antoisuuden juuri puolueen keskeiseen asemaan valtakunnanpolitiikassa, jossa ohjelmaa saattoi tosiasiallisesti toteuttaa²⁰¹.

Mikä oli sitten sisäisen keskustelun asema näissä ohjelmissa? Vuonna 1962 keskustelu merkitsi keskustelua ohjelman hyväksyvässä puoluekokouksessa. Puoluekokouksen kynnyksellä muistutettiin, että mahdollinen rakentava väittely olisi osoitus ohjelmaa kohtaan tunnetusta mielenkiinnosta ja uudistuksen merkityksen tajumisesta²⁰². Vähäiseksi jäänyt ja ohjelman hyväksymishetkeen painottuva käsittely lehdissä oli raportoivaa. Debateille ei ollut sijaa. Siten maalaisliiton vuoden 1962 ohjelmatyön käsite vastaa pitkälle kokoomuksen vuoden 1957 vastavaa. Kumpainenkin oli ohjelmatyön johdon esittämä, eikä julkisuudessa esitetty muita kilpailevia tai edes täydentäviä tulkintoja. Uutisoinnista huokui pyrkimys ulospäin välittyvään yhtenäisyyteen.

¹⁹⁸ Suomenmaa 18.6.1968, 2.

¹⁹⁹ Ks. erit. Suomenmaa 18.6.68, 2.

²⁰⁰ 10.4.1996.

²⁰¹ 10.7.1995.

²⁰² Maakansa 16.6.1962, 3.

Violainen²⁰³ ja Vanhanen²⁰⁴ mainitsivat kuitenkin käytännöllisiä tilanteita, joissa säilyttävä ja uudistava linja – lähinnä Kerttu Saalasti ja Violainen – kamppailivat. Kompromissin edellyttämää toimintaa ei säilytetty julkisiin ohjelmamäärityksiin. Eri linjauksista ei kirjoitettu.

Vuoden 1968 ohjelmatyön keskusteluaspekti vastasi pitkälti edeltänyttä lukuun ottamatta sitä, että nyt puoluekokouksessa rohkaistiin puolueen jäsenistöä aktivoitumaan tulevissa poliittisissa keskusteluissa. Jotakin oli tapahtumassa, sillä puoluekokouksessa kritisoitiin muutamissa puheenvuoroissa ohjelmatyön epädemokraattisuutta²⁰⁵. Kokous esitti myös, että toinen sääntömääräisestä osastokokouksesta omistettaisiin yksinomaan poliittisluonteisille keskusteluille²⁰⁶. Tämä ohjelmatyö ja puoluekokous, jossa myös puolueen sääntöuudistusta käsiteltiin, esitettiin luontevaksi foorumiksi yleisluonteisille keskustelukannustuksille, mutta keskustelija ei asetettu millään muotoa ohjelmatyön julkiseksi tavoitteeksi.

Sääntöuudistus, jossa käsiteltiin oikeutta lähettää edustajia puoluekokoukseen, toi esiin pitkälti vanhemman ja nuoremman polven vastakainasettelun²⁰⁷. *Suomenmaassa* esimerkiksi kerrottiin ohjelmatoimikunnan sihteerin altavastajaan asemasta Helsingin opiskelijien keskustanuorten kanssa käymissään keskusteluissa²⁰⁸. Ennen puoluekokousta puoluevaltuuskunnan kokouksessa puoluesihteerä Silvola totesi olevansa iloinen nuorison aloitteista²⁰⁹. Siinä Silvolan mielestä oli uutena piirteenä se, että ajankohtaisten ongelmien lisäksi aiheina olivat puolueen asema ja tulevaisuus. Muita puolueen sisäisiä jakautumia ei kirjoituksissa esitetty.

Nyt käynnistynyt puolueen sisäinen keskustelu on tarpeellinen ja tärkeä, koska se merkitsee puolueen uuden suuntauksen vahvistumista ---.²¹⁰

²⁰³ 10.7.1995.

²⁰⁴ 10.4.1996.

²⁰⁵ Ks. Keskustapuolueen Tampereen puoluekokouksen pöytäkirja 15.-16.6.1968, 17 §, esim. edustajien Lehto, Kujala, Laitinen ja Pulakka puheenvuorot.

²⁰⁶ Suomenmaa 18.6.1968, 4.

²⁰⁷ Esim. Sorvali Suomenmaa 18.6.1968, 2; Mankki Suomenmaa 28.4.1968, 2.

²⁰⁸ Suomenmaa 1.3.1968, 3.

²⁰⁹ Suomenmaa 30.4.1968, 4.

²¹⁰ Suomenmaa 30.4.1968, 1. Väinö Laineen lausunto.

Onpa sitä puolueen sisäistä keskustelua saanut odottaakin. Asioiden todellinen tila olisi tiedostettava ja rehellisesti tunnustettava, muutoin ukkoutuminen ja jähmettyneisyys puolueessa jatkuvat.²¹¹

Ohjelmakeskustelua jouduttiin nyt uutena ilmiönä arvioimaan. Esimerkiksi *Suomenmaan* pääkirjoituksessa vanhemman ja nuoremman polven vastakkaiset käsitykset nimettiin puolueen sisäiseksi uudistumisprosessiksi²¹². Samassa yhteydessä muistutettiin lukijaa välittömästi siitä, että ohjelmakeskustelu oli käyty varsin hyvässä yhteisymmärryksessä ja -hengessä, eikä keskustelu merkinnyt puolueen hajaannusta. Ajatus väijyi mielissä siitä huolimatta, kuten puoluesihteerin rauhoittelusta käy ilmi.

Lopuksi vielä muutama sana nuorison aloittamasta keskustelusta. --- Älkää hyvät puoluevaltuuskunnan jäsenet loukkaantuko tästä keskustelusta, vaikka siinä joskus esiintyy meitä ärsyttäviä sanontoja. Kyllä nuorison pyrkimys on yhtä vilpitön kuin meidän vanhempienkin. Pohditaan yhdessä ongelmia ja pyritään yhdessä viemään yhteistä asiaa eteenpäin. Keskustelu on elämän merkki, se osoittaa, että voimakas keskustapuolue tahtoo antaa oman panoksensa myös tulevaisuudessa.²¹³

Keskustelut ohjelmatyön osana oli nyt otettu esille. Mikään ei kuitenkaan viitannut siihen, että kentän ja johdon kommunikaatioyhteyden muotoutumista olisi tosiasiallisesti rohkaistu.

Kuten kokoomuksessa keskustassakin 1960-luvun loppua ja 1970-luvun alkupuoliskoa leimasi nuorten vahva panos aatteellisessa keskustelussa. Keskustassa sitä käytiin Tampereen liittokokouksessa vuonna 1968 hyväksytyin *Vihreän aallon vuosikymmenelle* -ohjelman viitoittamissa jäljissä. Vanhanen mainitsee Risto Volasen vihreän aallon keskeisenä ideologina, mutta toteaa Paavo Värysen teoksilla, kirjoituksilla ja puheilla olleen myös huomattava ideologinen vaikutus. Nuoren Keskustan Liitto sai oman ehdokkaansa puolueen varapuheenjohtajaksi vuonna 1972.²¹⁴ Kuten Virolainen oli haastanut aatefoorumilla Sukselaisen, niin

²¹¹ Suomenmaa 30.4.1968, 1. KOL-aktiivi Seppo Härkösen lausunto.

²¹² Sorvali Suomenmaa 18.6.1968, 2.

²¹³ Suomenmaa 30.4.1968, 4.

²¹⁴ Vanhanen 1995, 102.

nyt varapuheenjohtaja Väyrykselle avautui ohjelmatyössä foorumi Viro-laisen haastamiseen. 13 paikan menetys vuoden 1970 eduskuntavaaleissa, tyytymättömyys puolueiden ideologista yhdentymiskehitystä kohtaan, porvarillisten puolueiden rekisteröityminen 1970-luvun alussa ja keskustan johdon nuorentamiseen tähtäävät suunnitelmat lienevät eräitä selityksiä sille, miksi haastajalle annettiin tilaa ohjelmatyössä.

Vuoden 1968 ohjelman korvaaminen²¹⁵ käynnistyi puoluehallituksen työvaliokunnan antaessa ohjelmapoliittiselle valiokunnalle 4.1.1973 tehtäväksi yleisohjelman täydentämisen ja ”aatteellista tarkistusta vaativien kohtien uudelleen muotoilun”²¹⁶. Tehtävänanto muuttui ohjelmapoliittisen toimikunnan papereissa kuitenkin yleisohjelman uudistamiseksi²¹⁷. Ohjelmaa käytiin työstämään varapuheenjohtaja Väyrysen ja puoluesihteeri Mikko Immosen johdolla. Vuoden 1974 ohjelmatyössä kyse oli ennen kaikkea Väyrysen johdolla esitetystä kritiikistä, virheellisen suuntauksen oikaisemisesta²¹⁸. Tämä arvostelu toi esiin aiemmista ohjelmatöistä poikkeavat ohjelmalle asetetut tavoitteet.

Ensinnäkin puoleen ajallista sijoittumista tarkistettiin. Väyrynen kritisoi keskustapuolueen ajautumista kasvupolitiikan myötäilijäksi ja puolueen etääntymistä maalaisliitto-keskustapuolueen perinteisiltä linjoilta vuoden 1968 ohjelman myötä²¹⁹. Väyrynen toi kritiikin esiin 1.12.1973 pidetyssä puoluevaltuuskunnan kokouksessa terästettynä uhkauksella jättää varapuheenjohtajan tehtävät seuraavana kesänä, jos nykyinen meno jatkuisi. Lisäksi hän arvosteli pommipuheeksi nimeämässään puheenvuorossa aatteellisen näkemyksen puuttumista puolueen käytännön politiikasta.²²⁰ Kritiikki kohdistui aikaperspektiivistä tarkastellen erityisesti vuoden 1968 ohjelmassa esitettyihin arvioihin, mutta myös tulevaisuuden linjauksiin. Väyrysen mukaan ohjelmaprosessissa arvioitaisiin

²¹⁵ Keskustapuolueen yleisohjelma hyväksytty 7.-9.6.1974 Seinäjoen puoluekokouksessa ks. Keskustapuolueen yleisohjelma 1977.

²¹⁶ Toimikuntien tehtäviä kevätkaudella 1974; Keskustapuolueen yleisohjelman tarkistus 1974.

²¹⁷ Yhteenveto ohjelmapoliittisen toimikunnan kokouksesta 4.6.1973.

²¹⁸ Väyrynen Keskustapuolueen puoluekokouksessa Seinäjolla 8.6.1974.

²¹⁹ Ks. esim. Väyrynen 1974; Väyrynen Keskustapuolueen puoluekokouksessa Seinäjoelle 8.6.1974; Suomenmaa 8.6.1974, 8.

²²⁰ Väyrynen 1993a, 73-78.

periaatteiden valossa menneisyyttä ja kehityksen suuntaa²²¹ ja tarkistettaisiin kantoja harjoitetun politiikan suhteen.

Toiseksi, ensimmäisestä tavoitteesta seurasi luontevasti puolueen sisäisten linjojen haastaminen keskusteluihin. Väyrynen on esittänyt puheensa ensisijaiseksi tarkoituksiksi saada aikaan laajaa keskustelua puolueen aatteesta, tavoitteista ja linjasta²². Ohjelmatyö tarjosi luontevan foorumin varapuheenjohtajan linjauksien esittämiselle laajemminkin. Tähän tavoitteeseen palaan luvussa 5.

Väyrysen näkemys periaatteellisesta ohjelmasta oli, että sen tuli sisältää puolueen politiikan keskeiset periaatteet, puolueen ajattelun peruslinjat, joihin tavoite- ja erillisohjelmien sekä käytännön politiikan tuli nojautua²²³. Periaatteellinen ohjelma ei tarjoaisi suoranaisia ohjeita käytännön politiikalle. Puolueen ideologia, puolueen edustama maailmankatsomus oli sen käsitys ihanneyhteiskunnasta. Ihanneyhteiskunta rakentui puolestaan käsitykselle siitä, millainen ihminen pohjimmiltaan oli.²²⁴ Väyrynen lienee halunnut siirtää ohjelmakäsitystä sekä eräitä kannanottoja etämmälle sosialidemokraateista. Yksityiskohtiin tai käytännöllisiin ratkaisuihin ei periaatteellisessa ohjelmassa tulisi kajota, vaan edustajat valitsisivat kulloisetkin toimintamallit ohjelmassa esitettyjen arvojen mukaisesti.

Ohjelmaa ei tulisi mieltää toimintasuunnitelmaksi, vaan väljemmäksi perustaksi käytännön politiikalle. Tekstin aseman liikkeen voi lukea ohjelman ja toiminnan metaforisista sidoksista ohjelmatyötä käsittelevissä *Suomenmaan* kirjoituksissa. Tällaisia määrityksiä olivat mm. *puolueen ohjelmalliset kompassilukemat*²²⁵, *käytännön politiikalle perustan antava asiakirja*²²⁶, *toiminnan pohjaksi sopiva ohjelmallinen materiaali*²²⁷, *viitekepit tulevia toimintalinjoja silmäläpitiäen*²²⁸, *perusta ongelmien ratkaisulle*²²⁹. Ohjelman toteuttami-

²²¹ Ks. esim. Väyrysen kommentti Suomenmaa 8.6.1974, 8; Suomenmaa 20.4.74, 21; Sallila Suomenmaa 5.4.74, 24.

²²² Väyrynen 1993a, 75.

²²³ Väyrynen Keskustapuolueen puoluekokouksessa 8.6.1974.

²²⁴ Väyrynen 1971, 9.

²²⁵ 20.4.1974, 4.

²²⁶ Virolainen 20.4.1974, 5.

²²⁷ Sallila 5.4.74, 24.

²²⁸ 20.4.1974, 4.

²²⁹ Sorvali 20.4.1974, 4.

sesta oltiin siirtymässä siihen, että puolueen käytännön politiikka nojasi, perustui, sai suuntansa tai pohjautui periaatteelliseen ohjelmaan.

Koska ohjelmateksti sisälsi aiempaa ”löyhempiä” sitoumuksia, ohjelman aseman voi arvioida vahvistuneen. Tämän ohjelman avulla saavutettaisiin käytännön politiikan ja ohjelmien parempi yhteys. Kuitenkin tarkasteltaessa *Suomenmaassa* vuoden 1974 ohjelmakeskustelua voidaan useissa puheenvuoroissa nähdä edelleen nojautuminen vahvasti tekstin ja teon erillisyyteen: *poliittiselle toiminnalle suuntaa-antavat aatteet – päivän politiikan paubit*²³⁰, *sanat – teot*²³¹, *aatteellinen politiikka – käytännön politiikka*²³², *ohjelmalliset kysymykset – käytännön politiikka*²³³, *ohjelman käytännöllinen toteuttaminen*²³⁴.

Ensimmäisen kerran ohjelmatyön vetäjän näkemysten rinnalla oli julkisessa keskustelussa esillä myös rinnakkaisia tulkintoja. Aatteellisista kysymyksistä kirjoitettiin oleellisesti enemmän kuin minkään aieman keskustalaisen ohjelmatyön yhteydessä. Aatteesta kirjoitettiin mutta kentän osallistumisesta prosessiin ei. Puolueen johtoon kuuluvat ja heidän linjauksiaan tukevat henkilöt tarjosivat näkemyksiään puolueväelle. Esimerkiksi *Suomenmaassa* julkaistiin otteita puolueen puheenjohtaja Virolaisen vuonna 1949 julkaistusta teoksesta *Maasentubenkäinen elämänsomus*. Otteiden sanottiin antavan hedelmällisen ja yhä ajankohtaisen lähtökohdan aatteelliselle keskustelulle.²³⁵ Puheenjohtaja palasi ohjelmaproessiin myös Poliitiikan viikko -palstallaan. Värynen julkaisi esimerkiksi *Kansamme puolesta* -lehdessä artikkelin keskusta-aatteesta nykyajan haasteiden edessä. Lisäksi häneltä julkaistiin ohjelmallinen puheenvuoro *On muutoksen aika* -teoksen muodossa.

Värynen palasi puoluekokouksen alla prosessin aikaiseen keskusteluun keskustanuorten suvijuhlilla. Hän näki virinneen aatteellisen keskustelun – mahdollisista epäilyksistä huolimatta – yhtenäistäneen käsitteitä puolueen peruseriaatteista. Keskustelu oli hänen mielestään

²³⁰ Virolainen 4.4.1974, 8.

²³¹ Hakalehto 10.1.1974, 10.

²³² Lämsä 26.4.1974, 23.

²³³ Virolainen 20.6.1974, 5.

²³⁴ Sorvali 7.6.1974, 4.

²³⁵ Otteet *Maasentubenkisestä elämänsomuksesta* julkaistiin Suomenmaassa seuraavasti: osa I 4.4.1974, 8; II 11.4.1974, 5; III 17.4.1974, 5; IV 1.5.1974, 5; V 23.5.1974, 5; VI 5.6.1974, 5.

osoittanut, että yleisohjelma oli otettu vastaan lähes täydellisen yksimielisyyden vallitessa. Aatteellisen yksimielisyyden rinnalla puhujan mukaan kuitenkin vallitsi kahden suuntauksen välinen ristiriita, kun käytännön politiikasta päätettiin.²³⁶ Puoluekokouksessa hän totesi ohjelmatyön merkityksen lähentämässä näitä näkemyksiä toisiinsa.

Vaikka puolueen politiikassa ei olekaan näkynyt kovin selviä muutoksia, eikä puolueen päätöksentekoon liittyviä ongelmia ole vielä ratkaistu, ovat asiat monessa suhteessa lupaavasti muuttuneet. Ennen muuta aatteellinen perusta käytännön politiikan tehostamiseksi on lujittunut.²³⁷

Tässä ohjelmaprosessissa kentän ja johdon välillä ei toteutettu luonnoksen kommentoinnin ylittävää laajaa kommunikaatioyhteyttä. Toimintaan kutsuttiin organisatorisessa vastuussa olevia henkilöitä. Niinpä ohjelman kenttäkäsittelyä sivuttiin vain viitteellisesti esimerkiksi *Suomenmaan* uutisoinnissa. Tuolle uutisoinnille kuvaavia olivat esimerkiksi kehotukset piirien vuosikokouksille antaa evästyksiä ja täydennys- ja muutosehdotuksia yleisohjelmakäsittelyyn²³⁸ tai yleisohjelman järjestökäsittelyn nimeäminen keskustaväen yhdeksi kevätkauden tärkeimmistä kysymyksistä²³⁹. Prosessiin voitiin viitata korostamalla eri elinten tekemää perusteellista valmistelutyötä²⁴⁰, mutta konkreettisia kuvauksia näistä valmisteluista ei lehdessä ollut. Puoluevaltuuskunnan rooli yleisohjelmaluonnoksen ja valtuuskunnalle annettujen ohjelma-aloitteiden käsittelijänä tuotiin esiin myös melko näyttävästi²⁴¹. Puolueen sisäinen laaja yhteys nostettiin keskiöön seuraavassa periaateohjelmaprosessissa.

Vuoden 1982 periaatteellisen ohjelmatyön lähtöasetelma poikkesi selvästi edeltäjästään²⁴². Vuoden 1980 puoluekokouksessa Turussa Väyrynen oli voittanut puheenjohtajakilvassa Virolaisen ja Seppo Kääriäi-

²³⁶ Väyrynen 1993a, 93-94.

²³⁷ Ibid., 96.

²³⁸ Esim. Suomenmaa 29.3.1974, 24.

²³⁹ Suomenmaa 22.3.1974, 1.

²⁴⁰ Virolainen 20.4.1974, 5.

²⁴¹ Esim. Suomenmaa 18.4.1974, 1, 5; 20.4.1974, 1, 8.

²⁴² Keskustapuolueen periaateohjelma hyväksytty 18.-20.6.1982 Rovaniemen puoluekokouksessa ks. Aarnio & Palonen 1995, 51-62.

nen äänestetty puoluesihteeriksi järjestöpäällikkö Antti Mäki-Reinikan sijasta. Vuonna 1974 kyse oli puolueen eri linjojen haastamisesta aatteelliseen keskusteluun ja kritiikistä käytännön poliittista linjaa kohtaan. Nyt puheenjohtajan ja puoluesihteerin tavoitteena oli masinoida koko järjestökenttää koskettava ja yhteistunnetta vahvistava voimannäyte. Kyseessä oli myös heidän henkilökohtainen voimannäyttönsä ja johtajuutensa vahvistamisen projekti.

Vuonna 1981 julkaistussa *Kansallisia kysymyksiä* -teoksessa Väyrynen alusti käsitystään puolueohjelmatyön asemasta. Hänen mukaansa puolueen sisäisen kansanvallan ongelma oli ennen muuta siinä, kuinka kannattajien ja jäsenten spontaani mielipide ja puolueen johdon, aatteen ja olemassa oleviin mahdollisuuksiin nojaava kanta kyettiin kytke- mään toisiinsa. Puolueen jäsenillä oli Väyrysen mukaan runsaasti ajatuksia siitä, kuinka asiat tulee hoitaa ja mitä parannuksia tarvitaan. Kuultuaan kenttää puolueen johto joutuu tarkastelemaan, mitä oli mahdollista toteuttaa. Edelleen tärkeysjärjestyksiä pohtiessaan johto arvioi, kuinka tehokkaasti eri ideat palvelevat puolueen ihanteiden toteutumista, ja kuinka ne sopivat politiikan kokonaiskuvaan tai mikä niiden arvo on pidemmässä katsannossa.²⁴³ Puolueen johto ratkaisisi lopulta yksin operationaalisen toiminnan suunnan. Johdon vahvistunut asema heijastui edustuksellisuuspuheina. Demokraattisen ohjelmakäsittelyn jälkeen edustajat päättäisivät tarkoituksenmukaisimmista ratkaisuista.

Käytännössä nämä asiat pohditaan puolueen jäsenkunnan ja johdon välisenä keskusteluna puolueorganisaation puitteissa. Esimerkiksi puolueen uuden ohjelman laatiminen on tällainen prosessi. Puolueen johdon laatima luonnos on kenttäkäsittelyssä ja siitä päätetään saatujen kommenttien pohjalta puoluekokouksessa. Puolueiden sisäinen toiminta on jatkuvaa, arvokasta yhteiskunnallista keskustelua, jolla muovataan asianomaisen puolueen toiminta muuttuviin olosuhteisiin. --- kaikissa puolueissa tämä prosessi merkitsee kansan keskuudessa vapaasti esille tulevien ideoiden huolellista pohdintaa ja yhteensovittamista siten, että niistä muodostuu johdonmukainen, asianomaisen puolueen ihanteita heijasteleva kokonaisuus.²⁴⁴

²⁴³ Väyrynen 1981, 79.

²⁴⁴ Ibid., 79-80.

Kentän ja puolueen johdon välisen, ohjelmatyössä aktualisoituvan suhteen korostaminen laajensi julkista ohjelmatyön käsitettä. Erityisesti organisoinnista vastanneen Kääriäisen *Suomenmaan* kolumneissa voidaan nähdä ohjelmatyön käsitteen uusi tulkinta.

Periaateohjelman rakentamisessa onkin ollut kysymys siitä, että me yhdessä kirjoitimme kirkkaalla tavalla oman aateperintömme pohjalta ne arvojen ja ihanteiden suuntaviivat, joille suomalaisten elämä tulisi rakentaa tulevien vuosikymmenten mittaan.²⁴⁵

Prosessi rakentui keskusteluille, joissa menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen liittyvillä sitoumuksilla olisi keskeinen asema. Teksti oli aiemmasta poiketen prosessille alisteinen yhteenveto, joka muodosti vain osan ohjelmatyön käsitteen sisällöstä. Tekstiä määriteltiin nyt prosessin kautta.

On voimakkaasti tähdennettävä, että periaateohjelman rakentaminen puolueelle on aina historiallinen, ainutlaatuinen tapahtuma. Periaateohjelmahan on eräässä mielessä puolueen perustuslaki, johon nojaamme päätöksenteon ja puolueen koko toiminnan.²⁴⁶

Käsitykset ohjelmatekstin asemasta oli hahmoteltu Väyrysen toimesta jo edellisessä periaateohjelmatyössä. Nyt periaateohjelmatyöryhmä päätyi keskusteluissaan siihen, että periaateohjelman tulisi olla tiivis ja aforistinen teksti. Järjestökäsittelyä varten tarvittaisiin selittäviä täydennyksiä. Lisäksi todettiin, ettei tullut tyytyä keskustalaisten periaatteiden kirjaamiseen, koska vastaavien periaatteiden todettiin olevan jo lähes kaikkien puolueiden ohjelmissa. Oli kaivettava esille syvimmat periaatteet eli arvot ja annettava niille keskustalainen tulkinta.²⁴⁷ Nytkin ohjelmatyötä vetävät lähtivät siitä, että puolueen toiminnan tuli nojata, perustua ohjelmaan. Väyrynen totesi jälleen, että periaateohjelma on puolueelle kuin merikartta ja kompassi laivalle. Ohjelmassa oli keskustalaisista lähtökohdista määritelty päämäärät siitä, mihin yhteiskunnan yleisessä kehityksessä pyrittiin.²⁴⁸ Tekstin suoranaista toteutettavuutta kä-

²⁴⁵ Kääriäinen *Suomenmaa* 6.3.1982, 5.

²⁴⁶ Kääriäinen *Suomenmaa* 16.6.1981, 5.

²⁴⁷ Periaateohjelmaryhmän kokousmuistio 1/1980.

²⁴⁸ Kontro *Suomenmaa* 18.6.1982, 17.

siteltiin vain harvoissa puheenvuoroissa.

Kun se (periaateohjelma: EA) sitten on hyväksytty, on miehiä, naisia ja nuoria jonossa sanomassa, että ohjelmaa ei taaskaan ole noudatettu. Tämä on totta. Ei mikään puolue ohjelmia noudata. Eivätkä niitä noudata nekään jotka käskevät toisten niitä noudattaa. Mutta silti ohjelmia tarvitaan, niihin perustuu linja. Mikään liike ei voi elää vain politiikan varassa. Mikään liike ei voi elää myöskään henkilöiden varassa. Mikään liike ei ole ajaton. Mutta ajattelutapa, suhtautuminen, linja voi olla ylimuistoinen vaikkei sekään ehkä ikuinen. On pysyviä arvoja, joita periaateohjelmien kaltaisissa kokoelmissa pyritään hahmottamaan.²⁴⁹

Ohjelmatyössä arvioitaisiin mennyttä ja tulevaa, mutta ohjelmateksti ei olisi ”yhteiskuntasuunnittelullinen” tavoitteiden tai suunnitelmien luetelo. Arvotkaan eivät olisi ilman prosessia itsestään selviä, vaan tarvittaisiin hahmottamista ja keskustelua.

Kentän harjaannuttaminen liitettiin näytävästi ohjelmakäsitteen osaksi. Ohjelmatyön prosessiluonteisuutta alleviivattiin järjestelmällisesti puoluesihteeri Kääriäisen johdolla. Keskustapuolueessa oli käynnissä ”kenttä kuntoon” -kampanja. Siihen sopi erinomaisesti ajatus, että ohjelmatyössä ylhäältä saneleminen oli loppu, ja että kenttä lunastaisi paikan tasavertaisena osapuolena ohjelmatyössä. Kääriäinen painotti, että periaateohjelman täytyi olla keskustaväen keskustelujen pohjalta syntynyt linjanveto. Kenttäkeskustelujen tuli puolestaan muodostua vilkkaiksi ja avoimiksi.²⁵⁰ Ratkaisevaa periaateohjelman merkityksen kannalta olisi se, että yhdessä tekeminen takaisi periaatteiden yhteisyyden²⁵¹. Ohjelmapaperi oli yhteisten keskustelujen yhteisesti hyväksytty tulos. Seuraavassa tämä on ensin Kääriäisen, sitten Nuoren Keskustan Liiton puheenjohtajan Matti Vanhasen sanoin.

Ohjelman teon tavoitteena on se, että syntyvä ohjelmapaperi on sama kuin keskustaväen yhdessä sopimat periaatteet keskustapuolueen toiminnalle. Me emme saa suostua siihen, että periaateohjelma olisi Helsingin kamareissa valmiiksi mietitty ja että se vain postitetaan alaspäin puolueen kentälle ikään

²⁴⁹ Kontro Suomenmaa 4.6.1982, 5.

²⁵⁰ Kääriäinen Suomenmaa 25.4.1981, 5.

²⁵¹ Kääriäinen Suomenmaa 28.4.1981, 15.

kuin vain hyväksyttäväksi. Tavoitteena tulee olla se, että puolueen periaatteista viriää rakentavassa hengessä vilkas keskustelu, jonka keskustelun tuloksena vähitellen muotoutuu keskustapuolueen periaateohjelma.²⁵²

Itse paperi ei ole tärkeä vaan se, että käymme oman väkemme kesken keskustelun kysymys kysymykseltä mitä olemme valmiita tekemään ihmisen ja luonnon välisen sopusoinnun puolesta.²⁵³

Kun ohjelmatyön sihteerillä oli aiemmin ollut ratkaiseva osuus tekstin muotoilussa, Kääriäinen näytti asettavan itsensä nyt kentän joukkoon. Hän kritisoi ohjelmatyön keskittyneisyyttä, vaikka itse olikin yhtä ”helsinki-iläinen” kuin puoluetoimiston muu väki. Tekstiä Kääriäinen määritteli 1970-luvulla vakiintuneen käsityksen mukaan linjanvedoksi ja perustuloksi, mutta sitoutui samalla masinoimaan järjestökäsittelyä varten välineistön, jonka avulla puolueväen oli mahdollista osallistua keskusteluun. On kuitenkin huomattava, että keskusteluja käytiin ohjelmaluonnoksen pohjalta, jolloin itse asiassa kysymys ei ollut periaatteista sopimisesta vaan ohjelmatyöryhmän valitsemien periaatteiden vahvistamisesta.

Kääriäinen ei ollut harjaannuttamisideansa kanssa yksin. Kesällä 1981 Nuoren Keskustan Liiton yleisohjelmakäsittelyssä liiton puheenjohtaja lausui, että kasvatustehtävä oli viime vuosina korostunut keskustanuorten tavoitekeskustelussa enemmän kuin tavoitteet poliittisen vallan lisäämiseksi ja toimenpiteet suoran aatteellisen käännästyksen tehostamiseksi²⁵⁴.

Periaateohjelmaluonnos lähti kentälle syyskuussa 1981 ja ohjelman käsittelylle annettiin korkein mahdollinen asema paikallisosastojen toiminnan vireyttämisessä ohella²⁵⁵. Nämä kaksi tavoitetta yhdistettiin Maa-seudun Sivistysliiton koordinoimassa opintokerhotoiminnassa. *Periaatteet Puntarissa* -aineiston avulla luonnosta käsiteltiin perusosastoissa lokakuun ja maaliskuun välisenä aikana.²⁵⁶ Tavoitteeksi asetettiin kentän aatteellisen valmiuden lisääminen²⁵⁷. Välineinä käytettiin kirjallista aineistoa ja aatteellisuuden läpäisyperiaatetta.

²⁵² Kääriäinen Suomenmaa 16.6.1981, 5.

²⁵³ Vanhanen Suomenmaa 8.6.1982, 12.

²⁵⁴ Suomenmaa 4.6.1981, 11.

²⁵⁵ Suomenmaa 8.9.1981, 1.

²⁵⁶ Suomenmaa 20.10.1981, 20.

²⁵⁷ Suomenmaa 21.11.1981, 16.

Periaateohjelman käsittelyä tukee sen sisältöä valaisevan aatteellisen aineiston opiskelu opintokerhoissa, minkä jatkoksi laaditaan alkutalvesta 1982 opiskeltavaksi tuleva ”Vaalit 83” -aineisto pohjustamaan teemoja ja vaalien poliittista asetelmaa. Aatteellista antia lisätään voimakkaasti jokaiseen kenttä-tapahtumaan niin, että ajankohtaistakin politiikkaa kentällä selostetaan paljolti aatteellisista näkökulmista käsin.²⁵⁸

Aatteellinen valmius tarkentui *Politiikan Puntarissa* tradition opettamiseksi.

Poliittinen opetus on ensi sijassa tradition opettamista: sen selvittämistä, mitä keskustalainen liike on tehnyt ja miksi se on näin ja näin tehnyt. Opetuksen on tähdättävä siihen, että yksityinen kansalainen saa traditiosta ainespuut oman ajattelunsa muodostumiselle, oman persoonallisen vakaumuksensa kiteyttämiseksi ja itsenäiselle toiminnalle osana keskustalaista yhteisöä.²⁵⁹

Opintokerhot ja puolueen osastojen lausuntopalautteet muodostivat avaimen kansanvaltaisuuteen ja ohjelmatyön kaksisuuntaisuuteen. Tässä kohdin on hyvä huomata, että keskustelun katsottiin alkavan luonnoksen lähtiessä järjestökäsittelyyn eikä sitä ennen ja sen toivottiin jatkuvan hyväksymisen jälkeen²⁶⁰. Ohjelmajohdon julkinen sitoutuminen laajaan järjestökäsittelyyn näkyi *Suomenmaan* artikkelien aiheissa.

--- perusteellinen ja syvälinen keskustelu periaatteista on tarpeen. Osataan tämän keskustelun siivittämiseksi julkaisee Suomenmaa kevään aikana säännöllisesti ohjelmaan liittyviä mielipiteitä, haastatteluja ja artikkeleita. Lukijoiden palaute Suomenmaalle tästä ohjelmasta on jatkuvasti tervetullutta.²⁶¹

Ohjelmakeskustelua seurattiin ja ohjattiin artikkelien välityksellä²⁶². Niissä korostettiin, että keskustelu eteni kentällä ja sitä pidettiin siellä

²⁵⁸ Suomenmaa 21.11.1981, 16.

²⁵⁹ Niemelä *Politiikan Puntari* 2/1982, 7.

²⁶⁰ Esim. Suomenmaa 25.6.1982, 5.

²⁶¹ Kääriäinen Suomenmaa 5.2.1982, 21.

²⁶² Ks. esim. Kemppainen Suomenmaa 12.2.1982, 20-21; Suomenmaa 24.4.1982, 8. Mielenkiintoinen näkökulma keskusteluun on Kääriäisen Suomenmaan artikkelissa, jossa puoluekokousaloitteet nähdään osana ohjelmakeskustelua (12.6.1982, 5).

tärkeänä²⁶³. Esimerkiksi järvenpäälaisessä keskustelukerhossa käytyjä ohjelmakeskusteluja seurattiin selostamalla ohjelmakeskustelujen toteutusta²⁶⁴: mikä oli kunkin tapaamisen keskusteluaihe, miten taustoittavasta yleiskeskustelusta edettiin yksityiskohtiin, miten luonnospalautetta työstettiin ja miten valmistauduttiin puoluekokouskeskusteluun.

Keväällä 1982 Kääriäinen totesi Sepon sarka -palstalla tyytyväisenä, että helsinkikeskeisyys ja ylhäältäohjautuvuus oli murrettu puolueen historian laajimmassa ja kansanvaltaisimmassa ohjelmakäsittelyssä. Ohjelman ympärillä oli toiminut noin 1300 opintokerhoa, joiden työskentelyyn osallistui Kääriäisen mukaan tuhansia keskustalaisia.²⁶⁵ Periaateohjelman merkittävyyttä lisäsi Kääriäisen mielestä volyymin lisäksi käsittelyn avoimuus. Ensimmäistä kertaa puolueen järjestötoiminnan historiassa ohjelma oli ollut paikallisyhdistyksien käsittelyssä. Joka neljäs puolueen liki neljästätuhannesta osastosta antoi ohjelmaluonnoksesta palautetta.²⁶⁶

Ohjelmatyön käsitteen laveneminen kentän suuntaan vuoden 1982 prosessissa oli vahvasti ohjelmatyötä johtaneiden luotsaama eli ikään kuin uuden johdon sisäänajo. Sanoma oli selvä. Käsitys tekstistä itseltään ei ollut juurikaan muuttunut, mutta teksti oli nyt alisteinen sen syntyprosessille, johon mahdollisimman monen oli osallistuttava.

Kääriäinen kävi lausuntokierroksen jälkeen kokoavaa keskustelua *Suomenmaassa* periaateohjelman kenttäkäsittelyn merkityksestä. Hänestä opintokerhokäsittely oli osoittanut toimivuutensa koko puoluetta koskevien suurten asioiden pohdinnassa. Toisaalta hän piti lausuntoja ”suorana ja vääristymättömänä” palautteena järjestöväeltä.²⁶⁷ Lopuksi hän toivoi periaateohjelman kuluvaan keskustaväen käsissä, olihan se kansanvaltaisesti käsitelty koko keskustaväen ohjelma²⁶⁸.

²⁶³ Esimerkiksi Kääriäinen toisteli taajaan ohjelmatyön kuluessa 6.3.1982, 5 Suomenmaassa esittämänsä kaltaista näkemystä, jonka mukaan *järjestöväkemme on ottanut periaatekeskustelun todella omakseen*. Myös NKL:n puheenjohtaja Matti Vanhanen oli jo vuotta ennen hyväksyntää todennut, että *halu keskustella periaatteista juuri yleisohjelman puitteissa on ollut suuri*, Suomenmaa 4.6.1981, 11.

²⁶⁴ Kemppainen Suomenmaa 12.2.1982, 20-21.

²⁶⁵ Kääriäinen Suomenmaa 6.3.1982, 5.

²⁶⁶ Kemppainen Suomenmaa 21.5.1982, 10.

²⁶⁷ Kääriäinen Suomenmaa 6.3.1982, 5.

²⁶⁸ Kääriäinen Suomenmaa 25.6.1982, 5.

Vuonna 1988 Keskustapuolueen nimi muutettiin Suomen Keskustaksi. Se ei kuitenkaan laukaissut uudistamisprosessia. Periaatteelliseen ohjelmatyöhön lähdettiin vasta 1990-luvulla. Puoluesihteerin Erja Tikan aikana aloitettu ohjelmaproessi vietiin päätökseen Kouvolan puoluekokouksessa kesällä 1996²⁶⁹. Ohjelmaproessi muotoutui kaksijakoiseksi. Kesällä 1993 oli järjestetty aateseminaari, jossa kuultiin alustuksia ja keskusteltiin keskustan periaateohjelman uudistamisesta. Kysyttiin miksi ohjelman uudistaminen on tarpeen, miten ohjelmaproessi tulisi toteuttaa ja millaiseksi ohjelma tuli muotoilla²⁷⁰. Ohjelmallinen keskustelu näytti käynnistyvän vilkkaana erityisesti *Politiikan Puntarissa* vuoden 1993 aikana.

19.6.1994 uudeksi puoluesihteeriksi ja ohjelmatyön vetäjäksi valittiin Pekka Perttula. Ohjelmatyö oli aloitettu, mutta uuden puoluesihteerin mielestä selvää näkemystä ei oltu muotoiltu siitä, mitkä ohjelmatyön tavoitteet ja sisällöt olivat. Hän hyllytti ohjelmatyön kunnes sen jatkaminen nostettiin taas esille.²⁷¹

Asetelma ei ollut työtään aloittavan puoluesihteerin kannalta muutoinkaan suotuisa. Oppositiopuolue oli valmistautumassa Euroopan parlamentin vaaleihin ja kunnallisvaaleihin. Puolueessa hahmoteltiin ensisijaisesti niin sanottua työreformia, jolla oli tarkoitus haastaa hallituspuolueet keskusteluun työttömyydestä. Puoluesihteerin ei onnistunut saavuttamaan ohjelmatyölle huomiota sen kilpaillessa puoluejohdon – erityisesti puheenjohtaja Ahon ja varapuheenjohtaja Aulan – arvovalan turvin vedetyn reformityön kanssa. Tästä asetelmasta kertoo esimerkinomaisesti se, että Keskustan vuosikirjassa 1996 puheenjohta-

²⁶⁹ Suomen Keskustan periaateohjelma hyväksytty 14.-16.6.1996 Kouvolan puoluekokouksessa ks. <http://www.keskusta.fi/ohjelma/pohj96.htm>.

²⁷⁰ Kutsu Keskustan aateseminaariin 18.6.1993. Aateseminaarin avasi puoluesihteerin Tikka. Muutoksesta Maalaisliitosta Suomen Keskustaksi kertoi päätoimittaja Kari Hokkanen. Erityisavustaja Timo Laaninen puhui poliittisen aatteen ja julkisuuden pelisäännöistä. Johtaja Hannu Salokorpi Taloudellisesta Tiedotustoimistosta kertoi suomalaisten arvomaailmasta ja kehitystrendeistä. Kansanedustaja Olli Rehn pohti keskustan ja kansainvälisen liberalismien suhteita ja lopuksi suunnittelusihteerin Harri Huuhtanen kertoi ohjelmatyön jatkosta ja käytännöistä.

²⁷¹ Perttula 31.1.1996.

jan tervehdys oli otsikoitu *Työreformin ja vaalivoiton vuodeksi*²⁷². Tervehdyksessä ei mainittu periaateohjelman uusimista.

Puoluesihteerin ohjelmaprosessille asettamista tavoitteista huolimatta prosessi jäi erittäin laimeaksi paljolti ajan ja voimavarojen puutteen takia, mutta myös puoluesihteerin ohjelmaprosessia koskevien valintojen vuoksi²⁷³. Vakaana tavoitteena oli ollut osoittaa katkos aiempien ohjelmatyökäsityksien ja tässä prosessissa lanseerattavan välillä.

Ennen lyötiin eteen valmis reitti ja luvattiin, että kun kuljet tätä tietä, pääset tänne. Nyt annamme vain rastipisteitä, joita keskusta pitää tärkeänä. Jokainen voi valita itse reitin, jota etenee. — Poliitiikka ei ole tänään yhden totuuden lanseeraamista vaan eväiden antamista ihmisille, jotta he voisivat nähdä politiikan jopa äyllisenä kokemuksena, löytää oman paikkansa maailmassa ja etsiä murroksessa maailmanselitystä.²⁷⁴

Ohjelman määrittämisessä lähdettiin siitä, että teksti voi olla vastauksien sijasta ainoastaan tulkinta asiantiloista ja silloinkin vain valintoja erilaisen vaihtoehtojen välillä. Perttula määritteli tekstin tulkinnaksi tästä ajasta, tulevaisuudesta ja keskustalaisuudesta²⁷⁵. Teksti ei olisi edeltäjänsä tavoin korostetusti kenttälähtöinen, vaan sen avulla yritettiin tarjota lukijoille käsitys senhetkisestä yhteiskunnallisesta tilanteesta²⁷⁶. Se saattoi tarjota välineen ymmärtää paremmin tapahtunutta ja tapahtumassa olevaa muutosta²⁷⁷. Perttula ei halunnut, että ohjelmasta käytäisiin keskustelua ennen sen lähettämistä kenttäkäsittelyyn. Hän kutsui keskustelua keskeneräisestä paperista ”riepotuskeskusteluksi”, josta syntyisi helposti vain ”sekamelska”. Haluttomuuttaan masinoida keskustelua kenttäkäsittelynkään aikana Perttula perusteli kentän väsymyksellä.

--- olisi voinut järjestää jonkunlaista seminaaria ja vastaavaa, mutta kun joku mulla tässä soti sitä vastaan, että olisiko ne vetäneet ihmisiä ja herättäneet mielenkiintoa. On ollut yhtä jos toista niin rajua, että järjestöväki on

²⁷² Suomen Keskustan Vuosikirja 1996, 2-3.

²⁷³ Esim. Perttula 6.6.1995, 31.1.1996.

²⁷⁴ Laaninen Suomenmaa 8.3.1996, 11. Perttulan haastattelu.

²⁷⁵ Perttula 6.6.1995.

²⁷⁶ Ks. esim. Kuisma Suomenmaa 18.4.1996, 3.

²⁷⁷ Suomenmaa 8.3.1996, 13.

ollut yksinkertaisesti niin väsyksissä, että sitä ei olisi tähän hommaan saatu viritettyä.²⁷⁸

Niukassa lehtiaineistossa ja haastatteluissa tuli ohjelmatyön kasvatuksellinen aspekti välillisesti esiin. Se ei näkynyt keskusteluun kannustamisena tai korostamisena – olihan ohjelmaprosessi keskustelullisesti laimea – vaan se ilmeni haastamisena henkilökohtaisten tulkintojen tekoon ja tärkeiden teemojen tunnistamiseen²⁷⁹. Useissa kohdin mukaan haastettiin myös puoluejohtoa. Esimerkiksi *Politiikan Puntarissa* todettiin, että ”aatteiden pitää siis näkyä puolueiden ja poliitikkojen teoissa. Kun media keskittyy konflikteihin, aatteiden tulee näkyä puolueiden välisissä ristiriidoissa. Ja poliitikon ammattitaitoon tänä päivänä kuuluu kyky pukea tällainen ristiriita muutaman sekunnin mittaiseen televisiolausuntoon. --- Aatteen ja ohjelmien merkitys on siinä, että ne luovat riittävän yhteisen arvopohjan niille keulahamoille, jotka puoluetta ja sen aatetta edustavat.”²⁸⁰

Ohjelmakeskuskeskustelu rakentui lähinnä Väyrysen ohjelmaluonnoksesta esittämistä kritiikeistä ja niihin esitetyistä vastauksista ohjelmatyön loppusuoralla. Debatti käytiin puolentoista kuukauden aikana ennen ohjelman hyväksyntää²⁸¹. Loput viittaukset keskusteluun olivat yksittäisiä huomioita keskustelun vaikeudesta ja toisaalta tärkeydestä²⁸². Vuoden 1996 ohjelmatyössä keskusteluaspekti ei toteuttanut kentän ja ohjelma-

²⁷⁸ Perttula 31.1.1996.

²⁷⁹ Ks. *Politiikan Puntari* 5/93 artikkelit ohjelmateemasta.

²⁸⁰ Laaninen *Politiikan Puntari* 5/93, 11.

²⁸¹ Väyrynen haastoi Ahon aatekeskusteluun puoluevaltuuskunnan kokouksessa, mikä tuotiin näyttävästi esille Suomenmaassa (Laaninen 30.4.1996, 14). Väyrynen terävöitti ja tarkensi luonnoskriittikkään saaden palstatilaa Suomenmaassa (Riikonen 21.5.1996, 10). Perttula ja keskustanuorten puheenjohtaja Alkio vastasivat (Riikonen 24.5.1996, 12-13). Puoluekokousta edeltäneellä viikolla Väyrynen jatkoi ohjelmakriittikkää (Manninen *KSML* 13.6.1996, 8). Kokouksen jälkeen Väyrysen kommentti Suomenmaan kolumnissa kuului seuraavasti: *Ennakolta käyty keskustelu johti siihen, että ohjelmavaliokunta muutti perusteellisesti ohjelmaluonnoksen ulko- ja turvallisuuspoliittista osaa* (Väyrynen *Suomenmaa* 28.6.1996, 11). Lehtiaineistossa jäljitettävät merkit ennakolta käydystä keskustelusta ovat mainitut artikkelit.

²⁸² Esim. Perttula *Politiikan Puntari* 1/1993, 10; Laaninen *Politiikan Puntari* 5/1993, 11; Kuisma *Suomenmaa* 18.4.1996, 3.

johdon välistä laajaa vuorovaikutusta. Vaillinaisen julkisuuden myötä ohjelmatyölle asetettujen muidenkaan tavoitteiden ei ollut mahdollista toteutua.

Mitä sitten ohjelman hyväksyneeseen puoluekokoukseen vuonna 1996 osallistuneet odottivat periaatteelliselta ohjelmalta? Jälleen kuten kokoomuksen vuoden 1993 ohjelmatyön kohdalla huomataan kyselyyn vastanneiden erilaiset odotukset ohjelman sisällön ja tarkoituksen suhteen verrattuna ohjelmatyötä vetäneiden käsityksiin²⁸³. Ehdottoman selkeästi ohjelmalta odotettiin edelleen kiinteää suhdetta toimintaan, mikä tuli esiin lähes kaikissa vastauksissa.

Puoluekokouskyselyssä periaatteellisen ohjelman odotettiin muodostavan operationaalisen toiminnan perustan. Silloin sitä nimitettiin fundamentalistisesti esimerkiksi *perustaksi pyrkimyksille, peruspohjaksi, perussuunnaksi, pohjaksi*. Metaforisemmin sama ilmaistiin nimityksillä *lippu, keittokirja, ohjenuora, ohjesääntö, oppikirja, punainen lanka, Raamattu, tienviitta, tuoteseloste, urakkasopimus*. Teksti miellettiin taustalla olevaksi *rungoksi, suuntaviivoiksi, ohjeistoksi*. Ylipäätään ohjelman katsottiin jossain määrin määrittävän, ohjaavan, tukevan operationaalista toimintaa. Toiminta puolestaan *nojaa, perustuu, rakentuu* ohjelmalle tai *suuntautuu, muodostuu* ohjelman mukaan. Erittäin yleisen näkemyksen mukaan ohjelma siis muodostaa toiminnan ohjeen, ohjelma on perusta, joka määrittää toimintaa, ohjelma kertoo suuntaviivat, joihin toiminta rakentuu jne. Tämän tyyppiset taajaan toistetut ja usein identtisin sanakääntein ilmaistut näkemykset ovat klassisin tapa määrittää ohjelman asema.

Tämän prosessin yhteydessä nähtiin ohjelmakäsitteen juurtuneisuus ja käsittemuutoksen hitaus. Jo vuonna 1982 ohjelmajohto oli korostanut ohjelmalla olevan käytännön politiikan ohjaamisen ohella muita käytännöllisiä merkityksiä. Kentällä odotettiin, että ohjelman avulla päästään vaikuttamaan selkeästi operationaaliseen politiikan suuntaan ja että ohjelman avulla voisi saada käsityksen siitä mitä aiotaan ja millä konkreettisilla keinoilla tavoitteet saavutettaisiin.

²⁸³ Suomen Keskustan puoluekokouksessa Kouvolassa 14.-16.6.1996 tehtiin puoluekokousedustajille ja vierailijoille suunnattu puolueohjelmatyötä koskeva kysely. Vastaajia oli yhteensä 225.

3.4 Ohjelmatyön eriytyminen kahtaalle

Jokaisessa kokoomuksen ja keskustan tarkastellussa ohjelmatyössä tuli esiin, että osa toimijoista hahmotti ohjelman edelleen operationaalisen toiminnan ohjeena: ideaalisena mallina, jossa ohjelma vie kartan tavoin ennakolta määrättyyn päämäärään. Tällaisessa näkemyksessä politiikka rajataan lukkoonlyödyn toteuttamiseksi.

Tämän tyyppinen käytännöllinen ohje operationaalisen politiikan suunnitelmana, jolla pyrittiin kasvattamaan puolueen kannatusta vaaleissa, osoittautui myös ohjelmajohdon – lue puoluejohdon – käsitykseksi ohjelmasta kokoomuksen vuoden 1957 sekä keskustan vuosien 1962 ja 1968 ohjelmatoissa. Pidettiin tärkeänä, että ohjelma seurasi aikaansa ja että puolue osoitti uudistamalla ohjelmaansa muuttaneensa linjaansa ajan vaatimusten mukaan. Ohjelman käytännöllisenä tehtävänä oli kertoa yleisölle puolueen uudistuneen. Ohjelmalla tavoiteltiin puolueen parempaa tunnettavuutta. Muodollisen ykseyden vallassa hyväksytyllä ohjelmalla oli merkittävä asema propagoimassa puolueen luonnetta ja tavoitteita ulkopuolisille tahoille. Vaikka kenttäkäsittely toteutettiin, ohjelmat laadittiin elitistisesti. Puolueorganisaation tehtävä oli tehdä ohjelmaa tunnetuksi sen hyväksymisen jälkeen niin puolueväelle kuin muuallakin.

1970-luvun ohjelmatyöt olivat molemmissa puolueissa ennen kaikkea vallitsevien näkemysten haastamista: alettiin vaatia jatkuvaa ja moniäänisyyden sallivaa keskustelua. Haasteiden kohteet erosivat puolueissa. Kokoomuksessa vuonna 1970 ohjelmatyö käynnistyi opiskelijajäsenten piiristä, jossa tavoiteltavaa oli keskustelu puolueen identiteetistä ja keskeisimmistä toiminnan perusteista. Ohjelmaan ehdotetun ideologian välityksellä ajateltiin voitavan avata puoluetta uusille kannattajille. Ohjelmatyö laajeni niin kestoltaan kuin foorumeiltaan. Vuoden 1970 ohjelmatyö ja siinä sovittamattomiksi jääneiden näkemyserojen johdosta puolueeseen perustettiin pysyvä ohjelmatoimikunta. Ohjelματοimikunnan perustamisessa on merkillepantavaa se, että puolueessa oli nyt pysyvä foorumi poliittiselle itsereflektiolle, millä oli välitön ohjelmatoimintaa vilkastuttava ja sitä systematisoiva vaikutus.

Keskustassa vuoden 1974 ohjelman kohdalla oli kyse ennen kaikkea puheenjohtajan ja hänen edustamiensa linjausten haastamisesta Väyrysen ja hänen kannattajiensa taholta. Väyrysen johdolla puoluetta ar-

vosteltiin vuosina 1962 ja 1968 omaksuttujen ”virheellisten, SDP:tä seuranneiden näkemysten” johdosta. Väyrynen pääsi esittelemään vaihtoehtoisia käsityksiään eri foorumeilla. Nyt ohjelmaa ei enää nähty toimintasuunnitelmana vaan toiminnan väljempinä perusteina. Ohjelma ei esittelisi käytännöllisiä ratkaisuja, vaan poliittiset ratkaisut nojaisivat ohjelmaan.

1980-luvulla molemmissa puolueissa oli haastamisen jälkeen järjestäväkään aktiivisesti ohjelmatyöhön koskeva kausi. Tällöin korostettiin ohjelman demokraattista käsittelyä ja kannustettiin pohdintoihin ohjelman herättämien kysymysten pohjalta. Kentän ja puolueen johdon välisen yhteyden aktualisoitumista juuri ohjelmafoorumilla alettiin tähdentää. 1980-luvun lopulla kokouksessa aloitetussa ohjelmatyössä tämä vietiin varsinaisesti huippuunsa. Molemmissa puolueissa ohjelmajohto oli jo käsittänyt ohjelman tulkintaa ja tilannekohtaista soveltamista vaativaksi. Samalla peräänkuulutettiin kentän osallistumista ”yhteisiin” tulkintoihin. Ohjelmassa olisi kyse tälle ajalle esitetyistä tulkinnoista ja vaihtoehtoisen tulevaisuuden esityksistä.

Näyttää siltä, että kumpaisessakin puolueessa ohjelmatyön käsitteessä on tapahtunut eriytyminen kahtaalle. Kentän suuntaan on alettu korostaa ohjelmatoiminnan ulkoisia, muotoon liittyviä tekijöitä. Kenttä on kiedottu näyttävästi mukaan prosessiin, jossa peräänkuulutetaan ”kentän äänen” kuulemista, vaikkei ohjelmaluonnos usein lopulta paljokaan muutu kenttäkäsittelyn jäljiltä. Ohjelmatyön arvoa mielipiteiden kuulemisen foorumina korostetaan, sen historiallisuutta alleviivataan ja volyyimia ihastellaan. Prosessin lopuksi julistetaan puolueen muodollista yhtenäisyyttä ja näkemyksien samansuuntaisuutta vetoamalla erilaisiin määrän argumentteihin uskottavuuskeinona²⁸⁴. Kaikki tämä vahvistaa hallitsevan, johtavan mielipiteen asemaa puolueessa. Moniäänisyys haudataan yhtenäisyytiliturgialla ja eriävät mielipiteet häviävät ylivoiman edessä. Onnistuneeksi julistettu ohjelmatyö voi tuoda arvostusta ja valtaa ohjelmatyön keulakuvalle. Ohjelmafoorumi osoittautui myös poliitikon tunnettavuutta edistäväksi ja imagon rakentamista mahdollistavaksi.

²⁸⁴ Perelman (1982, 29-30) puhuu kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen lokuksista. Tuonnempana pohdin kvantitatiivisen epäpoliittisuutta ja kvalitatiivisen poliittisuutta puolueen toimintaympäristössä.

Toisaalta ohjelman käsitteeseen on jossain määrin jo 1970-luvulla, mutta varsinaisesti 1980-luvulta kuulunut kysymysten politisointi, ulkopuolisten ajattelua virittävien asiantuntijoiden kuuleminen ja aiempaa vapaampi tulevaisuusvaihtoehdon hakeminen, hahmottaminen ja kirjaaminen. Tähän toimintaan osallistuu vain harva puolueväestä. Siitä huolimatta se on puolueen kannalta elinehtoista innovointia ja odotusten rakentamista sekä muiden puolueiden haastamista. Siinä tuetaan puheenvuoroja puolueiden väliseen kilpailuun ja pyritään myös erottautumaan muista.

Ohjelmatyön seremoniallisuuden ja rituaalisuuden näyttävyyttä ja volyyymia arvostanevat puolueessa keskeisissä ja vakiintuneissa asemissa valittuina olevat henkilöt. He ovat kiinnittyneitä puolueen operationaaliseen toimintaan ja ohjelmatyö on heille luotettavaa, yllätyksetöntä ja varmaa valmistamista. Sisällöllistä moniäänisyyttä ja sen myötä mahdollistuvaa haastamisen ja erottumisen laadukkuutta arvostanevat puolueessa ennen kaikkea ne, jotka pyrkivät hakemaan ohjelmatoiminnan avulla uusia ideoita ja avauksia. Yhteys kenttään ei ole ainoastaan rituaalisuutta. Tästä kertoo seuraavassa luvussa ohjelman retorinen ulottuvuus.

4

PROVOSOINNIN JA INTEGROINNIN RETORIikka

Esiteltyäni edellä ohjelmatekstin käsitteen laajentumisen kohdistan ensimmäiseksi tarkastelun esille saatuun ohjelmatyön retoriseen ulottuvuuteen. Tarkastelujakson varhaisissa elitistisissä ohjelmatöissä varsinaisten kirjoittajien auktoriteettia ei kyseenalaistettu. Näyttää siltä, että kirjoittajien on sittemmin täytynyt alkaa osoittaa auktoriteettinsa ohjelmatyössä. Niin kokoomuksessa kuin keskustassa ohjelmatyö laajentui retoriseen ulottuvuuteensa 1980-luvulla. Ohjelman legitimizeettia tavoitellaan yhteydessä kenttään ja puolueen ulkopuoliseen yleisöön. Ohjelmatoiminnassa legitimizeetti merkitsee ohjelmakeskustelun välityksellä haettua tukea puolueen johdolle, yleisön hyväksyntää. Legitimoinnin ongelma on retorinen ja siten ohjelmatoiminnassa on keskeistä kiinnittää huomio siihen, kuinka periaatteita legitimoidaan muille.¹ Ohjelmafoorumilla muodostuu asetelma, jossa kirjoittajat pyrkivät saamaan kannatusta esittämilleen vetoamuksille siten, että ohjelmankirjoittajien välityksellä puoluejohto saa ”valtakirjoja” toimintaansa. Tässä tavoitteessa voidaan käyttää hyväksi ohjelmatoiminnan rituaalisia аспекteja ja niiden avulla herääviä puolueyhteisöön liittyviä mielikuvia. Retorisen ulot-

¹ Ks. tarkemmin legitimoinnin ongelmasta luvussa 2 käsiteltyä Skinnerin innovatiivisen ideologin tapausta.

tuvuuden merkitys kytkeytyy poliittisia ratkaisuja valmistelevaan, niihin suostuttelevaan ja niiden hyväksyntään valmentavaan elementtiin. Tarkoitukseni on näyttää, että ohjelmatoiminnalla pyritään provosoimaan puolueväkeä ajattelemaan asioita uudelleen esittämällä ja tarjoamalla näkemyksiä priorisoiduista asiantiloista ja tämä tapahtuu samalla hakien hyväksyttävyyden rajoja. Toisaalta tuon esiin sen, että kenttäkäsittely luo illuusiota ”yhdessä kirjoittamisesta”: rakenteellisesti elitistisen toiminnan sijasta ohjelmatyö tulkitaan keskustelufoorumiksi. Aloitan retorisen ulottuvuuden hahmottamisen ohjelmafoorumin ideasta sekä sen ehdoista ja emotionaalisista piirteistä. Etenen näkemysten esittelemiseen puoluevälle ja palautteen keruuseen. Luvun neljännessä osassa käsitelen luonnosta retorisen ulottuvuuden aktualisoinnin välineenä.

4.1 Foorumin idea

Ohjelman legitimiteetti on aina yleisöstä kiinni. Ohjelmatoiminnassa tuotetaan uusia odotuksia ja haetaan oikeutusta tulevalle toiminnalle ohjelmakeskusteluilla, tekemällä luonnosta tunnetuksi ja kutsumalla kenttäväkeä ”mukaan kirjoittamaan”. Lisäksi hyödynnetään ohjelmatoinnin seremoniallisuutta. Ohjelman kirjoittajien ja lukijoiden välinen jako on näin relativoitunut siitä, kun ohjelma vielä tuotiin valmiina sen hyväksyvälle foorumille.

Oleellisinta retorisella ulottuvuudella toimimisessa on ohjelmatyön ja luonnoksen julkisuus. Ilman julkisuutta vetoamuksen esittäjä, retori, ei tavoita yleisöään: puolueväkeä ja puolueen ulkopuolisia tahoja. Argumentointi on osoitteellista kommunikointia ja siihen liittyy jonkinasteinen tietoisuus yleisöstä. Argumentoinnilla pyritään kannustamaan toimintaan tai ainakin luomaan toiminnan mahdollisuuksia.² Eräs kolme vuosikymmentä keskeisessä ohjelmavastuussa ollut keskustalainen haastateltu totesi osuvasti, että ilman laajaa julkisuutta ja seremoniallisuutta ohjelmaprosessi, luonnos ja lopulta ohjelma jäävät ”suutariksi” sekä kirjoittajat vaille huomiota. Jos retorinen ulottuvuus ei toteudu, ohjelma jää vaille julkisuutta ja oikeutusta. Julkisuus on monimutkai-

² Perelman 1982, 12-13.

nen kokonaisuus. Siihen näyttävät liittyvän ainakin ohjelmatyöstä tiedottamisen foorumit, tiedottamisen ja keskusteluihin kutsumisen sisältö ja volyymi, kysymykset siitä, ketkä ohjelmatyöstä puhuvat, minkä painoarvon he sille antavat ja millaisia vakiintuneiden seremonioiden, luonnoslausuntojen ja puoluekokouksen ylittäviä aktiviteetteja ohjelmatyössä edistetään.

Yksittäisen jäsenen kannalta kyse on siitä, kyetäänkö ohjelmatyö perustelemaan ja esittelemään siten, että hän kokee ohjelmatyön koskettavan, velvoittavan itseään jollain tasolla.

Koskettavuuden tuntemukset vaihtelevat. Henkilö voi ottaa osaa keskusteluun esimerkiksi paikallistasolla tai kokea ohjelmatyön idean tärkeäksi osallistumatta itse konkreettisesti ohjelmatyöhön ja siitä huolimatta sitoutua ohjelmaan. Tapahtumien joukossa jokin saattaa erityisesti lähentää puolueväkeä ohjelmaprosessiin. Kokoomuksen puoluekokouksessa tehdyssä kenttähaastatteluissa tällaiseksi osoittautui ohjelmatoimintaa johtavien jalkautuminen kentälle³. Haastatellut mainitsivat tunteneensa olleensa mukana ohjelmatoiminnassa erityisesti silloin, kun heillä oli ollut henkilökohtaisia kontakteja ohjelmajohdon kanssa. Tämä liittyy puolestaan ajatukseen, että keskustelussa on voinut vaikuttaa tekstin taustoihin, sen sitoumuksiin.

Oikeestaan siihen on päässy mukaan. Siihen on päässy sillä lailla mukaan, että kun sitä puolueohjelmaa tehtiin --- paikkakunnittain kävivät siellä kyselemässä. Jokainen sai vaikuttaa näihin kysymyksiin ainakin puheenvuorolla, vaikka ne ei ois mennykään läpi siellä. Minusta on ollu hyvin lähellä ihmistä ja hyvin lähellä kenttää sen tekeminen siinä vaiheessa. (Mies 66 v.) Ehkä se juuri viritti, että kiinnostusta heräsi sisältöön, kun tuli tällainen henkilö, jota sai niin sanotusti pommittaa, sai kysellä, sai vaatia perusteluja. Kyllä mä uskon, että se kävi mielenkiintoisemmaksi se kirja sitä mukaa, kun oli tällainen asiantuntijahenkilö mukana. Harjavallassa Sirpa Pietikäinen oli puhumassa siitä, että kyllä tällaiset keskustelut muovaa sitä käytännön linjaa. (Nainen 50 v.)

Yksittäisen jäsenen panoksen huomioiminen, yksilöllisyyden korostaminen onkin keskeisin ero akateemis-elitistisen ja prosessuaalisen ohjelma-

³ Kansallisen Kokoomuksen puoluekokouksessa Vaasassa 9.-11.6.1995 tehdyt 20 haastattelua.

työn välillä. Kun ohjelmatyön mainitaan liittyvän yhteydenpitoon kenttään, se lienee yhteydessä 1970-luvulta alkaen muuttuneisiin organisatorisiin tekijöihin, vallan keskittymiseen puolueissa ja viestintäkulttuurien muutokseen. Puolueessa on saatava edelleen kontakti jäsenjoukkoihin.⁴ Erityisesti 1980-luvulla paikallisyhdistysten määrä on vähentynyt ja jäsenistö on entistä ikääntyneempää. Puoluejärjestöjen jäsenmäärät ja -aktiivisuus on laskenut.⁵ Puolueiden jäsenmäärien laskulla on vaikutuksensa ohjelmatoimintaan. Niin sodan jälkeen 1940-luvun lopulta alkaen 1950-luvulle kuin 1960-luvun lopun ideologisesti vilkkaalla kaudella ennen kaikkea nuoret olivat ohjelmatoiminnan promoottoreita ja innovaattoreita. Tällä hetkellä nuoria ei houkuta puoluejäsenyys, mutta nuoria ei myöskään houkutella jäseniksi⁶. Nuorten aloitteellisuus ja haasteet kanavoituvat toisaalle. Toinen ohjelmatoimintaan vaikuttava puolueorganisatorinen tekijä on paikallistoiminnan laantuminen. Ohjelmallisten kysymysten käsittelyllä on ollut merkittävä asema tässä toiminnassa. Paikallisyhdistykset ovat olleet foorumeja käsitellä ohjelmallisia kysymyksiä juuri yleisön omasta näkökulmasta. Samalla kun ohjelmatyön retorista ulottuvuutta pyritään korostamaan sen toteuttamisen linkit ovat heikkenemässä.

Ohjelmatoiminta voi integroida puolueeseen. Puoluejäsenistön asemasta ohjelmatyössä keskusteltaessa kritisoidaankin usein aiempia ohjelman uudistuksia, joissa ohjelmatyö ei toteutunut laajana keskustelufoorumina – kuten keskustan vuoden 1982 ja kokoomuksen 1993 ohjelmatoimien yhteydessä todettiin.

Aimo Kairamo on nykykeskustelussa korostanut uusimman periaateuudistusprosessin laajuutta ja jäsendemokraattisuutta aiempiin nähden. Hän on oikeassa. Ohjelmien kirjoittamiset olivat aiemmin rakenteellisesti elitistisiä prosesseja, joissa keskustelu ja demokratia ei ollut aina etusijalla. Vuosisadan vaihteessa muutama teoreetikko käänsi ohjelmia ja ajatuksia vieraista kielistä. Ennen vuoden 1952 ohjelman hyväksymistä siitä käytiin jonkin verran lehdistökeskustelua. Turun kunnallisjärjestö toi jopa oman, Paasivirran ja Turun ASY:n henkisessä ilmapiirissä syntyneen usein ”akateemiseksi” luonnehditun, esityksensä puoluekokoukselle. Oittisen komitean

⁴ Vrt. Rantala 1981, 130-131.

⁵ Borg Sami 1997a, 52.

⁶ Ibid., 62.

esitykseen ”sallittiin” aika vähän muutoksia eri vaiheissa. Se oli hyvä ohjelma, mutta sen synnyttämisen menetelmissä ei ole mitään jäljittelyn arvoista nykypäivänä.⁷

Yksilön korostamisella ohjelmafoorumin perustavana tekijänä pyritään provosointiin. Yksittäisen osallistujan aseman ”arvostaminen” kytkeytyy siihen, että ohjelmaan kirjoitettavien tavoitteiden ja keinojen sijasta ollaan tekemisissä keskenään vaihtoehtoisten ja kilpailevien tulkintojen kanssa. Nimenomaan ohjelmafoorumeilla kannustetaan pohtimaan oman arkikokemuksen ylittäviä kysymyksiä. Arendtlaisittain pyritään aloitteen valtaamiseen puheen ja toiminnan avulla.⁸

Meidän on nyt esitettävä kysymyksiä rohkeasti ja avoimesti ja haastettava ihmiset keskusteluun, dialogiin, väittelyyn. Tärkeää ei aina ole se, että meillä on vastaukset kaikkiin kysymyksiin valmiina. Suomalaisessa yhteiskunnassa on jo tarpeeksi ”paremmintietäjiä”, niitä, jotka sanovat löytäneensä lopullisen viisauden tai jopa viisaudenkivenkin. Meille sen sijaan on tärkeää, että me uskallamme esittää oikeat kysymykset, jotka voivat olla vaikeitakin. Tärkeää ei ole se, että tiedämme vastaukset kysymyksiin, jotka ovat väärät.⁹

Osallistuessaan henkilö ottaa vastuuta syntyvästä tekstistä ja lunastaa oikeuden omiin, ohjelman virittämiin tulkintoihin. Ohjelmatyö esittäytyy etuoikeutettuna mahdollisuutena käyttää arviointivaltaa ja valtuuttaa muita poliittisia toimijoita. Tähän vaaditaan kuitenkin poliittista toimimista kuten paneutumista keskusteluun ”perimmäisistä kysymyksistä” ja puolueen ”aatteelliseen perinteeseen” sekä luonnokseen kirjattujen kannanottojen laajempaa pohdintaa.

Periaateohjelmaluonnos toimitetaan jokaiselle SDP:n jäsenelle tämän jäsenlehden välityksellä. Jäsenistön etuoikeuksia toteutetaan myös siten, että tämä lehti saapuu Sinulle ennen kuin julkinen keskustelu periaateohjelmasta alkaa. Nyt tarvitaan rohkeutta käydä puhumaan tulevaisuustavoitteistamme. Periaateohjelmatoimikunta on monin keskusteluin paneutunut asiaan ja valmistanut luonnoksen, joka nyt puolue toimikunnan käsittelemänä ja

⁷ Kolanen Sosialistinen Aikakauslehti 2/1987, 28-37.

⁸ Arendt 1958, 177.

⁹ Ollikainen 1982, 5. Kalevi Sorsa Turussa 18.8.1979.

hyväksymänä on hyvänä pohjana pohdiskelulle. Asia on nyt myös Sinun vastuullasi. Perekdy luonnokseen. Tiedustele puolueosastoltasi, kuinka sen yhteinen käsittely järjestetään. Ota kantaa ja vaikuta – Kukaan toinen ei voi sitä Sinun puolestasi tehdä.¹⁰

Ohjelmatyö on yksi harvoista projekteista, jolla tavoitellaan koko puolueväen huomiota, sitoutumista ja jopa osallistumista. Sen voidaan ajatella koskettavan vertauskuvallisesti kaikkia puolueessa. Esimerkiksi kokoomuslainen kolmella vuosikymmenellä ohjelmatoihin osallistunut vaikuttaja painotti puolueensa vuoden 1993 ohjelmaprosessissa tavoitellun erityisesti käsittelyn demokraattisuutta: ”Sitä tehtiin demokraattisesti ja soutaen ja huovaten --- jopa käytännössä eräiltä osin yliorganisoitiin”. Hänen keskustalainen kollegansa totesi vuoden 1982 ohjelmaprosessista, että ”sitä on pakko sanoa hyvin organisoiduksi demokraatiaksi, että se sitä oli tarkkaan ottaen.” Molemmat lausunnot kertovat siitä, kuinka kentän kuuleminen kytkeytyy käytännössä ohjelmaprosessin järjestelyihin.

Puolueorganisaatiolle ohjelmatyö tarjoaa mahdollisuuden manifestoida syvällisen, dynaamisen ja moniäänisen puolue toiminnan puolesta esimerkiksi niitä syytöksiä vastaan, joiden mukaan puolueessa päätöksiä perustellaan vasta niiden tekemisen jälkeen. Ohjelmatyö esitellään tällöin päätösten jälkikäteisen legitimaation, harvaäänisyyden ja etäisen päätöksenteon vastakohtana. Vahvistetaan kuvitelmaa, jonka mukaan luonnosta ja toisinaan jo keskustelupohjia työstetään yhdessä, julkisesti ja avoimesti eri puoluehierarkian tasoilla. Onko tämä uskottavaa? Ketkä tällaista kaipaavat?

(Puolueväki: EA) haluaa uskoa, että se menisi täältä alhaalta ylös ja että alkaisi niin, että viisaat miehet ja naiset ympäri Suomen kokoontuisi Jyväskylän puoluekokoukseen ja jakaantuu siellä valiokuntiin ja keskustelee syvällisesti, antaumukselle, realistisesti ja filosofisesti kaikilla tapaa hienostuneesti poliittiset energiat ymmärtäen ja sitten sieltä tulee (ohjelma: EA).
(Kesk.)

Järjestöllisen tasa-arvoisuuden vaikutelman vahvistaminen vaatii julkista ja avointa ohjelmatyötä, vaikka avoimuuden vakuuttaminen olisi-

¹⁰ Taavitsainen Sosialidemokraatit 1/1986, 3.

kin osa puolueohjelmatyön integroivaa retoriikkaa. Näin osallistujalla on mahdollisuus ”tunnustautua” kuuluvansa puolueen ideologisen kehityksen sisäpuolelle, allekirjoittavansa esitetyt tulkinnat ja sijoittua ohjelmatyön avulla osaksi puoluetta. Symboliselta kannalta integroiva vaikutus antaa näin eri osallistujille mahdollisuuden tuntea olevansa osa organisaatiota, osa jotakin suurempaa¹¹. Tuntemus organisaation osana olemisesta on mahdollinen, vaikkei henkilöllä olisi ollut tekemistä näiden tulkintojen syntyminen kanssa tai vaikkei hän tuntisi tulkintoja.

Rituaalissa organisaation eri osat ”näyttäytyvät” kokonaisuutena ja ”muodostavat” näin puoluetta. Ohjelmatoiminnassa puolueen osoitetaan tarvitsevan kenttäväkeään ja juuri osallistumiskutsuilla pyritään madaltamaan organisaation eri tasojen välisiä rajoja.

Lausuntonsa jo lähettäneiden ja jatkoaikaa pyytäneiden yhdistysten lisäksi on vielä melkoinen joukko niitä puolueemme jäsenjärjestöjä, jotka eivät ole millään tavoin tarttuneet mahdollisuuteensa osallistua puolueen periaatteitten käsittelyyn. Nyt tarjoutuneen jatkoajan puitteissa on laiminlyönti korjattavissa. Tottahan jokainen aktiivikokoomuslainen haluaa olla mukana kehittämässä Kansallisen Kokoomuksen tärkeintä asiapaperia, periaateohjelmaa, sanoo Kaila.¹²

Tärkeätä on osoittaa, että kenttäväkeä ja sanoman välittymistä hierarkian eri tasoille ja niiden välillä sekä suoraan ohjelmajohtolle arvostetaan.¹³

Tämä periaateohjelma on todella tehty yhdessä. Sen tekemiseen ovat osallistuneet tuhannet kokoomuslaiset yhteisissä pohdinnoissa; seminaareissa, lausunnoissa ja keskusteluissa. Olen kiertänyt käytännöllisesti katsoen kaikki piirit kahteen kertaan läpi. Olemme sovittaneet yhteen toiveitamme ja näkemyksiemme, tehneet työtä yhteisten päämäärien eteen.¹⁴

Puolueen sisäisessä kommunikaatiossa puoluejäsenistöä tehdään osallisia tulkintaan. Ohjelman hyväksyntään osallistuville eli ohjelman

¹¹ Vrt. Kertzer 1988, 15.

¹² Nykypäivä 4.12.1980, 5.

¹³ Vrt. Kertzer 1988, 23-24.

¹⁴ Pietikäinen Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous Kuopio 11.6.1993.

niin sanotuille allekirjoittajille syntyy käsitys, että he edustavat symbolisesti representoitua, saavat itselleen jotakin.

Ohjelmatyöllä on oltava puoluejäsenen aseman korostamisen lisäksi muita ominaisuuksia, joilla perustellaan ja tuetaan käsitystä sen historiallisuudesta ja erityisyydestä muun puolue toiminnan rinnalla. Painoarvoa voidaan korostaa jakamalla ohjelmaprosessi ajallisesti osin päällekkäisiin, osin eriaikaisiin vaiheisiin, joissa keskustelut, pohdinnat, keskusteluaineistoihin tutustuminen, palautteiden ja ehdotusten tekeminen tai esimerkiksi luonnoksen kritisointi muodostavat jatkuvan prosessin.

Periaateohjelman synty on tapahtumana ollut melkoinen. Ensimmäinen, uudistuva, syvältä luotaava keskustelu, sitten laaja pohdiskelu keskusteluaineiston pohjalta. Seuraavassa vaiheessa syntyi ensimmäinen varsinainen ohjelmaluonnos, joka läpikävi mittavan käsittelyn. Siihen osallistuivat tuhannet ihmiset. Ehdotusten ja huomautusten pohjalta uudistettu luonnos meni järjestökäsittelyyn. Taas tuli runsaasti kommentteja ja muutosehdotuksia. Ennen ratkaisevaa puoluekokousta syntyi vielä vaihtoehtoisia luonnoksia, jopa aihepiiriä kriittisesti tarkasteleva pamfletti.¹⁵

Tapahtuman osien kuvausta tehostetaan määrällisin kriteerein. Ne voivat liittyä prosessin keston, kenttäkäsittelyn lausuntoihin, eri aktiviteetteihin kuten opintokerhojen, seminaarien ja keskustelutilaisuuksien luku- ja osallistujamääriin. Luonnoksen kenttäkäsittelyyn liittyy kuvavia esimerkkejä foorumin painoarvon korostamisesta. Seuraavassa vedotaan tapahtumien monimuotoisuuteen ja määrään sekä maantieteelliseen hajontaan ja osallistujamääriin.

SDP:ssä käytiin vuosina 1982-83 läpi monipuolinen opiskelu- ja keskusteluprosessi. Eri puolilla maata järjestettiin runsaasti aatteellis-poliittista koulutustoimintaa. Yksin opintoaineiston pohjalta järjestettyihin kerhoihin, puoluekouluihin ja muihin tilaisuuksiin osallistui 5 000 puolueen jäsentä.¹⁶

Ohjelmafoorumia voidaan lisäksi arvioida ajallisen keston perusteella. Pitkällisen ohjelmatyön katsotaan ilmentävän muun muassa keskustelujen syvällisyyttä, käsittelyn demokraattisuutta tai puolueen aktiivisuutta.

¹⁵ Helander Sosialistinen Aikakauslehti 2/1987, 26-27.

¹⁶ Puoskari Sosialidemokraatit 1/1986, 12.

Edelleen monivaiheisen ja -muotoisen ohjelmatyön katsotaan toisinaan kertovan aidosta halusta aikaansaada yhteys kenttään, mihin liittyvät myös ohjelmallisia keskusteluja ohjaavat ja foorumia organisoivat mallit. Niissä opastetaan keskustelemaan ja käsittelemään luonnosta.

Esimerkiksi SDP:n vuoden 1987 ohjelman loppuvaiheessa esiteltiin malli luonnoksen kenttäkäsittelyä varten. Ensinnä puolueosastojen johtokunnat nimeävät valmistelevan työryhmän, jonka vastuuhenkilö osallistuu seurantaseminaariin. Valmistelevat työryhmät rekisteröityvät Työväen Sivistysliiton opintokerhoiksi. Kerho raportoi etenemisensä puolueosaston johtokunnalle. Mallissa suositettiin ulkopuolisten alustajien kuulemista ja seminaarien järjestämistä. Työryhmän ja johtokunnan käsittelyn jälkeen puolueosaston kokous päättää luonnoslausunnosta.¹⁷ Lehtiaineistossa annettiin myös esimerkkejä keskustelun virittämisestä puolueosastoissa. Esimerkiksi Laajasalon sosialidemokraatit ry:stä kerrotavassa artikkelissa mainittiin aatteellisen keskustelun virittämiseksi käytettävän perinteisen toiminnan ohella lauantaiohjelmaa ja kyselykaavakkeita. Puheenjohtajan kerrottiin innostavan ja lähestyvän jäseniä henkilökohtaisesti.¹⁸ Myös vuosina 1982 ja 1985 julkaistut keskusteluaineistot sisälsivät runsaasti keskustelulle taustaa antavaa, sitä ohjaavaa ja virittävää materiaalia sekä ohjeita opintokerhojen toimintaan.¹⁹

Ohjelmatyön painoarvon osoittamiseen voidaan käyttää puolueen johdon sitoutumista arvovallallaan keulakuvaksi tai näkyvää osallistumista projektiin. Myös luonnoksen laatimisesta vastaavan ryhmän kokoonpanolla voidaan vaikuttaa käsitykseen ohjelmatyön arvostuksesta. Keulakuvien ja luonnoksen laatijoiden esittäytymisestä ja henkilöllisyydestä voi ottaa vastakkaiset esimerkit.

Kun SDP:ssä laadittiin vuosien 1979 ja 1987 välillä periaatteellista ohjelmaa, projektiin lähdettiin korkeimman mahdollisen arvovallan tuella.²⁰ Useat puolueen operationaalisesta politiikasta vastuulliset henkilöt

¹⁷ Sosialidemokraatit 1/1986, 14.

¹⁸ Savolainen Sosialidemokraatit 1/1986, 8.

¹⁹ Ks. tarkemmin Ollikainen 1982; 1985.

²⁰ Ks. Puoskarin artikkeli Suomen Sosialidemokraatista 10.4.1987, 16-17, 24 esimerkkinä siitä tarkkuudesta, jolla ohjelmaprosessin eri vaiheissa vastuullisessa asemassa olleet nimettiin. Siinä eritellyksi tulevat prosessin alussa puolueväelle suunnatun kyselyn tuloksista muistion laatineet sekä valmis-

osallistuivat keskusteluihin koko prosessin ajan. Eri vaiheissa puoluevälle selvitettiin ketkä vastaanottivat, käsitelivät ja työstivät luonnosta anne tun palautteen pohjalta. Kuvaavaa oli alleviivata puoluehierarkian huipulla olevien henkilöiden aikaavievää sitoutumista ja perusteellista toimintaa työstettäessä luonnosta kentän näkemykset huomioon ottaen. Keskeistä oli osoittaa, että keskustelujen ja kirjallisen palautteen johdosta luonnos kävi läpi useita käsitteitä samalla ikään kuin kasvatuen yhteisyyden tunnetta.

Kysymys on siis uudesta periaateohjelmaehdotuksesta, kun edellisen luonnoksen kenttä antoi läksyksi ja uudelleen käsiteltäväksi. Uutta esitystä on työstänyt ensin Kalevi Sorsan ja muiden puoluejohtajiemme kokous, sitten sitä on pohdiskeltu periaateohjelmatoimikunnassa ja viimeistelty puolue-toimikunnassa.²¹

Toisaalta johdon näyttävä sitoutuminen nimeää julkisemmin ne tahot, jotka voivat vahvistaa ohjelmatyöllä poliittista statustaan ja valtaosuuksiaan. Tämä näyttää liittyvän yleisempään keskusteluun politiikan henkilöitymisestä ja puolueorganisaation vallan kaventumisesta ja keskittymisestä puolueen johdolle.²² Tässä pyritään hakemaan puolueen johdon ”yksinäisille” ratkaisuille oikeutusta koko puolueen tasolta.

Suomen Keskustan vuoden 1996 ohjelmatyö kilpaili huomios ta puolueen ns. strategiatyöryhmän ja valmisteltavan työreformen kanssa. Strategiatyön päämääräksi asetettiin se, että ”Keskusta palaa 1999 eduskuntavaaleissa Suomen suurimmaksi puolueeksi”²³. Huomionarvoista strategian määrittelyssä oli, että se mitä perinteisesti on katsottu tehtävän ohjelmatyössä, oli nyt strategianimikkeen alla. Työryhmän tarkoitukse-

televiin töihin ja keskusteluihin osallistuneet henkilöt, vuosien 1982-1984 välisenä aikana ohjelmatoimikuntaan kuuluneet, puolue-toimikunnan nimeämät asiantuntijat, vuosina 1984-1987 ohjelmaa valmistelleeseen periaate-toimikuntaan kuuluneet, ensimmäisen ohjelmaluonnoksen laatimiseen osallistunut ryhmä ja esityksen valmistellut puheenjohtajisto. Lisäksi nimettiin puolueasemansa puolesta muuten ohjelmatyöhön osallistuneita tahoja. Ks. myös Puoskari Sosialidemokraatit 1/1986, 12.

²¹ Sivonen Sosialistinen Aikakauslehti 1/1987, 3.

²² Pekonen 1995b, 187-192; ks. myös Pekonen 1986.

²³ Keskusta 1999! Strategiamuistio, luonnos no 1, 12.10.1995, 1.

na oli alistaa tavoitteet ja toimintatavat arvioinnille, lisätä avoimuutta ja vuorovaikutusta ympäristön, jäsenten ja kannattajien kanssa sekä selkeyttää puolueen viestiä. Keskustan ministerien ja kansanedustajien todettiin hallitusvastuun aikana ajautuneen usein selittämään jo tehtyjä päätöksiä jäsenille ja puolueen aktiiveille. Nyt tavoiteltaisiin toimivampaa yhteyttä siten, että puolueen jäsenet ja kannattajat pääsisivät ajoissa vaikuttamaan ja lausumaan näkökantansa päätöksiin.²⁴ Tässä näytetään asetettavan vastakkain päätöksenteon demokraattisuus puolueessa ja edustajien itsenäinen harkintavalta.

Kahden ohjelmaryhmäläisen haastattelujen mukaan strategiatyö häiritisi oleellisesti ohjelmatyötä, eikä niitä kyetty yhdistämään vakuuttavasti, vaikka ohjelmaryhmäläiset osallistuivat myös strategiatyöryhmän toimintaan. Strategiatyössä oli oleellista sen vahva arvovalta. Puoluejohdon ja puoluesihteerin ohella siihen osallistuivat puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän työvaliokunnat, keskustanaisten, keskustanuorten, keskustaopiskelijoiden ja Maaseudun Sivustysliiton puheenjohtajat ja pääsihteerit sekä puoluetoimiston ja eduskuntaryhmän kanslian poliittiset työntekijät²⁵.

Keskustan ohjelmatyöryhmä pysyi kasvottomana aina luonnoksen julkaisemiseen asti. Tuolloinkin nimettiin ainoastaan esimerkkejä työryhmään kuuluneista keskustan uusista ja vanhoista älyköistä²⁶. Työryhmään kuulunut haastateltu luonnehti jäsenyyttä lähes ”salaiseksi”. He eivät tehneet keskustelualoitteita lehdissä prosessin aikana. Miksi ohjelmatyöryhmän julkisuussuunnitelmista huolimatta valittiin vaitonainen linja? Haastatteluisia esiin tuli monia syitä kuten työstämiseen, työn johtamiseen ja etenemiseen liittyvät ongelmat sekä muut kenttävään huomiosta kilpailleet tapahtumat. Väittäisin kuitenkin, etteivät kirjoittajat halunneet profiloitua luonnoksen laatijoiksi, koska olivat tyytymättömiä luonnostekstiin.

Yhdessä luonnoksen kanssa julkaistiin kuva, jonka teksti totesi puoluejohdon tehneen tiimityötä uuden periaateohjelman kimpussa saaden rohkeutta konsultilta²⁷. Kuva liittyi – ohjelman kannalta ironi-

²⁴ Keskusta 1999! Strategiamuistio, luonnos no 1, 12.10.1995, 3.

²⁵ Kutsu Keskustan strategia -työhön 30.6.1995.

²⁶ Laaninen Suomenmaa 8.3.1996, 11-12.

²⁷ Ibid., 12.

sesti – strategiaryhmään, jota oli johdettu puheenjohtaja Ahon ja vara-puheenjohtaja Aulan suojeluksessa ja johon oli osallistunut konsultti Martti Laosmaa EV-kehitysyhtiöistä. Ohjelmaryhmän haastatteluissa ei missään vaiheessa tullut esille, että puoluejohto olisi tehnyt tiimityötä ohjelmatyössä. Vaikuttaa siltä, että puolueen johto oli välinpitämätön kentän ja ohjelmaohjelmien yhteyksien synnystä ohjelmatyön foorumilla, mutta tunsi strategiatyössä huolta vastaavasta seikasta.

Keskustelujen virittäminen, ohjelmafoorumin mobilisointi vaatii ohjelmatyön vetäjiltä aikaavievää panostusta prosessin suunnitteluun ja toisaalta kykyä saada jäsenistö kiinnostumaan ohjelmatyöstä. Panostuksesta huolimatta – esimerkiksi ohjelmatyön ajankohdan tai muun puolue toiminnan tilanteen takia – ohjelmatyö voi jäädä aiottua vähemmälle huomiolle. Haastatellut vaikuttajat nimesivät raskaimmaksi ohjelmatyökokemuksekseen toistuvasti tilanteen, jossa luonnos ei ollut puhuttanut jäsenistöä. Osallistujajoukon harvalukuisuuden vaikutuksia ei lehtiaineistossa käsitelty. Laimea kiinnostus asettaa kyseenalaiseksi integroivan tavoitteen saavuttamisen. Kokoomuslainen 1970-1980 -lukujen ohjelmavaikuttaja pohti keskusteluttamisen hyötyä ja ongelmallisuutta.

Tommonen pitkälle viilattu ohjelma on semmonen, että se on aika tylsä käsiteltäväksi perusjärjestöissä ja siitä syystä niistä ei kovin paljon keskustelua syntyneenkään. Vaikka tietysti on ollut koko ajan tiedossa, että ohjelma toiminnan yks merkittävimpiä puolia on se keskustelu, joka syntyy, kun tehdään sitä ohjelmaa. Että ihmiset joutuvat miettimään asioita ja ratkaisuja. Että se valmis tulos, se on eräänlainen yhteenveto tästä prosessista ja prosessi sinänsä on tärkeä. (Kok.)

Käsitys ohjelmasta provosoinnin ja integroinnin mekanismina oli puoluekokouskyselyyn osallistuneiden joukossa vahva²⁸. Kolme neljästä vastaajasta piti luonnoksesta käytyjä keskusteluja tärkeämpinä kuin valmista ohjelmaa. Näin vastatessaan he eivät todennäköisesti ajatelleet itseään keskusteluihin osallistujina, vaan pitivät keskustelufoorumin olemassaoloa tärkeänä. Ohjelmavaikuttajat pitivät samoin foorumin avoimuutta keskeisenä. Esimerkiksi keskustalainen vaikuttaja totesi

²⁸ Suomen Keskustan puoluekokouksessa Kouvolassa 14.-16.6.1996 tehty puolueohjelmatyötä koskeva kysely.

palautelausuntojen olevan lopullisen tekstin kannalta näennäistä. Oleellista oli, että ”muodollisessa mielessä se kanava on auki.” Toiselle vaikuttajalle avoin keskustelumahdollisuus oli osoitus ”kansanvaltaisesta menosta”. Vetoaminen määrälliseen argumenttiin laadullisen sijasta antaa viitteitä kanavan kuvitteellisuudesta.

Se oli tällainen raskas prosessi, mutta periaatteellisesti aika tärkeä, koska se antoi kaikille osastoille läpi maan – osastoja on 3000 – periaatteessa mahdollisuuden ottaa kantaa. Ja vaikka se ei välttämättä mullistanut luonnoksen sisältöä, niin olihan se, sehän on melkoinen osoitus puolueen tällaisesta kansanvaltaisesta menosta. (Kesk.)

Yhteistyöfoorumien ideaa pidettiin myös kokoomuksen puoluekokouksen kenttähaastatteluissa yksimielisesti tärkeänä. Esimerkiksi kokoomuksen vuoden 1993 ohjelman kohdalla asiat katsottiin valmistellun ja tuodun esille mahdollisimman demokraattisella tavalla²⁹. Puoluekokouksessa haastatellut hyväksyivät ohjelmatyön edustuksellisuuden. He pitivät luonnollisena, että ohjelmatyön keskustelupohjat tulivat työtä vetävien suunnalta.

Jostainhan sen täytyy lähteä liikkeelle, koska eihän se muuten synny. Ei se oikein sillä tavalla, että lähettäkää tänne ajatuksia, kokoamme niistä sitten jonkun näköisen. Ehkä se on helpompi lähteä liikkeelle niin päin, et on olemassa teksti, jota sitten muutetaan.³⁰

Kyllä se (ohjelmatyö: EA) tavallaan vieras on, mut kyllä siinä mahdollisuus on --- mut tietysti se on loogistakin, et sen joku tekee niitten kentältä suullisesti tai kirjallisesti tulleitten toiveitten perusteella. Et en mä nää, et semmoinen ku tekee jotain muutakin siviilityötä, niin ei silt voida edellyttääkään, et se pystyy sen kokonaisuuden näkemään.³¹

Ohjelmatyön merkitys nähtiin toisaalla kuin omassa henkilökohtaisessa osallistumisessa. Vaikuttaja ymmärsi ohjelmatyön edustuksellisuuden

²⁹ Esim. Kansallisen Kokoomuksen puoluekokoushaastattelut Vaasa 9.-11.6.1995, mies 47 v.

³⁰ Ibid., nainen 33 v.

³¹ Ibid., mies 37 v.

taustalla olevan luottamuksen sitä kohtaan, että joku kykenisi visioimaan tulevaisuutta ja hallitsemaan asioiden välisiä suhteita.

--- att behärska vergligheten, må käytän sitä sanaa, koska tämä todellisuuden hallitseminen ei ole hyvä sana. Mutta siis onhan se aivan äärimmäisen tärkeätä ihmisille siis tietää, että jotkut tietää sen. Niin kuin useimmat aattelee, että joku suvussa tai kylässä taikka pitäjäns (behärskar vergligheten: EA). (Kesk.)

4.2 Foorumin emotionaalisuus

Retorinen ulottuvuus ilmaistaan usein aatteellisen vireyden käsitteellä. Ohjelmatyön aikaisen sisäisen vuoropuhelun tulkitaan symboloivan liikettä puolueen muun järjestötoiminnan jähmeyden vastakohtana. Todellisuuden tulkinnan esittämisen katsotaan siten saavan aikaan puolueessa toimintaa eli ajattelun ja näkemyksien liikettä. Ne esitellään puoluetta *pubdistavana* ja *stimuloivana* toimintana.

Ohjelmatyössä korostetut liike ja stimuloivuus tulevat aineistossa esille taajaan koko tarkastelujakson ajan. Esimerkiksi kokoomuksen vuoden 1957 ohjelman todettiin *elävöittäneen* ja *virkeistäneen* puolueen toimintaa. Sen arvioitiin antaneen puolueelle uutta *elinvoimaa* ja hyvän pohjan *saavuttaa* vastatuulenkin vallitessa *menestyttä*.³² Uudessa Suomessa ohjelma todettiin tehokkaaksi aseeksi vaalitaisteluun ryhdyttäessä³³. Sen sanottiin *herättävän* kokoomusväen piirissä *toiveita* ja vastustajien leirissä *pelkoa*³⁴ sekä *valavan* puolueväen keskuuteen *voitonuskoa*³⁵. Periaatetasoisen ohjelman uusimista käytettiin 1950-1960 -luvuilla nykyistä yleisemmin vaalipropagandassa. Nytemmin sitä käytetään korostamassa ennen kaikkea puolueen liikettä. Retorisilla taistelujulistuksilla on ollut paikansa ohjelman hyväksymisen hetkellä. Usein – tässä Sirpa Pietikäistä mukaillen – keskustelua on yksinkertaisesti pidetty *toimivan puolueen merkkinä*³⁶. Tässä yhteydessä keskustelemattomuus ilmentää puolueen sisäistä

³² US 28.4.1957, 8.

³³ US 29.4.1957, 9.

³⁴ Nykypäivä n:o 4, 1957, 1.

³⁵ US 18.5.1957, 5.

³⁶ Pietikäinen Nykypäivä 7.6.1991, 23.

kriisiä. Ohjelmatyön on mainittu *merkittävänä kykyä panentua syvälliseen ja asialliseen ideologiseen pohdiskeluun* sekä johdonmukaiseen aatteelliseen *rakennustyöhön*³⁷. Vireys nostetaan merkiksi puolueessa vallitsevasta halusta ja kyvystä uusiutua. Muiden puolueiden suuntaan korostetaan kaikkien, koko puolueväen, laajan kentän tms. olleen ohjelmatyössä mukana. Samalla puolueen sisäistä retorista ulottuvuutta verrataan muiden puolueiden ohjelmatöissä toteutuneisiin. Sisäinen vireys liitetään ennen kaikkea määrän argumenttiin eikä poliittisuutta korostavaan laadun argumenttiin.

Kääriäisen mukaan ohjelmaa on käsitelty keskustapuolueen kentällä varsin aktiivisesti. Esimerkiksi sosialidemokraatit ovat saaneet omille ohjelmilleen huomattavasti alhaisemmat aktiivisuusprosentit.³⁸

Ohjelma-asioita on käsitelty osastotasolla, puolueosastoissa ja lukemattomissa eri seminaareissa. Käsitteily on ollut avointa ja keskustelu on näiden vuosien varrella ollut vilkasta sosialidemokraattisessa lehdistössä. Vastaavaa prosessia ei mikään muu poliittinen liike ole tässä maassa toteuttanut tai voinut osoittaa politiikasta kiinnostuneiden arvioitavaksi.³⁹

Väitän, että tämän periaateohjelman käsitteily on suomalaisessa puoluehistoriassa kaikkein laaja-alaisin ja kaikkein eniten jäsenkuntaa huomioon ottava ohjelmakäsittely.⁴⁰

Käsitystä puolueesta vahvistetaan julistamalla ohjelmatyön kokoavaa ja yhdistävää merkitystä puolueelle: yhdistävyyttä toistetaan ja sisällöllisiä erimielisyyksiä vähätellään tai niihin ei puututa ollenkaan. Ohjelmatyötä käytetään välineenä, jolla ideaa puolueesta luodaan. Puolueohjelma-keskusteluista muodollisesti vastaavat – yleensä nk. päättäjät – alleviivaavat projektin puoluetta kiinteyttävää piirrettä. Esimerkiksi keskustan vuoden 1982 ohjelmatyön aikana puoluesihteerin Kääriäinen kirjoitti ja puhui säännöllisesti projektin merkityksestä puolueen yhtenäisyydelle. Hän mainitsi puolueen asiapohjaisen yhtenäisyyden vahvistamisen olleen periaateohjelman laatimisen keskeisimpiä tarkoituksia⁴¹.

³⁷ Esim. Kaila Nykypäivä 5/1970, 4-6.

³⁸ Suomenmaa 24.4.1982, 8.

³⁹ Suomen Sosialidemokraatti 2.6.1987, 2.

⁴⁰ Määttä Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous Kuopio 11.-13.6.1993, puoluekokouspöytäkirja.

⁴¹ Suomenmaa 6.3.1982, 5.

Ohjelmatyön nähtiin tarjonnan myös materiaalsen perustan yhteisyydelle. Periaateohjelman ja sen käsittelyn katsottiin antaneen myös asiallista ja todellista pohjaa keskustapuolueen yhtenäisyydelle.⁴² Prosessin lopulla Kääriäinen korosti ohjelmallisen keskustelun ainutlaatuisuutta luonetta⁴³ kirjoittaessaan, että ”puoluekokousedustajalla ja yleensä Keskustapuolueen jäsenellä on vankat tunnesiteet puolueeseen. Aatteen asia koetaan ylimmäksi, ja se luo katkeamattomia siteitä ja lujaa uskollisuutta puoluetta kohtaan”⁴⁴.

Tärkeimmäksi puoluetta yhdistäväksi ja henkilön puoluesamastumista edistäväksi tekijäksi onkin viimeaikaisissa ohjelmatoissa (esim. Kesk. v. 1982, SDP v. 1987, Kok. v. 1993) nostettu *toimimisen* idea.

Demokratia tuotti aatteellisesti korkeatasoisen ja ajan haasteisiin vastaavan tuloksen, johon porvarillisesti ajattelevan kansalaisen on helppo sitoutua. Tähän emme olisi sanelupolitiikan ja näennäisen vahvojen johtajien ilmapiiressä yltäneet.⁴⁵

Esimerkiksi kokoomuksen vuoden 1993 ohjelmatyötä vetänyt puolueen varapuheenjohtaja Pietikäinen korosti, että ylhäältä lausutut tavoitteet ovat harvoin yhteisiä⁴⁶. Ohjelmatyön päätarkoituksiksi ja kantavaksi periaatteeksi asetettiin laajojen ja koko puolueväen tavoittavien keskustelujen viriäminen⁴⁷. Yhtä lailla SDP:n vuoden 1987 ohjelman kohdalla järjestelmällisesti alleviivattiin käsittelyä valtaisana puoluedemokratian osoituksena⁴⁸. Tuolloin keskustellaan puolueen identiteettiä liitetyistä seikoista.

Minulla on vaikutelma, että tämä on ensimmäinen kerta, kun poliittinen puolue kohdistaa ohjelmassaan katseen itseensä ja asettaa itselleen tavoit-

⁴² Kempainen Suomenmaa 21.5.1982, 10. Kääriäisen haastattelu.

⁴³ Vrt. Pekosen 1995a, 28 esittämä käsitys pyhästä ja ohjelman ”uskonnollisesta” luonteesta.

⁴⁴ Suomenmaa 25.6.1982, 5.

⁴⁵ Räisänen Nykypäivä 4.6.1993, 20.

⁴⁶ Pietikäinen Nykypäivä 28.5.1993, 24.

⁴⁷ Ks. esim. Suksi Nykypäivä 24.4.1992, Aateprofiili-liite, 12.

⁴⁸ Ks. ohjelmatyön ideaalisuuden korostamisesta esim. Helander Sosialistinen Aikakauslehti 2/1987, 26-27.

teita ja velvoitteita myös sisäisessä toiminnassaan. Samalla tämä on ensimmäinen kerta, kun puolue asettaa vaatimuksia myös jäsenilleen yksilöinä, arvioi Sorsa. Näiden asioiden käsittely antaa uutta pohjaa puolueen syvänsidemokraattisen luonteen kehittämiseen. Meidän täytyy olla avoimia ulospäin ja avoimia sisäisesti. Tarvitsemme avointa keskustelua ja avointa kriittisyyttä ---.⁴⁹

Organisaation kuvaa luodaan ohjelmatyössä tuomalla esiin myyttejä puolueen ylemmydestä, alkuperästä ja tarkoituksista⁵⁰. Näitä aiheita on vaikea käsitellä muun puoluetoiminnan, etenkin operationaalisen toiminnan yhteydessä. Tällaisista aiheista käytävillä keskusteluilla on luonnollinen sijansa ohjelmatyössä, jonka ytimen muodostavat temporaalista kysymyksistä tehtävät arviot. Ohjelmatyön aikaisissa teksteissä palataan aikaisempien ohjelmien syntyvaiheisiin ja -tilanteisiin. Puolueen historiasta nostetaan esille keskeiseksi arvioidut teemat ja puolueen ”aateytimen” julistuksilla vahvistetaan käsitystä yhtäältä pysyvyydestä ja toisaalta eteenpäin kurkottavasta jatkuvuudesta.⁵¹ Puolueen ”aateellisiin juuriin” palaaminen merkitsee pyhien asioiden kertaamista ja puoluetta yhdistävien tekijöiden muistelemista. Tästä kokemuksesta kertovat puoluekokouskyselyssä taajaan esille tulleet ohjelman metaforat *Raamatusta, perustasta, peruspohjasta, ohjenuorasta tai punaisesta langasta*⁵².

Yhteisönä puolue tarvitsee yhteisiä ”pyhiä” asioita⁵³. Haastateltu keskustalainen ohjelmavaikuttaja nimesi yhteistuntoa vahvistavan ilmiön kollektiiviseksi tietoisuudeksi. Hänestä nykymallisen ohjelmatyön yksi keskeisimmistä tavoitteista on saada aikaan kollektiivinen tietoisuus liik-

⁴⁹ Harpf Sosialidemokraatit 1/86, 4-5. Puheenjohtaja Sorsan haastattelu.

⁵⁰ Vrt. Koselleckin 1985, 159-165 esittämä inklusion – sisäänlukeutuvuuden – ja eksklusion – ulossulkeutuvuuden – metodi, jossa rajataan meitä ja muita.

⁵¹ Ks. kuvaavat esimerkit puolueen aatteellisten sitoumuksien esittelystä ja painotuksista SDP:n osalta Risto Kolasen artikkeli *Turku 1899 – Forssa 1903 – Helsinki 1952 – Helsinki 1987 – pitkäikäisleikkaus SDP:n periaatekehitykseen* Sosialistinen Aikakauslehti 2/1987, 28-37 sekä keskustan osalta Kari Hokkasen artikkeli *Uskottava aatepuolue selviytyy murroksista* Poliitiikan Puntari 5/1993, 22-25.

⁵² Suomen Keskustan puoluekokouksessa 14.-16.6.1996 kokousedustajille ja vierailijoille suunnattu kysely.

⁵³ Pekonen 1995a, 27-28.

keen tavoitteista. Tavoitteet eivät käsitä enää yksityiskohtaisia tavoitteita ja keinoja, vaan puolueen identiteettiin ja ennen kaikkea aikaan liittyviin kysymyksiin yhdistyviä tekijöitä: mitkä ovat identiteettimme perustavat periaatteet kuvaamamme todellisuuden valossa.

Kollektiivinen tietoisuus – se on ohjelmatyön yksi keskeisimpiä tavoitteita. Saada aikaan kollektiivinen tietoisuus niistä tavoitteista, mitkä siinä liikkeessä on. --- Yksi ongelma on, että jos puhutaan tästä just tästä kollektiivisesta tietoisuudesta niin, siihen ei kiinnitetä riittävästi huomiota, että ei olekaan just sellaisia yhteisiä tavoitteita, --- tullaan juuri siihen, että ainoat tekijät, jotka voi yhdistää, on tällaiset kovat ohjelmalliset aatteelliset tavoitteet ja siinä on just se kollektiivinen tietoisuus, että me ollaan, me haetaan tätä ja tätä asiaa ja ollaan vahvoja tästä syystä. --- se (ohjelma: EA) on tämän ajan tulkinta, keskustelun virittäjä, joka johtaa puolueessa kollektiiviseen tietoisuuteen. (Kesk.)

Ideologian tärkeimmäksi tehtäväksi onkin tutkimuksissa katsottu yhä voimistuvammin organisaation identiteetin säilyttäminen kannattajien mielissä⁵⁴. Ohjelmatyön aikana käydään keskusteluja puolueen identiteetistä, sen luonteesta ja toimintamalleista.

Periaateohjelmassaan puolue määrittelee minuutensa paitsi aatteiden ja tavoitteiden suhteen myös toimintansa ja menettelytapojensa osalta. --- Sosialidemokratia on haluttu avartaa kansanliikkeeksi, joka toimii ja vaikuttaa monin eri muodoin myös ohi sen, mihin SDP:n oma järjestöorganisaatio ylittää. Puoluetta ei nyt nähdä tiedon lyhtynä valistusta tarvitsevan kansan yläpuolella vaan pikemminkin kansalaisten myötäeläjänä, heidän tuntojensa tulkkina ja viestiensä eteenpäin esittäjänä.⁵⁵

Periaateohjelmaudistus on ollut ensiarvoisen tärkeä prosessina, puolueen sisäisenä keskusteluna. Periaateohjelma on ollut puolueelle jonkinlainen konfessio ja samalla puolueen olemassaolon oikeutus.⁵⁶

Vetoaminen ohjelmaudistukseen puolue toiminnan perustavana osana ilmentänee perinteisissä puolueissa vielä vallitsevaa uskoa joukko-osallistumisperinteen mahdollisuuksiin organisatorisen identiteetin muodostamisessa.

⁵⁴ Esim. Pekonen 1997a, 28; Borg 1995, 5.

⁵⁵ Sorsa SDP:n puoluekokouspöytäkirja 4.-7.6.1987, 155-156.

⁵⁶ Toivonen Kansallisen Kokouksen puoluekokous Kuopiossa 11.6.1993.

4.3 Foorumilla näkemykset kulkevat kahteen suuntaan

Puoluejäsenistön on ohjelmallisissa keskusteluissa ajateltu lähinnä vastaanottavan informaatiota. Periaatteellista puolueohjelmaa on paljolti pidetty puoluejäsenistön kasvatuksen ja kommunikaation välineenä aina 1970-luvulle saakka⁵⁷. 1950-1960 -luvuilla keskustelut kentän kanssa käytiin pitkälti ohjelman hyväksymisen hetkellä tai sen jälkeen, jolloin puolueen johtomiehet kiersivät kertomassa vahvistetuista periaatteista ja tavoitteista jäsenistölle. Mitä ohjelmallinen valistustyö sisälsi? Olavi Borg haastatteli vuosien 1962 ja 1963 vaihteessa väitöskirjaansa varten ohjelmatöiden kannalta merkittäviä henkilöitä. Ohjelman ”kasvatuksellinen piirre” tuli esiin kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin, poliitikot turvautuivat ohjelmateksteihin puheissaan niin eduskunnassa kuin puhujamatkoilla. Toiseksi, ohjelmaa käytettiin kentällä valistustyössä. Muun muassa kokoomuksen puoluesihteerin Rauno Koski⁵⁸, Onni Rantala⁵⁹ ja puheenjohtaja Jussi Saukkonen⁶⁰ sekä keskustan puheenjohtaja V. J. Sukselainen⁶¹ ja puoluesihteerin Pekka Silvola⁶² kertoivat ohjelmatekstiä käytetyn runsaasti hyväksi puheissa erityisesti maaseudulla järjestettävissä tilaisuuksissa. Saukkosen mukaan maaseudulla osattiin ohjelmakohtia jopa ulkoa. Silvola totesi edustajien pyytäneen puolue-toimistosta ideologista aineistoa, ettei heidän puheensa muodostuisi vain puheeksi ”läskin hinnasta”. Puheet vähintään lopetettiin aatteellisiin näkökohtiin. Molemmissa puolueissa ohjelmatekstejä käytettiin äänenkannattajien artikkelien materiaaliksi ja opintoaineistona puolueorganisaation tilaisuuksissa sekä vaalitalaisuuksissa. Tarkastelujakson alun ohjelmatöissä oli tavanomaista tähdentää koko elämänpiiriä koskevaa aatteellista kasvatusta ja legitimoita sen jatkamisen tarvetta, kuten seuraavassa puheenjohtaja Sukselainen tekee vuoden 1962 ohjelmatyön yhteydessä.

⁵⁷ Vrt. Rantala 1981, 24.

⁵⁸ 14.11.1962 Olavi Borgin haastattelemana.

⁵⁹ 9.11.1962 Olavi Borgin haastattelemana.

⁶⁰ 28.11.1962 Olavi Borgin haastattelemana.

⁶¹ 4.12.1962 Olavi Borgin haastattelemana.

⁶² 27.11.1962 Olavi Borgin haastattelemana.

--- suuret mahdollisuudet siihen puolueen sisäiseen kasvatustyöhön, jolle aatteellinen isämme Santeri Alkio jo aikanaan opetti meitä antamaan suuren arvon. Kemin puoluekokouksessa tulee puolueohjelma kokonaisuudessaan tarkistuksen alaiseksi. Se antaa erityisen suuret mahdollisuudet kiinnittää jäsenjoukkojen ja ensi kädessä puoluekokousedustajain huomiota puolueen aatteelliseen työhön. --- Menneet vuodet ovat osoittaneet, että se valtiollinen valistus- ja kasvatustyö, jota jo kohta kuusikymmentä vuotta olemme harjoittaneet ei vielä ole päässyt kehittymään siksi aatteelliseksi syväkynnöksi, mikä juuri rikkaruohojen hävittämiseksi ja kasvualustan parantamiseksi olisi ollut tarpeen.⁶³

Mitä on tullut ohjelman valistuksellisen tehtävän sijaan? Tähän tutkimukseen haastatellut ohjelmavaikuttajat kavahtivat käsitystä ohjelmatyön ohjaamisesta ylhäältä ja keskustelun yksisuuntaisuudesta. Ylipäätään sanoja kasvatusta ja valistus kavahtettiin. Keskustelua sinänsä ei nähty ohjatuksi, mutta keskustelupohjien hahmottamisessa ohjelmatyötä vetävillä oli keskeinen asema ja valta. Keskustelupohjien tarkoitus oli puolestaan ohjata hahmottamaan yhteiskuntaa ja pohtimaan olennaisia asiantiloja, kuten SDP:n vuoden 1987 ohjelmatyön yhteydessä todettiin⁶⁴. Kasvatusta tarjoaa puoluejäsenille ennemmin ajattelun välineitä ja virikkeitä. Esimerkiksi SDP:n ohjelmatyössä korostettiin keskusteluaineiston ja ohjelmallisen keskustelun merkitystä virikkeiden, herätteiden ja ärsykkeiden antajana⁶⁵. Keskustalaisen kirjoittajan mielestä kasvatusta ”ei ole kouluttamista uskolliseksi puoluejohdolle, vaan se on eräs tapa saada ajattelemaan syvältä asioita ja analysoimaan yhteiskuntaa”. Samaa oli toistettu SDP:n ohjelmatyössä. Sen tehtävä oli laittaa ihmiset ajattelemaan ja syventämään yhteiskunnallista tietoisuutta.

Ohjelman varsinainen merkitys syntyy siitä, mitä tapahtuu ihmisten päissä periaateohjelmaa rakennettaessa ja myöhemmin luettaessa. Poliittiset ja yhteiskunnalliset valintansa ihmiset kuitenkin lopulta tekevät oman päänsä mukaan, ei välittömästi minkään paperin mukaan.⁶⁶

⁶³ Sukselainen Maakansa 16.6.1962, 1.

⁶⁴ Aikamerkki 3/1986, 13.

⁶⁵ Ks. esim. Laatonen Sosialistinen Aikakauslehti 2/1984, 26; Sivonen Sosialistinen Aikakauslehti 1/1984, 3.

⁶⁶ Kairamo Aikamerkki 3/1986, 11.

Ohjelma muodostaa perustan jäsenistön yhteiskunnallisen tietoisuuden syventämiselle. Jos ohjelma tässä suhteessa onnistuu hyvin, saa puolueen poliittinen toiminta oikeutuksensa jäsenistön yhteiskunnallisesta tietoisuudesta. Tätä tietoisuutta ei manipuloi satunnainen tiedotusilmasto, vaan se on ankkuroitu poliittisen liikkeen itsensä hyväksymiin ohjelmallisiin tavoitteisiin.⁶⁷

1980-luvulta alkaen ohjelmatyöt näyttävät käynnistyneen aikaan liittyvien keskeisten kysymysten pohdinnoilla, jotka sitten suhteutetaan näkemyksiin puolueen historiasta, nykyvaiheesta ja tulevaisuudesta. Pohdintojen tarkoituksena on kehittää välineitä ”ympäröivän todellisuuden” parempaan hallintaan ja ”muutoksen” ymmärtämiseen. Retorisen ulottuvuuden konfliktisuus liittyy retorin ja yleisön väliseen suhteeseen sekä myös vetoimuksen tavoitteisiin.

— se on jo paljon jos sä pystyisit jollain tavalla saamaan ihmiset ajattelemaan, mitkä on ne mahdolliset kehityssuunnat ja vaihtoehtoisuudet Euroopalle. Se on jo paljon, että pystytään näkemään se tai saadaan ihmiset ajattelemaan, että on kolme tasoa kansallisvaltio, maakunta, EU esim. tällainen. Tää on mun mielestä jo kova juttu ajaa tällainen logiikka lävitse. (Kesk.)

— jos mä saisin jonkun näkökulmani sinne näkymään, tuntumaan ja sillä mä pystyisin avaamaan jonkun silmät ymmärtämään kokonaisuutta paremmin, sillä tässä on kyseessä kokonaisuuden ymmärtäminen. — niin kuin idealistisesti näen sen väylänä sivistää, kouluttaa ja kasvattaa ja tämmöistä tietoisuutta lisätä. Mä en väitä, että me olemme fiksumpia kuin muut, mutta meidät on kuitenkin siihen tehtävään asetettu niin kuin demokraattisesti. En tiedä onko puoluehallituksen päätös demokraattinen, kaikkea muuta. Joka tapauksessa kai se tarkoittaa, että meidät on pantu paljon haltijoiksi. (Kesk.)

Pohdinnoissa kannustetaan irrottautumaan arkiajattelusta ja hahmottamaan kysymysten taustoja ja perusteita. Keskustalainen haastateltu näki vuosia kestäneiden ohjelmakeskustelujen merkityksen siinä, että ”puoluejäsenet joutuivat pysähtymään näiden kysymysten edessä, jotka eivät arkena tule esiin. --- tällaisena ajatteluun kannustavana ja aatteellisena syventämisprosessina niin se oli arvokas.” Pohdintojen ja keskustelujen toivottiin toisinaan johtavan ajattelun yhdenmukaistumiseen.

⁶⁷ Aarnio Aulis Sosialistinen Aikakauslehti 3/1984, 48.

Kysymyksessä ei olisi ulkoa opettelu vaan ajatteluprosessin kautta päädyttäisiin ohjelmankirjoittajien tarjoamaan tulkintaan.

Itse asiassa oli suurempi osa sitä, että haluttiin vaikuttaa porukkaan silleen, et ne sisäistäis ne asiat. Ensin ne mieltäisi niitä ja sitten, että ne sisäistäis ja mieluummin yhdenmukaisella tavalla, kohtuullisen yhdenmukaisella tavalla. (Kok) --- puolueella oli sinänsä fiksu ajatus, että --- puolueen henkilöstö, jota oli tietysti muuallakin kuin puoluetoimistossa --- että ne ajetaan jollain lailla ikään kuin sisään tähän (ohjelmaan: EA), että ne tietävät joka ikinen iikmistä on puhe. (SDP)

Ohjelmakeskusteluja pidettiin lisäksi foorumina, jossa puoluejäsenistölle saattoi esitellä uuden ”asian”. Se oli ennen kaikkea kysymys, josta keskustelemista oli lykätty tai jonka arvioitiin aktualisoituvan lähitulevaisuudessa. Se saattoi olla myös laajempi kysymys puolueen modernisoinnista. Keskustalainen ohjelmavaikuttaja esitti kuvaavan esimerkin konfliktiasetelmasta toteamalla, että ”mun tehtäväni oli markkinoida niille ihmisille, jotka usein kuuluivat tähän maanviljelijöiden ydinporukkaan, modernimpaa keskustalaisuutta, uudenaikaisempaa”.

Alustavan esittelyn jälkeen kysymyksen käsittelyä voitiin jatkaa muilla foorumeilla. Vaikuttaja totesikin, että ”just tällaisten uusien ajatusten testaamiseksi pitää olla tämä kenttäkäsittelyprosessi”. Kun puoluejäsenistölle tarjottiin keskusteltavaksi ja omaksuttavaksi jokin kysymys, samalla jäsenistölle tarjoutui mahdollisuus antaa siitä palautetta.

--- joskus aina viedään asioita puoluekokoukseen tietoisena siitä, että ne häviää, mutta se keskustelu on tarpeellinen ja vie asioita eteenpäin. Eli tämä ohjelmaryhmä tavallaan tietoisesti tekee tämän. --- Rehnin Ollihan on vetänyt hyvinkin useita tällaisia teemoja keskustan sisällä. Vaikka on ymmärretty, että ne useinkin häviää, se on usein puolueen uudistumisen kannalta välttämätöntä. (Kesk.)

Ohjelmaprosessi tuli hyväksytyksi uusien ideoiden esittelemiseen ja testaamisen foorumina myös keskustan puoluekokouksessa tehdyssä kyselyssä⁶⁸. Neljä viidestä vastaajasta oli täysin tai jokseenkin samaa miel-

⁶⁸ Suomen Keskustan puoluekokouksessa 14.-16.6.1996 kokousedustajille ja vierailijoille suunnattu kysely.

tä sen väitteen kanssa, että *keskusteluilla luonnoksesta on tarkoitus tutustuttaa kenttää uusiin asioihin*. Ohjelmallisen kysymyksen avulla saatettiin hakea jäsenistön näkemyksiä tiettyyn kysymykseen. Selville saatuun enemmistökantaa voitiin myöhemmin vedota toisessa yhteydessä tai sitä voitiin muokata ennen periaatteellisen kannan kirjaamista. Eräs ohjelma-vaikuttaja toi kuvaavasti esille myös sen, että toimintaa johtavat henkilöt saattoivat ennalta varmistaa provosoivan keskustelupohjan avulla keskustelun virittymisen tai sen särmättömyydellä puolestaan kentän ”yksimielisyyden”, joka saavutetaan kiistää aiheuttavia aiheita ja muotoiluja välttäen. Sekä kokoomuksessa että keskustassa ohjelmallisessa vastuussa ollut henkilö kuvasi keskustelupohjan laatuun liittyvän esimerkin.

--- sisäinen merkitys oli saada tukea päätöksenteolle. Tyypillistä esimerkiksi joku atomivoimakannanotto. Niin lähdetään katsomaan mitä (mieltä: EA) kenttäväki on, siihen voi tarvittaessa vedota. --- Sitten sitä muokataan näin ja puoluejohto tietysti yrittää ajaa sitä kautta yhtenäiseksi sitä jäsenmielipidettä. Sehän on kauhean riskaapeli asia, jos otetaan riskaapeli kysymys niin kuin nyt atomivoima selvästi saattaa olla, niin lähteä etsimään tätä näin. Se on ilman muuta selvää, että puoluejohto lähtee etsimään tällaisella alueella kentän yhtenäisyyttä, niin se vaiennetaan tietysti se kentän kannanotto. Se jätetään tarvittaessa pois tai se vesitetään. --- sisäisen päätöksenteon linjakkuuden etsiminen, siihen pyritään kaikilla ohjelmatasoilla, siis myöskin periaateohjelmatasoilla. Periaateohjelmaa uudistamaan niin pyritään katsomaan, mitkä on ne yhtenäiset yhteiset periaatteet. Tietyllä metatasolla se saavutetaan erittäin herkästi, mutta heti kun tulee niin kuin ristiriitaisia alueita, mistä esimerkiksi uskonto oli tyypillinen esimerkki molemmissa puolueissa (kokoomus ja keskusta: EA), niin syntyi jo sitten konflikteja.

Keskusteluagendaan liittyneet valinnat olivat toisinaan yhteydessä hyväksytyksi tulemisen laskennallisiin piirteisiin.

Kyllä näitä rajoja kymmeniä kertoja kokeiltiin. Olihan se osittain sillä lailla tietosta. --- jos pidettiin hyvänä sanoa a, niin sitten mietittiin voiko sanoa a vai a-1 vai a-2. Ehkä sitten alkuun yritettiin sanoa a+1. Siten vetäydyttiin a:han, a-1:een. Et ehkä sit niitä yllättävän hyvin meni läpi. Niin, toisaalta oli ehkä yleistä tajuntaa, että puolueen täytyy ideologisesti ja ohjelmallisesti modernisoitua ---. (Kok.)

--- yritettiin katsoa, että vieläkö tää menee läpi vai ollaanko nyt vaarallisilla vesillä, että puoluevaltuusto tai että puoluekokouksessa syntyy enemmistö,

joka jyrää tai hylkää koko ohjelman. Ja siitä meillä saattoi olla jossakin määrin kiivaitakin yhteenottoja työvaliokunnan sisällä, et mitä riskeerataan, mitä ei. Myös niin, että mä jouduin aika ajoin kelaamaan, että ei tota voi laittaa, vaikka olisi tehnyt mielikin. (Kok.)

On oleellista havaita, että kokoomuksen, nuorsuomalaisten ja keskustan viimeisissä ohjelmatöissä on keskusteltu esimerkiksi samaa sukupuolta olevien avioliitosta tai adoptio-oikeudesta. Ajankohtainen kysymys voidaan myös pudottaa esityslistalta. Puoluesihteerin Perttulan johtamassa vuoden 1996 prosessissa ei käytetty mahdollisuutta kuulla keskustan kentän näkemyksiä Euroopan tulevaisuudesta ja esimerkiksi Emuun liittyvistä kysymyksistä. Ohjelmatekstiin olisi ollut yksinkertaista kirjoittaa jokin tämän keskustelun käynnistävä käsitys. Näin ei kuitenkaan tehty. Tässä vaiheessa EU-teemojen arvioitiin todennäköisesti kääntävän katset puoluejohtoon maan EU-neuvotteluihin vieneenä tahona ja keskustelu olisi ensisijaisesti kääntänyt huomion puolueen sisäisiin ristiriitoihin.

Poliittinen tilanne muuttui pian ohjelman hyväksymisen jälkeen siten, että keskustan johtohahmot peräänkuuluttivat laajalla rintamalla kansan Emu-kannan kuulemista⁶⁹. Kyseisessä ohjelmatyössä kentän keskusteluherkkyttä testattiin perinteisemmällä kaupunki-maaseutu -asetelmalla. Ohjelmaryhmän eräs jäsen vaati, että mainittaessa maakunta, teemaa on peilattava aina myös kaupunkinäkökulmasta. Ryhmä lähti luonnoksellaan kokeiluun. Valittu esitystapa tyrmättiin kenttäkäsittelyssä. Palautteista⁷⁰ näkyi, että luonnokseen valittu Helsinki-sana oli provosoinut onnistuneesti keskustelemaan. Samalla luonnokseen oli järjestetty tieteen kohta, jolla kentän kannan huomioon ottaminen voitaisiin

⁶⁹ Esim. Aho HS 15.11.1997, A2.

⁷⁰ Keskustan ohjelmaluonnoksesta kerättiin palautetta osastoille suunnattujen jäsenkysymysten ohessa. Palaute ohjelmasta pyydettiin kirjaamaan kohtaan *kommenttimme Keskustan periaateluonnoksesta* varatuille 13 riville. Jäsenkysymyksissä kysyttiin lisäksi mielipiteitä puolueen oppositiopolitiikasta, järjestötoiminnasta, osastojen roolista 90-luvulla ja siinä haettiin ehdotuksia kunnallisvaaliteemaksi ja pyydettiin terveisiä puolueen johdolle. Tämänäyttöisellä ratkaisulla vastausmäärä saadaan korkeaksi palautteiden laadun kustannuksella. Keskustelu ohjelmaluonnoksesta hautautuu muiden kysymysten joukkoon.

osoittaa. Ohjelmaryhmän vetäjä perusteli teemavalintaa aktivoivasta ja integroivasta näkökulmasta.

Sen vois sanoa tässä, et ihan tietien tahtoenhan se kirjoitettiin noin. Et mä osasin sen arvioida kerta näitä pitää aina olla muutamia kysymyksiä, jotka on sellaisia, jotka nousevat, keskusteluttaa porukkaa. --- mä olen alusta lähtien tiennyt, että tässä tullaan näin kirjoittamaan, mutta tuo toivonu ehkä virittyneempää keskustelua ja ennen kaikkea se, että kun aina sanotaan, että kenttää ei kuulla, niin tämän jälkeen mun on kyllä helppo sanoa, että kyllä kentän mielipiteet on tässä otettu huomioon aika vahvastikin. (Kesk.)

Perustelut jatkuivat puolueen kehittämis- ja jäsenistön valmentamisargumentein. Puhuja pohti tehtiinkö oikein valittaessa juuri maaseutu-kaupunki -teema keskustelun käynnistäjäksi. Hän mielsi keskustelun vienneen ajattelua eteenpäin, vaikka ohjelmatekstiä muutettiin palautteiden suuntaiseksi.

Se mikä mua on jälkeenpäin vaivannu on tämä, että jos mä olisin kirjoittanu siihen, tai siihen ois kirjoitettu, maaseutukohta paremmin, niin --- olisko käyny niin, että olis jostain muusta asiasta saatu paremmin keskustelua aikaseks. Ja tätä olen miettinyt, sillä toisaalta taas meidän porukan piti käydä tämä maaseutu-kaupunki -keskustelu jollain tavalla lävitse. Se on defensiivisempi keskustelu, mistä tää on sitten tullu. Mutta kuitenkin hyvä keskustelu varmasti käyty monessa paikassa. Ja kun siihen on yhdistetty tää kaupunki nyt, niin se antaa myös sellasta suuntaa ja toiseen tiettyä ulottuvuutta.

Kriittisten ja kantaaottavien palautteiden äärellä ohjelmatyön ydinryhmä voi olla tyytyväinen. Sellaisia palautteita, kuten ”ei tullut esille mitään erityisiä kommentteja eikä eriäviä mielipiteitä”, ”osastomme hyväksyy periaateluonnoksen sellaisenaan”, ”periaateluonnos on hyvä, eikä aiheuttanut kokouksessa enempää keskustelua” tai ”asiallinen ja hyväksyttävä”, voi puolestaan pitää merkkeinä siitä, että luonnos ei koskettanut⁷¹. Ohjelmatyön ydinryhmän halusta kuulla puoluejäsenistön näkemyksiä kertoo se, millaisia mahdollisuuksia lausuntokierroksen palautteiden antamiseen tarjotaan. Millaisia tilaisuuksia ohjelmatyössä

⁷¹ Keskustan vuoden 1996 jäsenkysymykset.

toteutetaan? Järjestetäänkö laatijoiden ja jäsenistön välisiä keskustelutilaisuuksia? Millainen on lomake, jolla kirjallinen palaute annetaan? Annaanko palautteelle itsenäinen arvo vai onko se osana muuta jäsenpostia? Millä tavoin palautteen tärkeyttä argumentoidaan? Toisaalta, jos sen tehtävä on – kuten eräs keskustalainen ohjelmavaikuttaja tähdensi – ”osoittaa, että osuiko tää nyt siihen mihin ne tekijät halusi”, niin sekä lyhyet perustellut että pitkät palautteet kertovat tekijöille vastaanottajien reaktioista.

On mielenkiintoista tarkkailla, mitkä arvioidaan seuraaviksi sellaisiksi tulevaisuuden kysymyksiksi, joista koko puolueen tasolla käytävä keskustelu nähdään välttämättömäksi. Voidaan myös pohtia perusteita – keskustan Emu-esimerkin mukaisesti – miksi jotakin ulospäin ilmeiseltä näyttävää kysymystä ei nosteta ohjelmakeskusteluun.

Jos ”kiivaiden” keskustelujen jälkeen päädyttiin vanhaan kantaan, tällä haluttiin mahdollisesti korostaa kyseistä kantaa. Toisinaan huomiota herättävämpää on pitäytyä vanhassa käsityksessä kuin vaihtaa uuteen varsinkin, jos samasta kysymyksestä on muissa puolueissa keskusteltu samoihin aikoihin. Esimerkiksi käyvät pohdinnat *perheen* käsitteestä. Haastateltu näki syyt kallistua vakiintuneeseen merkitykseen siten, että ”kerta kaikkiaan päädytään yhteisen pohdiskelun kautta siihen, että ei ole mitään järkeä tai mitään kunnon perustelua muuttaa tiettyä kantaa. Mutta joskus, kyllä se monta kertaa johtuu siitä, että kentän kanta on niin tiukka”. Kannanoton jälkimmäinen osa heijastaa puhujan käsitystä ohjelmajohdon epäonnistumisesta kannan muutosyrityksessä. Ennen kuin laatijat pyörittävät ehdotuksensa on puolueessa parhaimmillaan käyty kuitenkin keskustelu, jossa vaatimukset kannan muuttamiseksi tai sen säilyttämiseksi on argumentoitu, mikä saatettiin asettaa koko provokaation päämääräksi. Toinen haastateltu ennakoii keskusteluja perheen käsitteestä keskustan luonnoksen lähtiessä kenttäkierrokselle.

Mä ehdotin sen poistettavaksi, koska Helsingissä ei ole perhettä puolellakaan ihmisistä. Kyllä sieltä aika paljon tällaista perinteistä paskaa jätettiin pois mikä ei enää päde, mutta voi olla, että kenttä vaatii ne takaisin. Meillähän on aina mainittu, että perhe on perusyksikköjuttu. (Kesk.)

Ohjelmallisia keskusteluja ei nähty ainoastaan yksisuuntaisina, vaan niin haastattelussa, puoluejäsenistön kyselyssä kuin lehtiaineistossa koros-

tettiin kanavan kaksisuuntaisuutta. Tähän liittyivät ohjelmatyötä vetävien antoisimmat kokemukset. Eräs keskustalainen haastateltu tähdensi, että ”vastauksien lukeminen on aina tosi upea prosessi. Elävää kansanvaltaa, kun näkee, että ihmiset on miettinyt ja ottanut kantaa asioihin ja et siellä näkee ihan selvästi sellaisen omakohtaisen ajatteluprosessin”.

Kirjoittajat pitivätkin periaatetasoisen ohjelmakeskustelun yhtenä keskeisenä tavoitteena mahdollisuutta muodostaa käsitys puoluejäsenistössä vallitsevista ajattelutavoista, kysymysten tärkeysjärjestyksistä ja huolenaiheista. Keskustelun toivottiin nostavan esiin myös uusia ideoita. Nämä tavoitteet eivät ole yllättäviä, kun otetaan huomioon, että 1970-luvulta yhteydenpito jäsenistöön on puolueissa ollut enimmäkseen välillistä ja yksisuuntaista⁷². Poliitiikan sektorikohtaisen ajattelutavan mukaan oli selvää mitä periaatteellisen ohjelman tuli sisältää. Poliittisen toimintatilan laajenemisen myötä ohjelmapohjalla alkoi olla lukuisia vaihtoehtoja⁷³. Ohjelmallisissa keskusteluissa näitä erilaisia vaihtoehtoja voidaan arvioida.

Kokoomuksen vuoden 1993 ohjelmatyön yhteydessä jäsenistölle suunnattujen kyselyjen⁷⁴ avulla mainittiin kerättävän tietoa siitä ”mitkä kysymykset kiinnostavat, ovatko harkitut painotukset oikeansuuntaisia ja miten puolueen jäsenistö periaatteelliset kysymykset näkee”⁷⁵. Keskustalainen ohjelmavaikuttaja kuvasi ohjelmakeskustelujen palautteen samansuuntaisesti.

Ja sitten toisaalta meille tulee sen ohjelman virittämänä tiettyjä ihan konkreettisia, selkeitä tavoitteita mitä ihmiset haluaa, joka sekin on meille viesti, palaute siitä. Sekin on tärkeä huomata, että millaiset asiat ihmisiä nyt askarruttaa ja se kertoo siitä myös, että mikä siellä kentällä on ajattelutapa tänä päivänä.

⁷² Rantala 1981, 63.

⁷³ Vrt. Pekonen 1997, 9.

⁷⁴ Vuoden 1993 ohjelmatyössä toteutettiin kolme kyselyä, joilla pyrittiin saamaan tietoa vallitsevista asenteista ja odotuksista sekä aktivoimaan ihmisiä pohtimaan aatteellisia kysymyksiä. Ensimmäinen kysely suunnattiin puolueen paikallisyhdistyksille ja se muodostui avoimista kysymyksistä. Toinen toteutettiin porvariparlamentissa ja viimeinen Nykypäivän Aateprofiili-liitteen välissä. Näissä kyselyissä kysymykset olivat asteikko- tai vaihtoehtokysymyksiä. (Suksi Nykypäivä 24.4.1992, Aateprofiili-liite, 12)

⁷⁵ Suksi Nykypäivä 17.5.1991, 17.

Palaute kertoi ajattelun konkretiatoista. Se kertoi ohjelmajohtajalle sen omasta herkkyydestä riippuen, miten kannanottoja tulisi kentällä esitellä varsinkin, jos niiden haluttiin herättävän keskustelua tai tulevan hyväksytyiksi. SDP:n ohjelmatyön yhteydessä todettiin, että ohjelman yksi tärkeä tehtävä oli tarjota ihmisille käsitteelliset puitteet todellisuuden jäsentämiseksi juuri heille käsitettävällä tavalla⁷⁶. Keskustalainen ohjelmavaikuttaja kuvasi ennen luonnoksen kenttäkäsitteilyä käytyjen keskustelujen vaikutusta. Keskustelut koskivat *tietoyhteiskuntaa*, joka oli ohjelmaryhmässä valittu yhdeksi ohjelmatyön keskeisimmäksi ja kokoavaksi käsitteeksi. Hän sanoi ymmärtäneensä keskustelujen perusteella kuinka tärkeää oli antaa lukijoiden liittää uusi ”asiantila” aiempiin käsityksiin puolueessa vakiintuneen sisällön saaneiden käsitteiden avulla. Hän korosti lisäksi havahtuneensa näkökulmien lukuisuuteen ja esimerkiksi käsitteen tulkintaan liittyviin eroihin.

Vaikka ohjelmatyön vetäjä tiesi odottaa ajattelutapojen eroja, vasta keskustelut eri tilaisuuksissa auttoivat häntä ymmärtämään millaisin keinoin kenttää voitiin keskustelussa valmistella esimerkiksi hyväksymään uusia näkemyksiä. Monet ajattelivat, että jos jäsenistö hahmottaisi asiantilojen välisiä suhteita paremmin, se olisi joustavampi ja reagoisi nopeammin puolueen uudistustarpeiden edessä.

Ohjelmatyöllä kaiken kaikkiaan on todella suuri merkitys kuitenkin tällaisena kasvattavana. Ja kun mä ajattelen sitä muutosta missä ollaan nyt, niin saada ihmiset pohtimaan tätä muutosta. Se tarkoittaa sitä, että väijäämättä tietyt ratkaisut, jotka tulee niin, niihin ollaan henkisesti valmentauduttu ja valmistauduttu.

Toinen ohjelmavaikuttaja kuvaili demokratian ongelmaksi sitä, että maailmankuvan muutos on aina todellisuuden muutosta hitaampaa. Niinpä, koska puolueen johto ”keskustelee” todellisuuden kanssa ja kenttävään tietoisuus tulee kaukana sen perässä, prosessissa on aina suostutteleva elementti mukana.

Ohjelmavaikuttajat arvioivat useissa yhteyksissä, että kentän toiveet konkreettisesta ohjelmasta johtuivat 1960-luvulla omaksutusta yhteiskuntasuunnittelullisesta ohjelmamallista. Siirtymä sektoriajattelusta fi-

⁷⁶ Aarnio Aulis Sosialistinen Aikakauslehti 3/1984, 48.

losofiseen pohdintaan ei ole läpäissyt kenttää. Ohjelmaa luonnollisesti arvostellaan, jos odotettujen konkreettisten tavoitteiden ja keinojen sijasta ohjelmajohto esitteleekin ”filosofissävyytteisen novellin”.

Aikanaanhan se oli tällaista siltarumputyötä, että mitä tienpätkiä ja muuta tehdään tai se voi olla vähän filosofisempaan pohdiskelevampaa ja tään tyyppistä. (Kesk.)

Kenttäkäsitteilyn yhtenä tarkoituksena on saada ohjelmallinen kokonaisuus ja konkretia tasapainoon.

Tässä tullaan just myös tähän yhteen ristiriitatilanteeseen. Mä törmään siihen kans aina, että sanotaan että tällainen paperi on herrojen tekemä ja siinä on tällaisia filosofisia juttuja, että eihän tässä nyt tällaista tarvita, vaan nyt tarvitaan tekoja. (Kesk.)

Ja sitten kai se yleensä käy niin, että juuri tän poliittisen prosessin aikana pitäis sieltä ne väärät sanonnat mennä pois, että jos jostakin sanonnasta tulee kiistaa, niin se on usein merkki siitä, että ihmiset ymmärtää näitä sanoja eri tavoin. Asioista ollaan samaa mieltä, mutta sanat ymmärretään eri tavalla. Ja tämä on semmoinen niin kun tärkeä merkitys, joka tällä prosessilla on, että se kielenkäytöllisesti hioo sen ohjelman ymmärrettäväksi ja sel-laiseksi, että se ymmärretään samalla tavalla siinä yhteisössä, jota varten sitä ohjelmaa laaditaan. (Kesk.)

Ohjelmatyöhön kiinteästi osallistunut sosialidemokraatti vertasi kuvaa-vasti puolueosastossaan ja periaateohjelmatoimikunnassa käytyjä keskusteluja. Puolueosastossa ohjelmateksti suhteutettiin osallistujien arkiseen elämäntilanteeseen ja ohjelman toivottiin vastaavan näin esiin tuleviin ongelmiin. Ohjelmatoimikunnassa asiantuntijoiden avustuksella puolestaan pyrittiin hahmottamaan asiantiloja ja kysymysten välisiä suhteita. Teemoja mietittiin usein puolueen ylimmän päätöksenteon kannalta. Molemmilla tasoilla osallistunut henkilö ymmärsi ohjelmaprosessin jälkeen paremmin sen, miksi tietyt kohdat tulivat eri keskusteluissa vaihtelevasti tulkituiksi ja miksi ohjelmateksti herätti erilaisia kysymyksiä hierarkian eri tasoilla.

--- siellä periaateohjelmatoimikunnassa tietysti keskustelu oli paljon oppineempaa. Oli näitä eri alojen tiedemiehiä ja silleen, jotka keskusteli ihan toisella tasolla, että ei sillä meidän puolueosaston keskustelun kanssa

ollut kauhean paljon tekemistä tasollisesti. Toisaalta mä en välttämättä sanoisi, että se puolueosaston keskustelu sen huonompaa oli, erilaista. Koska siellä ne ihmiset oli niin vahvasti ankkuroitunut siihen arkipäiväänsä ja siihen asuinalueensa todellisuuteensa, ne katsoi sitä ideologiaa sieltä näkövinkkelistä ja musta se oli aika hyvä näkövinkkeliksi, koska ihmisillehän sitä ohjelmaa piti tehdä. --- mä joskus vitsailinkin, ainakin kotona, että kun ne olisivat antaneet sen ohjelman mulle, niin olisin kirjoittanut siitä sellaisen, että joku viitsisi vielä lukea sen.

Ajattelutapojen ymmärtämisen lisäksi ohjelmatyöllä katsottiin olevan merkitystä ideoiden keräämisessä kentältä. Ideaa ei välttämättä jalostettu valmiiksi meneillään olevassa ohjelmatyössä, vaan keskusteluissa esille nousseita löydöksiä voitiin käyttää hyväksi muissa yhteyksissä tai vastaisissa ohjelmissa. Ideoiden lisäksi saatettiin etsiä puoluejäsenistön puheessa kulkevia puolueen retoriseen traditioon istuvia käsitteitä ja iskulauseita. Suomen Maaseudun Puolueen ohjelmaveteraani tiivisti ohjelmakeskustelujen merkityksen seuraavasti.

Luovuus syntyy kosketuksesta. --- Ja se ei ole mitään muuta kuin et pitää arvostaa ihmisiä. Kun sinä menet kentälle ja keskustelet, siellä on sata ajatusta, kaks kultajyvää, kun vaan hoksaa. Sul täytyy olla poliittista vaistoa nähdä ne kultajyvät. Sieltä ideat tulevat.

Myös keskustalainen ohjelmavaikuttaja puhui kenttäkäsitteilyssä löytyvistä kultajyvistä. Sellainen saattoi esimerkiksi antaa nasevan kielellisen muodon ohjelmassa esitetylle asiantilalle. Se saattoi olla iskulauseenomainen käsite tai slogan. Keskustalla aloitteidenteko-oikeus osoittautui ohjelmallisen keskustelun osaksi. Aloitteiden tekoon kannustetaan, ja toisinaan aloitteita haetaan jostain tietystä aihepiiristä. Seuraavat esimerkit kuvaavat keskustan 1980-luvun ohjelmatyötä.

--- siis nämä ohjelmat ja aloitteet muodostavat sellaisen yhden ison kimpun. Jossain vaiheessa aloitteita oikein houkuteltiin tekemään. Sen lisäksi, että oli ohjelmapirosessi, oli lisäksi tämä puoluekokouksen sallima aloitteidentekoprosessi. --- muistutettiin niissä (jäsenpostituksissa: EA), että on aloiteoikeus, että niistä ja niistä asioista voidaan sanoa. Että niitä lypsettiin niitä mielipiteitä sieltä kentältä. Niinpä sinne tuli siis satoja aloitteita. (Kesk.) Ne oli vähän sekaisin siinä kokouksessa missä käsiteltiin sekä ohjelmaa että aloitteita niin niitä, se oli aikamoinen yhteensovittaminen. --- Jossakin aloite-

vastauksessa, puoluehallitus siis laati aina siellä aloitevastausluonnokset, sekin oli tavallaan ohjelmatyötä, vaikka se ei aina kulkenut sillä nimellä. --- Kepussa tää oli sillä tavalla huomattavasti vilkkaampaa, mikäli minä jaksan muistaa, kuin kokoomuksessa just tää aloitteiden hankkiminen ja prosessoiminen. Se johtui vaan yksinkertaisesti siitä, että siellä oli niin hirmuisen paljon laajempi se paikallisyhdistysverkosto kepulla kuin kokoomuksessa. (Kesk.)

Käsitys ohjelmatyön monenvälisyydestä oli keskustan vuoden 1996 puoluekokouksessa tehdyn kyselyn perusteella vahva. Peräti 85 prosenttia vastaajista uskoi *ohjelmatyön olevan puoluejohdon väline kerätä tietoa kenttää askarruttavista asioista*. Esille tulleiden seikkojen ei uskottu näkyvän välttämättä työstettävässä luonnoksessa, vaan niiden merkitys nähtiin laajempana. Kolme neljästä vastaajasta piti luonnoksesta käytyjä keskusteluja tärkeämpinä kuin valmista ohjelmaa. Ohjelmalliset keskustelut antavat mahdollisuuden käsitellä eri kysymysten välisiä suhteita ja sellaisia seikkoja, joita ei tekstiin kirjata. Tällainen kertoo poliittisten kysymysten laajentuneesta sovellusalueesta. Keskusteluissa on mahdollista käsitellä aiheita, jotka herättävät liiaksi tunteita tai vastustusta ohjelmaan kirjatessa.

4.4 Luonnos provokaation ja integraation välineenä

Perinteistä ohjelmaluonnosta ja sen kenttäkäsittelyä pidetään edelleen tärkeänä, kun ohjelmatyö halutaan saada koskettamaan puoluejäsenistöä. Aiemmin eräs ohjelmavaikuttaja totesi, ettei hyvällä luonnoksella ole merkitystä, jos se ei saa osakseen huomiota ja leviä julkisuudessa. Julkisuus tarkoitti ohjelmatyön esille tuontia, kirjoituksia, tilaisuuksia, yleensä kaikkia niitä keinoja, joilla puoluejäsenistö ja puolueen ulkopuoliset tahot tulisivat tietoisiksi käynnissä olevasta ohjelmatyöstä. Seuraavaksi tarkastelen ohjelmavaikuttajien käsityksiä siitä, millainen luonnos provosoi keskustelua ja saa osallistumaan tai ylipäättänsä integroi ohjelματοimintaan.

Vaikuttajat näkivät puolueen ”kielen” merkittävänä integroivana tekijänä. Luonnoksen vastaanottoon liittyen haastatellut korostivat erityisesti puolueen retorisen perinteen hallintaa ja sen kunnioitusta. Hallinta antaa mahdollisuuksia uudistuksia kirjattaessa.

--- ohjelmatyössähän on ensinnäkin mukana niitä, jotka osaavat näitä asioita ja joilla on tämä kielenkäytön asiat niin kun edes vaistonvaraisesti hallussa. Ja ohjelmaluonnos yleensä jo kirjoitetaan niin, että se on käsitteellisestikin ymmärrettävää ja hyvää ja, että siinä on sitä yhteistä perinnettä mukana. (Kesk.)

Tuolloin luonnoksessa ja keskustelussa käytetään käsitteitä, jotka ilmaisevat lukijoille tai keskustelijoille, että kysymys on omaksi tunnistetusta projektista. Tavoitellaan tunnetta, jonka mukaan minkä tahansa puolueen ohjelman sijasta ollaan tekemisissä juuri meidän projektimme kanssa. Tekstin laatija tuntee retorisen ”perusytimen”.⁷⁷

--- tämmösen puolueen perinteissä syntyy tietynlainen kielenkäyttö, josta jäsenistö tunnistaa, että tämä on meidän porukkaa. Ja siinä näillä sanoilla on tullut tietty merkityssisältö ja sen takia ei tarvitse pitkästi selittää, kun sanoo ihmisyyssate tai ihmisyyss se ymmärretään. (Kesk.)

Esimerkiksi puolueen vakiintuneet käsitteet⁷⁸ ovat vain vaillinaisesti ymmärrettävissä, jos ei ole selvillä käsitteen historiasta, niistä laajemmista käsityksistä ja sitoumuksista, joihin käsitteet liittyvät. Kyse ei ole siitä, käytetäänkö käsitteitä samassa merkityksessä, vaan tunnetaanko ja tunnistetataanko käsitteen mahdollisia sisältöjä. Keskustan piirissä esimerkiksi *vihreän teollistamisen* käsite toivotaan kytkettävän alkioolaiseen ajatteluun ja oppositiokautena kehitelty *työreformin* käsite viittaa työelämän rakenteiden uudistuksiin. Yhteiset sitoumukset eivät kuitenkaan rajaa erilaisia toteuttamisvaihtoehtoja: vihreään teollistamiseen tai työreformiin voidaan kulkea valinnaisia ja tilannesidonnaisia teitä. Jos tulkitsija ei tunne käsitteen ajateltuja viittaussuhteita, hän tulkitsee käsitteet mielikuviensa suuntaisesti tai sitten käsite jää nimeksi, joka ei anna vihjeitä sanan viittaussuhteista.

Liberaalien vaikuttajan mielestä ohjelma täytyy saada tarttumaan ”siihen ajatusperinteeseen, kieleen, tapaan puhua niistä asioista. Ja sitä on kyllä kauhean vaikeata sellasen, joka on ulkopuolella, tehdä. Et sen täytyy tavallaan niiku tulla sisäpuolelta.” Koskettavuuden aikaansaamiseksi ei riitä, että luonnoksen hahmottelijoilla on vahva näkemys merkittä-

⁷⁷ Ks. keskustan jatkuvuuden dimensiosta Pekonen 1991b, 96-97.

⁷⁸ Institutionalisoitumisen käsitteestä esim. Pocock 1984, 29; 1987, 20-21.

vista asiantiloista. Taitava kirjoittaja lähestyy lukijaa suostutellen ja vaikiintuneen käsitteistön herättämin mielikuvin⁷⁹: turvallisuuden tunnetta herättäen.

Suhde siihen ilmaisutapoihin, sanoihin ja kieleen on niin kuin se on tällaisen alkuperäisen poeettisuuden tasolla. Esimerkiksi kyllähän me kaikki tiedetään mikä on kansalaisyhteiskunta, mutta vain hullu kirjoittaa ohjelman, missä kirjoittaa sanan kansalaisyhteiskunta ja tämmöisiä. Se täytyy siellä houkutella tai rakentaa ne tunneperustat esiin muulla sanastolla, rytmillä ja tällaisella. (Kesk.)

Tunnepohjaisen yhteyden rakentaminen lukijaan tai keskustelijaan on keskeistä, jotta lukija saadaan reagoimaan tekstiin ja toisaalta sisäistämään luonnoksen laatijoiden käsityksiä. Tunnekosketusta edistää sellaisten avainkäsitteiden käyttö, jotka laukaisevat käsityksen, että ohjelma sisältää jotain puolueen identiteetin kannalta pysyvää.

Siis tällä tarkoitan sitä, että tää vuorovaikutus käytännön politiikan tason ja tämän aatteellisen ja ohjelmatason välillä on tuota tärkeä ja, että se tapahtuu niin, että ei tavallinen kansalainen monta kertaa sitä aatteellista perustetta ymmärrä, mutta hän kokee jotenkin tunnetasolla ehkä tai jotenkin intuitiivisesti, et se tavoite on oikea ja hyvä ja se on ehkä hänelle edullinen tai muuta. (Kesk.)

Tunnekosketus saa vastaanottajan kuuntelemaan ja myöntymään tekstin suostuttelevan elementin edessä. Se saa hänet vastaanottavaisemmaksi tekstin sisältämien muutostekijöiden suhteen.

Se tulee tämän alla elävän tunnekosketuksen kautta, koska sen täytyy puhua ihmisille on ne tohtoreita tai kansakoulun käyneitä, ja kuitenkin olla yleisesti jotakin, jotakin joka on jossakin mielessä totta ja antaa mennä vielä tästä hetkestä eteenpäin eli siinä täytyy olla tämä eteen kurkottava elementti koko ajan mukana eli toiset sanoo, että se olisi se arvojuttu siellä. (Kesk.)

⁷⁹Vrt. Skinnerin 1989, 9-11 käsitykseen yksilön käytettävissä olevista (to possess) käsitteistä. Tuollaisen käsitteen soveltamisen kriteerit tunnetaan: sen normaalin käytön luonne ja sovellutusala, merkitysalue sekä arvovärytyksen ala tunnetaan.

Tulevaisuuteen kurkottava elementti saadaan helpommin lähestyttäväksi siten, että valittu käsite sisältää uuden aspektin, mutta perustuu vakiintuneen sisältöiseen käsitteeseen. Käsitysten muuttuminen tulee haastatellun mielestä tarjota puolueväelle vähittäin. Tuolloin vastaanottajan osoitetaan olleen ajatuksineen oikealla suunnalla, mutta että tämän ohjelman avulla pystyttäisiin tavoittamaan vielä jotain kehittyneempää. Näin pyritään tuottamaan uusia odotuksia.

Tämmöisessä Fukuyama-merkityksessä sen tekstin täytyy antaa näille ihmisille se tunnustetuksi tulemisen, se tymoottinen, että se mitä olette tehneet on ollut ihan oikeassa suunnassa, ja että kun näin jatketaan tästä tulee hyvä ja se on paitsi teille hyvä, se on koko Suomelle ja niin edelleen. (Kesk.)

Haastatellun mielestä sanavalinnat olivat merkityssiltojen rakentamista menneisyyden ja tulevaisuuden välille. Keskustalainen kirjoittaja totesi, että ”vanha merkitys täytyy voida siirtää uudeksi niin, että se luo sen ymmärrettävyyden, ja jotain turvallisuutta ja toisaalta kuitenkin se menee eteenpäin”. Hän kuvasi tilannetta yksinkertaisella esimerkillä, ”multa on peräisin sellainen ylisukupolvisen tasapainotalouden käsite. Mennään eteenpäin, mutta toisaalta sukulaisuus”. Sukulaisuudella voidaan tarkoittaa tässä kahta aspektia. Yhtäältä sillä voidaan viitata *tasapainotalouden* ja *ylisukupolvisen tasapainotalouden* käsitteiden keskinäiseen jatkumosuhteeseen. Toisaalta se voi viitata henkilöiden sukulaisuuteen perustuvaan jatkumoon keskustalle keskeisen *sukupolven* käsitteen kautta. Tässä tunnekosketuksen idea liittyi tunnistettavaan sanastoon. Eteenpäin kurkottava elementti viittasi puolestaan ongelmanratkaisuun, johon ohjelmaprosessissa tähdätään.

Se on just sellaista, että se kiteytyy muutamiin analyyseihin yhteiskunnasta, mutta se että analyyseille pitää löytää vielä se käsite, josta se sitten todella kumpuaa. Tää vihreyden teollistaminen on sellainen. Se nyt toimii. Elämänkaaripolitiikka on aikanaan ollut, ja se toimii. Maakuntien Suomi on vahva käsite, ja ilmaus, joka meille kaikille toimii. Joku köyhän asia on tässä liikkeessä ollut sellainen. Luonnonmukainen tietoyhteiskunta oli sellainen ja nyt sitten pitäisi löytää sellaisia uusia käsitteitä, jotka kuvaavat tätä aikaa ja niitä tavoitteita. (Kesk.)

Edellä kuvattujen puolueen retoriseen traditioon, käsitteistöön liittyvien seikkojen lisäksi haastatellut kuvasivat muita ohjelmallisen kielen

rakenteellisia piirteitä, joilla he arvioivat olevan vaikutusta keskustelujen ja ajatteluprosessien käynnistymiseen. Luonnoksen täytyi haastateltujen mielestä olla melko yleinen ”yleisön” epäyhtenäisyyden vuoksi. Useat vaikuttajat pohtivatkin tekstin yleistämistason ongelmaa. Yleistämistason katsottiin liittyvän muun muassa tekstin yleiseen koskettavuuteen, ymmärrettävyyteen sekä operationaalisen politiikan ja ohjelmallisten kysymysten yhteyteen.

Täytyy sekä yksinkertaistaa että liioitella. Ja kummatkin vie niinku pahimmillaan niinku huonoon suuntaan, mut sitä ilman, siis tää on niiku hyvin tärkeä juttu, että ilman yksinkertaistamista ja sitä kautta hieman myöskin liioittelua, niin meillä on vaan samanlaisia ohjelmia. (Nuors.)

--- oli koetettava kirjoittaa niin että se heikompiakin tavallinen ihminen sen käsittää oikealla tavalla, mutta se oli vaikeaa. (Maas.)

Yleistämistason täytyy olla aika korkea. Ei sitä varmaan koskaan saa puretuksi. Mutta se, että elävä dialogi siitä olemassa, on se kaikista tärkein, että ne ei eroa, irtaudu toisistaan --- (Kesk.)

No kyllä sitä tiettyä yleistä tasoa, että sen pitää olla riittävän yleisellä tasolla. Niin kyllä sitä koetettiin pitää huolta, että sitten jää liikkumavaraa käytännön politiikkaan. (Kesk.)

Liian yleisen tekstin nähtiin haittaavan keskustelun virittämistä. Liian yksityiskohtainen teksti rajaisi puolestaan ”allekirjoittajien” joukkoa.

Sen täytyy olla oikeastaan vaan herättävä, niin että se herättää ajattelun ja halun toimia --- jos mikä tahansa sanotaan liian tarkasti niin sehän jakaa sen joukon joka hyväksyy sen paljon pienemmäksi ja silloin se täytyy sanoa jollakin tasolla poeettisesti, herättävästi. (Kesk.)

Luonnoksen on haastateltujen mielestä oltava selkeä mutta jotain purkamatonta sisältävä, jotta se käynnistäisi pohdinnat. Yksi vaikuttaja puhui tekstin jättämisestä *kärkeäksi*. Toinen halusi sen lähtevän kenttäkäsittelyyn *rosoisena*. Kolmannen mielestä luonnos tuli laatia niin, että se *provosoisi hallitusti keskustelua*. Moni vaikuttaja viittasi ohjelmallisen kielen ja mainonnan iskulauseenomaisen kielen samankaltaisuuteen. Ohjelmallinen kieli olisi *pakattua ja informatiivista* mutta samaan aikaan *arkaaiselta kuulostavaa*. Ohjelmallisen kielen kautta pyrittäisiin saavuttamaan johtava asema tulkintojen esittäjänä, eräänlainen ”markkinajohtajuus”. Kielellä on myös ulkoinen merkitys.

Siihen aikaan yritettiin etsiä tällaisia sloganeita tai sloganikin on väärä, mut just tällaisia iskusanoja tai ehkä uusia käsitteitä, mitä käytettäisiin ja annettaisiin, sanotaan nyt esimerkiksi vihreydestä. Niin silloin mä kehitin sellaisen kolmijaon, jossa muistaakseni elämysvihreys, sit oli elämäntapavihreys, sit oli elinkeinovihreys, että oli olemassa tämmöiset kolme vihreätä, jotka voidaan erotella. Tää oikeastaan oli alku. Sitten syntyi tää realistinen vihreys, sitten taas tää vihreä teollistaminen, jotka kaikki on jollain tavalla sellaisia tai sitten tällainen urbaani kierrätysvihreys tällainen maalaisempi elinkeinovihreys. Niin näillä käsitteillä yritetään sitä keskustelua ottaa haltuun, koska se joka hallitsee sen kielen se hallitsee sitä keskustelua. Kyllähän tämä sitä on, että jolla on kieli hallussaan, se pystyy ohjaamaan sitä keskustelua ja luomaan sen mielikuvan. Kyllä se tänä päivänä on aika paljon sitä, kun ohjelmatekstiä tehdään. (Kesk.)

Ohjelmakieli miellettiin myös juhlalliseksi, oltiinhan siinä tekemisissä puolueen perusytimen kanssa. Toisaalta paatoksellisuuteen etenevä juhlallisuus saattoi jälleen etäännyttää lukijoita tekstin merkityssisältöjen pohdintoista.

Siis käytännön politiikan kielihän on kuitenkin myös pääasiassa arkikieltä, kun taas ohjelmakieli on tämmöstä kirjakieltä ja tällasta niin kun korkeaan tyyliin pyrkivää kielenkäyttöä. --- Ja sitten on tiettyjä tämmösiä niin kun aatteeseen, periaatteisiin liittyviä sanontoja, joita arkipäivän politiikassa ei juurikaan käytetä. (Kesk.)

Ohjelmallisen kielen piirteitä miettiessään vaikuttajilla lienee ollut mielessään ”aatteen markkinointi” tietyille kohderyhmälle. Kieli on kuitenkin suhteellisen kontrolloimaton väline⁸⁰. Tekstiä tulkitaan aina myös toisin kuin kirjoittajat ovat tarkoittaneet. Luonnoksen yleisyyden taso antaa tilaa myös tuleville tulkinnoille ja pelivaraa poliitikoille. Seuraavassa haastateltu viittaa kuvaavasti erilaisista konteksteista syntyviin tulkitoihin.

--- Se on miten sen muotoilee. Kyllähän nää seksuaaliset kysymykset ja miksei myös pakolais- ja ulkomaalaisasiat. Niistähän tavallaan väärällä tavalla kirjoittamalla saisi kauheita vastaväitteitä. Toisaalta se olisi pitkällä juoksulla nurkkaan itsensä maalaamista sekä asioiden aidon merkityksen

⁸⁰ Pocock 1984, 29-31.

että tällaisen taktisen merkityksen kannalta. Se on vain niin, että niistä puhutaan sillä tavalla, että se joka hiffaa niin hiffaa. Tämä voi olla juuri, olla sitä (tietoista: EA), koska niitä ei pureta, tämän myönnän. (Kesk.)

Kontekstin avautumattomuus liittyy kysymykseen kenelle teksti tarkoitetaan. Mitä laajemmalle yleisölle teksti suunnataan, sen moninaisemmiksi tekstin erilaiset tulkinnat käyvät ja sitä hatarammin käsitteitä hallitaan. Käsitteiden avautumattomuus merkitsee katkosta kirjoittajan ja tulkitsijan välillä. Kirjoittaja ei saa välitetyksi tarkoittamiaan tulkintoja ja lukija tulkitsee tekstiä käytössään olevien käsitteiden kautta, mikä voi johtaa etäälle alkuperäisestä tulkinnasta.

SDP:n puoluekokouksessa vuonna 1987 keskusteltiin laajasti esimerkiksi *sosialismin* käsitteen aiemmista sisällöistä, sen viittaussuhteista ja merkityksestä jatkuvuutta osoittamassa. Toisaalta juuri tämän käsitteen kautta etsittiin mahdollisuutta yksilöidä syy puuttua kielellisiin konventioihin ja tuoda esiin SDP:n uudistaminen. Uuteen ohjelmaan hyväksyttiin *demokraattisen sosialismin*⁸¹ käsite, jonka konteksti oli kuuden vuoden ohjelmatyön aatekeskusteluissa sekä käsitteen aiemmissä kerroksissa ja merkitysyhteyksissä. Niitä oli selostettu useassa vaiheessa ohjelmatyön aikana.

Voidaan sanoa, että jokaisessa ohjelmatyössä koetaan ongelmalliseksi ohjelman avautumattomuus eri käsitteellisellä tasoilla oleville. Osa lukijoista tuntee ohjelman taustat ja osaa arvioida kannanottoja keskenään, osan ollessa tietämätön ohjelman kytkennöistä. Ohjelmaa käsittelevässä puoluekokouksessa tämä nousee aina esiin. Seuraavassa SDP:n vuoden 1987 puoluekokouksesta tällaisia myös muille ohjelmankäsittelyille tyypillisiä lausumia.

Täällä on sanottu mm. tällainen: “syrjäytymisellä ja vähäosaisuudella on uusia ilmenemismuotoja”, niin kyllä varmaan tavallinen kansalainen ihmettelee, mitä tämä tarkoittaa.⁸²

⁸¹ Demokraattisen sosialismin käsitettä käytettiin vuoden 1952 ohjelman perusteluissa, joissa todettiin, että *demokraattisen sosialismin avulla tehdään tyhjäksi kapitalistien mahdollisuudet käyttää taloudellista valtaa politiikassa* (Borg 1964, 316).

⁸² SDP puoluekokouspöytäkirja 1987, 179.

--- Tämäkin on kohtuuttoman vaikeasti sanottu. Se olisi voitu varmasti yksinkertaistaa ja sanoa sillä tavalla, että myöskin tavallinen kansa ymmärtää.⁸³

Periaateohjelmaa pitää korjata, sitä pitää selkeyttää ja saada se selväsanaiseksi. Tässä on liikaa töksähteleviä lauseita, jotka eivät oikeastaan kerro mitään ainakaan tavalliselle ihmiselle, joka ei tunne tämän periaateohjelman syvällisiä taustoja.⁸⁴

Aiemmin osoitin, että käsitteiden avulla viritetään tiettyyn kontekstiin palautuva tunnelataus. Ohjelmaan voidaan poimia käsitteitä muistakin kuin puolueen omaan kielelliseen traditioon kuuluvista reserveistä. Jälleen tavoitellaan tietyn mielikuvan syntymistä. Seuraavat esimerkit lienevät perinteisimpiä tässä yhteydessä mainittuja. Niissä puhuja pohtii Suomen Pientalonpoikien puolueen, myöhemmin Suomen Maaseudun Puolueen, ohjelmallisen sanaston merkitystä.

--- minkä minä selvitin itselleni oli, koska aina olen ollut sitä mieltä, että poliitikot puhuu niin, että suurin osa kansasta ei ymmärrä eikä toisetkaan oikein, ja vaikka tietysti koulunkäynti on nyt muuttanut tilannetta, niin sitenkin se ymmärtämys on heikko. Ja siksi minä ensimmäiseksi tein, tutkin Forssan sosialidemokraattisen ohjelman sanamuotojen kannalta ja sitten Raamatun taas ajatellen keskustapuolueen perusteella. Näitä molempia sanontoja etsin sieltä iskeväksi. Ja ne oli niin kuin pohjana, ettei kirjoitettu niin kuin herroille, vaan että kansa oikein ymmärtäisi. Ja kolmas tavoite oli se, että kaikki pitää olla mahdollisimman pitkälle konkretisoitu. Kokreettisia asioita, et ihmiset ei jaksu innostua, ellei ole niin kuin konkreettisia toasioita, heitä koskevaa ja jota sanotaan että ajetaan. (Maas.)

Me käytimme hyvin paljon kansa-sanaa myöskin, jota tietysti toiset arvoskelivat, ettei se ei iske. Palkanansaitsijaa käyttivät toiset, mutta sittenkin se kansa kaikki valtias se perustui tähän menneisyyden iskostukseen – oli Suomen kansaa hakattu – ei se lähde niin helpolla pois. Ja kyllä se antoi tuloksia sekin sana. (Maas.)

Käytetään sellaisia sanoja kuin raharikkaat. Sekin on vain kansaa varten. (Maas.)⁸⁵

⁸³ SDP puoluekokouspöytäkirja 1987, 179.

⁸⁴ *Ibid.*, 183.

⁸⁵ Puheenjohtaja Veikko Vennamon kertomus ohjelman laadintahistoriasta on säilynyt kokonaisuudessaan varsin ristiriidattomana, kun sitä vertaa Olavi Borgin 8.12.1962 toteuttamaan haastatteluun.

4.5 Erottumisen politiikka vai tyhjä ykseys?

Ohjelman retorinen ulottuvuus provosointina ja integrointina tuli ohjelman käsitteen ulottuvuudeksi kokoomuksessa ja keskustassa – mutta myös esimerkiksi SDP:ssä – varsinaisesti 1970-luvun haastamiskauden jälkeen 1980-luvulla. Se kytkeytyy ohjelman sisällön kannalta laajentuneisiin mahdollisuuksiin politisoida uusia kysymyksiä, mutta sen merkitys liittyy myös tarpeeseen pitää yllä yhteyttä puolueväkeen.

Ohjelman käsitteeseen liittyy konfliktitilanne, jossa kirjoittajat pyrkivät provosoimaan puolueväkeä ajattelemaan asioita uudestaan luonnoksessa tai yleensä keskusteluissa esittämiensä vetoamusten välityksellä. Vastaanottajalle jätetään tilaa myös tulkintoihin. Ajattelua pyrittiin muokkaamaan ja toisaalta omille tulkinnoille jätettiin tilaa esimerkiksi kokoomuksen vuoden 1993 ohjelmatyön yhteydessä *ekososiaalisen markkinatalouden* käynnistämässä keskusteluissa. Keskustan vuoden 1996 ohjelmatyössä puolestaan Helsinki-sanalla yritettiin provosoida. Erilaiset tulkinnat voivat tuottaa eri näkemyssuuntien välistä konfliktia.

Keskustelu käynnistetään yleensä luonnoksen lähtiessä lausunto-kierrokselle. Näin toimittiin esimerkiksi keskustan 1996 ohjelmatyössä. Silloin luonnos voi toimia uusien ajattelutapojen, näkemysten ja odotusten tarjoajana. Toisaalta mikäli keskustelut käynnistetään ennen luonnosta, on mahdollista pohtia mitkä periaatteet valitaan julistettaviksi, miten valittuja priorisoidaan ja millaisia sitoumuksia niihin liittyy. Tähän päädyttiin esimerkiksi SDP:n vuoden 1987 ja kokoomuksen vuoden 1993 ohjelmatyössä.

Ohjelmaluonnos toimi eräänlaisena koepallona: yhtäältä etsittiin sitä ”kuinka pitkälle uskalletaan mennä” ja toisaalta sen avulla nähtiin miten ehdotukset, jotka eivät olleet vakuuttaneet kaikkia, otettiin vastaan. Kaikkien provosointien tarkoitus ei ollut päätyä ohjelmaan, vaan pyrkimys oli saada esiin kenttäväen reaktioita valituista asioista – näin esimerkiksi ydinvoimakannanoton yhteydessä. Tällainen on tyypillistä silloin, kun ohjelman kirjoittajat tajuavat, että puolueen linja on kestävä, mutta sitä ei uskalleta muuttaa kentän reaktioiden pelossa. Kirjoittajat eivät korostaneet kenttäpalautteiden vaikutusta ohjelmatekstin kannalta, vaan näkivät ne hyödyllisinä kertomassa kentällä vallitsevista ja mahdollisesti eriävistä ajattelutavoista, asioiden tärkeysjärjestyksistä ja ideoista.

Toisaalta kenttäväen ehdotukset toimivat integraatiomekanismina. Vaikkei ehdotuksista oteta paljonkaan ohjelmaan, ne legitimoivat illuusioita siitä, että ollaan mukana kirjoittamassa. Sillä miten hyvin tässä onnistutaan, on merkitystä ohjelmatyöstä vastaavien suhteelle puoluejohtoon ja puolueen sisäisiin linja- ja fraktiojakoihin.

Kun kasvatuksellisen aspektin sisältö on selvästi siirtynyt ulkoa opettelusta ajatusmallien ja asiantilojen sisäistämisen suuntaan, se asettaa ohjelmatyön toteutukselle uusia vaateita esimerkiksi liittyen sisältöön ja organisointiin. Prosessi vaatii kekseliäisyyttä, uusia keskusteluvälineitä ja ennen kaikkea ohjelmatyön vetäjien, joiden joukossa on mieluusti puoluejohtoa, jalkautumista kentällä tai muita kontakteja kenttäväkeen, kuten videoita tai video- ja puhelinneuvotteluja. Oleellisimpia ulkoisia tekijöitä prosessin toteutumisessa ovat ohjelman saama julkisuus ja vetäjien voimakas sitoutuminen ohjelmatyön tulokselliseen läpivientiin.

Käsiteltävien asiantilojen monimutkaistuessaa on yhä työläämpää saada kenttä sitoutumaan ohjelmatyöhön. Ohjelmien kirjoittaminen on vaikeutunut juuri sen suhteen, että kirjoittajat itse voivat päättää mistä asioista ohjelmatyön aikana ja ohjelmassa keskustellaan. Laajentuneista mahdollisuuksista huolimatta provosointeihin, jotka saisivat tavallista useammat ottamaan kantaa luonnokseen, ei tunnuta olevan kovin halukkaita. Provosointi, keskustelualoite merkitsee poliittisesti toimimista pelkän ”läsnäolon” sijasta. Sitoutuminen merkitsee valmiutta vastata luonnoksen nostattamaan keskusteluun ja esille nouseviin eroaviin kannanottoihin. Tuolloin keskustellaan julkisesti asian taustoista ja sen puolueiden välille ristiriitoja aiheuttavista piirteistä: argumentoidaan ja selvitetään asiantilojen yhteyksiä. Keskustelussa tulee osoittaa asiantilan syntyprosessin tunteminen, joka antaa mahdollisuuden nykyyhetkiseen toisin tulkintaan. Tämäntyyppinen asiankäsitely vaatii poliittisen ajattelutavan ja poliittisen kielen hallintaa, kykyä osoittaa mahdollisuuksien variantit. Provosoinnin tarkoituksena on ikään kuin kilpailuttaa esiin erilaisia, moninaisia vaihtoehtoja.

Kenellä on halua, aikaa ja kompetenssia tällaiseen, varsinkin kun erojen osoittaminen sisältää riskejä ja epävarmuuksia? Provosoinnissa keskustelualoitteen tekijä laittaa itsensä peruuttamattomasti peliin. Vaikuttaa siltä, että ennen kaikkea ohjelman esittelemisestä vastaavat ohjelmatyön keulakuvat – usein puoluesihteeri tai puolueen varapuheenjohtaja – ovat varovaisia provosointien suhteen. He ovat näihin toimiinsa puoluekokouksen valitsemissa ja heidän tehtäviensä jatkuvuus

on edelleen puoluekokouksen käsissä. Ohjelmatyön puheenjohtaja ja sihteeri vastaavat luonnoksen esittelystä ja heille ensi kädessä osoitetaan myös palaute. He ovat vastuussa ohjelmasta puoluejohdolle.

Kyky ja halu kokeilla kentän provosoituvuutta ja sietokykyä liittyy ennemmin sellaisiin henkilöihin, joilla ei ole erityisiä uratavoitteita puolueessa tai jotka ovat valmiita radikaaliin konfliktiin. Keskustelun, kenttäkäsittelyn ja vuorovaikutuksen tärkeyden julistajat eivät lopultakaan ole samoja, jotka kykenevät provosoimaan tai jotka ovat valmiita konflikteihin. Tilaisuutta puolueen linjan tai perinteiden kyseenalaistamiseen ei käytetä, vaikka poliittisten kysymysten ja asetelmien ”liike” tarjoaa tällaiseen mahdollisuuksia. Toisaalta, kuten seuraavassa luvussa tulen osoittamaan, provosointeja kaivataan, mutta esimerkiksi leimaantumisen ja kentän kohtaamisen pelossa niitä leikataan kärki pois.

Jos keskusteluavauksia ei tehdä, anneta tehdä tai niissä ei onnistuta, miten ohjelmatyön integroiva vaikutus eli ”yhdessä kirjoittamisen” tunne muotoutuu? Onko nyt niin, että ohjelmatöiden seremoniallisuuden ja demokraattisuuden julistuksilla pyritään saamaan aikaan tämä integroiva vaikutus? Molemmassa tapauksissa tavoitellaan ehkä samaa, mutta eroa on siinä, päädytäänkö yhteisyyteen konfliktin esiintuoman moniäänisyyden vai pelkästään manifestoidun yhtenäisyyden ja provosoimattomuuden kautta prosessin rituaalisuutta hyödyntäen. Kenties provosoinnin sisältämien riskien, ennakoimattomuuksien vuoksi, ohjelmakäsittelyjä julistetaan sinänsä puoluetta demokratisoivana. Se kuitenkin lähinnä normalisoi puoluetta, sillä provosoimaton ohjelmatyö ei tuo esiin eri ryhmittymien välisiä katsantoeroja.

Haluttaessa vahvistaa puoluejohdon asemaa voidaan laatia ohjelma, joka vahvistaa keskustelemattomuudessaan kuvitelmaa ohjelman kohtaamasta yleisestä hyväksynnästä ja tulkintojen yhteisyydestä puolueessa. Se kirjoitetaan tällöin ennen kaikkea omille kannattajille eikä vastustajille. Mahdollisimman laajan ”hyväksynnän” saavuttamiseksi laaditaan rituaalinen ohjelma ja vedotaan ohjelmatyön volyymiin.

Ohjelman provosoimattomuus ja latteus heijastuvat myös puolueen ulkopuolelle. Puolueen sisällä huomiota herättämätön ohjelma voi tuskin nousta kilpailukykyiseksi puheenvuoroksi puolueiden välisessä agendanasettelussa. Kilpailukykyisellä ohjelmalla valmistaudutaan puolestaan kohtaamaan muiden puolueiden suunnalta esitettäviä mahdollisen variantteja ja vastaamaan niihin. Kysymys siitä, miten valmistaudutaan ja valmentaudutaan havaitsemaan toisin toimimisen mahdollisuuksia,

johdattelee kysymään millainen pätevyitymisen ja vallantavoittelun foorumi ohjelmatyöstä voi puolueen sisäisessä toiminnassa muotoutua.

5

PÄTEVÖITYMISEN JA VALLANTAVOITTELUN FOORUMI

Edellä analysoin ohjelmatyötä provosoinnin ja integroinnin foorumina. Ohjelmatyön ydinryhmälle se saattoi merkitä puolueväen parempaa tuntemista. Ohjelmakeskustelut ja luonnospalautteet auttoivat ryhmäläisiä muodostamaan esimerkiksi käsityksen puoluejäsenistön parissa vallitsevista ajattelutavoista, kysymysten tärkeysjärjestyksistä ja huolenaiheista. Kommunikaatioyhteydellä tavoiteltiin ohjelmalle legitimiä, mutta se saattoi palkita ryhmän myös kentältä tulleilla ideoilla. Toinen ohjelmaryhmän pätevytyksen ulottuvuus muodostuu ohjelmatyön ydinryhmän jäsenten kommunikaatiossa muiden ryhmäläisten kanssa ja asiantuntijoiden näkemyksiin tutustumisessa. Tämä kommunikaatioasetelma paljastaa ohjelmatyön vallantavoittelun ja -käytön foorumina. Millaista valtaa käytetään ohjelmatöiden eri positioissa? Millaista valtaa käyttävät ohjelman varsinaiset kirjoittajat, muut ryhmäläiset tai esimerkiksi luonnosta kommentoivat?

5.1 Pätevöitymisen edellytykset: henkilöt, tilanne ja tila

Keskustan puoluekokouksessa toteutetun kyselyn mukaan lähes yhdeksän kymmenestä vastaajasta piti tärkeänä, että puoluejohto oli joskus osallistunut periaateohjelmatyöhön. Kokoomuksen puoluekokouksessa haastateltu muotoili ajatuksen ohjelmatyöstä poliittisen uran vaiheena siten, että ”ne jotka haluavat tänä päivänä johtopaikoille, ne halu sinne ohjelmatyöhönkin. Mun mielestä ne jotka pyrkii eteenpäin, niiden täytyy jollakin lailla näyttää, että on mustakin johonkin”¹. Ohjelmatyössä voi saavuttaa valtaosuuksia hyödynnettäväksi muussa poliittisessa toiminnassa. Haastatellun lausunnossa ohjelmatyö näyttäytyi poliittisella urallaan eteenpäin pyrkivän henkilön ”kisällityönä”². Kenttähaastatteluissa ohjelmatyö ajateltiin ydinryhmän pätevyyden osoittamisen foorumina. Tämä näkemys vastaa myös käsitystä, jonka ohjelmatöiden aikainen lehtikirjoittelu antaa. Niissä ohjelmatyö näyttäytyy vain epäsuorasti ydinryhmän henkilökohtaisen pätevöitymisen foorumina. Kuitenkin ohjelmatyöhön kiinteästi osallistuneille pätevöityminen oli siinä ehkä keskeisintä.

Jos ydinryhmäläisten pätevöitymistä artikkeleissa korostettiin, sen tähdennettiin tapahtuvan ”kokonaisuuden edun” nimissä.

Ohjelmien valmistelutyö on vaativaa ja siinä yhteydessä mukana olevat pääsevät perusteellisesti selville eri vaihtoehdoista ja toteuttamismahdollisuuksista. Näin lisääntyvä ja laajentuva tieto on sen jälkeen kokoomuksen käytettävissä ja sen tarjottavissa keskusteltaessa vastaisista politiikan linjavedoista laajemmissa puitteissa.³

Lehtiaineistossa ja puoluekokouspuheenvuoroissa ohjelmafoorumia korostetaan laajana ja demokraattisena projektina, joka kertoo ohjelmatyön johdon pätevyydestä. Näin vältetään huomion kohdistuminen ohjelmatyölle asetettuihin yksilöllisiin tavoitteisiin. Ne kun voidaan tul-

¹ Kansallisen Kokoomuksen puoluekokoushaastattelut Vaasa 9.-11.6.1995, nainen 32 v.

² Vrt. Borg Sami 1997b.

³ US 23.1.1970, 2.

kita ”pelin politiikkana”, oman edun tai vallan tavoitteluna. Aineistossa tällainen konfliktitilanne epäpolitisoituu ”kokonaisuuden edun” retoriikan alla. Julkisessa aineistossa ei käsitellä ydinryhmän kokemuksia ohjelmatyöstä, vaikka vastaava piirre on puolueväen kohdalla erittäin keskeinen osa monimuotoista projektia. Tästä huolimatta ohjelmatyöhön korkealla tasolla osallistuminen ja poliittisella uralla eteneminen liittyivät ohjelmavaikuttajien ajatuksissa yhteen. Ohjelmatyö nähtiin poliittisen uran luonnollisena vaiheena, mutta avointa vallantavoittelua kukaan ei oma-aloitteisesti myöntänyt.

Ja panepa merkille, että keskustankin piirissä ne, jotka ovat olleet vastuussa näistä asioista, ovat nousseet myös poliittisesti hyvin tärkeisiin tehtäviin. Niin kuin Virolainen on ja Väyrynen – no minua ei voi niin pitää – mutta, että ainakin nämä kaksi tyyppiä. On niitä muitakin. (Kesk.)

Ohjelmafoorumilla pätevytyksen ensisijainen edellytys on, että siellä on mukana erityyppisillä kyvyillä ja motiiveilla siihen osallistuvia henkilöitä, joiden välille syntyy kommunikaatioyhteys. He ovat poliittisella urallaan eri vaiheissa olevia tyyppiä kuten aloittelijoita, konkareita, poliittisiksi keulakuviksi soveltuvia tai organisaattoreita. Ohjelmatyöhön kiinteästi osallistuneet eivät suinkaan aina pyrkineet edistämään omaa puolueuraansa, eivätkä kaikki eteenpäin pyrkijät olleet vielä valmiita itsenäisiin pohdintoihin ja tulkintoihin. Poliittiseen uraansa kunnianhimoisesti suhtautuvista ja poliittisen keulakuvan taustalla vaikuttavista ajatteliijoista muotoutuu edellytys ohjelmatyölle pätevytyksen foorumina.

Niin, siis siihen tarvitaan monenlaista lahjakkuutta. Yksi on se, että organisoituu tällainen ryhmä tai joukkue ihmisiä, niin siinä tarvii olla poliittinen keulakuva. (Kesk.)

Ohjelmafoorumilla saatettiin hakea puolueurallaan etenemään pyrkivää henkilöä, jonka välityksellä saa näkemyksiä esiin. Esimerkeiksi nimetään 1970-luvulta kokoomuksesta Juha Vikatmaa ja keskustasta Paavo Väyrynen. Haastateltu kuvasi Vikatmaasta usein ajattelun, että hänellä oli ”aatteen palon” kaltaista kiinnostusta ohjelmatyöhön.

Ohjelmafoorumi on merkittävä verkostoitumisen alue puolueessa. ”Poliittinen liike ei ole vain sosiologinen kuvaus, se on myös henkilö-

historiallisten energioiden tulosta”, kuten eräs ohjelmavaikuttaja muistutti. Verkostoituminen on vastikkeellista tutustumista henkilöihin ja heidän näkemyksiinsä. Ajattelijat hakevat omille käsityksilleen kanavaa, joten he vaikuttavat eteenpäin pyrkivän henkilön linjauksiin.

Ihmiset eivät lähde – varsinkin kun ne samat ihmiset ovat sanomalehtien tai tutkimuksien tai jonkun tällaisen kanssa tekemisissä, kun on muitakin väyliä – niin eiväthän ne lähde uhraamaan aikaa ja ajatuksia, ellei siinä ole riittävää uskoa, että tässä joukossa on yksi tai useampia tulevaisuuden poliitikkoja, joiden kautta tämä asia menee eteenpäin. --- Väyrynen oli se, josta saattoi jotain toivoa. Se oli se henkilö, jonka tueksi niitä tehtiin, koska nähtiin, että se oli paras nimi, mitä silloin oli. (Kesk.)

Ohjelmatyössä esitetyt näkemykset voidaan nimetä henkilöiden mukaan linjoiksi. Esille nousevia henkilöitä tarkastellaan tuolloin eri roolien ja vallankäytön tilanteiden kannalta. Huomiota kiinnitetään ohjelman aatteelliseksi innovaattoriksi nähtyyn, tekstin tuottajaan tai ohjelmatyön organisoijaan. Esimerkiksi puoluetoimistosta ohjelmavastuuta katsotaan toisesta näkökulmasta kuin kentältä tai puoluelehdistä. Ohjelmatyön poliittinen keulakuva⁴ ei läheskään aina ole aatteellisen pohdinnan käynnistäjä. Tästä kertoo kuvaavasti se, kuinka ohjelma-vaikuttajat jakoivat kunniaa ja vastuuta keskustan vuoden 1982 ohjelmasta. Seppo Kääriäinen mainitsi 10.4.1996 pitämässään puheessa Rovaniemen ohjelman olleen ”Väyrysen diktaatti”⁵. Väyrynen⁶ korosti haastattelussa Kääriäisen asemaa johtamassa ohjelmatyötä ja kokoomassa ihmisiä mukaan. Väyrykselle 1970-luvun ohjelmatoiminnalla vaikuttanut olleen tätä ohjelmatyötä huomattavasti keskeisempi asema. Liittyihän silloinen toiminta valtaosuuksien valtaamiseen, kun 1980-luvulla tuore puheenjohtaja-puoluesihteerin -valjakko lähti vahvistamaan jo saavutettua asemaansa ilman selvää kilpailutilannetta. 1970-luku oli siten provosoinnin ja 1980-luku hyväksynnän haun ja johtajuuden vahvistamisen aikaa. Seppo Niemelä⁷ puolestaan kertoi haastattelussa vuo-

⁴ Keskustan puoluekokouksessa toteutetun kyselyn mukaan noin 70 % vastaajista piti tärkeänä tai erittäin tärkeänä sitä, kuka puolueohjelmatyötä johtaa eli on sen keulakuva.

⁵ Kääriäisen puhe Keskusta-Akatemiassa 10.4.1996.

⁶ 15.6.1996.

⁷ 19.9.1995.

den 1982 ohjelman olleen selvästi Kääriäisen, kun taas Olli Rehn muis-
teli *Politiikan Puntarissa* Niemelän kirjoittaneen puolueelle uuden entis-
tä alkiolaisemman periaateohjelman⁸. *Suomenmaassa* vastuuta eriteltiin
edelleen järjestöllisestä näkökulmasta.

Periaateohjelmaa on viime syksystä lähtien valmisteltu puoluesihteerinä Sep-
po Kääriäisen johtamassa periaateohjelmatyöryhmässä. Puoluehallitukseen
se kulkee ohjelmapoliittisen valiokunnan seulan kautta. Tätä valiokuntaa
on keskustapuolueessa toistakymmentä vuotta vetänyt nykyinen puheen-
johtaja Paavo Väyrynen.⁹

Ohjelmatyö näyttöytyi haastatteluissa ryhmäopiskeluna, sosiaalisena
yhteenhittautumisena ja ymmärryksen ”laajentumisena”. Tämän tyyppisissä
sopusointua korostavissa lausunnoissa ohjelmatoiminnan kon-
fliktiasetelma peittyi.

Todennäköisesti operationaaliseen politiikkaan valmentautumisen aja-
tus oli ohjelmatyössä kolme vuosikymmentä taustalla vaikuttaneen mie-
lessä hänen todetessaan, että ”minusta ei pitäisi mennä kenenkään eteen-
päin ministeritasolle, ellei se ole käynyt tätä ohjelmaprosessia.” Etenijä
pyrkii hankkimaan oikeutuksen toimia todellisuuden tulkkinä. Ohjel-
man hyväksynnän kautta tavoitellaan auktoriteettiasemaa, jossa voi esit-
tää tulkintoja siitä, mikä on tärkeää, mitä voidaan tai on mahdollista
tehdä jne. Ohjelmavaikuttajat korostivat ”asioiden” etenevän henkilöi-
den välityksellä. Etenijän näkemyksien katsottiin toisinaan suoranai-
sesti muotoutuneen ohjelmatyössä toisten osallistujien avulla. Kokoo-
muslainen 1970-1980 -lukujen ohjelmaryhmäläinen kuvaili poliittisella
uralla etenevän valmentamista ja ryhmäläisten valtaa suhteessa eteni-
jään. Puhuja katsoo joillain ryhmäläisillä olevan hallussaan pätevyyttä,
jonka avulla on mahdollista edetä tai tasoittaa etenemistä puolueessa.

Ei politiikassa oikeastaan koskaan ole niin, että jos on tietyllä tasolla hierar-
kiassa, ja sitten siellä alemmalla tasolla tehdään paperi, että se vaikuttaisi sii-
hen ylempään tasoon. Eli ihmiset pitää ohjelmoida ennen kuin he menevät
sille tasolle. Ja se oli tässä osin ajatus, että varmaan tästä porukasta joku sitten
joskus tekee myös päätöksiä ja se on sitten hyvä, että osaa nää hommat.

⁸ 3/1993, 15.

⁹ Suomenmaa 6.6.1981, 3.

Ohjelmaryhmän kokoonpanosta voidaan yleisesti todeta, että ohjelmatyön johtaja pyrki valitsemaan ympärilleen puolueessa jotenkin tunnettuja ja idearikkaita henkilöitä. Osalle paikoista valitaan tiettyä ryhmää edustavia henkilöitä kuten kiintiönuoria, -opiskelijoita, -naisia, -vihreitä, -maalaisia, -ammattiyhdistyksiä. Heillä on hallussaan mandaatin tuomaa kirjoitus- tai arvosteluvalltaa erityisesti edustamaansa sektoria koskevissa teemoissa.

Ohjelmatyöhön valitseminen saattaa olla salamyhkäistä ja konfliktistakin toimintaa.

Siel on ne omat pelisäännöt, jotka toimii. Se tarkoittaa sitä et on oltava jonkun kaveri. Mä en ollut silloin kenenkään kaveri. Mä en päässyt. Ei niil välttämättä mua vastaan mitään ollut, mut kun mä en ollut kenenkään kaveri. (Kesk.)

Ylin puoluejohto oli haastateltujen mukaan kiinnostuneimmillaan ohjelmatyöstä siinä vaiheessa, kun myös ohjelmasta vastaava puoluesihteerä ja varapuheenjohtajaa valittiin. Se kuvattiin poliittiseksi valinnaksi, jossa sopusointuisuus tai täydentävyys puoluejohdon ohjelmalinjan kanssa oli oleellista. Näin esimerkiksi valittaessa Sirpa Pietikäinen ohjelmatoimikunnan puheenjohtajaksi. Toisaalta puolueen jotain fraktiota voidaan palkita tai tyyntytellä, kuten Erkki Pystysen tapauksessa. Ohjelmavaikuttajat arvelivat ylimmän puoluejohdon laimean kiinnostuksen ohjelmatyötä kohtaan johtuvan siitä, että se oli jo sivuuttanut ohjelmallisen vaiheen ja saavuttanut toimivat yhteydet puolueen ulkopuolisiin keskusteluihin. Ohjelmatyöllä ei ollut enää heille tavoittelemisen arvoisia merkityksiä, eikä heillä oleteta siihen olevan aikaakaan. Tässä yhteydessä on hyvä kuitenkin muistaa esimerkiksi puheenjohtaja Kalevi Sorsan panos SDP:n vuoden 1987 ohjelmatyössä, jolloin puheenjohtajan sitoutumisella tavoiteltiin ohjelmatyölle mahdollisimman korkeaa arvovaltaa.

Tullessaan mukaan ohjelmatoimintaan henkilö oli usein osoittanut kiinnostustaan osallistumalla ohjelmalliseen keskusteluun ja ennen kaikkea kirjoittamalla. Eräs haastateltu kertoi ilmaisseensa monesti halukkuutensa osallistua ohjelmatoimintaan. Lopulta hän teki tiettäväksi, ettei enää asettuisi puolueen kunnallis- tai eduskuntavaaliehdokkaaksi ennen kuin pääsisi vaikuttamaan ohjelmallisiin kysymyksiin. Heti ilmoituksensa jälkeen hän sai kirjallisen kutsun saapua ohjelmaryhmän jäseneksi.

Ennen kaikkea kirjoittavat visionäärit kiinnostavat ja teksteille riittää kysyntää puolueissa. Kyky ja halu kirjoittaa yhdistää ohjelmavaikuttajia.

--- mä siellä (puoluetoimistossa: EA) roikuin ja osoitin sellaista aktiivisuutta, kirjoitin myös Nykypäivään --- (Kok.)

Mä melkein ajattelen kirjoittamalla. Et mä kirjoitan kaikki mitä, jos mä saan aatelluksi --- (Kesk.)

Hänhän kirjoittaa tavattoman hyvin, että kyllähän ne täytyi ottaa huomioon, mitä hän sanoi --- (Kesk.)

--- totesin, että hyvänen aika, että miksen mä voi tässä nyt sivutyönä sitten kirjoittaa yhden puolueen tällasta ohjelmaa --- (Lib.)

--- siellä oli rehellisesti sanoen niin yliverkaisia tällaisia verbaalivirtuoseja. (Lib.)

--- osa ei kyennyt kirjoittamaan --- et kyllä se seulaantui suht nopeasti ketkä kirjoittaa. Ja totta kai niillä oli suurempi valta käytännössä, koska sitten pohjana oli niitten tekstit --- (Kok.)

--- oli kirjoittamista elääkseen --- Niin me tiedettiin niiku aika hyvin, et miten dokumentteja tehdään ja miten kirjoitetaan kolumneja ja miten kirjoitetaan tällasta (ohjelmaa: EA). (Nuors.)

Kirjoittajien vallankäyttö näkyy ohjelmakäsitteen laajentumisen myötä siinä, mitä asioita kirjoittajat ottavat esille ja mitä ei katsota ohjelmaan kuuluvaksi. Kirjoittajien valta on lisääntynyt ohjelmarakenteen hajoamisen ja esityslistan politisoinnin mahdollisuuksien myötä. Politisoimalla voi pyrkiä kiistämään yksimielisen tulkinnan ja ylipäättään mahdollisuuden saavuttaa paras ratkaisu. Politisoimalla voi pyrkiä muun muassa osoittamaan vaihtoehtojen realistisuuden eli näin kiistämään tietyn ratkaisun poliittisen välttämättömyyden tai problematisoida suhtautumistavan väistämättömyyteen.¹⁰ Uusien kysymysten politisointi lienee helppompaa uusissa kuin vuosisadan alussa perustetuissa puolueissa. Kristillisten ohjelmasta voi lukea käsityksiä eutanasiasta ja geeniteknologiasta¹¹, vihreillä tietoverkoista¹² tai vaikkapa luonnonlain puoluelaisilla Maharishi-efektistä¹³. Luonnollisesti ohjelmissa on aihealueita, joista on vält-

¹⁰ Palonen 1993b, 128-130.

¹¹ Suomen Kristillisen Liiton yleisohjelma hyväksytty 26.5.1995.

¹² Vihreän liiton periaateohjelma hyväksytty 23.-24.5.1998.

¹³ Luonnonlain Puolueen yhteiskunnallinen uudistusohjelma hyväksytty 20.1.1995.

tämätöntä sanoa jotain, mutta kysymyksenasettelut niiden sisällä ovat lähes rajattomat. Kuvaava esimerkki on tällä hetkellä Eurooppa-teen käsittely ohjelmissa. Esimerkiksi Rantalán ja Virolaisen aikaan ohjelmien erot näkyivät pikemmin siinä, mitä mieltä jostain asiasta oltiin. Liikkumavara agendan suhteen oli rajallinen. Kirjoittavat visionäärit käyttävät eniten valtaa ohjelmatoiminnassa, sillä muut kommentoivat sitä suhteessa esitettyyn.

Ohjelmatoiminta tulkittiin yleisesti hyväksi välineeksi poliittiseen vastuuseen valmentautumisessa. Valmistautuminen liittyy uusien ja tuoreiden näkökulmien sekä kysymyksenasettelujen hakemiseen ja niiden esittämiseen puoluetta uudistavan ohjelmatyön avulla. Ohjelmatoiminnassa nämä seikat ruokkivat toisiaan ja muodostavat toisen edellytyksen pätevytymisfoorumille. Ohjelmatyöhön osallistuvien erityyppisten henkilöiden ja osallistumismotiivien rinnalla toinen edellytys pätevytymisfoorumin muotoutumiselle on siten tilanne, joka ajaa etsimään tulkintaristiriitoja, uusia ja toisaalta yhteisiä tulkintoja, esimerkiksi oppositiossa tai valmistauduttaessa vaaleihin. Näissä tapauksissa ohjelmafoorumilla ajatellaan yhdessä valmisteltavan ja varmistettavan puolueen tulevaisuutta. Siten foorumin synnyttää tilanne ja siinä poliittisille toimijoille annettu tila. Tilaa vallitsevien tulkintojen vastaisille tulkinnoille annetaan, koska puolueen uudistuminen, kilpailukykyisenä säilyttäminen suhteessa muihin puolueisiin ja kentän tavoittaminen on puolueen edun mukaista ja sen elinehto. Eräs ohjelmavaikuttaja muistutti usein ohjelmatyössä etäälle jäävään ylimpään puoluejohtoon liittyvästä pohdinnoille tilaa antavasta piirteestä, ”varmaan jokainen puheenjohtaja ja puoluesihteerin mielellään näkee, että hänen aikanaan lyödään kiin joku merkittävä linjanveto.” Tämä selittää ohjelmaryhmälle usein annettuja laajoja valtuuksia työstää ohjelmaa.

Keskustalainen vaikuttaja kuvasi puolueensa 1970-luvun vilkkaan ohjelmatoiminnan juuri valmentautumista vasten. Tähtäimessä oli puolueen uudistaminen. Uudistajat hakivat näkemyksilleen julkisuutta ja ideoillaan ”reviirejä” itselleen. Toisaalta puolueen johto tarjosi uudistajille ”paineen alentamisen foorumin”.

70-luvulla pitää muistaa, että se oli valmistautumista puolueen uudistukseen. Uudistus tehtiin pinnan alla hyvin paljon. Ei salaa, mutta sitä kuitenkin tehtiin hyvin paljon. Ja se oli meidän nuorten miesten vastuulla se asia. Virolainenhan oli puolueen puheenjohtaja, mutta hän oli etäinen, korkealla

ja kaukana. Ja kaikki tiesivät, että hän joutuisi joskus väistymään, ja että kohta tulee meidän vuoromme.

Aktiivinen henkilö antaa jotain itsestään puolueen hyväksi ja saa vastineeksi joko henkilökohtaista tunnettavuutta tai kanavan näkemyksiensä esittämiseksi eteenpäin pyrkivien henkilöiden välityksellä. Toisaalta ryhmän passiivinen jäsen hankkii arvovaltaa pelkällä ”läsnäolollaan”. Ohjelmaprojekteissa 1960-luvun lopulta alkaen profiloitunut haastateltu pohti osallistumismotiiveja.

Shän on selvää, että yleensä niiku pääsee myönteisesti esille puolueessa olemalla mukana ohjelmatoiminnassa ja aatteellisessa keskustelussa, ja moni on siinä mukana tästä syystä. Se on heille ehkä tällänen oman uran rakentamisen väline, että monet ajattelevat, että puolueen korkeimmille johtopaikoille ei voi tulla, ellei ole syventynyt aatteellisiin kysymyksiin ja ohjelmatyöhön. Ja siksi monet, jotka rakentavat uraa, hakeutuvat näihin töihin. Mutta kaikilla ei ehkä sitten ole aivan sellasta syvällistä vakaumusta ja innostusta siihen työhön, jota tarvitaan. --- Siis se usein on niin, että henkilö, joka esimerkiksi paneutuu ohjelmatyöhön, niin hän sitten pyrkii sillä myöskin saamaan luottamusta itseään kohtaan ja pyrkii urallaan eteenpäin. (Kesk.)

Haastatellut vaikuttajat pitivät erityisesti oppositioaikaa tilanteena, jossa tulee ”perehtyä maailmaan, kouluttaa poliitikkoja, kouluttaa ihmisiä ja taustavoimia”¹⁴. Keskustalainen ohjelmavaikuttaja näki ohjelmatyön ja puolueen uudistumisen suhteen siten, että ”kun puolueella menee huonosti, niin silloin koetaan tarpeelliseksi mennä aatteen juurille ja hakemaan sieltä ratkasua niihin ongelmiin, joihin on ajauduttu.” Oppositioaikana ideologisuuden asteen on todettu nousevan puolueissa¹⁵. Oppositioasema voi tuoda ohjelmatyön esiin myös raadollisimmillaan tai paniikinomaisimmillaan. Silloin ohjelman käytännöllinen merkitys viittaa lähinnä sen avulla mobilisoitavaan kannatukseen, joka oletetaan ainoaksi vallan lähteeksi.

¹⁴ Keskustan puoluekokouskyselyn mukaan noin kolmannes vastaajista oli sitä mieltä, että puolueen periaateohjelma olisi aina uusittava oppositioaikana.

¹⁵ Esim. Rantala 1981.

Ohjelmaryhmässä kysyin kenelle me kirjoitetaan. Etteks te voi sanoa suoraan, että me tavoitellaan lisää kannatusta, tällästä lassytyistä. Me muka tehdään jotain hienoa. Sitten ne myönsi, että tää on meidän ainoa tavoite, valta. Tää on ehdottomasti se ainoa, lisäkannatus. Millä keinoilla, onko siinä jotain ideologisia perusteita, se on ihan yksi hailee, kannatuksen pysyvyys tai joku tämmöinen, vaan seuraavissa vaaleissa suurimmaksi. (Kesk.)¹⁶

Kuitenkin esimerkiksi nuorsuomalainen vaikuttaja näki ohjelmaprosessin mahdollisuuden toisin. Hän piti tehokkaana mallina sitä, että ohjelmatyö olisi jatkuvaan keskusteluun perustuvaa pohdiskelua ja uudelleenkirjoittamista, jolloin ei ajauduttaisi oppositioaseman aiheuttamaan pakkotilanteeseen. Siten ”kirjoittamiseen tulee aina uusia ajatuksia mukaan ja vanhat ajatukset selkeytyy ja tippuu pois sellasii, jotka ei tunnu tärkeiltä”. Näin usein kritisoitu operationaalisen politiikan ja ohjelmatoiminnan raja madaltuisi, eikä ohjelmatyötä kaivettaisi avuksi silloin, kun operationaalisen politiikan puolella on ajauduttu ongelmiin. Tässä toimintamallissa ”tilanne” ohjelmafoorumin edellytyksenä motivoi jatkuvaan ohjelmatyöhön. Tämä ajatus korostaa näkemystä, jonka mukaan poliittiset kysymykset ja asetelmat ovat radikaalisti liikkeessä ja edellyttävät jatkuvaa pohdintaa.

5.2 Ohjelmatyö uran vaiheena: Väyrynen ja Pietikäinen

Puolueurallaan etenemään pyrkivä henkilö hakee tehtäviä ja asemia, jotka vahvistavat käsitystä hänen poliittisesta pätevydestään ja kohottavat poliittista arvovaltaa. Ohjelmatyön yhteydessä voi pyrkiä vahvistamaan ja muokkaamaan kuvaa poliittisesta toimijasta.¹⁷ Poliitiikan henkilöityminen korostaa poliittisen toimijan ominaisuuksia ja kykyjä. Sen lisäksi sanottavan sisällölle on pantava painoa. Poliitikot voivat näin itse puolustautua yhä lisääntyvää imagovaltaisuutta vastaan. Erityisesti 1990-

¹⁶Tämä on siitä mielenkiintoinen näkemys, että keskustan puoluekokouksessa toteutetun kyselyn mukaan myös peräti 90,5 % vastaajista näki ohjelman suunnatun kaikille äänestäjille.

¹⁷Vrt. Kanerva 1997.

luvulla vaatimukset puolueen ohjelmallisten kannanottojen tuntemuksesta ovat lisääntyneet.

Aatteiden ja ohjelmien merkitys on siinä, että niiden avulla nostetaan oikeat ja tärkeät kysymykset kansakunnan esityslistalle. Itse asiassa me tarvitsemme nyt entistä aatteellisempia poliitikkoja. Nykyaikainen joukkotiedotus takaa sen, että sanojen ja tekojen ristiriita paljastuu varmasti. Teoista on siis voitava löytää selkeä aatteellinen linja. Lisäksi meidän on sopeuduttava siihen, että politiikka henkilöityy. Keskustan työvaliokunnan kannanotto ei ole uutinen, pääministeri Esko Ahon lausunto on. Siksi myös aatteiden pitää henkilöityä. Johtopäätös tästä kehityksestä on sama kuin edellä; tarvitsemme entistä aatteellisempia poliitikkoja.¹⁸

Ohjelmatyössä on mahdollista, erityisesti muista poliittisista toimijoista erottuakseen, korostaa puolueen ohjelmallisten sitoumuksien tuntemusta ja koko prosessin merkittävyyttä. Ohjelmatyön henkilöitymisestä voi ottaa erityyppiset esimerkit. Ensimmäinen tapaus kuvaa sitä, kuinka pätevyitä itse muistelee pätevyitymistä poliittisen uransa vaiheena. Toisessa esimerkissä ydinryhmäläiset korostavat prosessin kuluessa ohjelmatyön vetäjän sitoutumista.

Useita keskustalaisia ohjelmatöitä vetänyt Paavo Väyrynen on muistelmissaan korostanut poikkeuksellisesti ”aatteellisen” keskustelun merkitystä puolueessa ja poliittisen uran osatekijänä verrattuna muihin ohjelmallisessa vastuussa olleiden kirjoituksiin¹⁹. *On totuuden aika 1* -teoksessa Väyrynen kuvaa pettymystään ja jäämistään vaille ministerisalkkua vuoden 1972 vaalien jälkeisessä tilanteessa. Tässä on hyvä muistaa, että Väyrynen oli tullut eduskuntaan vasta kaksi vuotta aiemmin. Väyrynen muistelee tehneensä tammivaaleista kaksi johtopäätöstä, joista toinen koski ohjelmallista toimintaa. Hänen mukaansa oli välttämätöntä aloittaa voimakas aatteellinen ja ohjelmallinen kehitystyö, jonka avulla voitaisiin koota keskustalaisesti ajattelevat ihmiset puolueen kannattajiksi yli ammatillisten ja muiden rajojen²⁰. Väyrynen valittiin seuraavassa puoluekokouksessa puolueen varapuheenjohtajaksi. Hänelle langenneesta ohjelmatyön johtamisesta hän toteaa seuraavaa.

¹⁸ Laaninen Poliitiikan Puntari 5/93, 11.

¹⁹ Ks. erit. 1974; 1981; 1993a.

²⁰ 1993a, 51.

Nuorena, aatteellisia kysymyksiä harrastavana varapuheenjohtajana sain tehtäväkseni puolueen ohjelmatyön johtamisen. Se oli minulle mieluisa ja haastava tehtävä.²¹

Uusi hallitus (Sorsa I) aloitti syyskuussa 1972. Väyrystä ei nimitetty ministeriksi. Katkeruuden hetkellä hän näki ohjelmallisen projektin mahdollisuutenaan.

Tunsin silloin, että minun olisi koulutukseni, pätevytyeni ja kokemukseni perusteella tullut päästä ministeriksi. Myöhemmin olen ajatellut, että saattoi olla sekä puolueen edun että oman etuni mukaista, että jäin hallituksen ulkopuolelle. Nyt minulla oli aikaa ja täysi vapaus paneutua aatteelliseen ja ohjelmatyöhön sekä keskustapuolueen uudistamiseen²².

Hän yksilöi teoksessa pätevytymis- ja haastamisprojektiaan. Siinä hän nostaa keskeiseksi elämän ja politiikan arvoihin pureutuviin keskusteluihin osallistumisen sekä pyrkimyksensä selvittää keskustan identiteettiä ja aatetta uusien kannattajien tavoittamiseksi sekä vanhojen kannatuksen vahvistamiseksi. Väyrynen korostaa myös puolueen ulkopuolisiin keskusteluihin, erityisesti filosofiseen ja ekologiseen kirjallisuuteen paneutumista. Hän mainitsee lukeneensa aatteellisen työn kannalta tärkeitä artikkeleita ja kirjoja.

Lukemani pohjalta alkoi rakentua radikaali aatteellinen ja poliittinen näkemys. Aloin yhä enemmän asettaa kyseenalaiseksi silloisen yhteiskunnallisen kehityssuunnan ja vaatia politiikkaa, joka vastaisi paremmin luonnontalouden ja ihmisen tarpeita. Nämä kaksi tavoitetta liittyivät toisiinsa: sekä luonto että ihminen kärsivät siitä, että yhteiskunnan kehittäminen perustui liiaksi materialistisiin arvoihin.²³

Kuvattuaan pätevytymisprojektia ja myöhemmän haastamisen pohjan seestymistä, Väyrynen toteaa aatteellisen kehitystyön kiteytyneen puheisaan ja kirjoituksissaan sekä johtamansa ohjelmatyön tuloksissa²⁴.

²¹ Väyrynen 1993a, 52.

²² Ibid., 53.

²³ Ibid., 55.

²⁴ Ibid., 54-55.

Väyrynen oli tuonut ohjelmallista haastamisprosessiaan esille useissa yhteyksissä. Esimerkiksi vuonna 1976 hän *Suomen Kuvalehden* haastattelussa mainitsi tehtäväkseen puolueen uudistamisen ja sanoi etsineensä tahallaan kohteita, jotka ärsyttivät ajattelemaan uudella tavalla keskeisiä kysymyksiä ja tulleet tuolloin joskus ”lyöneeksi vähän yli”²⁵.

Ohjelmallisen projektin ja poliittisella uralla etenemisen merkkihetkenä Väyrynen siteeraa puhetta, jolla häntä pyydettiin puolueen puheenjohtajaehdokkaaksi vuoden 1980 alussa. Edellisellä vuosikymmenellä alkanut puheenjohtaja Virolaisen aatteellinen haastaminen sai nyt konkreettisen muodon.

Olemme tulleet vakuuttuneeksi siitä, että tämä on puolueen jäsenkunnan laajan enemmistön mielipide. Keskustaväki tuntee Sinut viime vuosikymmenen alusta lähtien suoritetun mittavan ohjelmatyön johtohahmona, aattemme lipunkantajana sekä yhä merkittävämpänä keskustapolitiikan käytännön toteuttajana.²⁶

Väyrynen kirjoittaa ajautuneensa ohjelmatyöhön tilanteen pakottamana, mutta ymmärtäneensä ohjelmatyön arvon myöhemmin esimerkiksi mahdollisuutena profiloitua.

Väyrykselle läheinen ajattelija Seppo Niemelä on todennut Väyrysen vastanneen keskustapuolueen ohjelmallisesta kehityksestä tärkeän 1970-luvun ajan, mutta imeytyneen samalla vallankäyttöön, jolloin aatteellinen Väyrynen väistyi taka-alalle. Niemelän mukaan Väyrynen johti sen ohjelman luomista, jota hän on toteuttanut puheenjohtajana ja ministerinä.²⁷ Keskustapuolue jäi oppositioon vuoden 1987 eduskuntavaalien jälkeen. Vuonna 1989 Väyrynen julkaisi peräti kolme teosta.

On totuuden aika 2 -teoksessa, vuosien 1982 ja 1991 välisen ajan kuvauksissa Väyrynen käsittelee ohjelmallisia kysymyksiä huomattavasti vähemmän kuin ensimmäisessä osassa painopisteen siirtyessä operatiivisen politiikan kuvauksiin. Teoksessa viitataan kuitenkin aatteelliseen kehittytyöhön²⁸ sivulauseenomaisesti Väyrysen huomauttaessa esimerkiksi, että ”virkatehtävieni ohella pyrin käyttämään aikaa myös

²⁵ Numminen *Suomen Kuvalehti* 7/1976, 45.

²⁶ Väyrynen 1993a, 255.

²⁷ Niemelä 1988, 28-29.

²⁸ Tästä tarkemmin Niemelä 1988.

aatteelliseen pohdiskeluun”²⁹ tai ”paneuduttuani väitöskirjatyöhön ja sitä seuranneen kirja-projektin yhteydessä jälleen aatteen syvimpiin kysymyksiin”³⁰. Tämän tyyppisillä viitteillä Väyrynen tuo esille jälleen ohjelmallisen pohdinnan luonteen eli tutustumisen käynnissä oleviin keskusteluihin, merkittäviin esittäjiin ja tulevaisuuden kannalta tärkeiksi arvioimiinsa teemoihin.

Väyrysen ”aatteellisen manifestoinnin” on todettu näyttäytyneen lähinnä uusalkiolaisuutena, joka vastasi uutta etsivien aktiivisten ja ajattelevien nuorten ideologiakaipukseen. Pekosen mukaan Väyrysen ”ideologinen myöhäisheränneisyys osoittautui vain jälkijättöiseksi vastausyritykseksi nyt jo massaliikkeenä hiipuvalla marxismille ja toisaalta sekä parlamentaarisen politiikan realismiin että arkielämän yhteiskunnallisiin realiteetteihin sopimattomaksi pelkäksi symboliseksi puheeksi.” Vastavalitusta puheenjohtajasta ei tullut uutta aatteellista johtajaa.³¹ Ilmeistä on se, että Väyrynen käytti ohjelmatoimintaa välineenä kohottaakseen ja vahvistaakseen poliittista asemaansa.

Toinen esimerkki poliittisen profiilin rakentamisesta ja keskeisen poliittisen linjauksen esittelystä nähtiin kokoomuksen vuoden 1993 ohjelmatyössä. Tuolloin ohjelmatoimikuntaan kuuluneet, vahvasti luonnoksen hahmotteluun ja kirjoitustyöhön osallistuneet tahot liittivät artikkeleissaan ja puheissaan käynnissä olleen ohjelmajärjestelmällisesti ohjelmajärjestäjän puheenjohtajaan Sirpa Pietikäiseen. *Nykypäivän* ohjelmajärjestäjät käsittelevät artikkelit täydentyivät kuvilla Pietikäisestä.

Vaikka Pertti Salolaisen puolueeseen luoma vapauden henki tiettyine aatteellisine suuntaviivoineen ja Sirpa Pietikäisen vaativassa johdossa ollut konkreettinen ohjelmajärjestäjä tuokin aikanaan suurimman kunnian Kokoomuksen poliittisessa historiassa näille johtajillemme, mikä onkin oikein, on uusi ohjelma meidän kaikkien kokoomuslaisten yhteisen työn tulosta. Nämä aatteelliset johtajamme ovat myös vahvoja johtajia, mitä osoittaa tuhansien kokoomuslaisten elävä halu sitoutua ohjelmauudistuksen sisältöön ja johtajien kyky saada ideoilleen laajaa vastakaikua.³²

²⁹ Väyrynen 1993b, 94.

³⁰ Ibid., 369.

³¹ Pekonen 1986, 52.

³² Räisänen Nykypäivä 4.6.1993, 20.

Projektin johtaminen kuvattiin raskaaksi, ohjelmajohtajan täydellistä sitoutumista vaativaksi mutta palkitsevaksi. Pietikäisen kunnianhimoisuutta alleviivattiin nimeämällä hänet edeltäjänsä tavoin ”kokoomuksen Susloviksi”³³ ja aatteelliseksi tiennäyttäjäksi, omien poliittisten linjausten esittäjäksi³⁴.

Ohjelmaprojektin aikana Pietikäinen kävi vuonna 1991 puheenjohtajakilpaan. Tässä yhteydessä kirjoitettiin runsaasti hänen osuudestaan ohjelmatyöhön ja että sen johtaminen toi esille Pietikäisen poliittiset linjat sekä henkilön poliittisen profiilin. Ohjelmatyön katsottiin sisältävän muutostekijän, joka henkilöityi ohjelmatyön vetäjässä.

Sirpa Pietikäinen vastaa kokoomuksen varapuheenjohtajana ja ohjelματοimikunnan puheenjohtajana kokoomusaatteen ja puolueohjelman uudistamisesta. Siksi on kiinnostavaa kysyä häneltä, onko tämä puheenjohtajavaali linjavaali? ”Muotoilisin vastauksen vähän yleisemmin: silloin kun on kyse puolueen johdon valitsemisesta, se on aina linjavaali. Kysymys on ehdokkaiden ajattelutavoista. Se ei ole firman toimitusjohtajan valintaa joidenkin meriittien tai työskentelytapojen mukaan, vaan kyse on siitä ajatusmaailmasta, mitä itse kukin edustaa.”³⁵

Sirpa Pietikäinen on kannattajiensa mukaan tuore keskustelevala poliittikotyyppi, joka nuorentaisi ja inhimillistäisi kokoomuksen imagon. Toiseksi hän on – jo nyt – kokoomuksen aatteellinen uudistaja, joka nostaisi puolueen 90-luvun johtavaksi porvarilliseksi voimaksi.³⁶

Ohjelmatyön aikaisissa artikkeleissa korostettiin projektin johtamisen vastuullisuutta. Pietikäisen katsottiin ansainneen paikkansa aiemman toimintansa perusteella. ”Puolueiden ohjelmatyötä vetävät toimikunnat ovat jokaisessa puolueessa kaikkein arvostetuimpia toimikuntia. --- Ohjelmatoimikuntien johtoon puolueet asettavat ideologiset kärkini-

³³ Mihail Suslov (1902-1982) johti Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääideologina esimerkiksi aatteellista taistelua Kiinan kansantasavaltaa vastaan. Suslov oli vuonna 1921 alkaneen puoluejäsenyyden myötä eri aikoina mm. Korkeimman Neuvoston puhemiesjäsen ja Korkeimman Neuvoston jäsen, Pravdan päätoimittaja ja osallistui vahvasti ideologisten ja teoreettisten kysymysten käsittelyyn.

³⁴ Esim. Niiranen Nykypäivä 15.6.1990, 8.

³⁵ Kaira Nykypäivä 17.5.1991, 12.

³⁶ Kaira Nykypäivä 17.5.1991, 12.

mensä.³⁷ Pietikäisen sanoman ytimeksi muotoutui kentän ja ohjelmatyön ydinryhmän kommunikaatioyhteyden välttämättömyys. Prosessin onnistumisen katsottiin riippuvan täysin siitä, saadaanko puolueväki mukaan keskusteluihin. Ohjelmatekstiä ei tulisi kutsua kokoomuslaisten yhteiseksi periaateohjelmaksi ilman keskusteluja, sillä hyväksymisen hetkellä vieraalta tuntuva ohjelma jää merkityksettömäksi³⁸. Keskustelun ei katsottu käynnistyvän itsestään, vaan se edellyttää ohjelmaohjelman huolellisia valmisteluja³⁹. Laaja osallistuminen ohjelmatyöhön ja luonnoksen avoin valmistelu edustaisivat viime kädessä Pietikäisen johdolla toteutettua uutta järjestö- ja puoluekulttuuria.

Yhteiset tavoitteet syntyvät vain keskustelusta, mielipiteiden vaihdosta ja yhteisestä aatteesta. Sanelemalla annetut aatteet ovat harvoin yhteisiä. Periaateohjelman uudistaminen on orastava merkki uudenlaisesta avoimesta ja keskusteleavasta puoluekulttuurista.⁴⁰

Ohjelmatyön tärkeyttä perusteltiin ohjelman hyväksymisen jälkeen. Siinä oli luotu perustaa tulevalle päätöksenteolle ja päätösten perusteluille. Jäsenistö olisi nyt tietoinen erilaisten kysymysten keskinäisistä suhteista ja osaisi tulkita puolueohjelman päätöksentekoa paremmin. Pietikäisen vetämän prosessin tulkittiin *Nyky päivän* pääkirjoituksessa onnistuneen ja Pietikäisen katsottiin lunastaneen lopullisesti paikkansa ohjelmatyössä esitettyjen linjausten johtajana. Hänen katsottiin uusineen varapuheenjohtajuuden prosessin johtamisen ansiosta.

Periaateohjelmasta käyty keskustelu kertoi, että linja ja aate kiinnostaa lamasuomessakin. Poliitikan arkeen kaivataan majakoita, jotka ohjaavat päätöksentekoa ja joiden avulla voidaan perustella päätöksiä. Tästä kertoi myös se, että juuri ohjelmatyöstä vastaava Sirpa Pietikäinen oli ainoa varapuheen-

³⁷ Määttä Nykypäivä 28.6.1991, 7.

³⁸ Esim. Räisänen Nykypäivä 4.6.1993, 20.

³⁹ Ks. erit. Suksi Nykypäivä 24.4.1992, 12.

⁴⁰ Pietikäinen Nykypäivä 28.5.1993, 24. Myös ohjelman hyväksymisen kynnyksellä Nykypäivässä (Niiranen 4.6.1993, 12) korostettiin Pietikäisen johtaman ohjelmatyön demokraattisuutta: ”Kuopion puoluekokouksessa hyväksytään kokoomuksen periaateohjelma, jonka arkkitehtina Pietikäinen on toiminut. Ohjelman kirjoitustyössä hän on korostanut laajaa ja avointa kenttäkäsittelyä.”

johtaja, joka säilytti paikkansa. --- Kokoomusväki kaipaa aitoa aatetta, selvää linjaa ja uudistumista. --- Tämä on suuri haaste kaikille valituille. Nyarkin lyöminen pöytään tehoaa parhaiten, kun oma väki tietää, minkä puolesta sitä lyödään.⁴¹

Päätelmät politiikan henkilöitymisestä saavat tukea myös ohjelmatyöstä. Jotta jäsenistöä saadaan mukaan keskusteluun, ohjelmatyön vetäjän on ”esikuntineen” jalkauduttava kentälle keskustelemaan, selittämään, tulkitsemaan ja luomaan henkeä melko kuivaksi miellettyyn ohjelmauneroon. Rivijäsen muistaa keskustelut puolueen johtoon kuuluvien kanssa. Asioiden henkilöiminen auttaa inhimillistämään ja jäsentämään vaikealta tuntuvaa kokonaisuutta. Suora yhteys jäsenistöön antaa ohjelmajohtolle puolestaan mahdollisuuden henkilökohtaiseen imagothyöhön. Voiko tämä imagothyö epäonnistua?

Pietikäinen jatkoi ohjelmatoimintaa vetämällä kokoomuksen tavoiteohjelman valmistelua. Tavoiteohjelmaluonnosta kritisoitiin. Se leimattiin muun muassa yhden ihmisen ohjelmaksi. Ohjelmatoimikunnassa kritiikki nähtiin ainoastaan yksittäisten henkilöiden katkeroitumisena tai puolueen sisäisten fraktioiden revanssihenkenä, koska periaateohjelmaan ei oltu saatu läpi ehdotettuja muutoksia.⁴² Toukokuussa 1994 kokoomuksen puoluehallitus pui ympäristöministeri Pietikäisen asemaa: paine vaihtoon purettiin poistamalla ympäristöministeriltä rakennuslain uudistuksen valmistelu. Syitä lueteltiin useita, joukossa Pietikäisen johtama ohjelmatyö, jota moitittiin ”pienessä piirissä valmistelluksi ja peruskokoomuslaisten ajatuksista ja arkielämästä irronneeksi”. Esillä olivat myös Pietikäisen ydinvoimakielteisyys, perinteisten vallankäyttäjien kielestä eroava puhetyyli ”aatteellisine esitelmineen”, kesämökkirakentamisen rajoitukset ja rakennuslain uudistus sekä tärkeimpänä kaksi ympäristöministeriössä tehtyä nimitystä.⁴³ Pietikäisen tulkittiin kuitenkin myös edustavan moninaisuutta⁴⁴. Hän propagoi jälleen avoimen puoluekulttuurin puolesta ja vastasi tavoiteohjelman vastustajille, että ”niille, joille politiikka on pelaamista, taistelua julkisuuspuoleista ja valta-asemista puolueyhteisön yhteiset tavoitteet ovat kiusallisia: ne vä-

⁴¹ Nykypäivä 18.6.1993, 3.

⁴² Määttä Nykypäivä 24.6.1994, 20.

⁴³ Kaira Nykypäivä 6.5.1994, 10-11.

⁴⁴ Esim. Vesikansa Nykypäivä 6.5.1994, 2.

hentävät liikkumavaraa⁴⁵. Pietikäisen näkemys poliittisen toiminnan sitomisesta on varsin epäajanmukainen suhteessa siihen, kun politiikan sitomisen jollakin sisällöllä nähdään marginalisoituvan.

Heinäkuussa sinivihreät kokoomuslaiset järjestäytyivät yhdistykseksi Pietikäinen puheenjohtajanaan. Tavoitteeksi asetettiin ”aatteellisen, uudistusmielisen ja ympäristötietoisen kokoomuksen rakentaminen”. Henkilöpolitiikoinnin sijaan vaadittiin ”tulevaisuussuuntautunutta asia- ja linjakeskustelua”. Puolueen periaatteita vaadittiin noudatettaviksi.⁴⁶ Vuoden 1995 edustajavaalien jälkeen ministeriys vaihtui rivikansanedustajuuteen. Pietikäistä ei kelpuutettu hallitusohjelman ympäristöpoliittista osaa valmistelevaan työryhmään. Hän ei asettunut enää saman vuoden puoluekokouksessa ehdolle varapuheenjohtajaksi.⁴⁷

Ohjelmatyöskentely profiloi Pietikäistä ja se osaltaan vei häntä sivuraiteille ja kannauksiin eduskuntaryhmän kanssa. Toisaalta Pietikäinen näyttää profiloituneen ohjelmallisten kannanottojen puolustajana ja kritiikkiin vastaajana. Yhdistelmä, joka koostui kiinnostuksesta ohjelmatyöhön ja siinä ekologisuuden läpäisyperiaatteesta sekä edelleen ympäristöministeriydestä, osoittautui kokouksessa tunteita ja vastustusta herättäväksi. Pietikäisen voidaan kuitenkin tulkita laittaneen avauksia liikkeelle ja saavuttaneen tukijoukkoineen aseman tietyn linjauksen edustajana.

5.3 Tulkintaeroja: *poetikko* ja *päättäjä* kohtaavat

Onni Rantala on huomauttanut, että kun poliittinen kasvatus, koulutus ja valmennus on 1960-luvulta alkaen koko ajan supistunut ei ole ihme ”että puoluejärjestöihin ja edustuselimiin ilmestyy yhä enemmän seurailijoita ja myötälilijöitä, kasvottomia napinpainajia ja passiivisia aatteen kuluttajia⁴⁸. Voidaan väittää, että puolueissa selviytyy ja puolueuralla voi edetä ilman tunnustuksellista sitoutumista, mutta puolue ei pitkään selviydy ilman innovaattoreita, ideologiassa pätevöityneitä.

⁴⁵ Pietikäinen 10.6.1994, 19.

⁴⁶ Nykypäivä 29.7.1994, 10.

⁴⁷ Karisto Nykypäivä 26.5.1995, 14-15.

⁴⁸ Rantala 1981, 116.

Ohjelmatyön jälkeisessä muistelevassa aineistossa pätevyymisaspekti on peittelemättömästi esillä. Haastatteluissa yhdistyvät taajaan omakoh-
taisen oppimisen arvostus ja ohjelmatyön sosiaalinen luonne. Osallis-
tuja oppii sekä ajattelutapoja että ”tietoja”. Sen sosiaalinen piirre mah-
dollistaa ”ymmärryksen laajenemisen”. Seuraavassa kuvaavia viittauk-
sia ohjelmatyön pätevoittävyydestä.

Nuorsuomalainen ohjelmavaikuttaja korosti keskustelujen olleen hänelle ”semmonen oppimisen ja ajattelun kehittämisen foorumi”. Toinen nuorsuomalainen tähdensi ohjelmatyön olleen oman ideolo-
gian ja maailmankuvan rakentamisessa erittäin keskeinen vaihe. Kol-
mas eritteli ”ventiloinnin ja yhteisfiilingin” olleen keskeistä. Keskusta-
lainen vaikuttaja kertoi suhtautuneensa ohjelmaprosessiin alusta alka-
en ”itsekkäästi sisällöllisenä oppimisprosessina”.

Vaikka prosessiin oli liittynyt negatiivisia kokemuksia, se antoi siitä huolimatta vastineita ”uhratulle” ajalle, ts. palkitsi osallistujan jollain tavoin. Seuraavassa on kolmen ohjelmatyön ydinryhmässä vaikuttaneen näkökulmat ohjelmatyön henkilökohtaiseen hyötyyn. Niistä ensimmäi-
nen koskee 1960-, toinen 1970-1980- ja kolmas 1990-lukulaisia koke-
muksia.

Ja kun oli perehtynyt siis koko tähän laajaan kenttään tai erilaiseen aineis-
toon, niin se oli minulle henkilökohtaisesti hyödyllistä sitten siinä työssä,
mikä minulla sitten oli puolueoimistossa. (Kesk.)

Olipa hyvä, että tämäkin tuli läpikäydyksi ja sai itselle valmiuksia. Tavallaan
itsevarmuutta ja tietoa. Tietoa että, ei sitä voi näin erotella. Se on koko
ohjelmatyö, se on etupäässä tuskaa, mutta sitten jälkeenpäin tulee sellainen
hyvänolontunne: tulipahan tehtyä puolueelle jotakin hyödyllistä. (Kesk.)

--- olen varmaan henkilökohtaisesti hyötynyt siitä enemmän kuin mä olen
pystynyt siellä tekemään, mut mulle se on ollut ihan hyödyllinen prosessi.
Itse prosessiin liittyy turhauttavia elementtejä. Noin asian puolesta se on
ok, mut nopeamminkin tän olisi voinut, tän opin saada. Mutta ryhmätyö on
aina tämmöistä, sovittelua, epätäydellistä. (Kesk.)

Monet näkivät ohjelmatyön toimineen pitkäjänteisen ja suunnitelmalli-
suutta vaativan työn mallina. Pätevyitymiskokemuksessa yhdistyi tun-
ne tehdystä vaativasta työstä, vahvasta sitoutumisesta ja myöhemmin
ymmärrettävästä arvosta.

Ehkä toisenlainen hyöty on ollut minulle nimittäin muun tutkimustyön
kannalta, koska tässäkin tavallaan joutu tekemään tutkimustyötä, kokoa-

sanotaan koko tää julkisen sektorin toiminta tuli aika uutena. Hyvän yleisivistyksen tasoiset tiedot oli niinku aikaisemmin, mutta sen kirjoitusprosessin aikana joutui paneutumaan aika paljon sosiaaliturvaan, sen rahoitukseen ja mitä se pitää sisällään. Sit mikä tuli aika uutena, ja se tuli ehkä pääasiassa Tapanisen Jaakon kautta, tuli tämmöinen niinku yhteiskunnallistaloudellisen filosofian alue. Siis sellainen, et minkä tyyppisiä filosofisia rakennelmia on ja on ollut. Jaakko lähestyi sitä siitä kulmasta, kun mä taas lähestyin sitä ehkä tämmöisenä pragmaattisena kansantalousihmisenä. (Nuors.)

Edellä näkyi selvästi se, kuinka kirjoittajakunta vaikuttaa toistensa näkemuksiin eli käyttää asiantuntemukseensa nojaavaa valtaa. ”Uusiin asioihin” tutustuminen auttaa osallistujaa muodostamaan asiantiloista aiempaa kattavamman näkemyksen. Se antaa mahdollisuuden tulkita muita asiantiloja uudesta näkökulmasta. Useissa ohjelmaprojekteissa kouliintunut vaikuttaja näki asioiden välisten suhteiden hallinnan ohjelmatyötä ja operationaalista politiikkaa yhdistävänä ratkaisevana linkkinä.

Politiikan todellisuus on ihan toista kuin kirjoista käy ilmi. Ja se liittyy tähän, että niissä ratkaisuissa ei ratkaista vain sitä asiaa, vaan niissä ratkaistaan myös kaikki muu sillä tavalla kokonaisvaltaisesti. --- Jos sinulla ei ole sitä kokonaisuutta, jonkinlaista hahmotettuna niin --- susta tulee populistii, tuulen mukaan kääntyvä tai tulet liian riippuvaiseksi avustajajoukosta, koska se valta ei ole enää kontrolloiduissa käsissä. Sä et pysty puolustamaan päätöksiä. (Kesk.)

”Kokonaisnäkemysessä” on kyse puolueen kannalta ratkaiseviksi kysymyksiksi arvioiduista ongelmista. Eräs ohjelmavaikuttaja tunnisti asioiden välisten suhteiden hallinnan parantuneen, sillä ”se kyky vetää yhteen parani ihan valtavasti”. Tämä on edellytys sille, että henkilö pystyy esittämään puolueensa muista puolueista erottavan vision. Taito esittää asiantilat puolueen keskeisiin ideoihin ankkuroiden on harjaannutettavissa. Pätevöitymisessä on kyse todellisuuden hahmottamisen ja siihen liittyvien valintojen arvioimis-, kuvaamis- ja perustelemiskyjen harjaantumisesta.

--- se on avannut uuden maailman, niinku yhteiskunnallistaloudellisen ajattelun maailman ihan uudella oudolla tavalla. Hirveesti oppinut. Tavannut paljon ihmisiä, joista iso osa on eri mieltä. Oppinut keskustelemaan niiden kanssa ja ymmärtää tavallaan niiden lähtökohdat. Oppinut myöskin hirveen pal-

jon paremmin perustelemaan ja esittämään sen, että miksi asiat pitäisi tehdä jollain tavalla. Siinä on politiikan myymisen taito parantunut tosi paljon. Sit se on poistanut jonkuntyyppisen outouden tai gloorian politiikasta. (Nuors.)

Haastatellut vaikuttajat pitivät ohjelmatyötä puolueessa siis ainutlaatuisena foorumina, jossa ”asiantiloja” oli mahdollista käsitellä perusteellisesti vastakohtana käytännön politiikalle. Tämä tuli esiin myös puoluekokouspuheenvuoroissa.

Aatteen sisällön tiedostaminen ja ihanteiden pohdiskelu avartavat päättäjien näkemystä käytännön ratkaisuja tehtäessä.⁵⁰

Haastatellut erittelivät ohjelmafoorumin työskentelymuotojen erityisyyttä suhteessa operationaaliseen politiikkaan.

--- tää oli ainoa paikka (ohjelmatoimikunta: EA), jossa mietittiin ongelmia ja ratkaisuja ongelmiin. Siis sellaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, jotka ovat nyt käsissä tai vähän ajan kuluttua. --- Se oli hyvin pientä mitä joku puolueen puheenjohtaja ehtii miettiä tai puoluehallitus ja vielä vähemmän puoluevaltuusto. (Kok.)

--- mulle se (ohjelmatyö: EA) oli hyvin merkittävä kokemus. Kun siihen joutui vielä tempaantumaan keskeltä hyvinkin arkista politiikkaa hallituksessa ja puoluejohdossa. Se oli ihan niin kuin siirtyis markkinoilta johonkin pyhättöön, että se oli hyvin suurta tyydytystä antavaa saada paneutua perusasioihin. (SDP)

Se on hyvin filosofisella tasolla liikkuva juttu. Se on erittäin vähän käytännönläheinen ja hyvin vähän sellaisia käytännön ohjeita. Se on ryhmä, joka pohdii ja antaa ideoita. (Kesk.)

Ohjelmatyöllä ydinryhmä tavoittelee foorumia, jolla voidaan pohtia asioiden välisiä suhteita, ideoita ja visioita. Foorumi ei toteudu syvälisenä läheskään kaikissa ohjelmatöissä tai kaikkien ohjelmaryhmäläisten käsityksen mukaan.

--- me puhutaan siellä asioista, joista ihminen ei puhu normaalielämässä juuri koskaan: ihmisarvosta tänään viimeksi. Puhutaan ihan tällaista perustavaa laatua olevista elämän perusfilosofioista. En mä missään muualla pääse keskustelemaan --- ihmiskäsitys, ihmiskuva, ihmisarvo tällaisista asiois-

⁵⁰ Pietikäinen Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous Kuopio 11.6.1993.

ta. Kuka puhuu niistä kiireessä? Pohtii näitä todella? Ja mikä on vastuu lähiyhteisöstä? Kaikki tämmöiset jutut. Harvoin niit tulee miettineeksi. Minkä vastuun mä otan mun lähiyhteisöstä? Siin samalla miettii sitä omaa. Tulee välillä sellaisia elämyksiä, että oho mites mä olen tätä toteuttanut. Oonks mä tän ollenkaan oivaltanut ja et ehkä se voi koskee kaikkikiin ryhmän jäsenii, että ite saa enemmän kun antaa. --- mä havaitsen sen niin konkreettisesti, kun jos ajattelee mun tietoisuuden tasoo näist asioista vuosi siten ja nyt, niin onhan siinä tapahtunut. (Kesk.)

Ohjelmakeskustelujen tärkeä ominaisuus on, että niissä asiantiloja tutkiskellaan myöhempää luonnosta laajemmin ja niissä käsitellään paljon varsinaisesta tekstistä pois jääviä aiheita, joita ei ole saatu muotoiltua osallistujia tyydyttävällä tavalla.

Mä haluaisin, että keskusteltaisiin. Kun pohditaan esimerkiksi miten jokin asia vaikuttaa jonkun kansalaisryhmän elämään, niin pohditaan uhkat ja mahdollisuudet siinä vaiheessa. Ja sit pohditaan, mitä se edellyttää esimerkiksi perusturvalta se uhka sille ryhmälle. Jolloin meillä on itsellä se täysi tietoisuus tilanteesta, mutta ei meidän tarvi enää laittaa sitä mihinkään ohjelmaan. Mä olen sitä mieltä, että tää on meidän oma oppimisprosessi. Että me voitaisiin keskustella kansalaisten kanssa, niin meidän pitäisi tiedostaa, mitä niiden päässä liikkuu. Se kuuluu siihen meidän omaan prosessiin. (Kesk.)

Puolueen retorisen tradition parantuneesta hallinnasta eli ”puolueellisen” perustelemisen kyvystä kertoi kuvaavasti ohjelmatyön ydinryhmän ensikertalaisen kommentti prosessista *periaatekylpynä*.

Kyllähän tässä tarttuu puheeseen näit asioita. Eihän tätä pysty ite eritteleen, mut varmaan mä käytän koko ajan vaalien aikana näitä käsitteitä. Mulle tästä oli hirveesti hyötyä kaikesta turhautumisesta huolimatta sen takia, et mä oon niin uusi. Tää oli hyvä semmoinen, mikskä tätä sanois ei kielikylpy mutta periaatekylpy, mulle tulla tähän puolueen työhön mukaan. Tää oli periaatekylpy. (Puheenjohtaja: EA) antoi mulle loistavan mahdollisuuden tulla lyhyttä tietä puolueeseen mukaan. (Puheenjohtajahan: EA) sen ryhmän kokos. --- puolueeseen, niin mikä on parempi kuin ohjelmatyöprosessi. (Kesk.)

Edelleen haastateltu ohjelmatyön ensikertalainen tunsi itsensä varmemmaksi puolueen ohjelmallisissa kysymyksissä ja niiden kuvaamisessa. Hän arveli voivansa nyt tunnistaa aiempaa paremmin asioiden välisiä

viittaussuhteita. Tuolloin henkilö oivaltaa muotoiluihin liittyviä sitoumuksia.

Siinä mielessä täst on apua, että mä olen sisäistänyt tään aatemaailman aika hyvin ja pystyn tällä diskurssilla elämään ja puhumaan ehkä sitten uskottavammin kuin joku, joka ei ole tätä käyny, joka vaan lukee tään. (Kesk.)

Laaaja-alaiseen hallintaan liittyy oleellisena ajankohtaisten virtausten aistiminen. Harjaantumisen välineenä toimi nimenomaan kommunikointi eikä tekstin laadinta. Keskusteluihin aktivoitiin monin tavoin. Kirjallisuuden ja artikkelien avulla pyrittiin kosketuksiin vaihtoehtoisten tulkintojen kanssa.

Ohjelmatyöhön kuului hyvin keskeisesti se, että pyrittiin olemaan hyvin virikkeellisiä toisillemme, että kehoitettiin lukemaan tuo ja tuo juttu tai kirja tai joku semmonen. (Kesk.)

Mä oon lähtenyt mukaan täysillä ja mä olen lähtenyt mukaan, koska se mua itseäni kiinnostaa. Mä olen sanonut, että mä olen mukana niin kauan kuin mua itseäni kiinnostaa ja hyödyttää. Sen takia mä aion itse lukea ja mä luulen, että me saadaan sitäkin kautta jotain tekstejä. Ja sit kun siellä käy näitä asiantuntijoita niin ehkä heillä on tuotettuna jotain. Mä esitin tätä oikeudenmukaisuusnäkökulmaa siellä siihen perustuen, että mä olen lukenut Terho Pursiaisen tekstejä ja hänellä on mun mielestä kaikki nää ajatukset siihen, mitä mä olen äskettäin lukenut tai mihin mä olen äskettäin törmännyt. (Kesk.)

Arvioitaessa keskusteluja harjaantumisenäkökulmasta huomataan, että niihin on osallistuttava henkilöitä, jotka näkevät ohjelmatyön kysymysten problematisoinnin ja niiden välisten suhteiden hahmottamisen foorumina.

— mitä perustavanlaatuisempi se on sitä parempi se mun mielestä on. Sitä hyödyllisempi se on. Ja jos otan yhden esimerkin, niin päätettiin pohtia tällaista oikeudenmukaisuus-käsitettä laajasti, koska se on tämän puolueen oppositiopolitiikan ydin: osoittaa hallituksen politiikan epäoikeudenmukaisuus. Päätettiin se niin kuin tällaiseksi laajaksi, josta hankitaan eri alan asiantuntijoiden lausuntoja ihan eettisestä näkökulmasta ja niin edelleen. Ja sit me huomattiin et tämä oikeudenmukaisuusnäkökulma liittyy kaikkiin niihin muihinkin asioihin, joita me päätettiin: EU-asioita ja muita. Se on oikeastaan kaiken alla oleva tekijä politiikassa tietenkin, kun etuja jaetaan. Se on hyvin filosofista. Mä odotin sellaista paljon raaempaa politiikkaa. (Kesk.)

Jonkun on käynnistettävä keskustelut. Jonkun on hahmoteltava keskustelun lähtötaso, tehtävä keskustelupohjan valintoja ja johdettava keskustelua. Tulkintavaihtoehtojen, eri näkökulmien mainitsemisen yhteydessä ohjelmatyössä tuli esiin asiantiloja politisoiva suhtautumistapa. Nimeän haastatteluaineistosta esiin piirtyvän, politisoimista kannattavan hahmon *poetikoksi*. Poetikko on vastakohta ”en tykkää”-spontanismin periaatteen toimiville⁵¹ tai niille, jotka pelkäävät julistavat keskustelun tärkeyttä ilman aikomusta osallistua siihen, kuten eräs ohjelma-vaikuttaja kiteytti. Poetikon tapa käsitellä asioita edesauttaa ohjelma-keskustelun muotoutumista perusteelliseksi ja usein muiden osallistujien kannalta opettavaiseksi, jos he ymmärtävät sitä hyödyntää kuten eräs vaikuttaja projektin päätyttyä.

Nyt mä pidän sellasen ohjelmatyöryhmän kokouksen, jossa mä olen vaan ite läsnä ja kukaan ei voi sanoa mulle vastaan. Ja sit semmosta mä käytän hyödyksi. Mä sulautan ne omaan kielenkäyttöön, et mun ei tarvi sanoa, et periaattemme kuuluvat näin. (Kesk.)

Tarkastelen ensin millaisia taitoja ja millainen tausta muita ”ohjaavalla” poetikolla katsottiin olevan. Poetikko tunsi puolueensa hyvin, mutta oli ulkopuolisten yhteyksiensä eli laajojen tietojensa ja suhteidensa ansiosta puolueesta riippumaton. Poetikko käyttää – puolueen sisäisessä toiminnassa – siten eräänlaista ulkopuolisen kompetenssin tuottamaa valtaa. Tämä valta nojaa siihen, ettei poetikko tavoittele puolueen johtopaikkoja.

Poetikolla oli kyky hahmottaa ja artikuloida keskeisiä ja ”liikkeen” kannalta elinehtoisia kysymyksiä, joiden esittämiselle puolueessa tarjottiin kanava. Puolue instituutiona ja organisaationa tarvitsee säilyäkseen henkilöitä, jotka kykenevät aistimaan todellisuutta ja auttavat toisia, tästä näkökulmasta ei yhtä kyvykkäitä poliittisia toimijoita. Urallaan eteenpäin pyrkivä, mahdollisesti esittämistyylinsä, imagonsa ja ulkonäkönsä puolesta sovelias henkilö hyödyntää poetikon ehdottamia teemoja hakien puheeseensa näin sisällöllistä vakuuttavuutta. Poetikko oli noussut ohjelmatyössä keskeiseen asemaan persoonallisen, määrätietoisen ja pitkän ohjelmatoimintansa ansiosta sekä muiden tuella. Haastatellut nimittivät poetikkoa vaihtelevasti profetaksi, avainhahmoksi,

⁵¹ Palonen 1988b, 189.

tiedostavaksi etujoukoksi, hiiva- ja suolapuolella vaikuttajaksi, aktiiviseksi osallistujaksi, ohjelmanikkariksi, ideologisesta kehittelystä vastavaksi tyyppiksi, guruksi, ohjelmalliseksi johtajaksi, ohjelmankirjoittajien ammattilaisryhmäksi, ideologiseksi johtajaksi, sisärenkaaksi. Poetikon asemaan oli kasvettu lähtien laajoista ja vapaista, nuorisopolitiikan aikaisista tulkinnoista päätyen näkemyksiin, jotka johtivat kosketuksiin operatiivisen politiikan kanssa.

--- jos sä rupeat sadan metrin juoksijaksi, niin sulle asettuu ne odotukset, joita Suomen sadan metrin juoksijoiden historia antaa. Jos asetut NKL:n tai KOL:n tehtäviin, niin sä asetut samalla semmoiseen jonoon, jolta odotetaan panosta aatteelliseen kehittämiseen. Ja sä hyvin tiedät, että se teki sitä ja se teki sitä. Hirveen myönteinen motivaatio minusta. Mutta aina silloin tällöin syntyy niitä ihmisiä – ja se on tosi tärkeätä – jotka on jostakin syystä kiinnostuneita tällaisesta, tällaisista asioista. Tässä liikkeessä sellaisille yritetään löytää tilaa silloinkin, kun ovat hyvin vastarannan kiiskejä. (Kesk.)

Haastatteluaineistossa kolme keskustalaista vaikuttajaa profiloi neljättä. Juha Kuismaan yhdistettiin pitkäjänteinen ohjelmatyö, joka merkitsi mukanaoloa opiskelevissa keskustanuorissa, nuorisoliitossa ja opiskelijatoiminnassa sekä esimerkiksi vuoden 1982 periaateprosessissa.

Kuisma on nuoremman polven vaikuttaja. Sanotaan nyt näin, että keskustan puolueen tasolla tämä vihreä teollisuus, tai kuten hän sanoi vihreiden teollistaminen, on hyvin paljon Juha Kuisman kynästä lähtöisin. Ja mutta hänen vaikuttamisensa lähtee jo 70-luvulta, ja se on niin kuin nouseva kaari. Nouseva kaari. Ja hän lähtee sieltä niin kuin nuori mies lähtee keskustan nuorten, keskustan opiskelijaleiristä vaikuttamaan. Mutta pintaan sitten mies tuli varsinaisesti keskustan piirissä 80-luvulla. Että kyllä hänkin lähti tällaisesta kapinallisesta asenteesta, joka oli yleensä kaiken hyvän lähtökohta, että ruvetaan kyseenalaistamaan kaikki. (Kesk.)

--- Juha Kuisma, joka on tällainen 70-luvun lopun jyväsyläläisyyden tuote, joka on sieltä löytänyt lähestymistapansa. Taloustieteilijä koulutukseltaan -- ei ole dogmeja vaan ennemminkin heidän (Seppo Niemelän ja Kuisman: EA) kanssaan on ollut hyvä ja mukava keskustella ja virittää ajatuksia. Juhan kanssa on juuri tästä vihreyden opista ja niin edelleen keskustellut ja Sepon kanssa on monesta muusta juteltu. (Kesk.)

Kepussa oli niin kauhean selvä, että siellä oli omat gurut. Se oli yksi hailee mitä muuta siellä oli, kun ne oli niin niiden varassa. Siten tehtiin kaikki, ja

ne oli monta kertaa erittäin hyviä kavereita, esimerkiksi Juha Kuisma nyt vaikutti viime vaiheessa tuolla korkealla tasolla. Mä olen aina arvostanut häntä erittäin monipuolisena lahjakkuutena niin kuin ohjelmatyössä. Hän kuului siihen rinkiin joka, oli hänen asemansa muodollisesti mikä tahansa, hän kuului siihen, joka kirjoitti. (Kok. & Kesk.)

Kuismaan liitettiin pitkäaikainen vaikuttaminen, joka ei ole välttämättä perustunut muodolliseen asemaan, vaan ohjelmallisilla näkökulmilla, pohdiskeluilla ja keskusteluilla sekä kirjoituksilla hankittuun auktoriteettiasemaan. Kuisman nähtiin esitelleen keskustalle uutta ekologista käsitteistöä 1980-luvun tarpeisiin. Hänen katsottiin tehneen sen kuitenkin jatkuvuutta korostaen, merkityssillat keskustalaiseen institutionalisoituneeseen sanastoon säilyttäen. Henkilön toimintaan liitettiin aktiivinen ”totuuskien” kyseenalaistaminen eli toiminnan arvioinnin tarkastelu. Vuoden 1996 ohjelmatyön ryhmäläinen, ensikertalainen, tunsu hämmennystä ”sisäpiiriläisen” asemasta. Toisaalta myöhemmissä haastatteluissa projektia arvioidessaan haastateltu mainitsi vaikuttuneensa Kuisman osoittamasta puolueen historian ja taustojen tuntemuksesta ja kyvystä yhdistää asiat kokonaisuudeksi.

Mä kysyin sitten, että mikä tää Juha Kuisma oikein on. Kertokaa mulle, kun mä olen niin tyhmä, mihin tää guruus perustuu, kun en tunne häntä. X (: EA) ja Y (: EA) sanoi siihen, että se perustuu vain siihen, että hän on guru. Mä en ota tota vastauksena, että yritä uudestaan. Ne selitti, että se vaan on, että sillä on niin poikkeavia ajatuksia. Mitä se on tehnyt? No, se on kirjoittanut jonkun kirjan vuosia sitten – keskustasta vasemmalle tai joku sellainen (*Avaus äärikeskustaan*, 1980: EA). Ja sitten mä kysyin, että onko se ollut joskus poliittisessa vastuussa jossakin tai ehdokkaana. No ei. Z (: EA) tuntee sen pitkältä ajalta. Niin mä sanoin, että teksti oli erittäin puuduttavaa, kieli hirveetä, mutta asiat erittäin mielenkiintoisia. Ai ai minusta se kieli on niin hyvää sanoi Z, mielenkiintoista. X sanoi, että suorastaan imaisee mukaansa. N:kin (: EA) sanoi, että ihan hirveetä tekstiä, persoonallista ja vaikeata. Z sanoi, että se tuntee sen pitkältä ajalta: se on kansantaloustieteen ja filosofian rajamaastossa liikkuva henkilö. — Strategiatyötä varten oli tilaustyönä tehnyt semmoisen taustamateriaalin ja meille jätettiin se nytte. Keskustalaisuudesta yleensä. Erittäin hyviä ja tosi mielenkiintoisia asioita – kaikkiin puolin okei.

Tulkinnallisessa lähestymistavassa yritetään ongelmien ratkaisemisen sijasta nähdä ja tulkita niitä sekä jäsentää eri kysymysten kokonaisuutta.

Me yritetään nyt hahmottaa, mitkä olisi ne 3-5 käsitettä, jotka meidän periaateohjelman ydinasiat on ottaen huomioon niin kuin tulevaisuuden haasteet. Et ne niin kuin nousisi niistä tulevaisuuden haasteista, mitä yhteiskunta antaa. Me otettaisiin sieltä ne ydinkohdat ja esitettäisiin keskustalainen vaihtoehto. Ja ymmärtääkseni jonkinlainen konsensus tulisi siihen, että meillä on jonkunlainen lähtökäsite, yläkäsite, tällainen kun ihmisyyys tai ihmiskuva, joka me määritellään ensin keskustalaiselta kannalta. (Kesk.)

Poetikko on kiinnostunut eri käsiteverkostoista ja tulkinnoista kuunnellen, omaksuen ja yhdistellen. Esiin nostetaan pinnan alla liikkuvia teemoja. Hän pyrkii aktiivisesti kyseenalaistamaan tulkintoja ulkoisten virikkeiden avulla ja toimii siten väylänä uusien ainesten virtaamiselle puolueeseen. Toisten tulkintojen tunnusteleminen, sisäistäminen ja tarjoaminen ohjelmatyössä laajemmalle yleisölle on yhtäältä tiedostamaton toimintaa, toisaalta aktiivista halua vaikuttaa puolueessa tehtäviin valintoihin. Poetikko on maailman hahmottaja, tulkitsija ja asioiden välisten suhteiden pohtija. Hän kyseenalaistaa, vaikka päätyisi alkupe räiseen kantaansa.

Edellisessä luvussa yhdeksi harjaannuttamisen keinoksi nimettiin kyky rakentaa siltoja uuden ja vakiintuneen kielellisen aineksen välille. Merkityssiltojen luominen tarkoitti tietyn tunneperustan tavoittamista sanastolla, käsitteillä ja rytmillä. Vahvan poetikon asema näyttää perustuvan juuri kykyyn ilmaista asioita keskusteluihin innostavasti. Puolueen ohjelmatyön kannalta varsinaiseen kirjoittamiseen riittävät muuttamat aktiiviset poetikkotyyppit. Poetikko on todella tärkeä puolueelleen. Ulkopuolisten asiantuntijoiden avulla voidaan toki tavoittaa ajankohtaisia teemoja ja päästä kiinni keskusteluihin. Poetikko tuntee näiden keskustelujen lisäksi puolueen ”aatetradition” siten, että pystyy vakuuttavasti liittämään ajankohtaiset virtaukset siihen. Poetikko pitää huolen siitä, että puolueella on jotain mielekästä sanottavaa ja että tämä sanotaan puolueen ohjelmatraditioon uskottavasti liitettynä.

Suurimman haasteen poetikolle tarjosivat yleensä puolueessa edustuksellisessa tai muussa organisatorisessa asemassa olevat henkilöt.

Tää on mun mielestä tyyppillisesti sellainen projekti, et ne ihmiset, jotka on ennestään valistuneita ja kehittyneitä, ne valistuu ennestään ja kehittyä edelleen projektin aikana ja ne, jotka ei sitoudu tähän jää niin kuin ihan samalle tasolle niin kuin ennenkin. Et tää on mun mielestä ihan tyyppillinen tällöinen kasvuprosessi, joka toteutuu just näin, et ne jotka eivät sitä tartte,

ne ottaa siit hyödyn. Ne, jotka sitä kipeimmin tarttis, ne eivät jaksa paneutua. (Kesk.)

Näiden *päättäjäsenten* vaikuttamismahdollisuus ja valta ohjelmatyössä perustui muodolliseen asemaan ja arvovaltaan operatiivisessa politiikassa. He olivat usein kansanedustajia tai työskentelivät puoluetoimistossa. Yleisesti heidän pätevyytymisensä prosessissa on kyseenalaista, sillä he eivät olleet valmiita ”heittäytymään” vaihtoehtoja punnitseviin keskusteluihin, eivätkä uskaltaneet sitoutua ”rohkeutta” vaativiin avauksiin ja provosoiteihin.

Samoin siellä usein tyrkättiin ohjelmatoimikunnan työvaliokuntaan joku kansanedustaja, siis joku semmoinen, joka ei ollut kiinnostunut. — Ne oli selvästi valvomassa siellä, perusteltiin sillä, että yhteys eduskuntaryhmään ja osa varmaan aidosti ajattelikin, että se on se syy. Mut ne oli usein aika kiireisiä. Ne eivät jaksaneet pysyä siinä rytmissä mukana ja tässä mahtavassa ruljanssissa. Saattoi ilmetä tällaisina puheenvuoroina, että eduskuntaryhmässä on varmaan aika vaikea saada läpi. Useinhan ne saattoivat näyttellä tällaista tuplaroolia, että enhän minä, mutta kun ne muut. Kun ne halusivat näyttää edistyksellisiltä, mitä joku X (: EA) ei ikinä tietenkään ollut, niin tuota se piti verhota tällaiseen. Et kyllähän mä olen ihan fiksu, mut kun pimeä eduskuntaryhmä. (Kok.)

Päättjä vaikutti olevan ohjelmaryhmässä väärässä paikassa. Hän oli kiinni operatiivisessa toiminnassa ja tällaisen toiminnan ”kielessä”. Päättjä työsti ohjelmaa ennakoimiensa kentän reaktioiden ehdoilla. Hän määrittä ohjelmaa uudelleen valituksi tulemisen ehdoilla. Eräs ohjelmaryhmäläinen analysoi ryhmän puheenjohtajan käyttäytymistä siten, että ”se pelkää sitä kenttää, mutta toisaalta pitää sitä jotenkin alempana olevana. En mä sano, että se sitä halveksii, mutta kuitenkin pitää niitä hiukan sellaisina, mille pitää rautalangasta vääntää.” Tämä johti yksinkertaistavaan ja karsivaan käsittelyyn, jossa laaja-alaisen maailmanhahmottamisen sijasta asiat tuli esittää yksinkertaisesti ja lyhyesti.

X (: EA) sanoi, että ei tehdä tätä niin vaikeaksi, tehdään yksinkertaisia papereita ja helppoja asioita. Sit mä jo ajattelin, että mihin mua tarvitaan. Että siis tekemään siis näitä yksinkertaisia papereita, et mulla tulee mieleen, että ei mulla ole mitään funktiota tässä työssä, jos tarvitaan yksinkertainen paperi, jonka voi tehdä Matti Möttönen, poliitikko Matti Möttönen Pihtiputaalta. (Kesk.)

Päättäjän ajatustapaan liittyy käytännöllinen ote: tekstin tuli valmistua nopeasti ja luonnosvaiheessa mieluummin poistettaisiin keskusteluja ja tulkintavaihtoehtoja herättävät kohdat kuin pohdittaisiin vaihtoehtoisia tapoja kuvata ilmiö. Samalla vaikutetaan siihen, mistä kentällä ohjelmaprosessin aikana keskustellaan. Varovaisuus mahdollisten reaktioiden suhteen normalisoi keskustelua, kun kiistaa tai kysymyksiä herättävät seikat poistetaan. Arendtlaisittain⁵² voitaisiin ajatella päättäjän lähteneen ohjelmatyöhön valmistamaan ohjelmaa, poeetikon ominaisuuksia omaavien ”ollessa ohjelmatoiminnassa”.

Mä olen yrittänyt puhua käsitelmärittelyistä, mutta se on sellainen tabu. Ne ei pidä siitä, sillä ilmeisesti ne kokee sen liian vaikeaksi. Mä olen esimerkiksi ehdottanut, että eriteltäisiin käsitteitä tasa-arvo, oikeudenmukaisuus, mitä nää tarkoittaa ja mitä me näillä tasa-arvo, yhtäläisyys, mahdollisuuksien tasa-arvo, lähtökohtien tasa-arvo tarkoitetaan. Ne tarkoittaa käsitteellisesti aivan eri asioita ja niitä käytetään täällä ihan satunnaisesti. Mä olen koettanut pahimmat sotkut selvittää siinä, mutta ei ne ole halunneet missään vaiheessa mennä näin syvälle. Tabu, koska se hidastaa tätä työtä ja N (:EA) on niin pragmaattinen, että sen mielestä vaan se pitää saada äkkiä valmiiksi, vaikka se pystyy käsitelmärittelyyn, mutta jotenkin. Kun tietyt asiat ottaa puheeksi, niin kaikki on varpaillaan. Mä sanoisin laadusta lyhyesti, että se on sellaista mielipiteiden vaihtoa, että ollaan eri mieltä jostain. (Kesk.)

Eräs vaikuttaja kuvasi ryhmänsä päättäjäjäsenten toimintaa siten, että ”periaatteessa ne on lukutaidottomia. Ei niitä kiinnosta lukea mitään varsinkin, jos se on vähääkään syvällisempää tai käsitteellisempää tai et siinä ei ole heti jotain poliittisia täkyjä, johon tarttua.” Lähestymistapojen ero aiheutti poeetikon ja päättäjän konfliktin ohjelmaryhmässä. Toimijat operoivat eri käsitteellisillä tasoilla. Keskusteluissa päättäjä pyrki suoriin johtopäätöksiin, kysymysten ja ongelmien hahmottamisen, käsitteellisen lähestymistavan sijasta. Hän hakee itselleen välitöntä tai lähitulevaisuudessa toteutuvaa hyötyä ideoina, uusina iskulauseina ja hyvinä teemoina. Päättäjäjäseneen arvioitiinkin muun muassa ajavan muita ryhmäläisiä ”kuin käärmettä pyssyyn, johonkin tiettyyn päämäärään”.

Mutta tässä tuli sellainen skisma vielä, että X (:EA) siin koko ajan esitti, et meidän täytyy tehdä johtopäätöksiä nopeammin ja konkreettisia ja poliitti-

⁵² 1958, 140-143.

sia linjanvetoja ja sloganeita ja iskulauseita ja muita. Ja Y (: EA) niin kuin melkein suuttui siitä. Hän koko ajan yrittää, että tehtäisiin tätä perusteellisemmin ja niin kuin syvällisemmin sen takia, että se on meille itselle tärkeää. Semmoinen ristiriita tässä on koko ajan. Mut siinä on näitä poliitikkoja. (Kesk.)

Edellisessä tulee hyvin esille ongelmallinen ja toistuvasti esitetty asetelma, jossa päättäjän kritisoitu toimintamalli yhdistetään poliittikkoon eikä epäpoliittikkoon. Päättäjälle tehokas työskentely sekä yksiselitteisyyteen tähtäävät tulkinnat olivat merkkejä onnistumisesta ohjelmatyössä, kun poetikko näki asiantilojen keskinäisiä suhteita arvioivat pohdinnat ja muiden virittämisen keskusteluun ohjelmatyön keskeisimpinä tavoitteina. Kuitenkin esimerkiksi ohjelmatyön ydinryhmässä – puhumattaakaan ohjelmatyöhierarkian muista tasoista – on käsitteiden tulkinnanvaraisuuden ja vaihtoehtoisuuden hyväksyviä henkilöitä, kun osa taas hakee yksiselitteisyyttä. Ensin mainitut pitävät ohjelmaa yksilöllisesti tulkittavissa olevana luovana tilanteena jälkimmäisten halutessa sulkea vaihtoehtoisuuden pois. Tämä on kuvaava esimerkki siitä, kuinka eri henkilöt ovat tekemässä eri asioita, vaikka osallistuvat samaan projektiin. He näkevät poliittisuutta eri paikoissa. Päättäjän näkee poliittisuuden ohjelman toteuttamisessa, operationaalisen politiikan puolella. Poetikolle poliittisuus on ohjelmatyössä alati läsnä vaihtoehtoina, tulkintoina ja näiden kamppailuna. Hän näkee myös periaatteista sopimisen ja toimintamallien välisen yhteyden selkeästi.

Hän katsoo, että pitää olla 100% takuu siitä, että koko ihmiskunta ymmärtää tämän meidän ohjelman, mitä näkökulmaa mä en käsitä ollenkaan. Mun mielestä lukijaan pitää luottaa ja pitää jopa jättää sellaisia ajatuksia mukaan ihan tahallaankin sellaisia täkyjä, että lukijan pitää itse antaa sisältö. (Kesk.)

Ohjelmatyötä tekevien joukossa juuri poetikko korostaa ja koettaa saada muita näkemään asioiden tulkinnanvaraisuuden. Poetikko antaa toisille impulsseja havaita vaihtoehtoja.

Ja siit se lähti se keskustelu, että ruvettiin analysoimaan erilaisia käsitteitä ja termejä ja niiden tasoja ja sit N (: EA) sanoi, että hän haluaisi enemmän sellaisen missä on arvoja. Ja sitä mä kysyin, että mitä sä arvolla ymmärrät? Sit puhuttiin pitkään siitä, mikä on arvo. Sitte X (: EA), nuori ihminen, sanoi oman käsitelmän, hahmotelmansa asiasta. Siinä hän otti esiin muun

muassa tällaisen, kun ylisukupolvisuus käsitteen. No, mä sanoin et määrittele, mitä se ylisukupolvisuus on. Sit hän sanoi tämmöisen, kun yhteisöllisyys et se ois tämmöinen. Mä sanoin, että mitä se sitten tarkoittaa. Sit puhuttiin pitkään, mitä tarkoittaa yhteisöllisyys. Mun mielestä tää oli hirveen hedelmällistä. Ja monen muunkin mielestä. Mut Y (: EA) oli jotenkin tyytymätön tähän kokoukseen. Mä sanoin et mä olen ekaa kertaa pitkästä aikaan tyytyväinen, että me päästiin analysoimaan mitä me yleensä tarkoitetaan näillä asioilla. --- Siinä kävi niin, että me ei oikeastaan pidemmälle päästy, mutta hyvä asia mä sanoin, että musta on tärkeätä, että me mennään oikeaan suuntaan, että vaikka mentäisiin hitaastikin ja tehtäisiin virheitäkin, niin se on tärkeämpää kuin se, että tehdään vääriä asioita oikein ja täydellisesti. (Kesk.)

Keskustelun käynnistymisen edellytys on pitkälti vakiintuneiden käsitysten kyseenalaistaminen ja ristiriitojen havaitseminen. Kyseenalaistaminen merkitsi usein sitä, että tuttua asiantilaa tarkasteltiin muuttuneet olosuhteet huomioiden. Tarkasteltava asiantila kiinnittyi kokonaisuuteen, jonka ryhmäläiset näkivät perusteluna valitulle näkemykselle. Samasta syystä kenttä on saatava ohjelmakeskusteluun mukaan. Keskustelujen avulla ohjelmaan kirjaamattomat perustelut tulevat esitellyiksi myös puoluevälle.

--- sellainen prosessuaalinen asia ei varmasti papereista käy ilmi. Mutta aina silloin tällöin tapahtui niin, että kun lähettiin loogisesti kehittämään jotain asiaa, niin päästiin lopputulokseen, joka oli yllättävä, jota ei olisi hyväksytty, jos se olisi suoraan annettu. Mutta kun katsoi sitä, että näinhän tää meneekin, niin sittenhän minä kannatankin tätä. (Kok.)

Keskustalaisen vaikuttajan mukaan ohjelmakeskusteluissa ”testataan olevien totuuksien pätevyyttä pistämällä ne rankimman päälle kyseenaliksi ja usein myös löydetään, että se on järkevää, mutta eri tavalla kun se näyttää päältä päin”. Tässä huomataan, että poliittisten tilanteiden ja asetelmien muuntuminen tarjoaa tilaisuuksia puolueiden linjojen ja perinteiden kyseenalaistamiseen, mutta sitä ei juurikaan tehdä. Haastaminen ei siis useinkaan johda uusiin ja syrjäyttäviin tulkintoihin, vaan kritiikin tarkoitus on havahduttaa huomaamaan vaihtoehtoisia tulkintoja. Parhaimmillaan käydään läpi vaihtoehtoisia tulkintoja ja asetetaan hyväksyttävissä olevien tulkintojen rajoja. Keskustelut tutustuttavat tekstin merkityspotentiaaleihin ja konteksteihin, joilla valittuja teemoja ja käsitteitä voidaan perustella.

Se oli monipuolisin poliittinen kurssitus mitä löytyy, kun tekee muutaman vuoden ohjelmia ylitse koko yhteiskunnan ylitse kaikista mahdollisista asioista. Silloin pitää tuntea ne ongelmat ja ymmärtää ne. Jolloin lisäksi tulee tietoa tästä niin tulee sellainen suhtautumistapa, että löytää ongelmia ja pystyy havaitsemaan niitä ja analysoimaan niitä paremmin kuin muuten, koska yleensä ihmiset eivät näe ongelmia. (Kok.)

Edellinen 1970-lukuun liittyvä näkemys on yhteneväinen ”kriittisen rationalismin” periaatteiden⁵³ kanssa. Tällöin ongelmia nähdään aiheuttavan nimenomaan maailman todellisuus, joka samalla esittää haasteen ongelmien ratkaisemiseksi, itse todellisuuden muuttamiseksi. Erikois-asemassa on tällöin yksin ihmisille ominaisten, kaikkein abstraktimpien ongelmien ratkaisun välineiden, aatteiden eli poliittisten teorioiden kehitys. Aatteisiin ongelmien ratkaisun välineinä olisi mahdollista suhtautua kriittisesti ja useita ratkaisuvaihtoehtoja esittäen.

5.4 Asiantuntijat avartamassa näkemyksiä

Koko ajan on kyse siitä, sellainen konkreettinen kuva siitä, että kun maailma muuttuu, myös ajattelun pitää muuttua. (Kesk.)

Ohjelmatyö on yksi merkittävä verkostoitumisfoorumi puolueessa. Verkostoitumisella tarkoitetaan yhtäältä puolueen vaikuttajien välistä verkostoitumista, toisaalta kyse on puolueen ulkopuolisiin keskusteluihin tutustumisesta. Niihin tutustutaan joko poeetikkojen tai ulkopuolisten eksperttien välityksellä. Myös kirjallisuus on aina vaikuttanut ohjelmiin.

Puolueiden toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset ovat johtaneet siihen, että puolueissa on alettu käyttää tiettyjen alojen erityisasiantuntijoita⁵⁴. Puolueohjelmatyössä tämä tarkoitti 1970-luvulla usein puolueeseen sidoksissa ollutta virkamiestukea. 1980-luvulla alettiin hakea ennemmin puolueen ulkopuolisia henkilöitä, joiden avustuksella

⁵³ Karl Popperin *Objective knowledge: an evolutionary approach* ilmestyi vuonna 1972. Poliitiikan Puntarissa ja Kanavassa käytiin vuosina 1973-1974 vilkasta keskustelua mm. Popperin, kriittisen rationalismin ja porvarismin ympärillä.

⁵⁴ Ks. Nousiainen 1991, 68; Pekonen 1997.

olisi mahdollista tunnistaa ajankohtaisia tai aktualisoituvia kysymyksiä ja osallistua puolueen ulkopuolisiin keskusteluihin. Muutos on merkinnyt siirtymistä ministeriöiden kirjoittavista asiantuntijoista ohjelmatyön ydinjoukkoa virittäviin ja provosoiviin keskustelijoihin. Heistä on puolueen näkökulmasta tullut mahdollisuuksien ”tuntijoita”, jotka osoittavat pelivaraa. Sen sijaan, että he kertoisivat miten asiat ovat, he voivat esittää olettamuksia eri toimintavaihtoehtojen seurauksista.

Ohjelmankirjoittajien näkemysten laajentaminen ja ulkopuolisiin debatteihin tutustuminen näyttäytyi ristiriitaisena. Kukaan ohjelma-vaikuttajista ei oma-aloitteisesti kertonut puolueensa käyttämästä erityisasiantuntijuudesta. Johdattelunkin jälkeen heistä puhuttiin verhotusti usein instituutioita tai nimiä mainitsematta. Lehdissä asiantuntijoita esiteltiin vain poikkeustapauksissa. Kuitenkin keskustelujen tunnustelemista arvostettiin. Ohjelmatyön ydinryhmäläiset näkivät itsensä aktiivisina osapuolina tuottamassa merkityksiä ikään kuin itsenäisten valintojen tekijöinä, vaikka kysymys oli paljolti merkityspotentiaaleihin tutustumisesta. Tähän lienee muutamia keskeisiä syitä.

Ensinnäkin puolueen ulkopuoliset eksperitit on voitu tulkitella merkiksi päätävävallan siirtymisestä puolueen ulkopuolelle tai ohjelmaryhmäläisten puutteellisesta pätevyydestä. Ulkopuolisen asiantuntijuuden myöntäminen heikentäisi mahdollisuuksia saavuttaa statusta. Erityisasiantuntijuus on saattanut olla vaikeasti perusteltavissa, jos ohjelmatyössä ajatellaan päätettävän puolueen identiteetistä. Puolueen ulkopuolisesta asiantuntijuudesta vaiettiin kuitenkin ennen kaikkea siksi, että puolueeseen sitoutumattomat asiantuntijat olivat itse pyytäneet, etteivät he tulisi missään yhteydessä nimetyiksi. Varovaisuus näkyi erityisesti perustettavan puolueen kohdalla.

Yks oli tää leimaantumisen pelko ihan selkeesti. Koettiin se riskinä. Erityisen vahvasti ne, jotka oli julkishallinnossa töissä. Ne koki sen selkeenä riskinä, jopa siihen asti, että esimerkiksi tään tyypin, kun halusi faksata jotain, piti soittaa etukäteen, että ne osaa mennä faks koneen äärelle, eikä niin että työpaikalle lähetetään fakseja ja se sisäpostin kautta kulkee työpöydälle asti. Et täntyyppinen pelko oli aika monilla ihmisillä. Et sit taas ne, jotka eivät tästä pelosta kärsineet, olivat tällainen positiivinen poikkeus. (Nuors.)

Nää kaikki oli kyllä valmiita keskustelemaan ja resuneeraamaan hyvin innokkaasti, mutta eivät millään tavalla sitoutuneet nimellään eivätkä tulleet näkyviin millään tavalla näissä hommissa. --- Siinä oli erilaisia proffia ja

muutamia valtionhallinnossa, miten sitä sanoisi keskijohdossa tyyppejä, joiden uran kannalta olisi erityisen hankalaa, jos tulisi ilmi, että ne ovat olleet nusujen ohjelman taustavoimina. Nää jäljet on peitetty huolellisesti, tai että ei niitä tarvi peittää, koska niitä jälkiä ei syntynyt, kun ne oli puhelin-keskusteluja. (Nuors.)

Asiantuntijoiden rooli ohjelmatyössä on vaihdellut ajan mukaan. Kun 1960-1970 -luvuilla ohjelmassa noudatettiin hallinnon rakennetta ja budjetin jaottelua, etenkin hallituspuolueissa hyödynnettiin virkamieskunnan ohjelmallista asiantuntemusta. Asiantuntijavalta ohjelmatyössä alkoi vuonna 1966, jolloin SDP tuli hallitukseen ja tarvitsi nopeasti tietoa hallinnon eri aloilta. Puolueessa perustettiin ohjelmia ja politiikkaa valmistelevia työryhmiä. Vuodesta 1964 vuoteen 1972 työryhmien määrä 11-kertaistui. Kokoomus ja keskusta seurasivat suuntausta. Vuosina 1966-1979 keskustassa työstettiin 34 ohjelmaa ja kokoomuksessa vuosina 1969-1979 saatettiin voimaan 24 ohjelmaa, joten kirjoittajille oli runsaasti kysyntää.⁵⁵ Haastateltu keskustalainen pelkisti tilanteen siten, että ”meillä oli virkamiehiä ja puolue käytti heitä asiantuntijoina. He tekivät selvät suunnitelmat ja sillä selvä”. Virkamiehiä käytettiin pohjapapereiden anonyymeina kirjoittajina, kuten toinen sekä kokoomuksessa että keskustassa vaikuttanut muisteli.

Molemmissa puolueissa oli siis sellaisia ihmisiä, joilta kysyttiin. Ja oli sopimuksia siitä, et niiden nimet ei saa näkyä. Ne oli joko virka-asemaltaan tai tehtäväpiiriltään semmoisia, että sellainen hiljainen sopimus oli, että niiden nimiä ei näy. Niitä käytettiin asiantuntijoina. Erityisen voimakas oli tässä suhteessa kepu, jolla oli siis vuosien kuluessa syntynyt oma virkamieskuntansa. Siis eri tason, ihan korkeimmalta kansliapäällikkötasolta yksityisiin virkamiehiin, jotka olivat koko ajan käytössä, organisaation käytössä. Ja niitä käytettiin pohjapapereiden tekijöinä.

1970-lukua voidaan luonnehtia kirjoittavien asiantuntijoiden kaudeksi. Asiantuntijat kirjoittivat tai heidän ajatuksena levisivät kirjallisuuden kautta. Samat asiantuntijat olivat vahvasti mukana ohjelmakeskusteluissa seuraavallakin vuosikymmenellä kuten tuonnempaan todetaan.

⁵⁵ Blåfield & Vuoristo Suomen Kuvalehti 4.12.1981, 12-14. Kokoomuksen puoluearkistossa kootun listan mukaan ”tuotantomäärä” oli 25.

Heti tammivaalien 1972 jälkeen aloin lukea aatteellisen työn kanalta tärkeitä artikkeleita ja kirjoja. Erityisesti paneuduin filosofiseen ja ekologiseen kirjallisuuteen. Tuo vuosi oli tässä suhteessa erityisen antoisa. Tuolloin ilmestyivät kirjat ”Vielä ehdimme pelastua” ja Rooman klubin raportti ”Kasvun rajat”. Suomessa ilmestyivät Kyösti Pulliaisen ja Pertti Seiskarin kirja ”Ympäristömme systeemit” sekä Reijo Wileniuksen teos ”Tietoisuus ja yhteiskunta”.⁵⁶

Keskustan puoluesihteerin puhui ”ulkopuolisen luovan voiman” käytöstä luonnoksen kirjoittamisessa⁵⁷. Seuraavassa saman toteaa kokoomuksen puoluesihteerin Isotalo.

Se joka tekee luonnoksen istuu paljon päällä. Mutta itse toimikuntatyö on jo hyvin ideoivaa, on yritetty saada sujuvakinäisiä asiantuntijoita, joilta syntyi se ensimmäinenkin luonnos. Vallitsee sanaton konsensus siitä, että me olemme suunnilleen tätä mieltä.

Kokoomuslaisiin ohjelmatilaisuuksiin kutsuttiin asiantuntijoita, mutta kirjoittajat mielsivät jälkepäin toimineensa melko itseriittoisesti. Joukkoon hyväksyttiin usein henkilökohtaisten suhteiden perusteella esillä olleita tai ohjelmallisesti kiinnostavia alustajia, kuten Osmo Soininvaara. Soininvaara on kuvaava esimerkki suomalaisten puolueiden hyödyntämästä erityisasiantuntijuudesta. Asiantuntijoita on vähän ja siksi halutessaan ekspertti saa näkemyksiään esille tai tulee tahtomattaan siteeratuksi eri puolueissa. Olavi Borg lausui vuonna 1986 *Suomen Kuvalehdessä*, että ”esimerkiksi ympäristöongelmia käsitellään nyt perusteellisuuksella, joka melkein panee epäilemään Osmo Soininvaaran toimineen haamukirjoittajana useammankin kuin yhden puolueen laskuun”⁵⁸. Borgin arvio on tarkka ja perustuu Soininvaaran toimien tuntemukseen liberaalien piiristä. Soininvaara edustaa arvostettua erityisasiantuntijuutta. Hänen kanssaan keskusteltiin ja hänellä luetutettiin myös esimerkiksi nuorsuomalaista luonnosmateriaalia prosessin kuluessa vuosina 1994-1995⁵⁹. Keskustan viimeisimmän ohjelman ohjelmaryhmäläinen puolestaan nimeää Soininvaaran auktoriteetiksi, jonka argument-

⁵⁶ Väyrynen 1993a, 54-55.

⁵⁷ Blåfield & Vuoristo Suomen Kuvalehti 4.12.1981, 14.

⁵⁸ Lappalainen Suomen Kuvalehti 21.2.1986, 47.

⁵⁹ Nuors. haastateltu.

teihin vuosien 1995-1996 ohjelma- ja strategiatyössä usein vedottiin. Keskustan strategiatyön yhteydessä julkaistuissa Juha Kuisman laatimissa *puoluearviossa* Soininvaaraa arvioitiin näin:

Osmo Soininvaara on vihreiden ideanikkari. Monilta osin hyvin keskustalaisille ajatuksilleen hän on saanut näyttävästi palstatilaa esiintymällä samalla nykyisen hallituksen työllisyys- ja sosiaalipolitiikan kriitikkona. Keskusta on jo pidempään ajanut monia Soininvaaran nyt esillä pitämiä asioita.

Kokoomuksen ohjelmatoiminnassa alettiin 1970-luvun alussa kyseenalaistaa asiantuntijuusinstituutiota kriittisen rationalismin metodologisten periaatteiden mukaisesti, vaikkakaan puolue ei koskaan hyväksynyt näitä oppeja. Ongelmat haluttiin ratkaista ennakkokäsitysten ja niiden kritiikin pohjalta. Asiantuntijatyöryhmät valmistelivat erityisohjelmia, mutta ne asetettiin ohjelmatoimikunnan työvaliokunnan tarkistettavaksi.

--- ne (ohjelmalausunnat: EA) miellettiin työvälineiksi, joilla saadaan useiden asiantuntijoiden ja viime kädessä myöskin kentän käsittelyn kautta mielipiteet ja ehdotukset harkittua ja koottua yksiin kansiin. (Kok.)

Tässä vaiheessa huolta kannettiin yhdenmukaisesta aatesisällöstä. Haastateltu puhui laatukontrollitavoitteesta sekä ideologisuuden sisällyttämisestä ohjelmaan asiantuntijatyön jäljiltä. Viimekätisen asiantuntijuuden katsottiin löytyvän omasta piiristä eri teoreetikkojen innoittamana. Lähinnä haluttiin kirjoittaa normatiivinen teoria, jossa ei olisi mitään muuta teoriaa.

Popperin teokset, Feyerabend, Watkins, Agassi, Lakatos, mutta kuitenkin kun ne eivät olleet poliittisia kirjoja – paitsi ehkä Popperilla pikkusen – kuitenkin sieltä poimittiin se syvä ydin eli ristiriitojen sääntely, konfliktiteoria, moniarvoisuus, kehiteltiin eteenpäin kritiikkikynnystä. Ja sitten nääkin vielä pyrittiin systematisoimaan sillä tavalla, katsottiin mitkä perusteoriat tai käsitykset on ja mitä sovelluksia tai kokonaisuuksia, miten sitä sovelletaan käytäntöön ---. (Kok.)

Puolueiden ohjelmatyöryhmissä oli mukana virkamieskunnan ohella myötämielisiä edustajia teollisuudesta, maataloudesta ja työmarkkinajärjestöistä. Ohjelmatyössä kolme vuosikymmentä tiiviisti työskennellyt vaikuttaja näki nämä asiantuntijasuhteet jonkinlaisen nimityksen jäl-

keisenä kunniaavelan takaisinmaksuna. *Suomen Kuvalehdessä* tuotiin esiin tämä harvemmin huomiota saanut ohjelmatyön ja asiantuntijoiden yhteys näin:

Monivivahteinen puoluetoiminta tarvitsee asiantuntijoita kaikilta elämän aloilta esimerkiksi toimimaan luottamusmiehenä puolueen piirissä ohjelmia laativissa asiantuntijatoimikunnissa. On ilmeistä, että asiantuntijoiden saamista puolueen piiriin helpottaa se, että puolueen tiedetään pystyvän hoitamaan omiaan eteenpäin.⁶⁰

1980-luvun alussa asiantuntijasuhteiden luonne alkoi muuttua. Esimerkiksi keskustan asiantuntijaryhmiä alettiin karsia ja ohjelma-asiantuntijoiksi kutsua puolueeseen sitoutumattomia henkilöitä. Tavoiteltiin orientoivaa keskustelua ja yhteyttä muualla käytyyn keskusteluun.⁶¹

70-luku oli sellaista läpeensä puoluepolitisoitumisen aikaa. Oli todella tiukkaa. Jälkeenpäin ajatellen inhottavaa, tässä mielessä inhottavaa. Mutta se väljeni siten, että me tietoisesti rupesimme kutsumaan ulkopuolisia, ei työryhmän jäseniksi, vaan keskusteluihin. Siis sparrasimme itseämme. Halusimme avartaa näkökulmia. (Kesk.)

Asiantuntijoiden käyttö tuli samalla aiempaa avoimemmaksi. Myös suhde asiantuntijatoimikuntiin väljeni. Kirjoittavan asiantuntijuuden tilalle alettiin ajaa verkostoajattelua, jossa keskustelun tarkoitus oli orientoida ryhmäläisiä ohjelmatyöhön ja antaa käsitys puolueen ulkopuolisista debateista. Siirtymä kirjoittavista ”sparraaviksi” asiantuntijoiksi oli yhteydessä ohjelma-agendan muutokseen. Kun ohjelmaa ei enää hahmotettu totuttujen yhteiskuntasektoreiden välityksellä huomattiin, että tar-

⁶⁰ Mäkelä *Suomen Kuvalehti* 21.11.1969, 32.

⁶¹ Puoluesihteerin Kääriäisen johdolla järjestettiin periaateohjelmaseminaari 23.4.1981. Tarkoituksena oli arvioida ohjelmaluonnosta kriittisesti eri näkökulmista ja antaa näin viitteitä jatkotyöskentelyyn. (Kutsukirje 14.4.1981) Kutsulistalla oli puoluehallituksen työvaliokunnan ja ohjelmapoliittisen työvaliokunnan jäsenten lisäksi 30 ”aatepolitiikan asiantuntijaa”, kuten Ilkka Heiskanen, Pentti Malaska, Esa Perttula, Kyösti Pulliainen, Harri Saukko-maa, Alpo Rusi ja Reijo Wilenius (kutsu periaateohjelmaseminaariin 14.4.1981). Ks. myös Hokkanen *Politiikan Puntari* 1/1993, 22-23.

vittiin puoluepoliittisen asiantuntemuksen ylittävää asiantuntijuutta ja puolueen oli avauduttava ”kuuntelemaan” ulkopuolisia diskursseja.

Sanoisin et semmoinen kollektiivinen herääminen. Ja kun kysymys oli kuitenkin puolueen avautumisesta ja uusien ajatusten hakemisesta, puolueen jatkuvasta nykyaikaistumisesta, niin se oli tällainen kollektiivinen herääminen, että eihän kerta kaikkiaan vanhoilla eväillä pärjätä. (Kesk.)

Ohjelmatyö alkoi saada merkitystä tietojen keruun välineenä ohjelmaryhmän hakiessa vakiintuneen agendan ulkopuolisia virikkeitä eksperteiltä ja kirjallisesta materiaalista.

--- on hyvin luonteenomaista, että pyritään keskustelemaan ulkopuolisten kanssa säilyttäen tietysti linjanmääritysvalta puoleen sisällä, mutta keskustellaan ihan tietoisesti ja rohkeasti kaikenlaisten tahojen kanssa, että se prosessi alkoi 80-luvulla ja sitten se on laajentunut ja levinnyt, kun on tultu 90-luvun puoliväliin. (Kesk.)

Esimerkiksi keskustan vuoden 1982 periaateohjelmaa valmistellut ohjelmatyöryhmä päätti hakea itse kartoittamiinsa ohjelman ongelmakohtiin ”valaisua erilaisilla foorumeilla tapahtuvilla keskusteluilla eri henkilöiden kanssa”⁶². Asiantuntijat miellettiin jo ”ajattelustruktuurien testaa-jiksi”⁶³. Työryhmä päättyi siihen, että sen tulee hahmotella ohjelman rakenne ja keskeiset teesit ennen asiantuntijoiden kuulemista. Ohjelmatyöhön tuli yleiskeskustelu, jossa haettiin taustoja ja asioiden välisiä yhteyksiä.

Kyllä meillä oli myös tällaisia seminaareja, vähän laajempia, varsinkin silloin kun lähdettiin ohjelmatyössä liikkeelle 0-pisteestä, niin oli tällaisia vähän laajempia, useamman kymmenen henkilön seminaareja, missä oli näitä asiantuntijoita ja eri sidosryhmien edustajia. Vapaasti keskusteltiin missä mennään, mikä on tulevaisuuden kuva, mikä on tämän päivän keskusta. Että se oli hyvin arvokasta orientoivaa keskustelua, seminaarityötä. (Kesk.)

Esimerkiksi Reijo Wilenius esitelmöi sittemmin aiheenaan työ⁶⁴. Ryh-

⁶² Periaateohjelmatyöryhmän kokousmuistio 1/80.

⁶³ Periaateohjelmatyöryhmän kokousmuistio 3/80.

⁶⁴ Kokousmuistio 6/80-81.

mä hyväksyi pääosin hänen esittämän analyysin ja johtopäätökset.⁶⁵ Seuraavaksi kuultiin Kyösti Pulliaista taloudellisesta kasvusta. Kokousmuistion mukaan Pulliaisen esittämä duaalitalouden tai rinnakkaistalouden ajatus todettiin hyödylliseksi analyttiseksi välineeksi, jolla talousajattelua voidaan selkeyttää⁶⁶.

Keskustan vuosien 1995-1996 periaateohjelmatyössä aiottiin kuulla ulkopuolisia alustajia, mutta aikataulu- ja organisointiongelmien vuoksi asiantuntijoiden kuulemista ensin lykättiin ja sitten siitä luovuttiin.

Nuorsuomalaisten vuoden 1994 ohjelmaprosessi kuvaa hyvin asiantuntijuuden viimeaikaista luonnetta. Haastateltujen nuorsuomalaisten vaikuttajien mukaan kommenttipyynnöt luonnoksesta faksattiin tai keskusteluja käytiin puhelimitse. Henkilöt, joihin oltiin yhteydessä, olivat tulleet pitkälti tutuiksi *Ultimatum isänmaalle*⁶⁷ julkaisun yhteydestä, nuorsuomalaisten klubien kautta tai työyhteisistä. Asiantuntijat kommentoivat, mutta eivät laatineet tekstejä. Nuorsuomalaisten tekemisistä oltiin haastateltujen vaikuttajien mukaan suopean kiinnostuneita, joten keskusteluyhteyksiä oli helppo rakentaa eri suuntiin. Lähes kaikki ulkopuolisista kommentoijista halusivat, ettei heidän nimeään julkisteta. Osa heistä ilmoittautui sitoutumattomiksi tai toisen puolueen jäseniksi, joilla ei ollut aikomusta ”kääntyä” nuorsuomalaisiksi.

Perustettavan puolueen ohjelmatyöhön liittyy se erityinen piirre, että mukana on henkilöitä, jotka eivät aio liittyä perustettavaan puolueeseen. Heillä voi siitä huolimatta olla ollut vahva vaikutus ensimmäisen ohjelman sisältöön ja muokkautuneisiin näkemyksiin.

--- pahuksen mielenkiintoisia keskusteluita jostain ydinvoimasta, kun paikalla oli viisi ydinfyysikkoo, joista kaksi oli sitä mieltä, että joo ja kolme että ei. Ja sitten siitä käytiin niin kutsuttua atomitason keskustelua — kuitenkin siten, että muut mukanaolijat sai ja kykeni osallistumaan siihen ja tuomaan niin kuin muutakin tällöistä asiantuntijanäkemyistä.

⁶⁵ Poliitiikan Puntarissa 3/82 julkaistiin periaateohjelman lausuntokutsuun vastanneiden asiantuntijoiden artikkeleita. Suurin osa pyydyistä ei halunnut kommentoida lausuntoa. Filosofian professori Reijo Wilenius, Helsingin Sanomien kolumnisti Eero Silvasti ja ‘Uuden ajan auran’ vastaava toimittaja Juha Olavinen suostuivat analysoimaan luonnosta.

⁶⁶ 10/80-81.

⁶⁷ Penttilä Risto E. J., Tapaninen Jaakko & Jutila Janne (1994) *Ultimatum isänmaalle Nuorsuomalainen näkemys Suomen mahdollisuuksista*.

Keskeistä asiantuntijoiden ja ohjelmantekijöiden vuorovaikutuksessa on nykyään yleisesti se, että asiantuntijat keskittyvät palautteessaan itselle läheiseen yksityiskohtaan – kokonaisuuteen eivät nuorsuomalaisetkaan kommentteja juuri saaneet. Lausuntojen vaikutusta oli haastateltujen vaikea arvioida. Joihinkin yksityiskohtiin kommentit saattoivat vaikuttaa konkreettisesti⁶⁸, mutta ennen kaikkea lausunnot nähtiin interaktiivisen prosessin osana.

5.5 Aate on ankara ase

Ohjelmatyö yksittäistä poliittista toimijaa esiin nostavana vallantavoittelun foorumina on julkisuudessa pitkälti vaiettu ohjelmatyön aspekti. Vaikeneminen foorumilla liittyyneen käsitteen siihen varhaiseen kerrostumaan, jonka mukaan ohjelmatyössä ollaan toimimassa ”kokonaisuuden edun” hyväksi. Tämän käsityksen mukaan ohjelmatyön tulisi näkyä ulospäin harmonisena ja yhtenäisenä projektina, kun henkilöitävissä olevat voimakkaat kannanotot kertovat valtataistelusta. Näin tulkittuna valtataistelussa on kyse henkilöiden eikä heidän edustamien näkemysten kamppailusta. Idyllinen harmonia on juurtuneena ohjelman käsitteeseen. Kuitenkin harmonia rikkoutuu toisinaan ja ”kasvot” alkavat näkyä.

Aate on ankara ase. Puolueilla ei ole oikeaoppista tosiolemusta. Aatteeseen vetoaminen laittaa hälyytyskellot soimaan. Se on monesti merkki puolueen sisäisestä valtataistelusta, jossa eettisiä pelisääntöjä ei liiemmin kunnioiteta. Oikeaoppisuuden pilkuntarkka peräänkuuluttaminen voi olla myös ajattelun ja älyllisen puntaroinnin kahle.⁶⁹

⁶⁸ Haastateltu nuorsuomalainen kertoi esimerkin palautteen konkreettisesta vaikutuksesta. Eräänä iltana ohjelmatyön ollessa kaoottisimmillaan ydinryhmän kokoukseen soitti henkilö, jolle luonnos oli aamupäivällä ulkomaille faksattu. Soittaja huomautti, että tekstistä puuttuu nuorsuomalaisessa veromallissa yhtenä perustekijänä ollut veroton vakio-osa. Tuolloin teksti oli jo jaettu STT:n lokerikkoihin. Niinpä yksi henkilö lähetettiin välittömästi noutamaan tekstit muokattaviksi. Puhuja arvioi totaalisen sekoilun ja teksti-sokeuden johtuneen äärettömän kiireisestä aikataulusta sekä amatöörimäisyydestä, jolla ohjelmatyötä toteutettiin.

⁶⁹ Arola Taustamateriaali Keskustan v. 1996 uusista periaatteista.

Haastateltujen vaikuttajien mielestä pätevytyminen ja mahdollisuus tavoitella erottumista ja moniäänisyyttä on ohjelmatyössä kuitenkin erittäin keskeinen piirre. Pätevytyksen voi tulkita valtaresurssien saavuttamiseksi. Nykyinen kirjoituskäytäntö harjaannuttaa osallistujia parhaimmillaan politisoivaan ajatteluun, joka antaa mahdollisuuksia toisen toimimiseen ja uusiin avauksiin. Ovatko käsitykset ”yhdessä päättämisestä” ja henkilökohtaisesta pätevytyksestä sittenkään keskenään ristiriidassa? Eikö tilanteen konfliktisuuden korostaminen alleviivaisi sitä ohjelmatyön laadullista kriteeriä, että jonkun henkilön kannattaminen ohjelmatyössä merkitsee hänen edustamansa ja ohjelmatyön aikana julistamansa linjauksen hyväksymistä? Julkisessa keskustelussa vaiettu pätevytyksenaspekti korostaa ohjelmatyötä juuri poliittisten linjausten pluralistisena kamppailuna, hahmottamisena, valintoina ja argumentaationa. Moniäänisyyden tuoman sisällöllisen laadukkuuden korostaminen on vaihtoehto sille, että henkilöiden katsottaisiin pelkillä kasvoillaan – imagollaan, ulkonäöllään tai suullisella esiintymisellään – erottuvan muista ja muodostavan linjan.

Tuhansia ellei jo kymmeniäkin tuhansia mukaansa vetänyt ohjelman uudistaminen ei tule poistamaan politiikasta sen inhimillisiä piirteitä. Niinpä tulemme näkemään ohjelman teossa puolen valintoja kuin ravikilpailuissa. Osa väestä valitsee kantansa johonkin luonnokseen sen mukaan, ketkä paperin tekivät. Osa valitsee vastaehdotuksen sen tekijöiden perusteella. Kukaan haluaa osua omaan joukkoonsa. Näin on aina ollut, vaikka tietysti olemme kaikki periaatteessa sitä mieltä, että asiat ovat tärkeitä, eivät henkilöt. Tarpeeksi pitkälle kun mennään, päästään ihmisiin, jotka tiesivät esittää ohjelmaluonnoksen hylkäämistä ennen kuin edes ensimmäinen luonnos oli raakileasteella. Väärät tekijät näet. Tämmöinen asennoitumistapa ei katoa.⁷⁰

Ohjelmatoiminnassa keulakuva ”esikuntineen” voi esitellä linjauksiaan laaja-alaisemmin, perusteellisemmin ja kauemmin kuin oikeastaan millään muulla puolueen sisäisellä foorumilla. Ohjelmatyö tarjoaa esiin pyrkivälle poliittiselle toimijalle ainutlaatuisen foorumin esitellä ja testata näkemyksiensä – ja ehkäpä myös poliittisen persoonansa – kantavuutta sekä pätevytyä muiden siihen osallistuvien näkemysten kautta.

⁷⁰ Kairamo Aikamerkki 3/1986, 11.

Ajatellaanko politisoivan kokemuksen olevan edelleen ristiriidassa sen kanssa, että ohjelmatyöhön olisi valtuutettu puolueen kyvykkäimmät voimat? Entäpä jos tuolloin epäonnistutaan? Pätevyitymisfoorumin julkinen kuvaaminen voisi kohottaa ohjelmatyön arvostusta, sillä puhumalla julkisesti ohjelmatyöstä hahmottamisena, ulkopuolisiin keskusteluihin tutustumisena sekä näkemyksien kamppailuna muokattaisiin käsityksiä poliittisesta toiminnasta ja toimijoista.

Ohjelmatoiminnassa on mahdollista hankkia valtaosuuksia, jotka tarjoavat tilaisuuksia toisin toimimiseen. Millaisia vallan lähteitä se voi tarjota? Ohjelmatyöhön keskeisessä asemassa osallistunut voi eri tilanteissa hyödyntää politisoivaa ajattelutapaa. Tämä merkitsee ennen kaikkea kykyä hahmottaa ja argumentoida vaihtoehtoja sekä kyseenalaistaa tulkintoja. Edelleen kompetenssinsa voi osoittaa esimerkiksi asioiden, taustojen ja niiden sisältämien ristiriitojen hallinnalla. Ohjelmatyö voi antaa valtaa poliittisten innovaatioiden välityksellä. Harjaantuminen ohjelmatyössä antaa myös varaa oma-aloitteisiin avauksiin ja toisten haastamiseen. Pelkkä ohjelmatoiminnassa ”läsnäolo” ei kuitenkaan johdata tällaisen vallan lähteille, vaikka voikin lisätä henkilön arvovaltaa puolueessa.

6

MUUTTA SÄILYTTÄMÄLLÄ VAI SÄILYTTÄÄ MUUTTAMALLA?

Miten kyetä säilyttämään ja muuttamaan samanaikaisesti? Kuinka pitää entiset kannattajat ja hankkia uusia? Esitän kaksi temporaalista ajattelumallia, joiden kautta pyrin hahmottamaan ohjelmatyön käsitteen tulkintaerojen taustaa. Ne puolestaan ovat perusteita erimuotoisina toteutettaville ohjelmaprosesseille. Mallit kertovat myös niistä tavoista, joilla puolueessa on pyritty tai pyritään saamaan aikaan mahdollisimman kilpailukykyinen puheenvuoro puolueiden väliseen kilpailuun. Suhtautuminen aikaan liittyviin kysymyksiin ja tulkintoihin voi kaventaa ohjelmatyön ”yhteiskuntasuunnitteluksi” tai mahdollistaa ohjelmatyön moniulotteisena prosessina. Ajattelumallien analyysissa keskeisiä kysymyksiä ovat erityisesti millaiseksi tekijäksi *muutos* tai *kehitys* tulkitaan, miten aikaan liittyvät kysymykset ovat sidoksissa politiikan alueen määrittelyyn sekä miten *nykyaika* ja *todellisuus* eroavat toisistaan. Aloitan tarkastelun ohjelman usein *ajattomaksi* määritellystä osuudesta. Siinä kysymys on puolueen menneisyyden ja identiteetin ytimen muodostavan kuvitteellisen tradition asemasta ohjelmassa ja sen suhteesta muihin temporaalisiin kysymyksiin. Sen merkitys ja tulkinta ovat pysyneet lähes muuttumattomina koko tarkastelujakson.

6.1 Aatteen myyttinen ydin

On voimakkaasti tähdennettävä, että periaateohjelman rakentaminen puolueelle on aina historiallinen, ainutlaatuinen tapahtuma. --- Periaateluonnosta on valmisteltu siinä hengessä, että nyt ei ole kysymys uusien periaatteiden etsimisestä, löytämisestä ja kirjaamisesta. Olemme siinäkin suhteessa harvinainen poliittinen liike, että pystymme antamaan tulevaisuuden haasteisiin tervehdyspuheita ja kestäviä vastauksia rahtuakaan kieltämättä puolueemme alkuperää, vallinneita periaatteita, yleensä sisintä poliittista perusolemusta. Keskustalainen aateperintö on tänä päivänä suorastaan polttavan ajankohtainen. Periaateohjelman rakentamisessa onkin kysymys siitä, että me kirukkaalla tavalla kirjoitamme aateperintömme pohjalta arvojen ja ihanteiden suuntaviivat, joille suomalaisten elämä tulisi rakentaa tulevien vuosikymmenten mittaan. Periaateohjelman rakentamista on sävyttänyt se keskustalaiselle kansanliikkeelle ominainen piirre, että katselemme päätöksiä tehtäessä tiukasti horisonttiin, rohkeasti tulevaisuuteen, useiden sukupolvien yli.¹

Puheessa puolueen alkuperästä, vallinneista periaatteista ja perusolemuksesta vedotaan ajatukseen, että puolueen perustana on joitain pysyviä sitoumuksia erotukseksi sille, että poliittisten kysymysten ja asetelmien muutoksien vuoksi ollaan tekemisissä alati tulkinnallisten *kysymysten* kanssa. Puoluesihteri Kääriäisen voidaan tunnistaa vetoavan Rortyn *foundationalism*-käsitteen mukaiseen kerran asetettuun perustaan, pysyvään doktriiniin ja ikään kuin puolueen yläpuolella leijuvaan aatteeseen. Rorty kieltää kritiikissään kaikkinaisen perustan, basiksen olemassaolon totuuden ja moraalisen pohjana.² Harva poliittisella urallaan eteenpäin pyrkivä ja kenttäväkeen yhteydessä oleva puolueaktivisti rohkenee julkisesti esittää tämäntyyppisiin ”sitoumuksiin” kajoamista.

Toisin on Skinnerin innovatiivisen ideologin kohdalla, sillä hän selvittää juuri ”vakiintuneen” sisältöisiä, yhteisesti jaettavia termejä vetoamaan pyrkivässä puheaktissa tähdätessään muutokseen³. Innovatiivinen ideologi muuttaa puolueen linjaa vetoamalla siihen, että ”periaatteet pysyvät” voimassa. Tämän muutosta retorisesti vähättelevän po-

¹ Kääriäinen Suomenmaa 16.6.1981, 5.

² Rorty 1979, 157-160; 1989, 44-69.

³ 1974b, 299.

liittisen toimijan vastaista taktiikkaa soveltaa marginaalisilla muutoksilla pelaava henkilö, joka paisuttaa vähäisetkin muutokset ”linjamuutoksiksi”.

On tilanteita, joissa katkosta manifestoidaan jättämällä syntyvästä ohjelmasta pois vakiintuneiksi arvioituja käsitteitä ja näiden myötä tiettyjä sitoumuksia. Kuvaava esimerkki muuttumattomuuden ja katkoksen kamppailusta on Vasemmistoliiton ohjelmatoiden keskustelut ja niistä erityisesti vuonna 1995 *kolmannen vasemmiston* käsitteen ympärillä käydyt. Käsitteeseen liittyvissä keskusteluissa pohdittiin sitä, kenelle ohjelma suunnattiin ja mitä Vasemmistoliitto on, esimerkiksi otsikoilla *Vasemmistolaisia vai sosialisteja?*⁴, *Yhteiskunnan mullistuksista syntyy ”Kolmas vasemmisto”*⁵ tai *Vasemmistoliitosta ”kolmas vasemmisto”*⁶. Jatkuvuuden kysymystä käsiteltiin sitä painotetummin, mitä lähemmäs ohjelman hyväksymishetkeä tultiin.

Aarne Saarinen ja moni muukin kummasteli, kun ohjelmaluonnoksessa tehtiin menneeseen niin jyrkkä pesäero, ettei edes sosialismin klassikko Karl Marx saanut siihen nimeään. Keskustelun jälkeen luonnosta on uudistettu. Nyt todetaan, että Karl Marxin esittämä kapitalismikritiikki on edelleen avuksi muutettaessa yhteiskuntaa pääomien ja rahan vallasta kansan valtaa. Toisessa kohdassa sanotaan, että useimpien Vasemmistoliiton jäsenten lähtökohtana on ”sosialistisen työväenliikkeen perinne tai marxilainen yhteiskuntanäkemykset”. Muutenkin perinnetietoisuus on lisääntynyt. Suomen kansan demokraattinen liitto eli Skdl on saanut lisää myönteisiä mainintoja.⁷

Menneisyyden⁸ arvottamisen konfliktinen tilanne tuli selvästi esiin esimerkiksi artikkeleissa *Marx tuli takaisin – Vasemmistoliiton ohjelmaluonnos muuttui perinnetietoisemmaksi*⁹ tai *Vasemmistoradikalismin perinne jatkuu kolmannessa vasemmistossa – Andersson pitää SDP:tä pitkälti vielä ”toisen vasem-*

⁴ Siivonen Kansan Uutiset 25.4.1995, 6.

⁵ Siivonen Viikkolehti 31.3.1995, 30.

⁶ Siivonen Kansan Uutiset 28.4.1995, 4.

⁷ Kari Viikkolehti 16.6.1995, 11.

⁸ ”Menneisyys” voi merkitä pejoratiivisesti jälkeenjääneisyyttä ”nykyajasta”, mikä ei kuitenkaan liity puolueen aateyttimeen eli ohjelman perusosaan. Tähän menneisyyden tulkintaan palaan tuonnempana.

⁹ Kari Viikkolehti 16.6.1995, 11.

miston” puolueena¹⁰ ja *Vanhat opit kärrätään historian roskatunkiolle – Vasemmistoliiton ohjelmaluonnos kiittelee markkinataloutta ja hylkää sosialismin*¹¹.

On ilmeistä, että puolueen ”normaalitilanteessa” pidetään tärkeänä, että periaatteelliset ohjelmat voi nähdä keskenään jatkuvuussuhteessa aatteellisen perinnön välityksellä. Puolueen aateperintö käsitetään myönteiseksi, jatkuvuutta ja yhtenäisyyttä luovaksi sekä vaalimisen arvoiseksi. Tällainen ohjelman perusosa voi vanhentua ilmaisultaan ja vaatia aika ajoin nykyaikaistamista. Niinpä ohjelmatyössä *päivitetään, tarkistetaan tai kirjoitetaan uudelleen periaatteita* perustan säilyttäessä muuttumattomuutensa. *Periaatteiden muuttaminen tai uusien periaatteiden etsiminen* kielletään, eivätkä periaatteet voi lakata olemasta olemassa.

Erytyisesti lehtiaineiston perusteella perusosaa voi verrata perintöön tai antiikkiomaisuuteen. Sitä voi vaalia tai tärvellä, kun sen arvoa ei tunneta tai sitä ei muiden virtausten vuoksi arvosteta. Omaisuudeksi nimittäminen on osuvaa myös, koska ohjelmanlaatioita syytetään toisinaan aateperinnön kaupittelusta. Muutosta vastustavat nousevat puolustamaan perusosaa kohottaen se muun yläpuolelle. Tämän näkemyksen mukaan perusteista ei tarvitse keskustella tai niitä ei tarvitse perustella.¹²

Luettuani Nykypäivästä --- kirjoituksen --- sekä --- julkilausuman, muodostui huoli Kokoomuksen tulevaisuudesta minulle niin voimakkaaksi, että se sai allekirjoittaneen kirjoituskoneen ääreen. Mitä ne pojat oikein ajavat takaa. Lopettakaa toki tuo ajojahti ”Koti, uskonto ja isänmaa” -käsitteitä vastaan. --- Erytisen tärkeänä pidän juuri tuon kokoomuslaisille tutuksi ja omaksi käyneen ”Koti, uskonto ja isänmaa” -pohjavireen säilyttämisen. Sisältyyhän näihin kolmeen seikkaan laaja-alaisesti ihmisen koko elämä ja sen jatkuminen, lasten, lastenlasten ... muodossa.¹³

Puolustavassa ajattelutavassa – tai puolustavaa ajattelutapaa suostuteltaessa – perusosa muistuttaa puolueen olemassaolon oikeutuksesta. Se sisältää sitoumuksia, jotka vievät puolueen syntyäikaan. Keskustassa vedotaan Alkioon ja alkiolaiseen traditioon. Argumentti on mennei-

¹⁰Hirvasnoro Kansan Uutiset 23.5.1995, 6-7.

¹¹Viikkolehti 28.4.1995, 11-12.

¹²Vrt. Rorty 1979, 158.

¹³Sorri Nykypäivä 1981, n:o 11, 16.

syyden kertomuksen suhteen valikoiva, sillä esimerkiksi kokoomuksessa ei ohjelmakeskusteluissa pyydetä palauttamaan mieleen puolueen alkutaipaleen monarkiahanketta, vaatimusta lujasta hallitusvallasta tai muistelemaan oikeistoradikalismia ja läheisiä suhteita Lapuan liikkeeseen tahi 1930-luvun alun Isänmaalliseen kansanliikkeeseen.

Keskusta-aatteen juurevuus kumpuaa maamme talonpoikaiskulttuurin keskeisistä arvoista ---. Puolueen periaateohjelmat eri aikoina ovat olleet uskollisia alkiolaiselle traditiolle.¹⁴

Itsestään selvistä uskomuksista¹⁵ koostuvaan tradition myytiin vedotaan, kun muutosvastarintaa liennytetään¹⁶. Kun muutokseen tähtäviä, ”tulevaisuuteen” kurkottavia odotushorisontin elementtejä kirjataan ohjelmaan tai niistä keskustellaan niin, perusosan tehtävänä on tässä suostuttelussa osoittaa muutosta vastustaville tai sitä pelkääville heidän omaa ajattelutapaansa soveltaen, ettei puolue ole ”muuttumassa” identiteetiltään miksikään toiseksi.

Periaateohjelman tehtävänä on auttaa meitä käytännön poliittisena liikkeenä näkemään metsä puilta, pitämään tuntuma siihen punaiseen lankaan joka johdattaa kohti parempaa yhteiskuntaa. Ohjelma ankkuroi tämän päivän sosialidemokratian työväenliikkeen aatteelliseen perinteeseen. Yhtä lailla ohjelman pitäisi tarjota vastauksia tulevaisuuden polttaviin kysymyksiin.¹⁷

Yksi perusytimen keskeisimmistä ominaisuuksista liittyy sen sisältämiin käsitteisiin, joiden sitoumuksien ajatellaan olevan puolueväen piirissä yleisesti tiedossa. Tuolloin ajatellaan, että käsitteen käytön luonne ja sovellutusala, merkitysalue ja arvoväryitys tunnetaan.¹⁸

--- haluamme tuoda julki otsikossa mainitut kolme peruskäsitettä, jotka

¹⁴ Sohlman Poliitiikan Puntari 5/1993, 26.

¹⁵ En tarkastele tässä uskomusjärjestelmän rakenteellisia ominaisuuksia, joita käsittelee esimerkiksi Rokeach 1960.

¹⁶ Ks. tarkemmin luonnoksen mahdollisuudesta uusintaa jatkuvuuden tunnetta 4.4.

¹⁷ Lipponen Aikamerkki 5/1982, 10.

¹⁸ Vrt. Skinner 1989, 9-13.

ovat uudessa ohjelmaluonnoksessa häipyneet yhteiskuntafilosofiseen fraseologiaan, joka tavalliselle ihmiselle ei konkretisoidu eikä luo niitä assosiaatioita kuin nämä kolme jämerää sanaa: koti – uskonto – isänmaa. Nämä sanat luotaavat syvältä kaikkea elämään kuuluvaa toimintaa. Niiden puolesta ihmiskunta elää, taistelee ja kuolee muuallakin kuin Suomessa. Niistä jokaisesta voisi kirjoittaa (ja on kirjoitettukin) pitkät kommentit. Ne eivät ole tarpeen tässä, niin kuin eivät olisi tarpeen periaateohjelmassakaan siksi, että jokainen ymmärtää ja sisäistää syvästi sanojen sisällön.¹⁹

Tradition ensisijaisuutta korostavat asettavat menneisyyden palvelemaan tulevaa. Puolueen ”ajattomasta” aateytimestä tulisi johtaa tuleva toiminta ja painotukset. Poliitiikan ajatellaan nojaavan johonkin, joka olisi politiikan yläpuolella. Näin toiminnan muut vaihtoehdot pyritään peittämään. Perusosan vaikutus tulisi ulottaa puolueen ulkopuolelle, jolloin näiden korkeampien ihanteiden avulla puolue hallitsisi aikaa eikä päinvastoin. Tämä on fundamentalistinen oletus, jossa politiikkaa ei tunnusteta kontingentiksi kilpailutilanteeksi ja se rajataan hallitsemiseksi. Tämä on vastakkainen sille ajatukselle, jossa toiminnan perustelut toimivat argumentteina puolesta ja vastaan.

Ajattoman aineksen nähdään myös suojaavan harhautumasta houkuttelevien ”ajanilmiöiden” – kuten *ajan pintakuohujen, merivirtojen, virtauksien* – vietäväksi. Keskustan vuoden 1968 ohjelman uusimisen kohdalla sosialidemokraattista kasvupoliittikkaa katsottiin myötäilyyn lyhytnäköisesti perustan kustannuksella, kuten keskustalainen ohjelmavaikuttaja toteaa.

62 ensimmäinen uuteen suuntaan lähtevä. Se ei vielä onnistunut, tai onnistui ja onnistui, koska se johti nimenmuutokseen ja tavallaan siihen, että puolue pystyi kuoriutumaan uusiin oloihin. Tämä 68 on sitten melkein sd:läinen. Se on pisimmälle lipsahtanut historiallisesta peruslinjasta. Se on pisimmälle pieleen mennyt ohjelma. Heijastaa aikaansa. Silloin oli hyvinvointivaltion rakentamisen odotus ja horisontti ja maailma voidaan suunnitella, kun kuussakin on käyty. Poliittinen todellisuus, Neuvostoliitto oli vahvimmillaan. (Kesk.)

Ajanilmiöt käsitetään perusosalle vastakkaisiksi nopeasti muuttuviksi muoti-ilmiöiksi. Tällainen esillä oleva teema voidaan hyväksyä agendaan

¹⁹ Polvi Nykypäivä 8.1.1981, 15.

tavoiteltaessa puolueen kannatuksen kasvua, vaikka sen arvioitaisiin olevan ristiriidassa perusosan kanssa. Siten ajanilmiö syrjäyttää aateydintä. Ajanilmiöiden hyväksymisen agendaan voi tunnistaa valitsija-puolue-tilanteena, jossa keskeiseksi nousee mielipideäänestäjiä kiinnostavien teemojen ja niiden muutosten ennakointi sekä johtajuuden valtaaminen näiden teemojen esittäjänä²⁰. Tätä voi puoluejohdon näkökulmasta kutsua myös ristiriidaksi strategisesti välttämättömän ja ideologisesti toivottavan välillä. Perusytimen yhteydessä toiminnan seurausten ennakoimattomuus ja kamppailutilanne muiden puolueiden kanssa peitetään metaforisiin ilmaisiin.

Tietysti sosialidemokraattien täytyy ohjelmaa kirjoittaessaan seurata aikaansa. Tosin on tärkeää muistaa, että pelkkä ajan pintakuuhujen perässä vohottaminen ei riitä puolueen linjaksi, vaikka sellainen onkin aina hyvin suositua. Ideologia tähtää siihenkin, että on joku käsitys ”ajasta” ja sen muuttumisesta. Ajan pitäisi myös seurata sosialidemokratiaa eikä vain sosialidemokratian aikaansa.²¹

Periaateohjelma puolueelle on niin kuin merikartta ja kompassi laivalle. Ohjelmassa on omista lähtökohdista määritelty päämäärät siitä, mihin yhteiskunnan yleisessä kehityksessä pyritään. Näiden avulla voidaan suunnistaa kohti omaa päämäärää sellaisessakin tilanteessa, jossa on merivirtoja tai tuulia, jotka ovat viemässä kehitystä toiseen suuntaan.²²

Monet virtaukset vievät kohti kärjistymisiä ja äärimmäisyysliikkeitä. Tämä on kokoomukselle haaste. Jatkuessaan se on meille ongelma. Periaateohjelman pitää olla kompassi, jonka kautta emme ole tuulten vietävissä.²³

Puolueissa on omat tapansa esittää identiteetin ytimen analogioita, jotka tukevat käsitystä sen ensisijaisuudesta, muuttumattomuudesta ja perustavasta luonteesta suhteessa muihin ohjelmallisiin osiin. Käytetyimpiä ovat pohjarakennetta ja rajoja osoittavat ilmaisut. Mieltyminen ”perustaviin” analogioihin näkyy *juurissa, juurevuudessa, peruskalliassa, kivijaloissa, kulmakivissä*. Haastatellut nuorsuomalaiset vaikuttajat käyttivät nimitystä *paalut* kuvatessaan hyväksyttävissä olevia sitoumuksia ja puolueensa muista erottautumisen periaatteita.

²⁰ Panebianco 1988, 264.

²¹ Kairamo Aikamerkki 3/1986, 11.

²² Kontro Suomenmaa 18.6.1982, 16-17. Väyrysen haastattelu.

²³ Kanerva Ilkka Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous Kuopio 11.-13.6.1993.

Ja sit me käytiin näitä, et no mitä me ajatellaan ja mitkä on ne keskeiset paalut ja tätä käytiin aika paljon tota keskustelua ja sitten mun mielestä oli tärkeitä se, että on olemassa jotkut rajalinjat, et kaikki ei oo sallittua ja muuta. (Nuors.)

Ei sitä kukaan olettanut sitoutuvan kirjaimellisesti. Tärkeämpiä oli ne peruspaalutukset tässä yhteiskunnallis-poliittisessa kentässä, et kun ne oli kohdallaan ja se perussuuntaus oli toi, ne variaatiot oli niiku hyväksyttävää ja suotavia. (Nuors.)

Liittykö perusytimen keskeisten käsitteiden kirjaaminen puolueen kannatuksen ja tietyn yleisön ”tyynnyttelyyn”? Ovatko perusosan jatkuvuuden manifestointi ja kannatuksen uusintaminen vanhojen jäsenten keskuudessa yhteydessä toisiinsa? Chaïm Perelman olettaa, että juuri tunteita herättävällä argumentaatiolla suostutellaan erityisyleisöä²⁴. David I. Kertzer on määrittelyt rituaalin – niin ikään tunteisiin liittyen – laajasti välineeksi, joka auttaa käsittelemään kokemusten aiheuttamaa kaaosta ja muodostamaan näistä kokemuksista johdonmukaisen kokonaisuuden. Rituaalien kautta käsityksiä ympäröivästä hahmotetaan, vahvistetaan ja myös muutetaan. Yksilön omat näkemykset kohtaavat yhteisössä vallitsevien kanssa.²⁵ Rituaalin avulla mennyt voidaan linkittää nykyisyyden ja nykyisyys tulevaisuuden kanssa. Näin rituaalissa vahvistetaan jatkuvuuden tunnetta.²⁶ Ohjelmatöissä perusosan manifestointia näytetään pidettävän tärkeänä. Perusosan käsitteiden ajatellaan herättävän lukijassa tai kuulijassa tietynsuuntaisia mielikuvia ja tunteita. Puolueen menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden tarkastelulla voidaan tukea kuvitelmaa puolueen säilyvyydestä ja jatkuvuudesta: puolue on ollut, on ja pysyy. Näin pyritään vastaamaan niiden tarpeisiin, jotka peräävät turvallisuutta politiikan perustaksi. Perusosan ja muutoksien suhdetta selitetään: osaa kannattajista pyritään vakuuttamaan perusytimen muuttumattomuuden, epäilijöitä puolueen uudistushalukkuuden avulla.

Katseet onkin suunnattava nyt eteenpäin ja kootuin voimin käytävä käsiksi niihin ongelmiin, jotka ovat edessämme. --- Katseitten kohdistaminen eteen-

²⁴ 1982, 17-18.

²⁵ Kertzer 1988, 1-2.

²⁶ Ibid., 9-12.

päin tulee parhaiten esille uuden puolueohjelmamme kehittämistyössä. Maalaisliitto on aikaansa seuraava ja kehittyvä nykyaikainen puolue, jolle mikään hyvä asia ei saa olla vieras. Puolueemme uudet periaatteet rakennettuna vanhalle koetulle kivijalalle sekä aika tutunomainen tavoiteohjelma takaavat maalaisliiton tuloksellisen tien jatkumisen ja puolueemme riittävän voiman myös tulevaisuudessa ---.²⁷

Nykyisessä ohjelmassaan SDP on ilmaissut yhteiskunnallisten pyrkimystensä suunnaksi valtiollisen demokratian ja sosialismin yhdistämisen, sosiaalidemokratian toteuttamisen. Nämä kulmakivet varmaan säilyvät uudessakin ohjelmassa. Niiden tulkinta saa luonnollisesti liikkeen tulevia uudistus-työn tehtäviä vastaavan ilmaisuuden.²⁸

Kun traditiota, muuttumattomuutta korostavat tuntevat asemansa uhatuksi, debatti perusosan keskeisten käsitteiden asemasta ohjelmassa käynnistyy. Erilaiset näkemykset ohjelman merkityksestä nousevat pintaan.

Osa puolueväkeä toivoisi löytävänsä ohjelmasta sanoja, joita kohtaan on opittu tuntemaan kiintymystä. Kuitenkin periaateohjelman tehtävä on perustan kiteytyminen politiikalle, ei vetoaminen joidenkin ihmisten tunteisiin.²⁹

Luovuttaisiinko periaatteesta, jos sen kannalta oleelliset käsitteet jätetään ohjelmasta pois?

Keskeisiä periaatteita ei voida hämähärryttää tai jättää pois puolueen tärkeimmästä ohjelmasta selitellen, että ne ajatuksellisesti sisältyvät johonkin ohjelmassa mainittuun muuhun käsitteeseen.³⁰

Romukoppaan heittäminen on kiistatta noista periaatteista luopumista.³¹

Voidaanko perusosan keskeiset käsitykset ajatella niin vahvoiksi, ettei niihin tarvitse ohjelmassa viitata, kun jäsenistö tuntee ne joka tapauksessa? Voidaanko tietyn käsitteen herättämät mielikuvat saada aikaan

²⁷ Silvola Maakansa 16.6.1962, 1.

²⁸ Sosialistinen Aikakauslehti 4/1982, 20-21.

²⁹ Herlevi Nykypäivä 12.1.1981, 11.

³⁰ Kanerva Asta Nykypäivä 15.1.1981, 11.

³¹ Hoviniemi Nykypäivä 7.5.1981, 13.

toisilla retorisilla valinnoilla? Vai onko ohjelmatyön tarkoitus toistaa juuri näitä perusytimen osia muusta syystä?

Perusydin nousee puolueen sisällä esiin huolestuttaessa puolueen tunnistettavuudesta ja jatkuvuudesta. Ulkoinen keskustelu nostaa perusytimen esiin silloin, kun puoluejohdon valtuuttamia ohjelmanlaatijoita voidaan tai halutaan syyttää puolueen ”peruskannattajakunnan” pettämisestä. Ohjelmakeskusteluissa esitetyssä kriittikissä perusydin on argumentaation keskiössä. Yhtäältä tiettyjen käsitteiden sisällyttämistä vaaditaan ohjelmaan sillä perusteella, että näin siihen tulee sisällytetyksi samalla laajempi näkemys tai – kuten usein sanotaan – *henki*. Vakiintuneen sisällön saaneen käsitteen poistamisen katsotaan katkaisevan yhteyksiä perusytimeen. Se taas haittaisi ohjelman näkemistä jatkumona edeltäjiensä muodostamassa ketjussa. Koska ohjelma-agenda on monipuolistunut ja ohjelmamalli etäännyntynyt perinteisestä tavoite- ja keinoluettelosta, vetoaminen traditionaaliseen käsitteistöön pitää yllä illuusiota jatkuvuudesta.

Kokoomuslaisille keskeiset ja rakkaat käsitteet koti, uskonto, isänmaa, yksityinen yrittämisen vapaus, yksityinen omistus jne eivät ole periaateohjelmassa irrallisia käsitteitä. Ne on kynnetyt syvälle ohjelman multiin. Periaateohjelma ei ole onntoa sanahelinää. --- Tämä on periaateohjelman sitä syventävää osaa, joka takaa, etteivät tutut ja rakkaat iskusananomaiset käsitteet jää pintaan, juurettomaksi.³²

Toisen näkemyksen mukaan ohjelman katsotaan joka tapauksessa sisältävän määrätyn *hengen* muiden retoristen valintojen avulla ilman tiettyjä sanojakin.

Periaateohjelmaan tullaan edelleenkin sisällyttämään niin kodin, uskonnon kuin isänmaankin henki. Se, että kyseiset sanat mahdollisesti ohjelmasta puuttuvat, ei merkitse minkäänlaista muutosta olevaan, korostaa Erkki Pysytynen.³³

Sanoja ”koti, uskonto ja isänmaa” ei sellaisenaan ole kokoomuksen periaateohjelmassa ollut, Pukkio muistuttaa korostaen kuitenkin, että noiden sanojen ”taustalla oleva myönteinen henki” on ohjelmiin sisällyntynyt – ja sisältyy edelleenkin.³⁴

³² Impiö Nykypäivä 9.4.1981, 14.

³³ Nykypäivä 15.5.1980, 5.

³⁴ Nykypäivä 5.2.1981, 7.

Illuusiota aatetraditiosta, yhteisistä uskomuksista käytetään hyväksi arvosteltaessa ohjelmanuudistamista. Niin puolueen sisäisessä keskustelussa kuin muiden puolueiden edustajien kommentoimissa syntymässä olevaa ohjelmaa arvioidaan usein juuri puolueen aateperinnön jatkuvuutta. Ohjelmakeskustelujen jossain vaiheessa ohjelmatyön vetäjät joutuvat vastaamaan syytöksiin, joiden mukaan puolueen aateydin olisi *uhattuna*, siitä oltaisiin *loitontumassa* tai *tingitty*. Seuraavassa on kuvaava esimerkki tilanteesta, jossa vastapuolueen edustaja pyrkii osoittamaan toisen puolueen olevan luopumassa ja etääntymässä kanonisoiduista ohjelmallisista perusteista. Lausumaa tehostetaan mainitsemalla ohjelmallisia ikoneita – Forssa vuonna 1903 sekä ohjelmatyön ja SDP:n sisäisen puoluesovun symboli R. H. Oittinen.

Se hallitseva piirre on ehdottomasti todettava, että tällä luonnoksellaan sos.dem. puolue tietoisesti loitontuu juuristaan, ei vain niistä juurista, jotka niin väkevänä istutettiin Forssassa, vaan myös siitä sosialistisesta erittelystä, joka sos.dem. puolueessa tehtiin R. H. Oittisen johdolla vuonna 1952 ja jonka tulosta nykyinen ohjelma on. Tällaista loitontumista osattiin tietenkin odottaa. Puolue haluaa nyt selvästi erottua voimana, joka ei nojaudu mihinkään yhteen aateperintöön, vaan moniin, keskenään ristiriitaisiin aateperintöihin. Tätäkin voitiin odottaa. Onhan se toki ”valtionhoitaja-puolueelle” luonteenomaista.³⁵

Aateyttimeen kohdistetulla argumentaatiolla halutaan osoittaa, että kytkentä puolueen aatteellisena perustana pidettyihin seikkoihin on ikään kuin ulkopuolisten paineiden tai ”vallanhalun” vuoksi heikentynyt. Puolueen katsotaan herkemmin altistuvan ulkopuolisille ajanilmiöille ja seurailevan myös toisten puolueiden esittämiä näkemyksiä. Muiden puolueiden edustajat pyrkivät korostamaan tulkitsemaansa puolueen suunnanmuutosta, etääntymistä perusytimestä.

1980-luvulla Sdp käynnisti periaateohjelmiansa uudistamisen. Eräänlaisena väliraporttina julkisuuteen saatettu keskusteluaineisto osoittaa, että sosialismin käsite hiertää sosialidemokraattien kengässä. Sosialismille etsitään uutta ilmettä. Malleiksi tuntuvat hyvin kelpaavan keskustapuolueen ja ko-

³⁵ Sosialistinen Aikakauslehti 1/1984, 58. Tiedonantajan kommentti SDP:n periaateohjelman keskusteluaineistosta.

koomuksen tuoreet periaateohjelmat. Myös vihreiden ohjelmajulistukset näyttävät houkuttelevilta.³⁶

Sdp:n uusi periaateohjelma kyllä aukoo uusia uriakin. Vaikka se saikin perinteitä kunnioittavalta ja niissä kiinnikin olevalta puoluekokousväeltä lisää punaväriä poskilleen, on sen lähtökohta selvästi nykyaikainen markkinatalouden yhteiskunta.³⁷

Perusosaan kohdistuvan argumentaation keskiössä on ajatus, että perusperiaatit on alistettu muiden poliittisten toimijoiden palvelukseen tai uhrattu ulkoisten paineiden edessä. Puolueen identiteetin katsotaan murtuvan. Puolustautuminen syytöksiä vastaan on puolueen identiteetin säilymisen ja vahvistumisen kannalta välttämätöntä. Tuolloin perusytimestä ei ole *tingitty*, *luovuttu* tai *loitonnuttu*, eikä sitä ole *hämärretty*. Aateydintä on korkeintaan nykyaikaistettu. Kritisoijilta nähdään puuttuvan puolueen aatehistorian tuntemus ja sen myötä kyky tunnistaa ja tulkita ohjelman retoristen valintojen sitoumuksia. Ohjelmatyön keulakuvat käyvät puolustamaan ohjelmaa muista puolueista tulleita syytöksiä vastaan.

Tässä kohden kokoomuksen lehti iski kirveensä kiveen. Vaikka ohjelma-luonnoksessa traditioiden painoa kenties ei paljon näy, niin se kuitenkin sisältää maalaisliiton vanhojen ohjelmien henkeä paljon enemmän kuin päältä katsoen saattaa kuvitellakaan. Vain maalaisliiton vanhojen ohjelmien ja historian tuntemattomuus voi johtaa päätelmään, että tässä ohjelmassa olisi lähdetty jollekin kerta kaikkiaan uudelle tielle. Uudistettu puolueohjelma rakentuu vanhojen traditioiden pohjalle, mutta siinä puhutaan tämän ja huomispäivän keskeisistä kysymyksistä.³⁸

Kun ohjelmaa lopullisesti hyväksytyssä muodossaan tarkastellaan voidaan varauksetta todeta, ettei kokoomuksessa ole *tingitty* niistä periaatteista, jotka ovat olleet puolueen aatteellisena perustana puolen vuosisadan ajan. Sen sijaan voidaan tyydytyksellä todeta, että meille kokoomuslaisille keskeiset elämänarvot on nyt puettu sellaiseen asuun, joka vastaa nykyaikaista ajattelua ja kielenkäyttöä.³⁹

³⁶ Sosialistinen Aikakauslehti 1/1984, 59. Savon Sanomien kommentti SDP:n periaateohjelman keskusteluaineistosta.

³⁷ Salonen Suomen Sosialidemokraatti 9.6.1987, 5. Turun Sanomien kommentti hyväksytystä ohjelmasta.

³⁸ Vanhanen Maakansa 3.6.1962, 3.

³⁹ Nykypäivä 5/1970, 3.

Ohjelman perusosan ajattomuutta perustellaan sillä, että se on säilynyt muuttumattomana usein puolueen perustamisesta lähtien. Kokoomusta koskeneen fragmentin kohdalla voidaan siis kysyä tarkoittaako kirjoittaja myös esimerkiksi kokoomuksen monarkiahanketta. Ajattomuus merkitsee lausumien pysyneen ajatuksellisesti muuttumattomina – kyse on kuitenkin pikemmin toimijoiden halusta nähdä puolueessaan olevan jotain toimijoiden yhteisesti jaettavissa olevaa. Tämän aineksen kohdalla hyväksytään käsitys tulkintojen yhtenäisyydestä ja muuttumattomuudesta. Niinpä ajattoman osuuden pysyvyyttä korostetaan ja vaalitaan ohjelmatyöhön osallistuvien keskuudessa. Perusydin voi olla syy prosessin käynnistämiseen. Tässä tapauksessa arvostellaan puolueen etäännyttä perusytimestään. Kuvaavin esimerkki lienee Väyrysen johdolla toteutettu ”aatteen juurille”, ”aitovierille” paluu keskustassa 1970-luvulla.

Paluuksi perinteisille maalaisliitto-keskustapuoluelaisille linjoille, lähelle vuoden 1962 Kemin puoluekokouksessa tehtyä ohjelmajulistusta, paluuksi perinteiselle keskustalaiselle ajatukselle, jossa – Vaikka periaatteet sinänsä ovat ja pysyvät entisinä, on ne voitava ilmaista nykyaikaan soveltaen ja nykyaikaisella tavalla, sanoi Väyrynen.⁴⁰

Vaikka paluuta julistava argumentointi edellyttää edeltäneen ohjelman kritiikkiä, perusteluissa ei väitetä, että periaatteista olisi luovuttu. Niistä voi etäännyä tai ne voivat olla muotoillut vieraalla tavalla, mutta periaatteet eivät voi lakata olemasta, sillä näin puolueen olemassaolon perustaa uhattaisiin.

Keskustapuolueen yleisohjelma vuodelta 1968 tarkistetaan Seinäjoella. Vanhentuneet kohdat nykyaikaistetaan ja aatteellista tarkistusta vaativat kohdat muotoillaan uudelleen. Yleisohjelma on puolueen perustuslaki. Ja yleisohjelmaa tulee myös käsitellä siten kuin on tapana käsitellä perustuslakia. – Vuoden 1968 yleisohjelmassa on monessa kohdin – se on aatekeskustelussa voitu todeta – vallalla keskustalaisen aatemaailman kannalta väärä korostus ja väritys. 1960-luvun yleinen taloudellisen kasvun ja tehokkuuden vaatimus löivät voimakkaastikin leimansa Tampereella hyväksytyyn ohjelmaan. Puoluekokouksen käsitteilyyn tuleva yleisohjelmaluonnos pyr-

⁴⁰ Suomenmaa 8.6.1974, 8.

kii palauttamaan kunniaan ne politiikan aatteelliset suuntaviivat, jotka olivat kirkkaina esillä vielä vuoden 1962 yleisohjelmassa. On sanomattakin selvää, että tämä ei suinkaan merkitse paluuta takaisin menneisyyteen, vaan se tarkoittaa alkioalaisten periaatteiden soveltamista 1970-luvun yhteiskunnan oloihin. --- Voimme sanoa, että uudessa yleisohjelmassa on lujitettu aatteellista perustaamme, mutta samalla on otettu kantaa ajankohtaisiin ja todella kipeisiin yhteiskuntamme ongelmiin.⁴¹

Kun vuonna 1974 keskustassa palattiin uusalkiolaisuuden avulla hakemaan ratkaisuja, ohjelmaprosessi sisälsi katkoksen elementin. Sen kuvattiin tarkoittavan valitun linjan kääntämistä takaisin lähemmäs perusydintä. Implisiittisesti kyse oli Väyrysen johdolla esitetystä haasteesta ja toimintatilan hakemisesta.

6.2 Kamppailu symbolisesta vallasta

Edellä käsitelty ohjelman perusydin on kytkeytynyt ennen kaikkea puolueen sisäiseen kommunikaatioon. Vaikka ohjelmatyössä traditiolla on keskeinen asema, ohjelmaa tehdään suhteessa muihin puolueisiin ja valitsijoihin. Puolueohjelmatyö on väline kamppailtaessa symbolisesta vallasta. Esitetty todellisuuskäsitys kamppailee asemasta vallitsevassa järjestelmässä. Se on valitsijoille tarjottava muiden puolueiden ohjelmien kanssa kilpaileva näkemys.

Hyvät kokoomuslaiset, Meiltä kysytään nyt suuntaa. Meiltä vaaditaan arvoja, tahtoa ja tekoja. Meistä riippuu kuinka moni joutuu markkinatalouden ylijäämävarastoon. Vastauksemme ratkaisee Kokoomuksen menestyksen. Kokoomus on historiansa yhden suurimman haasteensa edessä. Mikä on meidän vaihtoehtomme. --- Tarvitsemme periaatteita, jotta kannattajamme ja äänestäjät tietävät, mitä me tahdomme ja minkälaista yhteiskuntaa kohti suuntaamme.⁴²

Ohjelman todellisuuskäsitys yhdistää puoluetta ja erottaa muista puolueista. Sillä on profiloiva merkitys. Kun ohjelmatyötä tarkastellaan

⁴¹ Suomenmaa 7.6.1974, 23-24.

⁴² Pietikäinen 11.6.1993.

kamppailuna symbolisesta vallasta, se merkitsee henkisen poliittisen vallan ja johtajuuden tavoittelua. Ohjelmatyö edustaa tuolloin ennen kaikkea muiden puolueiden suuntaan esitettyä puheenvuoroa. Se on puolueen artikuloitu todellisuuskäsitys ja näin siirto poliittisessa pelissä.

Myös taktiselta kannalta olisi järkevämpää laatia todella ideologinen ohjelma. Tällöin nimittäin pelattaisiin kaikki muut porvarilliset puolueet aatteelliseen paitsioon.⁴³

Kamppaillaan siitä, keiden kieltä puhutaan, keiden määritelmä tilanteesta ja todellisuudesta tietynä tulkintakoodina ja merkitysten järjestelmänä on vallitseva⁴⁴. Valtakamppailu realisoituu vaaleissa.

Uusi keskustapuolueen periaateohjelma merkitsee taistelujulistusta ihmisyiden ja inhimillisyyden puolesta kaikkea yhteiskunnallista ja epäoikeudenmukaisuutta, itsekkyyttä ja vääryyttä vastaa. Se merkitsee myös ajankohtaista haastetta oikeistopuolueille, kokoomukselle, ja vasemmistopuolueille, sdp:lle ja skd:lle. Niiltä odotetaan nyt oman yhteiskunnallisen aatteensa konkretisointia ja selvitystä siitä, millaista yhteiskuntaa meidän päiviemme poliittinen oikeisto ja poliittinen vasemmisto haluavat ylläpitää ja kehittää.⁴⁵

Kamppailu symbolisesta vallasta näkyy ohjelmatyössä kahdella tasolla. Puolueen sisäisessä kommunikaatiossa pyritään uusintamaan käsitystä siitä, että puolue edustaa todellisuuskäsityksellään olemassa olevassa järjestelmässä parasta vaihtoehtoa. Tätä symbolista aspektia käsiteltiin luvussa 4. Puolueen sisäinen todellisuuskäsityksiä kilpailuttava kamppailu on suorassa yhteydessä puolueen uudistumisen kanssa.

Mutta kuitenkin se onko eloa, onko uusia ajatuksia, syntykö papereita, ohjelmia, se todistaa, se osoittaa itselle ja myös kilpailijoille, että missä se henkinen yliote ja aloitteellisuus oikein on. Se funktio on aina tässä. Ja siksi tässä ei kannata ollenkaan vähätellä tällöisten ohjelmien tekemistä ja ohjelmatyötä ---. (Kesk.)

⁴³ Särkijärvi US 10.5.1970, 3.

⁴⁴ Pekonen 1991a, 47.

⁴⁵ Hakalehto Suomenmaa 25.6.1982, 8.

Sisäinen retorinen ulottuvuus muuttuu siten ulkoisen vuoropuhelun käyttövaraksi. Merkityksellistämällä tavoitellaan puoluetta uudistavaa ja vahvistavaa voimaa.

Ja se antaa sellaista itsetuntoa sille liikkeelle ja vielä toisaalta korostaa sitä, että aistii niitä yhteiskunnallisia pohjavirtoja ennen kuin ne sitten konkretisoituu. Kyllä mä näen sen ohjelmallisen työn erittäin tärkeänä just tätä taustaa vasten. (Kesk.)

Puolueessa tuotettuun todellisuuden tulkintaan on voitu koottu ne asiantilat, joita pidetään tärkeinä ja jotka kertovat myös ulkopuolelle puolueen painotuksista. Toteutuneen sisäisen retorisen ulottuvuuden on nähty oikeuttavan puolueen johdon muiden poliittisten toimijoiden haastamiseen.

Vuoden 1987 puoluekokous on vahvistanut puolueelle uuden periaateohjelman. Puoluekokouksen puheenjohtajan nuija iski päätöksen sille monimuotoiselle prosessille, joka sai alkunsa Porissa vuonna 1981, jolloin päätettiin, että periaateohjelmaa lähdetään uudistamaan. Tuo päättäväinen nuijanisku oli historiallinen: sosialidemokraattinen puolue osoitti selvimmällä mahdollisella tavalla kykynsä uudistua voidakseen uudistaa, kykynsä havaita aikamme haasteet ja kykynsä vastata niihin, Paasio sanoi.⁴⁶

Ohjelmatyöllä pyritään siten parantamaan kykyä osallistua poliittiseen vuoropuheluun. Ohjelmatyön aikana tunnustellaan poliittisten kysymysten ajankohtaisia ja aktualisoituvia virtauksia ja selitetään näitä seikkoja puolueen ohjelmallisessa kehyksessä. Nämä poliittiset tulkinnat antavat puolestaan voimaa velvoittaa muut puolueet vuoropuheluun⁴⁷. Esimerkiksi SDP:n ohjelmatyön aikana *Sosialistisessa Aikakauslehdessä* todettiin suurimman puolueen periaateohjelman ja sitä koskevan keskustelun olevan jo sellaisenaan haaste myös muille puolueille⁴⁸. Haasteita valmiin tekstin julkaisun jälkeisessä voimantunnossa on esitetty aina, ja ne ovat sanamuodoiltaan ja puolueittain varsin samankaltaisia. Foorumia, johon ollaan pyrkimässä, voidaan yleisesti nimetä yhteiskunnalliseksi keskusteluksi⁴⁹. Ohjelma on puheenvuoro tuolla foorumilla.

⁴⁶ Paasio Suomen Sosialidemokraatti 8.6.1987, 10.

⁴⁷ Vrt. Pekonen 1991a, 29.

⁴⁸ Laatunen Sosialistinen Aikakauslehti 2/1984, 13-31.

⁴⁹ Esim. Perta Nykypäivä 3/1970, 15; US 26.2.1970, 2; Suomenmaa 20.4.1974, 4.

Kansallisen kokoomuksen eilen julkistettu uuden periaateohjelman luonnos on tuorein puheenvuoro poliittisessa keskustelussa vaalien alla.⁵⁰

Todellisuuden representoinnilla pyritään viime kädessä yhteyden muiden poliittisten toimijoiden esittämien tulkintojen kanssa. Siten ohjelmakeskustelut tulevat liitetyiksi laajempaan kontekstiin. Esitettävän tulkinnan vakuuttavuudelle on olennaista, että se saavuttaa yhteyden puolueen ulkopuolisten tulkintojen kanssa. Ohjelmatyössä pyritään provosoimaan muita poliittisia toimijoita esittämään omia käsityksiään puheenvuorosta, jotta esitetty puheenvuoro toimisi laajemman keskustelun pohjana. Nämä puheenvuorot, joille aiemmat ovat pohjina, käyvät keskenään kamppailua symbolisesta vallasta.

Haasteen esittävä puolue katsoo pitävän hallussaan esityslistan laatijan roolia. Se esittää tuoreimman tulkinnan temporaalisista kysymyksistä. Ohjelma symbolisoi puolueen dynaamista ja aloitteellista osallistumista poliittiseen keskusteluun ja sen agendan asetteluun.

Tällaisen ohjelman tekeminen on puolueelle välttämätöntä, jotta Kokoomus voisi ottaa paikkansa yhteiskunnallista keskustelua johtavana puolueena. Ellei sitä tehdä, jatkuu sosialistinen hegemonia varmasti.⁵¹

Rauno Merisaaren mukaan ohjelmateeseillä pyritään siihen, että uudistuvasta vasemmistosta tulee yhteiskunnassamme aktiivinen voima, jolla on hegemoninen asema yhteiskunnan uudistustyön vetäjänä.⁵²

Sisäisellä aktiivisuudella pyritään osoittamaan puolueen ulkoinen uudistamiskyky. Ohjelmatyöllä puolueen osoitetaan olevan liikkeessä, joka yhdistetään edelleen puolueen uudistumiseen ja puolueen kykyyn toimia uudistajana. Niin sisäisessä kuin ulkoisessa vuoropuhelussa julistetaan aloitekykyä. Ohjelmatyö on keskeisesti osallistumista yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen omilla puheenvuoroilla, joilla toivotaan voitavan vaikuttaa poliittisen tapahtumisen suuntaan. Manifestoimalla tuotetun puheenvuoron onnistumista ja laadukkuutta pyritään uusintamaan puoluejäsenten käsitystä oman puolueen paremmuudesta.

⁵⁰ US 26.2.1970, 2.

⁵¹ Perta Nykypäivä 3/1970, 15.

⁵² Siivonen Viikkolehti 2.6.1995, 16.

Visioiden tuottamista tulevaisuudesta voidaan siis käyttää vahvistamaan puoluetta. Tähän puoluetta vahvistavaan vaikutukseen pyritään kahta kautta. Puolueen sisäisessä vuorovaikutuksessa rakennetaan kuvitteellista käsitystä ohjelmatyöstä yhteisenä projektina ja sen yhteisyyttä vahvistavasta merkityksestä. Ohjelmatyön poliittista merkitystä korostaa se, että ohjelmatyössä ollaan tuottamassa mahdollisimman vetoavaa ja uskottavaa näkemystä tulevaisuudesta, jotta ohjelmalle saavutetaan legitimaatio myös puolueen ulkopuoliseen yleisöön nähden. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan ensimmäistä kahdesta strategiasta, jolla puolueissa on pyritty tai pyritään laatimaan mahdollisimman kilpailukykyinen puheenvuoro puolueiden väliseen kilpailuun.

6.3 Ohjelma päivitetään vastaamaan nykyaikaa

Seuraavassa hahmoteltavaa ajatusmallia voitaisiin aineiston perusteella kutsua yhteiskuntasuunnittelulliseksi tavaksi suhtautua aikaan liittyviin eli temporaalisiin kysymyksiin ohjelmatyössä. Vaikka monet ohjelmatyöhön osallistujat hahmottavat temporaalisia kysymyksiä yhä tämän ”60-lukulaisen” mallin mukaisesti, ei voida osoittaa, että joku tietty puoluehierarkian taso ymmärtäisi ohjelmatyön näin. Myöhemmin esiteltävässä mallissa toimijat hahmottavat *tämän ajan kysymyksiä*. Se näyttää tulleen ohjelmatyöhön esimerkiksi kokoomuksessa ja keskustassa 1970- tai 1980-luvulla. Ohjelmatöissä nämä kaksi ajattelumallia esiintyvät yhtäaikaaisesti. Toimija voi suhtautua osaan temporaalisista kysymyksistä ”60-lukulaistain”, mutta ymmärtää samalla toiminnan seurausien ennakoimattomuuden ja kontrollittomuuden sekä alati läsnä olevan toisin toimimisen mahdollisuuden. Kuvaavin esimerkki tästä lienevät luonnoksen hyväksyvissä puoluekokouksissa kuullut puheenvuorot, joissa viime hetkillä tekstiin vaaditaan lisää käytännöllisyyttä, vaikka keskusteluissa on laaja-alaisesti hahmoteltu *mahdollisen linjoja ja näkemyksiä*. Haastatellut ohjelmavaikuttajat pitivätkin periaatteellisen ohjelman konkretian tasoon liittyviä ongelmia yleisinä ja vaikeina ratkaista. Erään vaikuttajan mukaan ohjelmatyön loppuvaiheessa lipsutaan helposti ”siltarumputyöhön”.

Yhteiskuntasuunnittelullisessa ajattelutavassa menneisyyttä, nykyaikaa ja tulevaisuutta hahmotetaan sektoreittain eli tiettyyn asia-aluee-

seen liitettynä asiantilojen hahmottamisen sijasta. Keskustalainen 1960-luvun ohjelmavaikuttaja käytti ohjelmatyön tästä temporaalisesta näkemyksestä nimitystä suunnitteluideologia. Liberaalien vaikuttaja muistelee saman ajan ohjelmatyötä puolueessaan näin.

Siitä puhuttiin ensin valtakunnan suunnitteluna. Sitten siitä syntyi termi yhteiskuntasuunnittelu ja se alkoi sitten hajautua sillä tavalla, että tää yhteiskuntasuunnittelu jakautuu eri sektoreihin, kulttuuripolitiikkaan, koulutuspolitiikkaan, kirkkopolitiikkaan ja niin edelleen. Ja tää tällanen orastava sektorikohtanen ajattelu alkoi kyllä näkyä osin näissä meidän ohjelmissa myöskin silloin. Todettiin, että on sellaisia alueita, jotka täytyy ottaa mukaan ohjelmakirjoitustyöhön, ettei riitä vaan pelkästään se, että on siis kulttuuri-, talous-, sosiaali-, ulkopolitiikka, vaan että pitäis katsoa, että pitääkö mennä vähän pidemmälle sanomaan eli mä koitin seurata siis. Joo nyt mä muistan myös sen, että mä katsoin siis millä tavoin Nieminen ja Waris oli jäsentänyt Sosiaalipolitiikka-kirjansa⁵³, elikkä miten akateemisessa maailmassa oli niin kuin yhteiskuntaa käsittelevissä teoksissa koetettu hahmottaa yhteiskunnan ala kokonaisuutena. Et se ei ollu vaan valtiota ja politiikkaa, vaan yhteiskunnan ala kokonaisuudessaan. Ja tämä toi nimenomaan tällasen yhteiskuntasuunnitteluisen ja rationaalisen rationaliteettinäkökulman siihen sitten vahvana mukaan. (Lib.)

Poliittiset toimijat eivät lähteneet politisoimaan yleisen keskustelun ulkopuolisia aiheita. Ne asiat, joihin otettiin kantaa, olivat nousseet keskusteluun jo muilla foorumeilla esimerkiksi hallinnossa tai tieteen piirissä. Ennemminkin kysyttiin pitääkö puolueen lausua esimerkiksi kirkko- ja kouluasioista jotain eli kuuluvatko ne politiikan piiriin. Puolue sopeutti itsensä vallitsevaan agendaan. Sektoreiden ”sisällä” pyrittiin erottautumaan muista puolueista.

--- se (yleisohjelma: EA) tarjoaa keskustalaisen vaihtoehdon nopeasti kehittyvän ja muuttuvan suomalaisen yhteiskunnan kaikille ongelmille.⁵⁴

Ohjelmatyön tehtävä on tältä kannalta ohjelmatekstin saattaminen sektoreittain ajan tasalle. Toteutuneet tai – kuten usein sanotaan – täytyneet

⁵³ Puhuja tarkoittaa Armas Niemisen *Mitä on sosiaalipolitiikka* 1955 ja Heikki Wariksen *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka* 1962 teoksia.

⁵⁴ Suomenmaa 20.4.1974, 1, 8; myös Virolainen Suomenmaa 20.4.1974, 5.

kohdat poistetaan päivitettävästä ohjelmasta ja sitten esitetään yhteiskunnan eri alueisiin liittyviä suunnitelmia.

Ohjelmatyöhön lähdetessä puolueen suhde menneisyyteen on ajattelumallin keskiössä. Menneisyys ei merkitse puolueen vaalittavaa aateydintä kuten edellä, vaan ajasta jäljessä olemista, jälkeenjääneisyyttä eli vanhanaikaisuutta. Menneisyys on ohjelmaan kirjattu kuvaus jo ohitetusta yhteiskunnasta ja sillä on halventava sävy nykyaikaan verrattuna. Menneisyys on staattinen ja pysähtynyt. Nykyaika edustaa modernia dynaamisuutta. Se on ”enemmän” ja ”parempi” kuin menneisyys, joten päivitetty ohjelma on myös edeltäjänsä enemmän ja parempi.

Uudelle ohjelmalle on ominaista dynaamisuus. Se merkitsee elämää nykyajassa, ohjelman sopeuttamista nyky-yhteiskuntaan ja sen tarpeisiin. --- Tämä ohjelma on järkevällä tavalla uudistushenkinen.⁵⁵

Menneisyys voidaan nähdä puolueessa jopa painolastina. Sitä se oli esimerkiksi tilanteessa, jossa yhteiskunnallisten muutosten nähtiin pakottavan kannattajakunnan laajentamiseen: oltiin siirtymässä yleispuolueaika-kauteen. Menneisyyttä arvioidaan 1950-1970 -luvuilla kiinnittäen huomiota ennen kaikkea *yhteiskunnassa* tapahtuneisiin muutoksiin. Uudistamisen kohteena oleva ohjelma sisältää kuvauksen *menneestä yhteiskunnasta*. Ohjelman jälkeenjääneisyys merkitsee sitä, että puolueen operationaalinen politiikka ei enää voi tukeutua ohjelmaan ja toiminnan ei enää nähdä perustuvan ohjelmaan. Siinä tilanteessa tavoitepolitiikan tilalle tulee ennalta suunnittelematon toiminta. Ajatus käytännön politiikan ja ohjelman vastaamattomuudesta tulee tällaisen aikaan liittyvän näkemyksen myötä ymmärrettävämmäksi. Koska ohjelmassa keskeiseksi nähdään selkeät tavoitteet, suunnitelmat ja keinot, tavoitteiden täyttyminen muuttaa operationaalisen toiminnan suunnittelemattomaksi.

On luonnollista, että puolueohjelma, joka eräin vähäisin muutoksin on lähes 40 vuoden ajan pysynyt sekä peruspiirteiltään että sanonnaltaan suunnilleen samana, on jäänyt jälkeen siitä kehityksestä joka yhteiskunnassa on näiden vuosikymmenien aikana tapahtunut.⁵⁶

⁵⁵ Nykypäivä 1957, n:o 2, 1. Kouluneuvos Jussi Saukkosen lausunto Kansallisen Kokoomuksen uudesta ohjelmasta.

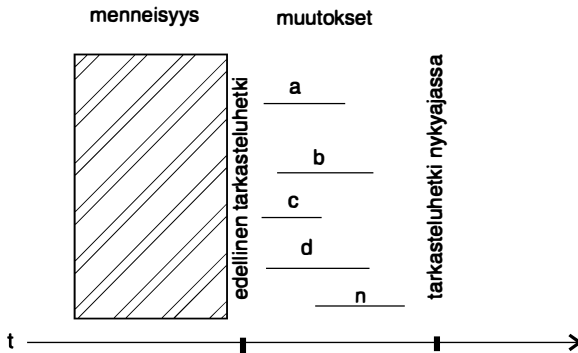
⁵⁶ US 29.4.1957, 9. Jussi Saukkonen esittelee puoluekokouksessa uutta ohjelmaa.

Puolueemme nykyisessä ohjelmassa, jota on eri yhteydessä täydennetty, heijastuu vielä melko voimakkaasti menneitten vuosikymmenien yhteiskunta, vaikka hyvin huomattavia muutoksia on tapahtunut taloudellisen, sivistyksellisen ja yhteiskunnallisen elämän aloilla. Käytännössä ohjelman kieliasu on myös uusimisen tarpeessa.⁵⁷

Ohjelman uudistaminen on sinänsä luonnollinen asia. Kehitys kulkee eteenpäin ja ohjelmakohta toisensa jälkeen täytyy ja kaipaa uutta määrittelyä. --- Yhteiskunta on varsin nopeiden rakenteellisten muutosten alaisena ja niiden varteenottaminen tulevaa poliittista kehittymistä ajatellen on välttämätöntä. Maalaisliitto on käytännössä ajat sitten ollut valtakunnallinen puolue.⁵⁸

Periaateohjelmien merkitys on viime aikoina korostunut myös toisista syistä. Yhteiskunnan nopea kehitys ja muuttuminen ovat aiheuttaneet sen, että jäykkäliikkeisessä puoluekoneistossa ohjelmauudistukset ovat tahtoneet jäädä jälkeen vallitsevasta reaalisesesta tilanteesta. Näin puolueet ovat joutuneet etsimään käytännön tilanteen pohjalta ratkaisuja, joihin ohjelmalausumat eivät vanhentuneisuutensa vuoksi anna suoranaista johtoa.⁵⁹

Puolueen ulkopuoliset selkeästi yksilöitävissä olevat *muutokset* (a-n) erottavat tarkasteluhetkellä menneisyyden ja nykyajan toisistaan. Muutokset ovat tapahtumia, jotka saavat puolueen ohjelman näyttämään vanha-aikaiselta, ajasta tai kehityksestä jäljessä olevalta.

Kuvio 2: *Menneisyyden ja nykyajan subde suppean temporaalisen läbestymistävään mukaan. Menneisyys ja muutokset, kehitys muodostavat nykyajan.*

⁵⁷ Nykypäivä 1957, n:o 2, 1. Kouluneuvos Jussi Saukkosen lausunto Kansallisen Kokoomuksen uudesta ohjelmasta.

⁵⁸ Maakansa 16.6.1962, 3.

⁵⁹ US 19.5.1970, 2.

Muutokset, joita ohjelmassa ei ole noteerattu, erottavat puolueen nykyajasta. Muutostekijöiden huomiotta jättäminen tai niihin mukautumattomuus voi puolueen näkökulmasta olla kohtalokasta. Puolue ei seuraa aikaansa, se ”veltostuu” ja menettää kannattajakuntaansa.

Jos poliittinen puolue ei mukaudu yhteiskunnalliseen muutokseen uudistamalla päämääriään ja toimintaohjelmaansa kulloinkin esiintyvien yhteiskunnallisten tarpeiden mukaisesti, sitä uhkaa sama kohtalo kuin monia paikoilleen pysähtyneitä. Se jää syrjään, sen mielipidettä ei enää kuunnella, se menettää vähitellen kannattajajoukkoaan ja vaikutusvaltaansa.⁶⁰

Jokaisen ohjelmanuudistuksen yhteydessä, kuten myös uutta puoluetta perustettaessa, ohjelmatyötä argumentoidaan juuri muutostekijöillä. Muutostekijät kertovat ohjelmatyöhön johtaneista syistä. Niiden kautta kuvataan menneen ja nykyisen yhteiskunnan eroja. Myös kieleen ja retoriikkaan liittyvät tekijät nähdään muutostekijöinä. Muutostekijät voivat olla yksittäisiä asioita kuten muuttoliike maaseudulta kaupunkiin tai – kuten myöhemmin esille tulevassa ajattelumallissa – asiantiloja, jotka pakottavat tarkastelemaan ohjelmaa uudesta näkökulmasta. Tällaisina voidaan mainita esimerkiksi siirtymät suomalaisen yhteiskunnan tarkastelusta ensin kansainväliseen sitten eurooppalaisen ja globaaliin perspektiiviin tai vaikkapa maa- ja metsätaloudesta ekologisuuteen, vihreän aatteen huomiointiin. Usein puhutaan yleisesti *kehityksestä, vaatimuksesta, muutoksesta, muuttuneista asioista tai yhteiskunnan muutoksesta*. Uudistuksen perusteet ammennetaan vaihtelevasta ”rakennemuutosargumentaatiosta”. Perusteluissa tunnustetaan harvoin, että puolue on pelitilanteessa, jossa sen on muiden puolueiden siirtoihin reagoidakseen lähdettävä laatimaan vastinetta ohjelman uudistuksen muodossa.

Suomalainen yhteiskunta ei ole tällä hetkellä enää sama kuin se oli v. 1920. Nykyinen suomalainen sukupolvi, ei sekään ole sama kuin sukupolvi, joka oli elänyt venäläisen sarron viimeiset vuodet ja maan vapautuksen ajat. Ajatustapa, käsitteet ja kielellinen ilmaisutapa ovat toiset kuin itsenäisyyden ajan alkuvuosikymmeninä. Sen tähden on ohjelmaamme usein sanottu liian pitkäksi ja vaikeatajuiseksi. On myös huomattava, että nykyaikainen länsimainen konservatismi on viime vuosikymmeninä suuresti muuttunut.⁶¹

⁶⁰ Suomenmaa 16.6.1968, 8.

⁶¹ US 29.4.1957, 9. Jussi Saukkonen esittelee puoluekokouksessa uutta ohjelmaa.

On kuitenkin selviö, että aikamme arvostusten muuttuessa, toiveitten ja tarpeitten hakeutuessa uusille uomille, yhteiskunnallisen kehityksen ja sannaallisen ilmaisunkin aiheuttaessa tarkistuspaiteita myös johtava porvarillinen puolue Kansallinen Kokoomus tarkastelee periaatteitaan kansainvälisten vastuun ja kansallisen velvollisuudentunteen asettamisissa uusissa puitteissa.⁶²

Silloin, kuusi vuosikymmentä sitten, asetetut ohjelmalliset tavoitteet pääosiltaan jo toteutettu. --- Maalaisliiton kohdalla voidaan todeta, että monet maaseudun elämässä olleet räikeät epäkohdat on poistettu. --- Mutta poliittisten puolueiden työ ei ole loppunut. Uusi aika on tuonut mukanaan uusia ongelmia. Juuri alkanut 1960-luku puhuu toisenlaista kieltä kuin taakse jäänyt aikakausi. Sen on ihmiselle puhuttava kieltä, jota hän ymmärtää. Vain se puolue, joka niin tekee, omaa elämisen edellytykset, sellaisella puolueella on tulevaisuus. On otettava huomioon erityisesti se tosiasia, että vain sellaisella puolueella on voimaa ja vaikutusvaltaa, joka vetoaa laajoihin kansalaispiireihin ja saa vastakaikua.⁶³

Yhteiskuntasuunnittelullisen ajatusmallin mukaan puolueen täytyy uudistaa ohjelmansa yhteiskunnalliset muutokset huomioiden, jos se haluaa siirtyä menneisyydestä nykyaikaan.

Tuhatkunnan tarkoitus on kuitenkin uudistaa puolueen ohjelma nykyistä yhteiskuntaa vastaavaksi.⁶⁴

Keskustapuolue on uudistanut ohjelmansa todetaan puoluekokouksen antamassa julkilausumassa muuttuvan yhteiskunnan tarpeita vastaavaksi. --- onneksi puoluekokous oli vankasti sitä mieltä että nykyisessä nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa ei ohjelmanuudistuksen lykkääminen ollut paikallaan.⁶⁵

Periaatteet ajan tasalle.⁶⁶

Puolueessa reagoidaan ympäröiviin muutoksiin. Ohjelmatyössä puolue siirretään nykyaikaan. Nykyaika on myös ikään kuin muodostunut annettujen ulkopuolisten tapahtumien tuloksena. Ohjelma päivitetään, uudistetaan, sopeutetaan tai sitä kehitetään *todellisuutta vastaavaksi, ajan*

⁶² Kajaste Nykypäivä 23.10.1980, 2.

⁶³ Maakansa 17.6.1962, 8.

⁶⁴ Piekka US 6.5.1970, 3.

⁶⁵ Sorvali Suomenmaa 18.6.1968, 2.

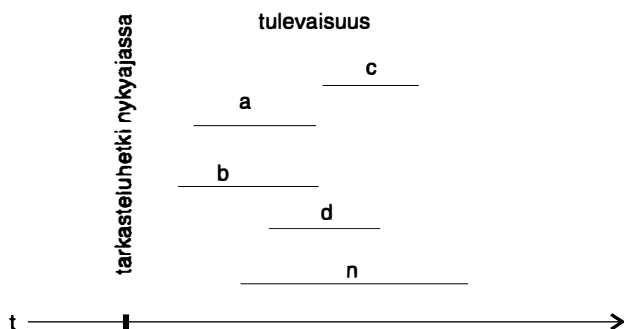
⁶⁶ Nykypäivä 20.5.1981, 5. Otsikko.

vaatimukset täyttäväksi, aikaansa seuraavaksi. Ajattelutavassa ohjelmatyö on ennen kaikkea jälkikäteistä reagointia menneeseen siten, että tämä kehityskulku määrittää tulevia näkemyksiä. Ohjelmatyössä seurataan, myötäillään ja täytetään ulkopuolisia vaatimuksia ja vaateita. Puolue elää ”ajassa”.

Myös evästyskeskustelussa ollut puolueohjelma merkitsee puolueen periaatteellisten näkemysten ja pyrkimysten kehittämistä nykyajan tarpeiden mukaisesti.⁶⁷

Helposti on kuitenkin havaittavissa, ettei merkitykseltään ratkaisevan tärkeitä muutoksia ohjelmaan ole ehdotettu. Siitä huolimatta ohjelman uudistus on ilmeisesti ollut tarpeellinen. Se kuvastelee nähdäksemme lähinnä kehitystä yleisessä ajattelutavassa ja poliittisissa asenteissa.⁶⁸

Kun puolueen aateydin on päivitetty vastaamaan nykyaikaa, sen pohjalta voidaan suunnitella tulevaisuutta ja vastaista toimintaa.

Kuvio 3: Tulevaisuus muodostuu suppeassa temporaalisessa lähestymistavassa nykyajan pohjalta tehdyistä toimintasuunnitelmista (a-n).

--- 70-luvulla virkamiehet olivat näissä kaikissa ja ne syötti omia valtiotavoitteita sinne puolueelle. Keskusta oli myös mukana siinä. Se oli sen ajan tapa, että lähdettiin siitä, että asiat paranee siitä, että saadaan säädettyä oikeanlainen laki. (Kesk.)

⁶⁷ Sorvali Suomenmaa 30.4.1968, 2.

⁶⁸ US 26.2.1970, 2.

--- haluttiin siis poliittisen päätöksenteon pohjaksi asettaa tietyt yhteiskunnalliset raamit, tietyt ideat mitä yritettäisiin yhteiskunnassa toteuttaa siinä määrin kuin se poliittisella päätöksenteolla olisi mahdollista. (Kesk.)

Mikä on tulevaisuus tässä ajattelumallissa? Ensinnäkin tulevaisuutta kuten nykyaikaa ja menneisyyttäkin rajaa se, että politiikan alue on ikään kuin ulkopuolelta määritetty tai annettu. Toiseksi tulevaisuussuunnitelmissa (a-n) kontingenssi pyritään rajaamaan tai aitaamaan sektoreit- taiseksi ja sitä kautta suhteellisen harmittomaksi.

”Politiikka on yhteiskunnan rakentamista. Rakennustyö vaatii ensin tavoitteen, sitten suunnitelman ja vasta sen jälkeen voi itse suorittava työ alkaa. Poliittisen rakennustyön tavoitteet on esitetty puolueohjelmissa. Niissä on tuotu esiin se yleissuunnitelma, jonka puitteissa asetetut tavoitteet voidaan toteuttaa. Vasta silloin, kun tavoite ja suunnitelmat ovat saaneet kansan kannatuksen, voi kukin puolue aloittaa rakennustyönsä suorittamisen.” Rakennustyökin kehittyi ajan mukana, niin myös suunnitelmat ja tavoitteet. Nyt valmisteilla oleva ohjelma on hyvin yleisvaltakunnallinen. Voimassa oleva ohjelma, joka hyväksyttiin v. 1962 oli perusteellinen uudistus vanhoihin linjoihin verrattuna ja niinpä nyt valmisteilla olevaan ohjelmaan on voitu sisällyttää paljon viime ohjelmasta, joukossa on kylläkin runsaasti uutta painavaa tekstiä mm. ---.⁶⁹

Kokonaisuudessaan keskustapuolueen uusi yleisohjelmaluonnos on selväpiirteinen ja realistinen suunnitelma suomalaisen yhteiskunnan rakennus- työstä tulevina vuosina.⁷⁰

Tulevaisuus on ratkaisuja ja vastauksia kohdattaviin ongelmiin, tarpei- siin ja tilanteisiin. Siten tulevaisuuden tehtävät mielletään määriteltävi- sä ja suunniteltavissa oleviksi.

Kokoomuksen ohjelmaan sisältyy ratkaisu myös niitä tarpeita, ongelmia ja tilanteita varten, joita kansalaiset arkipäivisin kohtaavat ja joiden hoitamise- ksi he tarvitsevat puolueitten ja politiikan apua.⁷¹

Puolueohjelmaluonnoksesta saadaan vastaus yhteiskunnan kaikkiin tämän hetken ja lähitulevaisuuden ongelmiin. Siinä selvitetään, kuinka maalaisliit- to pyrkii tavoitteensa saavuttamaan.⁷²

⁶⁹ Lämsä Suomenmaa 28.3.1968, 2. Lainausmerkkien sisällä on Virolaisen lau- sunto.

⁷⁰ Ibid., 2.

⁷¹ Rantala Nykypäivä 1955, n:o 3, 4.

⁷² Maakansa 31.3.1962, 1.

Tämän ajattelutavan tulevaisuusaspektin erottamaton osa on puolueen toiminta tulevaisuudessa. Toimintaan voidaan ottaa kantaa, koska ylipäättään käsitellään yksittäisiä asioita. Jos pyrittäisiin hahmottamaan asiantiloja, ratkaisumallien esittäminen yksittäisiin asioihin menettäisi mielekkyytensä lukuisten muuttujien ja tapahtumisen ennakoimattomuuden vuoksi.

Se tulee aikaisempaa selvemmin olemaan taustana ja tukena arkipäivän poliittiselle toiminnalle ja päätösten teolle.⁷³

Keskustapuolueen uusi yleisohjelmaluonnos vastaa tämän hetken vaatimuksia. Se on haaste suomalaiselle yhteiskunnalle. Siinä on luotu ne puitteet, joiden mukaan keskustapuolue pyrkii suomalaista yhteiskuntaa edelleen kehittämään käytännön poliittisin toimenpitein.⁷⁴

Uudistuva keskustapuolueen yleisohjelma on asiakirja, joka antaa perustan käytännön politiikalle uudessa tilanteessa jossa ihmisten hyvinvointia mitataan uusilla arvoilla uudesta näkökulmasta, joita ennen kaikkea alue- ja ympäristöpolitiikka nostavat enenevässä määrin esille.⁷⁵

1980-luvulla usko jatkuvaan kasvuun sai yleisesti rinnalleen kaaos- ja murrosajattelua epävarmuuksineen. Ohjelmatyössäkin lineaarisuuteen perustuva yhteiskuntasuunnittelullinen ajattelumalli on antanut tilaa 1980-luvulle tultaessa kokonaisvaltaisemmalle asiantilojen hahmottamiselle. Kuitenkin yhä edelleen yhteiskuntasuunnittelulliseen ajattelumalliin nojaava temporaalisten kysymysten hahmottaminen nostattaa esiin vaatimaan ”turvallista”, yllätyksetöntä ja tiettyihin asioihin painottuvaa ohjelmaa ”vakaan kasvun turvaavan” toiminnan ohjeeksi.

6.4 Tämän ajan kysymysten hahmottaminen

Jokaisessa puolueessa on havaittu, että periaateohjelman laatiminen on käynyt yhä vaikeammaksi. Tämä kertoo siitä, että yhteiskunnan uudistaminen vanhassa merkityksessään ei enää onnistu. Yhteiskunta ei ole suunniteltavissa. Se muuttuu sellaisella vauhdilla, että ”päätäspolku parhaaseen mah-

⁷³ Paasio Suomen Sosialidemokraatti 8.6.1987, 10.

⁷⁴ Suomenmaa 20.4.1974, 4.

⁷⁵ Lämsä Suomenmaa 26.4.1974, 23.

dolliseen siirtymiseksi” käy muutamassa vuodessa harhapoluksi. --- Pikeminkin periaateohjelman uusiminen tarkoittaa tuoretta tapaa kirjata sellainen, ”joka on aina tiedetty”. Siten periaateohjelman kirjoittamisen pääasiana on kuvata yhteiskunnallinen tilanne, jossa eletään sekä kurottaa jonkin verran tulevaisuuteenkin.⁷⁶

Toisessa ajattelumallissa hahmotetaan *käsityksiä ajasta ja sen muuttumisesta*. Keskeistä mallissa on puolueen ulkopuolella käynnissä olevien keskustelujen seuraaminen, oman vaihtoehdon tarjoaminen, pyrkimys uusiin aloitteisiin ja hegemoniseen asemaan odotuksien asettamisessa. Pyritään saamaan aikaan ohjelma, jolla on merkitystä myös liikkuvien äänestäjien kannalta. Asiantuntijoiden avulla ja asennemittauksia seuraamalla haetaan kysymyksiä, joihin reagointi voi nousta puolueiden välisessä kamppailussa tärkeäksi.

Oleellisia ovat osallistujien tekemät kokonaisvaltaiset tulkinnat ja käsitykset ”asiantiloista”. Siinä tehdään valintoja asiantilojen kesken, ollaanpa tekemisissä sitten nykyisen menneisyyden, kokemuksen eli *muutoksen*, nykyisen nykyisyyden eli *todellisuuden* tai nykyisen tulevaisuuden eli *odotuksen* kanssa. Nykyinen korostaa tulkintahetken vaikutusta tulkintoissa⁷⁷. Jotkut asiantiloista nostetaan agendaan. Toisia päätetään jättää sen ulkopuolelle. Mietitään ennemminkin sitä, mihin kantaa tulisi ottaa kuin sitä, että eksplisiittisesti esitettäisiin tiettyjä asioita koskevia vastauksia. Vastauksien sijasta jäsennetään lähinnä kysymyksiä, joiden avulla pyritään luomaan odotuksia. Ei ole olemassa valmiita kysymyksiä, joissa pyritäisiin konsensusstyyppiseen ratkaisuun, vaan vaihtoehtoja uskalletaan jättää auki. Toiseksi ajattelumallissa ei keskiössä ole enää kertomus menneestä vaan ohjelmatyössä tehtäviin valintoihin perustuva todellisuuden tulkinta. On tärkeää pystyä arvioimaan ja jäsentämään ”yhteiskunnan” sijasta asiantiloja ja asioiden välisiä suhteita. Ohjelmatyöllä haetaan ennen kaikkea kykyä jäsentää todellisuutta eli sitä, mikä on perusteltavissa muutosten kautta.

Toivon, että hän löytää tästä paperista sen muutoksen kuvauksen, joka on tapahtumassa, ja hahmottaa paremmin Suomen paikan muutoksessa ja keskustan vastauksen siihen. --- Lisäksi kannattaa lukea ohjelman loppu, jossa

⁷⁶ Kuisma Suomenmaa 18.4.1996, 3.

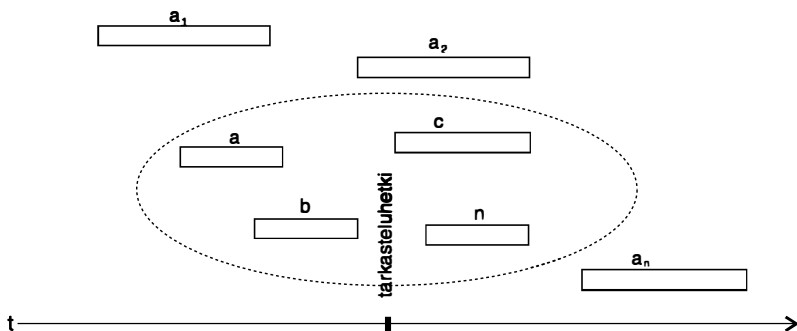
⁷⁷ Vrt. Koselleck 1985, 272.

puhutaan edistyksen lipun pitämisestä osana Alkion testamenttia. Siinä on perintö, jota meidän on vaalittava.⁷⁸

Muutos sisältää sekä tapahtunutta että toisaalta vielä tapahtumatonta, käsityksiä muutostekijöistä, jotka arvioidaan oleellisiksi tulevaisuuden kannalta.

--- nyt kun me eletään tällaista muutoksen vaihetta, niin nyt nimenomaan kysytään kykyä jäsentää yhteiskuntaa ja tätä muutosta pidemmällä perspektiivillä. (Kesk.)

Muutoksessa on kyse menneen ajan ja pysäytettävissä olevan ajankuvan kirjaamisen sijasta jatkuvan liikkeen analyysistä.

Kuvio 4: *Muutos merkitsee muutosanalyysiin valittujen muutostekijöiden kokonaisuutta.*

Kuviossa muutoksella tarkoitetaan muutosanalyysiin valittuja muutostekijöitä (a - n). Osa tekijöistä (a_1 - a_n) jätetään ohjelmatyössä huomiotta. Osa muutostekijöistä on realisoitunut osan aktualisoitumista ohjelman tekijät arvioivat odotushorisontissa. Muutosanalyysissä haetaan kysymyksiä ja painotuksia, joilla puolueen on mahdollista erottua muista puolueista. Se on puoluetta uudistavaa pohdintaa.

⁷⁸ Suomenmaa 8.3.1996, 13. Pekka Perttulan lausunto ohjelman tarkoitukselta.

Koko ajan siinä omassa työssään etsii niitä uusia painotuksia mihin suomalainen yhteiskunta on menossa tai mihin Eurooppa on menossa tai mihin maailma on menossa ja sitä kautta pyrkii löytämään sellaisia keskeisiä ohjelmallisia kysymyksiä, jotka on siinä ajassa kiinni ja se taas edellyttää silloin sitä, että sillä on hyvä ote suomalaisen yhteiskunnan muutokseen. Että melkein sanoisin, että tällä hetkellä tässä muutoksessa ohjelmatyö ei pääty eikä ala mistään, vaan se menee koko ajan. (Kesk.)

Muutoksessa selitetään tapahtunutta ja tapahtumassa olevaa laajojen muutoslinjojen ja näistä muodostuvan kokonaisuuden kautta. Analyysikohteena eivät ole yksittäiset tapahtumat vaan muutoslinjaa muodostava kokonaisuus.

--- tällainen muutoksen selittäminen. Esimerkiksi just nyt, että mä pyrin selittämään mitä tässä on tapahtunut. Ja me voidaan selittää sitä vaikka niin, että kun tämä Euroopan unioni toimii tällä ja tällä tavalla, ja sit mä voin selittää sitä niin, että kapitalismi on tullut kriisiin. Ei se enää toimi, koska luonto on tuhoutunut, sosiaaliset suhteet on tuhoutunut. Nyt tarvitaan joku muu ajattelutapa. Ja se on sillä tavalla, että lähdetään rakentamaan tasapainoista ihmistä ja niin edelleen. Annan tälle ajalle tulkinnan enkä hyväksykään sellaista selitystä, että kun tämä Euroopan yhdentymisen turmelee ihmiset ja niin edelleen tai tätä näin, että kun Neuvostoliitto katosi niin siitä seurasi sitä ja sitä, niin sen takia että siihen päästäis syvälle tähän aikaan kiinni. Nähdään ne muutosvirrat, jotka on olemassa. (Kesk.)

Analyysi viittaa kirjaamisen sijasta ohjelmatyön monimuotoisuuteen, toisin sanoen keskusteluihin perustuvaan pohdintaan ja valintoihin. Keskustelussa kyse on näkemysten vertailusta ja niiden välisestä kamppailusta.

Yhteiskunnan muutosten ja ihmisen käyttäytymiseen liittyvien muutosilmiöiden analyysi on tehty asiakirjassa mielenkiintoisella tavalla ja huolella syventyen.⁷⁹

Analysoitaessa muutosta pyritään samalla parantamaan kykyä aistia ja harjaantua löytämään keskeiset tekijät, joista muutoslinjat syntyvät. Muutoksen hahmottamisella pyritään parantamaan puolueen kykyä jäsentää todellisuutta ja edelleen vaikuttaa odotuksien sisältöön.

⁷⁹ Sosialistinen Aikakauslehti 2/1984, 19. Kemira Oy:n pääjohtaja Yrjö Pessin lausunto.

70-luvun ympärystä oli todella voimakkaan keskustelun aikaa, aikaa jossa teollinen Suomi kehitti itseyttäjänsä muotoa, ja saavuttikin. 80-luvun Suomi oli todella upea niistä aineksista, joista teollinen yhteiskunta tehtiin. Mutta mulla on sellainen vaikutelma, että vanhoilla keinoilla ei ole enää päästy kiinni siihen, mitä yhteiskunnassa tapahtuu. Koko Pohjolassa on vähän sellainen tilanne, ettei ole kehitetty niitä keinoja, joilla tällainen ymmärtäminen voisi tapahtua. Eihän se ole sen kummempaa kuin, koska todellisuuden muutos on koko ajan aika voimakasta niin, että pitäisi kehittää sellaista ajattelua millä ymmärtäisi sen muutoksen ja osaisi sopeutua siihen. (Kesk.)

Hahmotellun muutoksen pohjalta voidaan pyrkiä tarjoamaan uusi tulkin- ta nykyisestä todellisuudesta. Todellisuus merkitsee muutoksessa aktua- lisoituneita ja aktualisoituvia keskeisiksi arvioituja teemoja. Ne profiloivat puoluetta ja niiden avulla pyritään löytämään jotain omaperäistä ja edistettävää puolueiden väliseen kilpailuun. Jäsennettäessä todellisuut- ta tarkasteluun rajataan ne muutostekijät, jotka auttavat ymmärtämään ympäröivää paremmin. Kyse ei ole ”ajanilmiöiden” käsittelystä.

Politiikan Puntari 5/93 kertoi Keskustan uudistavan periaateohjelmansa. Aika on siihen kypsä. Elämme suuressa ajan murroksessa, joka on verratta- vissa puolueidemme syntyäikoihin. Jos ne aikovat elää edelleen, niiden on löydettävä itselleen uusi perusta tai tehtävä entinen uudelleen eläväksi. Murroksesta uusi elämä voi löytyä. --- Periaateohjelmaa ei kannata uusia vanhentuneen maailmankuvan pohjalta. Periaateohjelmaa ei tule laatia myös- kään vaalien hoitamiseksi. Periaateohjelma on laadittava puolueen uudel- leen synnyttämiseksi. Muunlaista ohjelmaa tämä aika ei tarvitse eikä ansait- se.⁸⁰

Ajattelumallin lähtökohta on se, että temporaaliset tekijät eivät ole ku- ten ensimmäisen ajattelumallin lailla annettuja, vaan poliittisten toimi- joiden omiin valintoihin, tulkintoihin ja tavoitteisiin perustuvia. Tem- poraaliset valinnat kytkeytyvät puolueen profiiliin ja identiteettiin. Hy- väksytäänkö laajan kannatuksen saavat kehitysnäkymät vai lähdetäänkö omilla tulkinnoilla profiloitumaan ja erottautumaan muista?

Kokoomuksen nuorisjärjestöt ovat laatineet ohjelmakeskustelun vauhdit-

⁸⁰ Annanpalo *Politiikan Puntari* 1/1994, 17.

tamiseksi oman vaihtoehto-ohjelmansa. Tällä pyritään paitsi etsimään terävyyttä Kokoomuksen profiilille, myös suuntautumaan tietoisemmin tulevaisuuden muutostekijöihin kuin puoluehallituksen ohjelmaehdotuksessa, joka perustuu jokseenkin ”normaalina” jatkuvaan yhteiskuntakehitykseen.⁸¹

Tämän ajattelutavan mukaiselle ohjelmatyölle ovat kamppailulliset piirteet keskeisiä. Ohjelmakeskusteluun nostettavat asiantilat voivat merkitä jonkun uuden kysymyksen politisoimista. Ohjelmakeskusteluun ehdotetaan kysymyksiä, joita ei ole ohjelmatyössä aiemmin käsitelty poliittisina kysymyksinä. Erottautumista voidaan käyttää hyväksi esiteltäessä poliittista profiilia rakentavan ohjelmatyön vetäjän linjauksia. Esimerkiksi kokoomuksen vuoden 1993 ohjelmatyön yhteydessä ohjelmatyön puheenjohtaja Pietikäinen pyrki profiloitumaan sekä ohjelmaprosessin muotojen avulla että tuodessaan kysymyksiä käsittelyyn ekologisuuden läpäisyperiaatteella. Tämä valinta herätti runsaasti vastustusta varsinkin niiden joukossa, jotka olisivat halunneet selvemmin keskittyttävän kannanottoihin yksittäisistä asioista.

Valintoja tehdään pohdittaessa sitä, mitkä kysymykset ylipäätään ovat politisoitavissa.

Ei ole kysymys ismeistä --- vaan tärkeiden nousevien teemojen tunnistamisesta.⁸²

Tässä tilanteessa käydään kamppailua suhteessa muihin puolueisiin siitä, miten politiikan aluetta määritellään. Mitä kysymyksiä katsomme kuuluvan puolueiden ratkaistaviksi? Esitettävien kysymysten avulla puolueissa pyritään tekemään identiteettiä vahvistavia valintoja ja näin erottautumaan muista puolueista.

Keskustan periaatteet -luonnoksen tavoitteena oli kirjata Keskustan näkemyksiä tämän ajan keskeisistä poliittisista periaatekysymyksistä. Tavoitteena oli keskittyä sellaisiin yhteiskunnallisiin jännitteisiin, jotka ovat keskustalaisuutta omintakeisimmillaan ja erottavat meitä muista puolueista. Keskustan periaatteissa ei peilata vain tässä ajassa kiinni olevia jännitteitä. Siellä korostuvat keskustalaisuuteen sen syntyajoista kiinnittyneet arvot, jotka ovat leimanneet puoluetta sen koko historian ajan. Keskustalla on

⁸¹ Waronen Nykypäivä 7.5.1981, 13.

⁸² Kuisma Poliitiikan Puntari 5/1993, 14.

oltava ankkureita historiassa ja vetokoukkuja tulevaisuudessa. Silloin kurssi pysyy vakaana ja ennakoitavana.⁸³

Jälleen kuten muutoksen hahmottamisen kohdalla haetaan kykyä jäsentää temporaalisia kysymyksiä. Tässä kyse on sellaisen todellisuuskäsitelmän tarjoamisesta puoluejäsenistölle, jonka avulla he pystyvät ymmärtämään ja jäsentämään edelleen ympäröivää todellisuutta ja joka tukee edistettäväksi valittujen odotusten muodostumista.

Ensimmäinen ja tärkein askel on tehdä ymmärrettäväksi ja perustella periaateohjelman merkitys poliittiselle toiminnalle. Kysymys ei ole vain korulauseiden kokoelmasta, vaan ohjelmasta jonka tehtävä on antaa suuntaviivoja kaotettujen tilanteiden synnyttämään hämmennykseen.⁸⁴

Sä et pysty jäsentämään sitä ollenkaan jos kysytään, miltä Suomi näyttää neljän, kahden tai kolmen vuoden päästä. Niin et sä sitä pysty vastausta antamaan siihen. Ja sen takia mä uskon, että politiikkakin on vähän toisella tavalla nyt tulkittavissa, että se mitä se suomalainen haluaa keskustelussa politiikasta, se haluaa todella tietää miltä tämä maailma näyttää. --- Tämä on ihan selvästi sellainen juttu, joka on tulossa. Mutta jos ois niin kuin 70-luvulla, jolloin oli niin helppo, että oli tämä yksi totuus, stalinistinen totuus, joka ratkaisi kaiken. Niin, nyt ei olekaan näitä suuria aatteita, vaan --- on tällaista pragmaattista ja filosofista keskustelua, jotka tulisi kyetä solmimaan yhteen. (Kesk.)

Todellisuuden kuvauksen pohjalta yksittäisten toimenpiteiden sijasta lähdetään esittämään puolueen painottamia linjoja ja näkemyksiä, jotka esitetään symmetrisiksi puolueen perusosan kanssa.

Tuleva kuvani on, että ei tehdä yhtä suurta periaateohjelmaa, vaan sata semmosta – nekään ei ole enää niin kuin ohjelmia – ne on enemmänkin todellisuuden kuvauksia, jotka sisältävät niin kuin tään policy tai tavoite-elementin. Se on just, kun maailma on sekaisin ja mullistunut kun se nyt on, jos sä panet siihen ranskalaisia viivoja, että pitää tehdä noin ja noin niin se ei kerro enää yhtään mitään. Se pitää kehittää siihen uusi tyyli. Tavallaan kuvataan se maailmankuva ja sitten linjat, joita halutaan edistää. (Kesk.)

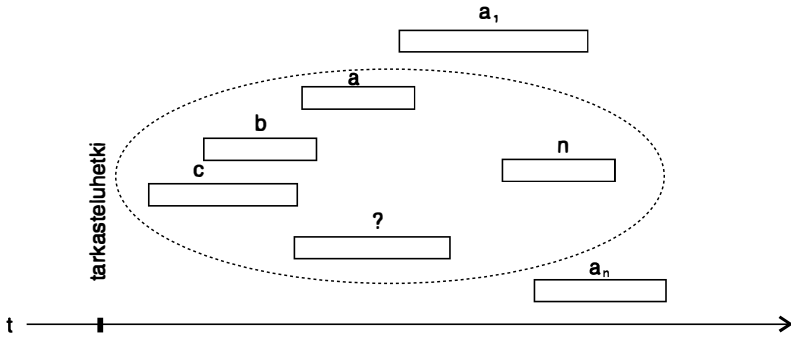
Perttulan mielestä tässä ajassa tarvitaankin ennen kaikkea konstailematonta, ajassa kiinni olevaa kiteytystä puolueen periaateista.⁸⁵

⁸³ Perttula Suomenmaa 26.4.1996, 3.

⁸⁴ Aarnio Aulis Sosialistinen Aikakauslehti 1/1983, 28.

⁸⁵ Laaninen Suomenmaa 8.3.1996, 11-13.

Tulevaisuus muotoutuu hahmotetusta todellisuudesta ja politisoitavissa olevista ja ohjelmallisesti kiinnostavien aktualisoitavien kysymysten (a_1 - a_n) valinnoista, pohdinnoista ja tulkinnoista. Kysymykset voivat olla yhä selkeytymättömiä. Kysymykset muodostavat kokonaisuuden eli hahmotuksen nykyisestä tulevaisuudesta. Sen ulkopuolelle jää esimerkiksi kysymyksiä (a_1 - a_n), jotka herättävät tai joiden arvellaan herättävän puolueessa ristiriitoja sekä kysymyksiä, joista ei ole päästy yksimielisyyteen.

Kuvio 5: Tulevaisuus merkitsee hahmotusta todellisuudesta ja politisoitavissa olevista ja ohjelmallisesti kiinnostavista kysymyksistä (a_1 - a_n). Kiinnostava kysymys voi olla myös epämääräinen eli kuviossa kysymysmerkki.

Tulevaisuus on tässä ajattelumallissa puolue toimijoiden valintojen tulosta. Tulevaisuuden tulkinnaassa mietitään sitä, mitkä politiikan alueeseen kuuluvista kysymyksistä meidän mielestämme aktualisoituvat tai minkä niistä haluaisimme aktualisoituvan. Tulevaisuus on tärkeiksi arvioituja kysymyksiä, ongelmia ja haasteita. Se on puolueessa tehtyihin omakohtaisiin valintoihin perustuva visio.

Jotta liike pystyisi olemaan aktiivinen näidenkin ihmisten (perustarpeensa kohtuullisesti tyydyttäneet ihmiset: EA) suhteen, sen pitäisi pystyä tarjoamaan jonkinlaisia visioita.⁸⁶

--- maalata se visio siitä palmusaaresta --- joitakin portaita rakentaa siitä, että kuinka sinne päästään. --- lähtökohta oli tää maailmankuva ja pyrkimys parempaan Suomeen. (Nuors.)

⁸⁶ Kuusi Aikamerkki 3/1986, 9.

Valinnoilla katsotaan annettavan tulevaisuudelle suunta. Tulevaisuus ei ole puolueen sopeuttamista tapahtuneeseen, vaan se rakennetaan valituista linjauksista ja syötettävistä odotuksista, joita puolueessa on ohjelmaprosessissa päätetty edistää. Linjauksen ”leveys” kertoo siitä, että se ei ole kannanotto yhteen asiaan vaan näkemys, joka joustaa kohdattaessa ennakoimattomia tilanteita ja niiden kontrolloimattomia seurauksia. Jälleen huomataan, että argumentaation poliittisuutta laimentaa se, että muut puolueet jätetään tulevaisuuspuheesta pois.

Meillä on tehtävä edessämme, ja sen nimi on tulevaisuus. Tämän päivän päätöksillä rakennamme huomisen maailmaa, teemme lastemme tulevaisuuden. Meidän on opittava katsomaan riittävän pitkälle.⁸⁷

Linjaukset voivat sisältää kysymyksiä, joita muissa puolueissa ei vielä ole politisoitu. Temporaalisten kysymysten pohdinnat merkitsevät tulevaisuuden tekemistä, joka tulee erottaa omalakisena tulevaisuuden suunnittelusta.

Tulevaisuuden ja aatteellisen perinnön yhteensovittaminen vaatii poliittista luovuutta. Uusi aika vaatii uudet käsitteet. On vain löydettävä 1990-luvun sovellutus puolueen vanhoille periaatteille. -- Henkisesti laiskat puolueet eivät luo tulevaisuutta – eivät kansakunnalle eivätkä itselleen.⁸⁸

Poliittiset liikkeet pyrkivät poliittisia ohjelmia tehdessään kiteyttämään kuvan nykyistä paremmasta tavasta elää. Kyse on pyrkimyksestä muutokseen, mikä jo käsitteenä sisältää varsin erilaisia arvolatauksia eri ihmisten mielisä.⁸⁹

Tulevaisuus muodostuu tässä ajattelumallissa kokonaisuuksista odotushorisontissa kuten *painopisteistä, suunta-aviivoista ja linjoista*. Hyväksytyt ohjelma ei ole edeltäjänsä parempi tai enemmän. Se on uusi tulkinta temporaalista kysymyksistä. Tässä yhteydessä ei voida puhua yhdestä menneisyydestä, todellisuudesta tai tulevaisuudesta, vaan niitä on lukuisia riippuen temporaalisiin kysymyksiin liittyvistä valinnoista ja tulkinnoista. Moninaisuuden, kontingenssin ja konfliktisuuden aspektien

⁸⁷ Pietikäinen Sirpa Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous Kuopio 11.6.1993.

⁸⁸ Perttula Poliitiikan Puntari 1/1993, 10.

⁸⁹ Huuhtanen Poliitiikan Puntari 5/1993, 17.

hyväksyminen liittyy tähän ajattelutapaan, vaikka niitä retorisin keinoin peiteltäisiinkin tai niiden vaikutuksia vähäteltäisiin. Ohjelmatyössä reagoidaan aktiivisesti tulkittuihin muutoslinjoihin. Valittujen muutoslinjojen pohjalta esitetään puolueen näkemys politisoitavissa olevista ja aktualisoituvista kysymyksistä. Ohjelma on, kuten eräs nuorsuomalainen ohjelmavaikuttaja totesi, hetkeksi jäädytetty diskurssi. Ohjelmalliset pohdinnat, valinnat ja kamppailut jatkuvat välittömästi kirjaamisen jälkeen ja toiminnan seurausten ennakoimattomuus ja kontrolloimattomuus tuottavat jatkuvaa käyttöainetta ohjelmakeskusteluille ja vaihtoehtoisten näkemysten esittämiselle. Nykyinen on jo jotain muuta kuin hetki sitten.

Jos edellä esitetyn mukaisesti ohjelmatyössä hahmotetaan kokonaisuuksia ja pohditaan politisoitavissa olevia ja aktualisoituvia kysymyksiä, ei ohjelmasta ole mielekästä enää etsiä yksittäisiä tehtäviä. Mielekkäämpää on kiinnittää huomiota siihen, mistä ohjelmassa ylipäättänsä sanotaan jotain⁹⁰. Ohjelman toimintaa ohjaava rooli näyttääytyy myös uudessa valossa – toiminnan ohjaavuudessa on kyse ohjelmatyön aikaisista valinnoista ja tuolloin poissuljetuista toimintavaihtoehdoista.

6.5 Jatkuvuus vai avaus?

Se, että niin yhteiskuntasuunnittelulliseen kuin ajan kysymysten hahmotamiseen tähtäävät ajattelutavat vallitsevat puolueissa ja usein myös yksittäisen ihmisen ajattelussa yhtäaikaisina, aiheuttaa ongelmia ohjelmatyössä. Ohjelmaan liittyy erilaisia odotuksia. Ohjelman käsitteen eriytymisen voi yleistäen esittää temporaalisten kysymysten valossa seuraavasti.

Yhteiskuntasuunnittelullisissa ajattelutavassa asiat ovat sektorikohtaisesti ”hallinnassa”. Sen esitystavassa korostuvat kertomuksen lineaarisuuden tuottama turvallisuus ja yllätyksettömyys varsinkin, kun myös ”esityslistan” katsotaan olevan kaikille yhteinen. Puolueiden välisessä kilpailussa näin laaditut ohjelmat ovat keskenään vertailukelpoisia.

⁹⁰ Palonen 1992 käsittelee puolueohjelmien retorista luentaa ja haluaa siinä kiinnittää huomiota ohjelmien lukemisen ja kirjoittamisen kasvaneeseen pelivaraan.

Ohjelma on poliittisen ohjekirjan mukainen ideologia, jota voidaan soveltaa suoraviivaisesti käytäntöön. Tätä ajattelutapaa voidaan verrata Arendtin *valmistamisen* käsitteeseen⁹¹.

Ajan kysymysten hahmottamisen malli tuo väistämättä esiin poliittisen toiminnan epävarmuuden ja seurausten ennakoimattomuuden sekä kontrollittomuuden. Siinä ohjelmaa työstetään kirjoittajien ”avointen” valintojen pohjalta. Korostettaviin ja edistettäviin muutolinjoihin on päädytty valinnan pohjalta sen perusteella, millaisena poliittisen toimimisen odotetaan ja ennustetaan toteutuvan. Poliittisten kysymysten ja asetelmien muutos tuo mukanaan ennustamattomuutta ja oikeuttaa epäilyn, toisin tekemisen mahdollisuuden. Tällaisen puoluetta uudistavan, moniäänisen, toisin toimimisen mahdollisuuden hyväksyvän visioinnin ja puolueen suuntaamisen voi nähdä arendtlaisittain *toimintana*⁹².

Ajattelutapojen välistä kuilua voivat ohjelmatyön keulakuvat ainakin pyrkiä kaventamaan perustelemalla selkeästi sen, mitä ohjelmatyössä ollaan tekemässä, mitä sillä tavoitellaan ja mitä sen avulla voidaan saavuttaa.

Entä miten toimitaan puolueissa silloin, kun ymmärretään, että puolue ei voi sen enempää sopeutua puolueen ulkopuolisiin ennusteisiin kuin ”hallita tapahtumistakaan”? Ohjelmatyö on ennustamattomuudesta huolimatta perusteltavissa odotusten ja *mahdollisen tuottamisen* näkökulmasta, mikä on oleellista pyrittäessä erottautumaan muista puolueista.

Kysymys ei muodostune puolueen – tai ohjelmankirjoittajien – kannalta kohtalokkaaksi, jos tulevaisuuden suunnittelemisen ja sen toteuttamisen sijasta ohjelmatyössä todella perustellaan, että tässä ollaan hahmottamassa mahdollisuuksia ja tilaisuuksia suhteessa muihin puolueisiin. Näkökulma korostaa liikettä. Ohjelmatyössä tuotetaan odotuksia ja pyritään hegemoniseen asemaan, jossa määritetään politiikan sisältöä.

Ajan kysymysten hahmottamisen malliin on myös sisäänrakennettu tunnustus toiminnan ennakoimattomuudesta ja siten mahdollisuuksista. Samalla tunnustetaan oman ennustuskyvyn rajat. Puolueessa hahmotettava *nykyinen* tulevaisuus perustuu tiettyihin lähtökohtiin – kuten käsityksiin muiden puolueiden liikkeistä – ja tavoitteisiin. Ohjelma-

⁹¹ 1958, 136.

⁹² 1958, 178.

keskusteluissa on siten erityisen tärkeää käsitellä ja saada puolueväki käsittelemään tulevaisuuspuheen lähtöolettamuksia eli niitä muutoslinjaa muodostavia valintoja ja valintojen perusteita, joiden katsotaan vaikuttavan ratkaisevasti käsitykseen nykyisestä tulevaisuudesta.

Tässä korostuu ohjelmatyön laaja perspektiivi. Siinä ohjelmatyön aikaisella puheella on keskeinen merkitys sille, miten edistettäväksi arvioidut muutoslinjat aktualisoituvat. Ohjelmatyössä alustetaan ja harjaannutetaan niitä puheita, joita tullaan jatkamaan ohjelmatyötä laajemmilla foorumeilla ja muissa yhteyksissä. Edelleen ennustamattomuuden momenttia voidaan käyttää perusteluna ohjelmatyön systemaattisuuden ja jatkuvuuden vaateelle.

RITUAALINEN VAI POLIITTINEN OHJELMA?

Tarkastelujakson alun, 1950- ja 1960-luvut nimeän aineistoni perusteella puolueyhtenäisyyden, kokonaisuuden edun ja siten *ohjelmatyön yhtenäisyyden ja harmonian kaudeksi*. Jälkimmäisellä vuosikymmenellä ohjelmatoiminta suuntautuu *temaattisesti yhteiskunnalliseen suunnitteluun* edelleen kuitenkin niin, että ohjelmatyön sopusointuisuutta puolueen ulkopuolelle tähdennetään. Ohjelmallinen ajattelu tukeutuu uskoon jatkuvasta kasvusta sekä lineaariseen aikakäsitykseen. 1960-luvun lopulla käynnistyvä poliittinen liikehdintä siirtää ohjelmatyön *ohjelmallisten kiistojen, fraktioiden ja ideologisuden vaiheeseen*. Yleispuoluekehitys asettaa puolueelle muutosvaatimuksia rikkoen ohjelman perinteistä esityslistaa. 1980-luvulla puolueen itseriittoisuus heikkenee ja ohjelmatyössä aletaan kuunnella ja seurata ulkopuolisia keskusteluja. Vakiintuneissa puolueissa ohjelmatyössä säilyy keskeisenä pyrkimys lähestyä vanhoja kannattajia, mutta samalla erityisesti uusien puolueiden perustamisen myötä muodostuu välttämättömäksi kurkottaa yhä pidemmälle muidenkin yleisöjen suuntaan. Käsitys ohjelman laatimisesta moninaisuuksien, epävarmuuksien ja satunnaisuuksien läsnä ollessa vahvistuu. *Ohjelmatyötä luonnehtii innovatiivisuus ja uuden etsintä*. Kuilu kontingenssin tehokkaan rajaamisen kannattajien ja toimijoiden pelivaraa hakevien välillä syvenee. Poliittisten kysymysten moninaisuuden ja asetelmien muutoksen

rajuuden oletan johtavan perinteiset puolueet ohjelmatyön *voimattomuuden ja harhailun kauteen*, jos niissä pitäydytään 1980-luvun kuluessa vakiintuneissa ohjelmatyön muodoissa. Uusien puolueiden kohdalla on näkyvissä, että jo järjestyksessään toinen ohjelmaprosessi on ensimmäistä pääsääntöisesti muodoiltaan raskaampi ja poliittisuudeltaan laimeampi.

Ohjelmatyön yhtenäisyyden ja harmonian kaudella periaatteellinen ja ideologinen ohjelmateksti sisälsi operationaalisen politiikan ohjeen. Tähän suunnitelmaan kirjattiin tavoitteita ja keinoja niiden saavuttamiseksi. Ohjelman kirjoitusvaihe edelsi poliittista toimintaa. Haastatellun ohjelmavaikuttajan mukaan ohjelmaa saattoi hallituspuolueessa ”toteuttaa, sillä se ei ollut mitään höpönhöpöä, vaan se heti pantiin käytäntöön”. Hannah Arendtin käsitteistössä *valmistaminen on toiminnan* vastakohta. Valmistaminen tukeutuu ennalta määrättyyn päämäärään johdettavaan malliin tai ideaan.¹ Valmistamisella on määrätty alkua ja päätepiste ja se on luonteeltaan vakaata, luotettavaa ja varmaa². Ohjelmatyön käsitteeseen sovellettuna valmistamisessa on kyse ohjelman kirjoittamisesta tietyn esityslistan mukaan. Tuloksena syntyy pitkälti ennakoitava ohjelmapaperi. Tämän jälkeen ohjelmapaperi pyritään toteuttamaan kohta kohdalta niin, että lopulta siinä asetetut tavoitteet saavutetaan. Toteutettu ohjelma on hyödytön, sillä puolueen operationaalinen toiminta ei enää perustu ohjelmaan, vaan on ajelehtivassa tilassa³. Uuden ohjelman valmistamisen jälkeen operationaalinen politiikka palaa päämäärähakui- seksi.

1960-luvulla puolueissa alettiin tavoitella yhä laajempia yleisöjä. Pyrittiin vastaamaan sosiaalisen rakenteen muutokseen ja luokkapohjaisen äänestämisen heikkenemiseen.⁴ *Ohjelmatyössä siirryttiin yhteiskunnallisen suunnittelun vaiheeseen*. Aikaan liittyviä kysymyksiä käsiteltiin tänä kautena lineaarisuuden näkökulmasta. Erittäin keskeinen piirre yhteiskuntasuunnittelullisessa ajattelumallissa oli usko jatkuvaan kasvuun ja puolueen kykyyn ohjata ja suunnata tätä kasvua. Arendtin mukaan ”valmistavan politiikan” välineenä toimii keino-päämäärä tekniikka. ”Valmis-

¹ Arendt 1958, 140-142.

² Ibid., 136, 143, 230.

³ Ks. tarkemmin 6.3.

⁴ Ks. siirtymien taustoista ja poliittisista tekijöistä tarkemmin Rantala 1981, 194-200, 213-219.

tava poliitikko” arvioi asioita niiden hyödyllisyydestä lähtien ja tekee kaikkensa saavuttaakseen jotain.⁵ Ohjelmaan vaikuttavia epävarmuuksia, satunnaisuuksia tai muiden puolueiden toiminnan vaikutusta omiin tavoitteisiin ei käsitelty yhteiskuntasuunnitelmallisen ohjelmatyön julkisella foorumilla. Ohjelman toteuttamisen korostettiin riippuvan puolueen vaaleissa saamasta kannatuksesta.

Tällaista ohjelman asemaa edustuksellisessa järjestelmässä voidaan nimittää ohjelmademokratiaksi⁶. Vahvasti yksinkertaistaen puolueiden nähdään siinä toteuttavan edustuksellisuutta ja olevan edustuksellisuuden instituutioita. Ohjelmat ovat oleellisen tärkeitä, koska valitsijoiden ajatellaan perustavan äänestyspäätöksensä keskenään kilpailevien puolueiden esittämiin vaalien jälkeisen politiikan ohjelmiin, toimintasuunnitelmiin. Vaalien voittaminen merkitsee oikeutusta suunnitellun politiikan toteuttamiseksi. Vaaleissa – erityisesti kaksipuoluejärjestelmässä – valitsijat voivat osoittaa tyytymättömyytensä kuluneen vaalikauden politiikan linjaa kohtaan äänestämällä vastapuolueen ohjelmaa. Siten ohjelmademokraattinen ajatus johdattelee korostamaan ohjelman asemaa.⁷ Näkemys ei ole vieras tänäkään päivänä, kuten kahdesta hyvin tavallisesta esimerkistä voidaan huomata. Ensiksi viitataan Suomenmaan päätoimittaja Samuli Pohjamon lausuntoon keskustan näkymistä vuoden 1999 eduskuntavaaleissa ja mahdollisuuteen rankaista päähallituspuoluetta ja sen pääapupuoluetta. Pohjamo totesi, että ”kun ääniä laskeetaan, keskustalle riittää 30 prosenttia, mutta vastapuolen on raavittava kasaan peräti 70 prosenttia.”⁸ Toisen yleisen ajatuksen ohjelman ja toiminnan suhteesta on hiljattain lausunut Vasemmistoliiton puoluesihteerin Ralf Sund samaisen eduskuntavaalin ehdokasasettelua käsittelevässä artikkelissa. Puoluesihteerin mainittiin todenneen puolueensa lähtevän aina siitä, että ehdokas sitoutuu vaaliohjelmaan: ”se on äänestäjien kulluttajansuoja”⁹. Tässä ollaan hämmästyttävän lähellä periaateohjelmasta

⁵ Arendt 1958, 143.

⁶ Vastakkainen tällaiselle ohjelman asemalle on ajatus parlamentin suvereenisuuden ideaalista, ns. imperatiivisen mandaatin kielto, joka on Suomessa VJ 11 §:ssä. Tällöin – jälleen yksinkertaistaen – edustajan odotetaan toteuttavan omaa harkintaansa ja ajavan kansakunnan kokonaisuuden etua ja ohjelmat jäävät näin toissijaisiksi.

⁷ Birch 1993, 66-70.

⁸ HS 12.9.1998, A9.

⁹ Korva HS 18.8.1998, A7.

erityisesti 1950-1960 -luvuilla lausuttuja tavoitepoliittisia sisältöjä, joita yhtä kaikki on siis toistettu jokaisella seuranneella vuosikymmenellä, vaikka ohjelmavaikuttajat olisivatkin omissa käsityksissään etääntyneet ohjelman toimintaa ohjaavuudesta. Tärkeätä lienee siis vedota siihen ohjelman merkitykseen, joka yleisön odotetaan jakavan.

Takeita harmonisen ja temaattisesti yhteiskuntasuunnittelullisen ohjelmakäsityksen pysyvyydelle olivat ennen kaikkea puolueideologian keskeinen asema toiminnassa ja äänestäjien mieltäminen johonkin puolueeseen ”kuuluvaksi” ja siten tietyin ohjelmalausumin tavoitettavaksi. Edelleen ohjelman poliittisen toiminnan ohjaavuuden käsitystä pitivät yllä mm. joukkopuolueen organisatorinen vahvuus ja puolueen johtajien vahva asema puolueessa.¹⁰ Yhteiskuntasuunnittelullisella kaudella puolueen määräävä, auktoritatiivinen suhde puoluejäsenistöön näkyy ohjelmatyön muodoissa. Kun ohjelma merkitsi esimerkiksi vastauksia, rakennussuunnitelmaa tai suomalaisen yhteiskunnan kaikkien keskeisten ongelmien ja kysymysten ratkaisuja, niin tällaiset käsitykset edellyttivät ”ideologiaan uskovien” keskeistä asemaa organisaatiossa. Puoluejäsenistön ei ollut tapana kyseenalaistaa elitistisesti laadittua luonnosta. Kenttä otettiin ohjelmatyöhön mukaan lähinnä ohjelman hyväksymisen hetkellä tai vasta sen jälkeen. Puoluejohto oletti kentän ”käyttävän” ohjelmaa eli lukevan, opettelevan ja hakevan ohjelmasta ratkaisuja sekä ennen kaikkea levittävän sitä puolueen ulkopuolelle. Ohjelma oli sivistämisen ja kasvattamisen väline. Puolue-eliitin ja suuren yleisön näkemykset periaatteellisesta ohjelmasta olivat ehkä lähempänä toisiaan kuin koskaan tämän jälkeen.

Kilpailun yleisöistä voi yhdistää myös puolueiden sisäisen keskustelun avautumiseen ja näin ideologisten itsestäänselvyyksien kyseenalaistamisen mahdollisuuteen. *Harmonisen ohjelmakauden jälkeen ohjelmatyötä määrittävät puolueen sisäiset ohjelmalliset kiistat ja keskustelut ”ideologiasta” tai ”aatteesta”*. Poliittinen toimintatila ja -mahdollisuudet olivat laajenemassa. 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa moninaisuuden mahdollisuus laajentaa ohjelmatyötä arendtlaisittain *valmistamisesta* kohti *toimintaa*. Kun vielä 1960-luvulla ohjelmatyö kattoi luonnoksen johtajakeskeisen laadinnan, kiistoja herättämättömän kenttäkäsittelyn ja ohjelman hyväksynnän, vuosikymmenen lopulla ohjelmatyön foorumit laajenivat. Mer-

¹⁰ Vrt. Panebianco 1988, 264; myös Pekonen 1997.

kittävimmin muuttuivat käsitykset puolueen sisäisen keskustelun asemasta. Keskusteluun kannustettiin, mutta rohkaisujen rinnalla vaadittiin yhä myös ”puoluekokonaisuuden” mukaisia puheenvuoroja.

Elitistisen ohjelmankirjoittajan monologi laajeni dialogiksi. Arendt edellyttää *toiminnalta* moninaisuutta. Puhumalla ja toimimalla ihmiset erottuvat toisistaan.¹¹ Ohjelmallinen keskustelu toi ohjelmatyöhön suoraan ja välillisesti lisää väkeä osallistumispuhjan laajentuessa, mutta ennen kaikkea ohjelmatoiminnassa oli entistä avoimempi mahdollisuus moninaisuuteen. Ohjelmatyö laajeni puolueen lehdissä käytävään debattiin. Varsinkin omaehtoisesti haastamisena käynnistyneissä keskusteluissa esiteltiin eri fraktioiden linjauksia – kuten kokoomuksen vuoden 1970 ja keskustan vuoden 1974 ohjelmatoissa. Lopullisen ohjelmatekstin kompromissiluonne leikkasi poikkeavat näkemykset pois tai tasoitti ne hyväksyttävämpään muotoon. Esimerkiksi kokoomuksessa eri osapuolet olivat tyytymättömiä näkemystensä välittymiseen varsinaiseen tekstiin. Erityisesti ohjelmaluonnoksen käsittelyn loppuvaiheessa hukattiin mahdollisuuksia uusiin avauksiin.

Ohjelmatyö laajeni siten, että sen kaikki ”vaiheet” eivät tuottaneetkaan enää selkeää ”lopputulosta”. Ohjelmakeskustelujen ensisijaisena päämääränä säilyi kuitenkin edelleen ohjelmapaperi. Ohjelmatoiminnassa esiintyi sekä alkuun ja loppuun sidottua valmistamista että keskustelujen myötä jotain ennakoimatonta. Ohjelmakeskusteluissa tehtiin yksilöllisiä ”aloitteita”, joilla laitettiin liikkeelle ”uutta toimintaa”, mikä lisäsi ohjelman käsitteen poliittista luonnetta.¹² Ohjelmatoiminnan perusteeksi julistettiin tulleen poliittisten toimijoiden erilaiset käsitykset asianloista.

1980-luvulla ohjelman käsite laajentui merkittävästi. *Ohjelmatyössä siirryttiin aiempaa avoimempaan, innovatiiviseen vaiheeseen*. Jälleen laajentuminen koski tavoiteltavaa yleisöä. Puolue-elämässä on paikannettavissa muutoksia, jotka selittävät puolueiden pyrkimystä kohti laajempaa ohjelmajohdantaa ja uusia politisoitavia kysymyksiä. Puolueaktiivisuus oli korkeimmillaan 1970-luvulla. 1980-luvulla puolueisiin kiinnittymisen aste alkoi Suomessa heikentyä ja puoluejäsenten määrä kääntyi johdonmukaiseen laskuun.¹³ Puolueisiin kuulumisen harvinaistuminen tai puoluei-

¹¹ Arendt 1958, 7, 175.

¹² Vrt. *ibid.*, 176-177.

¹³ Borg Sami 1997a, 39.

den sympatisoinnin vähentyminen näkyy nyt jo laaja-alaisesti yhteiskunnan ja elämän eri alueilla – esimerkiksi ”punapääoma” romahti, perinteisiä keskeisiä sidosorganisaatioita joutui vaikeuksiin, paikalliset puoluepoliittiset siteet ja organisaatiot murtuivat¹⁴. Institutionalisoitumisen asteen lasku on heikentänyt puolueiden kykyä vastustaa muutospaineita¹⁵. Ohjelmatoiminnassa tämä merkitsi karkeasti johtopäätöstä: jos et voi vastustaa muutospaineita, yritä hallita niitä.

Ohjelmatyössä edellinen huomio vaati oleellisimmin muutosta aikaan liittyvien kysymysten käsittelytapaan. Tämä näyttää vaikuttaneen edelleen ohjelman työstämisen muotoihin. ”Todellisuuden hallintaa” on pyritty parantamaan etäännyttäytävällä yhteiskuntasuunnittelullisesta tavasta hahmottaa aikaan liittyviä kysymyksiä. 1980- ja 1990-luvuilla ohjelmatyössä aikaan liittyvien kysymysten hahmottamista ovat sävyttäneet esimerkiksi valinnaisuus ja poliittisten kysymysten ennakoimattomuuden hyväksyntä. Tässä ajattelutavassa ohjelmatyön ydinryhmä jäsentää asiantiloja yksittäisten asioiden sijasta. Pyritään muodostamaan tulkinta todellisuudesta. Ryhmä hakee ensin tärkeiksi arvioituja kysymyksiä ja pohtii sitten asiointilojen keskinäisiä suhteita. Prosessissa tavoitellaan myös kysymyksiä, jotka ovat tärkeitä liikkuville äänestäjille. *Tämän ajan kysymysten hahmottaminen kuvaa puolueisiin kohdistuvaa painetta olla selvillä sitä ympäröivästä keskustelusta: eräänlaista siirtymää puhujasta kuuntelijaksi. Se kertoo myös poliittisten kysymysten muuntumisesta.* Esimerkiksi vihreiden kysymyksenasettelut on huomioitu perinteisissä puolueissa.

Ohjelman tematiikan monipuolistuminen ja valinnanvaraisuus mahdollistivat myös vakiintuneiden sitoumuksien kyseenalaistamisen ja tulkinnallisuuden. Pelkästään puolueen sisäisen keskustelun ja ohjelmankirjoittajien kompetenssin avulla ei arvioitu voitavan kilpailla toisia puolueita vastaan. Kun vielä 1970-luvulla ohjelmatoiminnan sisäpiirissä tukeuduttiin puolueen omaan virkamiehistöön tai puoluetta lähellä oleviin tahoihin kirjoittamisen apuna, niin *ulkopuolisten visionäärien avulla on alettu hakea ohjelmakeskusteluun uusia näkökulmia, virikkeitä ja samalla seurata muiden foorumien ajankohvaisia debatteja. Tämä voidaan tulkita yhdeksi merkiksi puolueiden vähittäisestä avautumisesta.* Toisaalta keskusteluissa saadut ideat usein vesittyivät, kun ne istutettiin puolueen ”aatteelliseen perustaan” myötäillen kentän vanhoillisimpia katsantokantoja.

¹⁴ Pekonen 1997, 24.

¹⁵ Panebianco 1988, 265.

Vaikka keskusteluja ulkopuolisten tahojen kanssa pidetään tärkeänä, ulkopuolisista asiantuntijoista ohjelmatyön virittäjinä ei edelleenkään juuri puhuta. Ehkäpä professori Heikki Niskakankaan tulo julkisuuteen marraskuussa 1998 keskustan puheenjohtaja Esko Ahon eduskuntavaalikampanjan verotuksen ja talouden ongelmien asiantuntijana viittaa muutokseen tässäkin suhteessa. Samalla tuotiin julki Niskakankaan vaikuttaminen taustalla keskustassa jo aiemmin esimerkiksi talouspolitiikan selvityksiä ja Emu-selvitystä laatimassa.¹⁶ Tässä yhteydessä voi kysyä odotetaanko puolueissa asiantuntijoiden kertovan edelleen ”miten asiat ovat”. Onko siirtymä kirjoittavista asiantuntijoista mahdollisuuksien ”tuntijoiksi” sittenkään ilmeinen? Ymmärretäänkö puolueissa eksperttien kertovan mahdollisuuksista ja spekuloiden niiden seurauksilla siten, että puolueitoimijoille jää aina valinta ja linjan vetäminen? Osataanko heiltä perätä sellaisia mahdollisuuksia, joita muissa puolueissa ei ole vielä käytetty poliittisesti hyväksi? Puolueissa lienee vahva halu pitää kiinni kuvitelmasta, että tulevaisuuden teemat ovat lähtöisin omien joukosta. Toisaalta osoittautui, että asiantuntijat halusivat usein itse yhteistyösuhteesta vaiettavan: haluttiin välttää leimautumista. Joka tapauksessa ohjelmaryhmän kommunikaatioyhteys toi ohjelmatyön esiin pätevoitymisen ja vallantavoittelun foorumina. Niin kenttäväki kuin ohjelmatyöhön keskeisesti osallistuneetkin liittivät ohjelmatyöhön korkealla tasolla osallistumisen poliittisella uralla etenemiseen.

Mitä ohjelmavaikuttajat tarkoittivat ohjelmatyössä pätevoitymisellä? Siinä on kyse sekä politisoivan ajattelutavan että ”tietojen” oppimisesta. Henkilö voi ohjelmatyössä oivaltaa uusia näkökulmia, kysymyksenasetteluja ja esimerkiksi useita vaihtoehtoja välttämättömäksi ajatellulle näkökannalle. Esiin tulivat myös asioiden välisten suhteiden parantunut hallinta sekä erilaisten arviointi-, kuvaamis- ja perustelutaitojen kohentuminen.

Milloin ohjelmatyö pätevoittää siihen ”korkealla tasolla” osallistujaa? Puolueuraansa kunnianhimoisesti suhtautuvista ja poliittisen keulakuvan taustalla vaikuttavista ajattelijoista, joista poeetikko edustaa parhaimmista, muotoutuu asetelma pätevoitymiselle. Etenijä on kanava edistettäväksi tarkoitetuille näkemyksille. Poeetikko kannustaa muita politisoivaan ajattelutapaan. Toisaalta ohjelmatyöhön osallistuu nk.

¹⁶ Rautio HS 6.11.1998, A8.

päittäjiksi nimettyjä henkilöitä, jotka hakevat ohjelmatyöstä nopeasti hyödynnettävissä olevia ideoita, iskulauseita ja johtopäätöksiä. He karsastavat pidempiaikaista hahmottelua ja kantavat huolta siitä, kuinka kenttä reagoi luonnokseen. Tästä johtuen päättäjä haluaa poistaa jo luonnoksesta kiistoja ja keskustelua mahdollisesti herättävät seikat.

Ohjelmatyön kommunikaatioyhteys toteutuu luonnollisimmillaan silloin, kun puolueen arvioidaan olevan tilanteessa, jossa tarvitaan puoluetta uudistavaa ja sen kilpailukykyisyyttä parantavaa ajattelua. Varsinkin tarkastelujakson alussa ohjelmatyön käynnisti erityinen ”tilanne”, kuten vaalitappio, puolueen huono tunnettavuus tai puolueen ympärillä tapahtuneet muutokset. *Tällä hetkellä ohjelmatyöhön syvällisesti perehtyvät näyttävät kaipaavan keskeytymättömiä ohjelmallisia pohdintoja. Siten ”tilanne” vaikuttaa olevan jatkuvakestoinen johtuen erityisesti politiikan kohteiden ja asetelmien muuttumisesta.*

Koska ohjelmatyön johdossa suuri osa toimijoista on siirtynyt vastauksien kirjaamisesta kysymysten hahmottamiseen, myös kenttäväkeä on lähestyttävä sitä keskusteluttaen kasvattamisen sijasta. Puolueväen suuntaan korostetaankin sen keskeistä osuutta luonnoksesta käydyissä keskusteluissa. Tämän näkemyksen mukaan niihin olisi osallistuttava mahdollisimman sankoin joukoin, jotta ohjelman laajemmat sitoumukset avautuisivat ja lopullinen ohjelma olisi ”yhteisen” tulokseen. *Ohjelmatyön retorinen ulottuvuus kertoo ohjelmatyön ydinjoukon ja kenttäväen muuttuneista suhteista. Ohjelmalle – ja puolueen johdon tulevalle toiminnalle – haetaan oikeutusta jo ohjelman luonnosteluvaiheessa toteutuvalla kentän ja johdonvälisellä kommunikaatioyhteydellä.*

Kun keskustelut tulkitaan ohjelman laajemmista sitoumuksista kertoviksi, ohjelma on alisteinen niille. Tämä merkitsee, että ohjelmajohto painottaa individualistisen pohdinnan, itsenäisten tulkintojen ja keskustelun osuutta ja pyrkii tarjoamaan ohjelmatyössä vastauksien sijasta ajattelun välineitä ja virikkeitä. Miksi yksilölliseen prosessointiin kannustetaan?

Ensinnäkin ohjelmakeskustelua käytetään välineenä testattaessa näkemyksiä, valmisteltaessa ja valmennettaessa kenttää mahdollisiin ratkaisuihin. Ohjelmatyön keskeinen merkitys liittyy odotusten rakentamiseen. Kentältä pyritään myös tavoittamaan ideoita ja havaitsemaan siellä vallitsevia ajattelutapoja ja huolenaiheita. Ohjelmatyön vetäjä esikuntineen voi ohjelmatyön avulla ”harjoitella” yleisön puhuttelua ja pyrkiä näin aktiivisesti välttämään vieraantumista kentällä vallitsevasta ajatte-

lu- ja puhetavasta. Toisaalta, koska ohjelma ei enää ole tavoite- ja toimenpideluettelo, keskustelut kertovat puoluejohdon vapausasteen lisääntymisestä. Ohjelmajohto perustelee keskustelua siten, että näin ohjelman ”allekirjoittajat” osallistuvat päätöksentekoon. Ohjelmakeskustelut antavat ennen muuta mahdollisuuden syvälliseen ”yhteiskuntakeskusteluun”, joka poikkeaa monien arkisesta näkökulmasta. *Ohjelmakeskusteluissa seivitetään sitä, miksei enää ole mahdollista esittää yksiselitteisiä tavoitteita ja yksinkertaisesti lähteä niitä tavoittelemaan. Ohjelmajohto ikään kuin selittää sitä, miksi voidaan joutua tilannekohtaiseen harkintaan. Keskusteluissa kerrotaan maailman monimutkaistumisesta, politiikan muutoksesta ja loppujen lopuksi puolueen heikentyneestä kyvystä ohjata ”yhteiskunnallista” keskustelua. Puolueväen lähestyminen suostutellen kertoo siten puolueen asemaan liittyvien epävarmuuksien ”tunnustamisesta”.*

Vakiintuneiden puolueiden ohjelmakeskusteluissa muistutetaan lisäksi puolueen alkuperästä, ylemmyydestä ja tarkoituksista. Ohjelmaprosessissa on edelleen vahvasti kyse puolueen itselegitimaatiosta. Puolueväen keskusteluttaminen on tärkeä sijoitus puolueen tulevaisuuden kannalta.

Väitän, että samat tekijät, jotka vievät ohjelmatyötä poliittisen toiminnan suuntaan, myös rajoittavat ja kahlehtivat poliittisuuden aktualisoitumista. Ohjelmaproessin muototekijät, joiden ajateltiin mahdollistavan ohjelmatyön moniäänisyys, luovatkin kaavoineen esteitä ennakkoimattoman ja uutuuden esiintulolle. Tällaisia vakiintuneeksi käytännöksi muotoutuneita tekijöitä on useita, mukaan lukien ohjelmatyön avauksen rituaalit, ohjelmatyöhön keskeisesti vaikuttavien henkilöiden valinta, luonnoksesta käytävän lehtikeskustelun kaavat, työstämisen rutiinit ohjelmatyöryhmässä, luonnoksen kenttäkäsittelyn vaiheet tai ohjelman hyväksyvän puoluekokouksen työjärjestykset. *Ohjelmaproessin muodot sekä niihin liittyvät rituaaliset piirteet viittaavat siihen, että puolueet ovat edelleen kiinnittyneitä joukko-organisaation vakiintuneisiin toimintamuotoihin.*

Valmistaminen ja toiminta asettuvat ohjelmatyössä ristiriitaan. Vastakainasettelu kääntyy mitä ilmeisimmin poliittisuuden tappioksi. Myös haastatellut ohjelmavaikuttajat viittasivat paperille kirjaamisen ja mahdollisimman laajan hyväksynnän saavuttamiseen kuolettavaan vaikutukseen. Ideoiva, kamppailullinen ja avoin keskustelu lamaantui kirjoittamisen ehtojen ja kentän kohtaamisen paineessa. Perustava tekijä tässä asetelmassa on se, että *valmistamiseen* liittyvät etukäteen asetetut tarkoitukset, päämäärät ja suunnitelmat sekä ennen kaikkea tulos. Jos ohjel-

ma kuitenkin kirjoitetaan muuksi kuin ohjeeksi kuten osoittamaan ongelmia, provosoimaan uusia tulkintoja ja vaatimuslistasta pois siirtyen, ollaan nimenomaan toimimassa uutta liikkeelle laittaen. Ohjelmatyön edellyttävän paperin valmistaminen ja sen hyväksyminen laajassa käsittelyssä hukkaa kuitenkin ideoita ja ”kehittelyjä” matkalla.

”Paperin” valmistamiseen liittyy myös hitaus, joka vie muodon ja sisällön kamppailuun. Prosessi, joka päättyy puolueen korkeimman elimen hyväksyntään, vie lyhyimmilläänkin vakiintuneissa puolueissa vuoden. Edelleen koska prosessin volyymin annetaan ymmärtää korreloivan sisällöllisen tasokkuuden kanssa, prosessia pidennetään useiksi puoluekokousväleiksi. Käytännössä ”laadukkuuden hakeminen” näkyy annettaessa lisää aikaa kenttäkäsittelyyn, kun palautteita ei ole saatu riittävästi. Muototekijät alkavat vaikuttaa sisältöön sitä vanhentavasti ja kaventaen ohjelmatyön mahdollisuuksia olla osa jotain erillistä, jatkuvaa keskustelua. Koska muototekijät määräävät prosessin alun ja lopun, ohjelman provosoivuus ja ajankohtaisuus väistämättä kärsivät.

Ohjelman rituaalisuutta näyttää edesauttavan se, että ohjelmatyön vetäjät valitaan varmistuen ennalta heidän näkemyksiensä yhtenäisyys tai luonnoksen laatii yksi henkilö. Ohjelmatyöstä vastaavien keskeinen asema muissa tehtävissä puoluekokouksen valitsemina tai vaaleilla valittuina edustajina jarruttaa edelleen ohjelman poliittisen luonteen esiintuloa. Poliittisuutta näyttää puolestaan edistävän sellaisten henkilöiden osallistuminen luonnoksen laadintaan, joilla on yhteyksiä ja asema puolueen ulkopuolella ja varsinkin, jos heillä ei ole puolueuravoitteita.

Ohjelmatoiminnan poliittisuutta laimentaa sen aloittaminen ilman julkituotuja syitä ohjelmallisiin pohdiskeluihin. *Vaikka jatkuvaa ohjelmallista pohdintaa kannatetaan ja sen tarpeellisuus puolueorganisaation kannalta on kiistämätön, näyttää kuitenkin siltä, että omaehtoisesti ohjelmallisten kysymysten paineesta käynnistyneet ohjelmatyöt ovat harventuneet. Ideologioiden haalistuttua ei poliittisten kysymysten tunnistaminen – saati havaittujen kysymysten käsittely yhdessä puolueväen kanssa – ole suinkaan helpottunut. Ohjelmatoiminnasta onkin tullut säännöllinen osa puolue toimintaa.* Periaatteellinen ohjelma laaditaan esimerkiksi siksi, että näin on ollut tapana toimia kymmenen vuoden välein. Kenttäkäsittelyn ulkoisiin piirteisiin vedoten on alettu korostaa puolueen olevan ”liikkeessä” huolimatta siitä, tapahtuuko ohjelmatyön vaikutuksesta tulkintojen liikettä. Rituaalisessa ohjelmatyössä jäädään usein korostamaan ”peruseriaatteiden pysyvyyttä”, jolla tavoitellaan käsitystä puolueen jatkuvuudesta ja sen toiminnan vakau-

desta. Tällainen ohjelma rajoittuu puolueen sisäiseksi projektiksi. Tuoloin ohjelmatyön järjestelyissä korostetaan projektin näkyvyyttä ja voilyymia, joten kenttäkäsitteilyn lausuntojen tai lehtikirjoitusten määrä tulkitaan sellaisenaan puoluetta demokratisoineeksi piirteeksi. Ohjelmatöissä on edelleen erottamattomasti rituaalisuuteen liittyviä piirteitä, kuten tiettyyn järjestykseen, paikkaan ja aikaan sitoutuminen. Se on väline osallistua draamaan, jossa oman roolin voi ajatella merkittäväksi kokonaisuuden kannalta.¹⁷

Periaatteellisessa ohjelmatoiminnassa on merkkejä siitä, ettei puolueissa olla "tietämättömiä" poliittisen toimintatilan laajentumisesta, poliittisten toimintamahdollisuuksien ja poliittisen pelivaran lisääntymisestä. Keskeiseksi nousee kysymys siitä, kuinka puolueet onnistuvat muotoilemaan ja muuttamaan ohjelmallisiksi perusteiksi ja poliittisen toiminnan mahdollisuuksiksi nämä muutokset, sillä siihen eivät esimerkiksi mainostoimistojen resurssit vielä tällä hetkellä riittäne. Poliittisten ristiriitojen uudenlainen jakavuus herättää puolueissa hämmennystä, sillä puolueen erityisyleisön ulkopuoliset tahot eivät ole millään mittapuulla yhtenäisiä. Erityisyleisöön liittyvien sitoumuksien purkaminen on perinteisissä puolueissa yhä käynnissä. Ohjelmaan kirjaetaan erityisyleisön tunnistettavissa olevia sitoumuksia ja kielellisiä konventioita¹⁸. Toisaalta kysymyksenasettelussa käytetään laajasti hyväksyttävissä olevia argumentteja. Joudutaan miettimään kenelle ohjelmaa ollaan kirjoittamassa ja millaisia odotuksia ohjelman suhteen vallitsee. Pohditaan sitä, mitä ohjelmalla tavoiteltavat tahot arvostavat tärkeiksi politiikan alueeseen kuuluviksi aiheiksi.

Kansainvälisessä ohjelmavertailussa¹⁹ havaittiin 1980-luvulla puoluekentällä vallitsevan edelleen oikeisto-vasemmisto vastakkainasettelu, joka voidaan tunnistaa neljänä leveänä, ”kommunistisena”, ”sosialistisena”, ”liberaalisena” eli poliittisen kentän ”keskellä” olevana ja ”konservatiivisena” puolueperheenä. Traditiot ovat vahvoja ja poliittinen järjestelmä on varsin vakiintunut. Se, että nämä ”perheet” on tunnistettavissa ei tarkoita, että valitsijat sitoutuvat puolueisiin tämän jaottelun mukaisesti. Ulrich Beck korostaa tilanteen paradoksaalisuutta huomiollaan, että politiikan klassiset navat sekoittuvat ja yhdistyvät siten, että lopulta on pakko päätellä jokaisen ajattelevan ja toimivan yhtä ai-

¹⁷ Vrt. Kertzer 1988, 9.

¹⁸ Ks. tarkemmin 4.4.

¹⁹ Budge, Robertson & Hearl 1987.

kaa oikeistolaisesti ja vasemmistolaisesti, radikaalisti ja konservatiivisesti, demokraattisesti ja epädemokraattisesti, ekologisesti ja anti-ekologisesti, poliittisesti ja epäpoliittisesti²⁰. Useat poliittiset ristiriidat paremminkin halkovat puolueita sisältäpäin kuin jaottelevat niitä erilleen. Uudessa kirjossa kansalaiset eivät pysty tunnistautumaan pelkästään vanhojen ideologisten tunnisteiden mukaan.²¹ Tällaisia jakavia kysymyksiä ovat Suomessa tällä hetkellä asennoituminen muun muassa EU:hun, Emuun tai ydinvoimaan.

Ristiriita on suurin puolueissa, joissa kannattajien puoluevalintaan vaikuttavat keskeisesti perinteiset ideologiset tekijät²², kuten keskustassa ja kokoomuksessa sosialidemokraattien ja ruotsalaisten lisäksi. Vihreissä ja nuorsuomalaisissa vaikutus on käännteinen.²³ Siten vihreiden ja nuorsuomalaisten ohjelmalliset keskustelut voivat sisältää avoimuudessaan ja verrattuna perinteisissä puolueissa toteutettuihin ohjelmakeskusteluihin enemmän avauksia ja innovaatioita. Tämä on mahdollista myös perustettavissa puolueissa. Perustettavan puolueen kohdalla tilanne ei ole mitenkään muuttunut. Esimerkiksi selkeään katkokseen aiempiin ohjelmatyyleihin ja ohjelmalliseen retoriikkaan pyrki Veikko Vennamo vuonna 1959 perustaessaan Suomen Pientalonpoikien puoluetta. 1980-luvun jälkeen perustetuissa puolueissa erojen politiikka lieenee hyväksytty puolueen olemassaolon oikeutukseksi jatkuvuuden korostamisen sijasta.

Aineistoni kertoo perinteisten puolueiden ohjelmatyön dilemmasta: kuinka myötäillä hupenevan jäsenistön käsityksiä ohjelmasta ja esittää samalla provosoiva ja ymmärrettävä puheenvuoro politiikan suunnasta laajemmalle yleisölle varsinkin, kun tuon yleisön sisällöstä ollaan epä-tietoisia.

²⁰ Beck 1995, 37.

²¹ Pesonen, Sänkiäho & Borg 1993, 123, 143-144.

²² Perinteisten ideologisten tekijöiden merkitystä tarkasteltiin kyselyssä siinä yhteydessä, kun kysyttiin ”kuinka paljon seuraavaksi lueltavat asiat vaikuttivat valintaasi äänestää juuri tätä puoluetta”. Faktoroinnissa oli 15 puoluevalinnan perustetta. Perinteisten ideologisten tekijöiden faktorilla voimakkaimmin latautuneiden muuttujien sanamuodot olivat seuraavat: puolueen/ryhmittymän aatteellinen linja, kodin perintö, olen ennenkin äänestänyt tätä puoluetta/ryhmittymää.

²³ Suomen Gallup 1995.

Pulmaan on puolueissa lähdetty vastamaan kahdensuuntaisella strategialla. Puolueväen suuntaan toteutetaan muotoja korostavaa ohjelmaprosessia, osan ohjelmanlaatijoista yrittäessä luoda poliittista ohjelmaa, jolla puolue voi erottua muista puolueista. Ohjelmatyön toteuttaminen ikään kuin kahdella – *valmistamisen ja toiminnan* – näyttämöllä kääntyy yleensä poliittisuuden tappioksi. Ristiriitaisuutta aiheuttaa se, että *rituaalisella ohjelmalla tavoitellaan vallitsevien näkemysten vahvistamista, kun poliittisen ohjelman avulla juuri niitä ja itsestäänselvytensä pidettyjä sitoumuksia kyseenalaistetaan sekä tehdään uusia avauksia*. Pitäisikö ohjelmatyöt eriyttää entistä selvemmin, jotta *toiminnan* itsenäisyys taattaisiin?

Ehkäpä keskustelun voisi avata siihen suuntaan, että perinteisissä puolueissa periaatteellisen ohjelmatyön muodollisuutta ja rutineja aletaan purkaa. Tämä menettely korostaisi ohjelmatyötä nimenomaan poliittisen ajattelun ja mahdollisuuksien hakemisen ja niiden arvioinnin näkökulmasta. Järjestelmälle ei liene eduksi sen nykyinen sulkeutuneisuus. Prosessin voisi avata selkeämmin vastauksena jäsenkatoon jäsenkortittomille keskusteluosapuolille. Avautumisen suhteen ollaan vakiintuneiden puolueiden puolueorganisaatioissa ilmeisen arkoja. Periaateohjelmaan liittyy erittäin vahvasti ajatus siitä, että se on puolueen ”perustava”, keskeisin asiakirja ja siksi puolueen sisäinen paperi. Esimerkiksi SDP:n nyt vuonna 1998 käynnissä olevassa ohjelmaprosessissa on puolueen jäsenille säilytetty mahdollisuus puolueen sisäiseen keskusteluun, kun puolueen ulkopuolisille tahoille on ohjelmakeskustelua varten osoitettu Internetissä yleiset sivut. Avoimista keskustelufoorumeista on perinteistä järjestäytymismallia seuraamattomissa ”verkostopuolueissa” jo viitteitä, kuten Nuorsuomalaisessa puolueessa ja vihreissä. Avautuminen uhkaa erityisasiantuntijamonopolia. Ulrich Beckin esittämän ”politiikan uudelleen keksimisen” ohjelmaa soveltaen yhdistettäisiin avoimuuden periaatteella perinteistä asiantuntijuutta ja kansalaistoimijuuden näkökulmia. Lukkoonlyömisestä sijasta siinä korostetaan keskustelua, pohdintoja, väittelyä moniäänisyyden lisäämiseksi, mutta erityisesti ennakoimattomuuden ja uusien avauksien hakemista.²⁴ On kuitenkin muistettava, ettei avoimuus sinänsä saa ketään kohdistamaan ohjelmatyöhön entistä laajempaa kiinnostusta.

Aineiston perusteella suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa ja puo-

²⁴ Vrt. Beck 1993, 189-191.

luoissa periaatteellisilla ohjelmilla on asemansa. Niitä saatettiin kritisoida vaihtelevin perustein, mutta niiden olemassaoloa ei juuri asetettu kyseenalaiseksi. Ohjelmatyöhön on kerrostunut useita käsityksiä ja siten ohjelman tarpeelle on moninaisia perusteita. Puolueella on edelleen oltava jonkinlainen ohjelma. Hankalampi on kuitenkin kysymys periaateohjelman asemasta. Mikä on sen suhde esimerkiksi vaaliohjelmaan ja tuntevatko esimerkiksi vaaliehdokkaaksi suostuvat puolueen sääntöjä tarkimmin määrittävän periaatteellisen ohjelman? Riittääkö vaalikamppailussa esimerkiksi kokoomusäänestäjiä lähestyttäessä muistutus jokaisessa ohjelmatyössä esillä olleesta ”koti, uskonto, isänmaa”-kolmijaosta? Onko iskulausetasoisella lähestymisellä ilman syvällisempiä perusteluja merkitystä? Miten ideologioiden asema on muuttunut ja mikä niiden asemaan vaikuttaa?

Ideologioiden julistaminen on ollut erottamaton osa vuosisadan alussa muotoutunutta vaaliagitaatiota. Puhe- ja väittelytilaisuuksien, lentolehtisten sekä sanomalehtikirjoitusten avulla pyrittiin herättämään poliittisia asenteita, ohjaamaan mielipiteitä ja lietsomaan äänestysaktiivisuutta. Valitsijoita perehdytettiin ajankohtaisiin kysymyksiin ja puolueiden ideologiaan profiileihin²⁵. Suusanallinen ja henkilökohtainen kiihottustyö, paikallisuus on saanut väistyä erityisesti televisuaalisen vaalifoorumien tieltä.

Viime aikoina on voinut havaita, että puolueen erottuvuutta muista puolueista tavoitellaan periaateohjelmien sijasta esimerkiksi vaaliohjelmien avulla. Kertooko tämä periaateohjelmien jäämisestä vain puolueen sisäiseen käyttöön?

Periaatteellisten ohjelmien erottelukyky on selvästi heikentynyt niiden keskinäisen vertailtavuuden vaikeutumisen vuoksi²⁶. Lehdissä voidaan kertoa esimerkiksi erityisohjelmista, kun ne sisältävät ajankohtaisia, erityisesti talouteen liittyviä näkemyksiä²⁷. Vaaliohjelmien tilannesidonnainen käyttökelpoisuus merkitsee puolueelle puolestaan mahdollisuutta lähestyä erityisyleisöä laajempia yleisöjä, erottaen muista puo-

²⁵ Tuominen 1958, 171-172.

²⁶ Tässä tarkoitan nimenomaan ohjelmien sisäisen valinnaisuuden lähes rajatonta laajenemista. Esimerkiksi ohjelmien luonne, pituus, teemat, esitysjärjestys ja ilmaisun tyyli vaihtelevat.

²⁷ Esimerkiksi keskustan työreformi lisäsi kiinnostusta ohjelmiin. Ks. esim. Kjellberg HS 4.7.1998, A9.

lueista sekä käsitellä ja asettaa järjestykseen juuri sillä hetkellä ajankoh-
taisia kysymyksiä. Ne ovat mitä enimmässä määrin perinteistä ”tavoite-
politiikkaa” ja tässä ominaisuudessa vastaavat monien kaipuuseen oh-
jelman selkeydestä, lyhydestä tai yksiselitteisyydestä, mikä luonnolli-
sesti on kuvitteellista. Esimerkiksi pääministeri Lipponen lupasi esitel-
lessään vuonna 1998 hallituksensa ”ennennäkemättömässä sovussa val-
mistunutta vaalibudjettia”, että vaaliohjelmat kirjoitetaan sellaisiksi, että
puolueiden periaatteelliset erot tulevat esiin. Vaalikeskusteluissa toimit-
tajien on sitten tapana tiukata puoluejohtajilta ja muilta osallistujilta
toiminnan ohjaavuuteen vedoten selvästi ilmaistuja keinoja vaaliohjel-
missä esitettyihin tavoitteisiin pääsemiseksi. Perinteisesti puoluejohta-
jat reagoivat tässä vaiheessa toteamalla, että niistä keskustellaan vasta
hallituksen ohjelmaneuvotteluissa. Hallituksen aseman onkin nähty
vahvistuneen puolueiden kustannuksella ja puoluejohtajien puolue-
organisaatioiden kustannuksella²⁸. Puoluejohtajat ovat puolueen näky-
vimpiä osia ja tulevat toisinaan miellettyiksi jopa puolueen ”ohjelma-
na”. Esimerkiksi Vasemmistoliiton ohjelman uusimisen yhteydessä
vuonna 1995 Jukka Kanerva totesi karrikoiden naamojen lukemisen
olevan ohjelmien lukemista tärkeämpää²⁹. Ehkäpä tämä on kannustin
sille, että puolueen johto osallistuu ”vakavasti suhtautuen” ohjelmallisten
kysymysten hahmottamiseen.

Ajankohtaisten ohjelmallisten kannanottojen painottamisesta kerto-
vat myös havainnot puolueiden suuntautumisesta yhä selkeämmin vaa-
liareenalle. Niillä on jatkuva pyrkimys ennakoida ajankohtaisia teemoja
ja mielipidemutoksia sekä saada näiden kautta haltuun agendan aset-
tamisen johtajuus. Tämä suuntaus lisää puolueiden tarvetta käyttää eri
alojen ammattilaisia kuten vaaliasiantuntijoita tai media-, talous- ja integ-
raatioasiantuntijoita.³⁰ Televisio politiikan näyttämönä on korostamas-
sa asiantuntijoiden asemaa. Televisiossa poliitikot käyvät jatkuvasti
”kertaluontoista” ja kaikkia kansalaisia koskevaa ohjelmakeskustelua.³¹

Poliittisten kiistakysymysten laimentuminen rutiinisoi vaaleja ja si-
ten puolueiden keskinäisen kamppailun sijasta ehdokkaat puolueiden
välillä ja puolueen sisällä kilpailevat. Vuoden 1966 eduskuntavaaleista

²⁸ Ks. myös Pekonen 1995a, 28-30.

²⁹ Viikkolehti 28.4.1995, 12.

³⁰ Pekonen 1997, 13, 26.

³¹ Kanerva 1994, 105.

lähtien henkilökohtainen mainonta on lisääntynyt³². 1980-luvun puolivälistä alkaen Suomessa on voinut vaalimainonnassa käyttää ensin paikallisradioita ja kaapelitelevisiolähetysiä sekä vuodesta 1992 lähtien valtakunnallista televisiokanavaa³³. Poliittisten kiistakysymysten puuttuessa vaaleissa pyritään saamaan esiin ehdokkaita ja vaalimainonnan tarkoituksena on luoda enemmänkin persoonallisen kuin poliittisen kyvykkyyden imago. Ehdokkaan rehellisyyttä, miellyttävyyttä, kokemusta tai vaikkapa paikallisten asioiden tuntemusta korostetaan.³⁴ Ehdokkaiden imagoja korostetaan mainonnan lisäksi käsiteltäessä vaaleja televisiossa ja lehdissä. Viestintäkulttuurin on nähty tältä osin olevan amerikkalaistumassa. Henkilöitä korostetaan puolueiden, imagoja ohjelmien sijasta.³⁵

Amerikkalaisen kansan suvereenisuuden idean periaatteissa ei ole sijaa eurooppalaisille ja erityisesti mannereurooppalaisille monipuoluejärjestelmille tyypilliselle ideologisten eroavuuksien korostamiselle³⁶. Amerikkalaisessa traditiossa poliitikkojen motiivien ja käyttäytymisen alituisen epäily on johtanut taajaan toistuviin vaaleihin ja luottamuksen punnitsemiseen. Periaatteellisilla puolueohjelmilla ei ole merkittävää asemaa valintatilanteissa, vaan erilaiset vetoamukset ja ehdokkaiden yksilölliset tavoitteet ja ajankohtaiset teemat nostetaan esiin. Puoluekuri ja ideologiset sitoumukset toteutuvat Yhdysvalloissa heikosti.³⁷ Amerikkalaisten vaikutteiden välittymisestä suomalaisen järjestelmään on keskusteltu, mutta keskustelut ovat koskeneet lähinnä presidentti-instituutiota, presidentin valintaa ja imagovaltaisuutta.

Perään poliitikoilta itseltään vastuuta siitä, että vaalifoorumilla tarjoutuu edes mahdollisuus kiinnittää huomio ehdokkaiden poliittiseen kyvykkyyteen tai asiakysymyksiin. Tällä hetkellä julkisuudessa painotuvat mainostoimistojen kehittelemät, ennalta tutkitut ja kannatusta tuolloin saaneet henkilökuvat. Ehdokkaat ovat kuitenkin itse vastuussa poliittisen vaihtoehtoisuutensa korostamisesta ja poliittisuutta korostavasta sisällöstä. Toisaalta puolueiden olisi mahdollista legitimoida ase-

³² Pekonen 1986, 49. Alkuperä Borg 1972, 54-55.

³³ Moring & Himmelstein 1993, 47.

³⁴ Pekonen 1986, 49; Pekonen 1995b, 202.

³⁵ Ks. esim. Isotalus 1996; Moring & Himmelstein 1993.

³⁶ Borg 1964, 20, 27.

³⁷ Birch 1993, 49-50.

maansa kantaessaan huolta ehdokkaiden temaattisesta kyvykkyydestä ja politisoivan ajattelutavan tasosta. Ohjelmallisen keskustelun ei tarvitse merkitä ehdokkaan riippuvuutta puolueorganisaatiosta, vaan ohjelmalliset kysymykset ovat resurssija, joilla voidaan luoda tällä hetkellä kaivattavia ehdokkaiden välisiä eroja. Halukkuus tuoda esiin ohjelmallisia kysymyksiä liittyyneen paljolti siihen, kuinka luontevasti ja vakuuttavasti ehdokas niitä käsittelee. Jos ennen ehdokkuutta ei ole osallistunut ohjelmatoimintaan, keskustelu erilaisista ohjelmallisista kysymyksistä ja niillä pelaaminen ei sujune vaalifoorumillakaan. Ohjelmatoiminta voi parhaimmillaan antaa imagon ylittävää tukea ehdokkaalle.

Nimenomaan periaatteellisessa ohjelmatyössä on mahdollisuus syvälisiin teemojen kehittäelyihin, ideointiin ja avauksiin, jotka valmentavat vaaleihin sisällöllisesti, selkeyttävät puolueen profiilia mainostoimistojen laatimien, iskulauseisiin rakentuvien vaaliohjelmien sijasta. Ohjelmatyössä pyritään haastamaan muita puolueita oman agendan pohjalta pidempiaikaiseen keskusteluun ja näin edistämään ohjelmatyössä asetettujen odotusten hyväksyntää puolueen ulkopuolisilla foorumeilla. Asiantuntijoiden ja puolueintellektuellien kesken pyritään hakemaan välineitä ”tulevaisuuden tapahtumiseen”. Ohjelmatyöhön sijoitetaan paljon, mutta silti tuloksen ei voida väittää olevan ”puolueen teoria” tai sen enempää ”yhteiskunta-analyysikään”. Muita puolueita pyritään kuitenkin olemaan askeleen edellä ja tämän tavoitteen saavuttamiseksi ohjelmatyössä haetaan ja pohditaan tärkeäksi arvioituja ja aktualisoituvia kysymyksiä. Ohjelmatyö on samalla puolueyhteisöä valmistava ja mahdollisiin myöhempiin päätöksiin valmentava projekti – päätöksenteon hetkellä kenttää kun ei ole enää aikaa kuulla.

Periaateohjelmilla on kiinteä suhde uuden etsintään – varsinkin kun puolueiden suhde jäsenistöön on jatkuvasti heikkenemässä. On päästävää kiinni valitsijoita kiinnostaviin teemoihin. Missä uutta luodaan? Perinteisimpiä ideoiden lähteitä ovat puolueille olleet muun muassa sisarpuolueet, etu- ja aatepoliittiset järjestöt, hallintoviranomaiset, julkiset laitokset kuten yliopistot ja korkeakoulut, teollisuuden ja kaupan järjestöt, maatalouden järjestöt, ammattiyhdistysliike, erilaiset kotimaiset ja kansainväliset organisaatiot, yritykset ja mediat.

Tällä hetkellä ja yhä kiihtyvämässä tahdissa Internet erityisesti sähköpostin välitysmahdollisuuksineen, keskusteluryhmineen sekä yksityisten ja yhteisöjen kotisivuineen on todellinen moniäänisyyden foorumi. Internetissä erilaiset reunailmiöt ovat saaneet kasvualustan ja myös

kompostin, jossa luovuus rehoittaa. Ideoita syntyy ja niitä kuopataan Internetissä. Ihmisten maailmankuva muotoutuu maailmanlaajuisessa vuorovaikutuksessa. Havahdutaan eri vakaumuksiin ja tapoihin. Informaatiota tulee kaikkialta ja käyttäjät joutuvat itse aktiivisesti suodattamaan asioita ja ottamaan kantaa. Opitaan kyseenalaistamaan yhden ratkaisun ja tulkinnan tilanteita. Yhtenä äärimmäisenä esimerkkinä voidaan todeta, että tähän kontekstiin ei enää yksinkertaisesti sovi puolueen paikallisosaston paperinmakuinen kokous, jossa pitäisi vastata ohjelmavastaavien laatimaan luonnokseen.

Ohjelmatoiminnassa on alettu hyödyntää Internetin mahdollisuuksia keskustelufoorumina. Vaikka keskustelijoiden piiri on vielä harva, tähän suuntaan ollaan menossa. Keskustelun sidonnaisuus paikkaan ja aikaan poistuu. Keskustelusivut avaavat ohjelmatoimintaa sellaisille henkilöille, jotka eivät muissa ympäristöissä lähtisi pohdintoihin mukaan. Keskustelu voi olla huomattavasti ”muovautuvampaa” kuin papereihin kietoutunut debatti. Tällä hetkellä on jo mahdollisuus katsoa interaktiivisia elokuvia, joissa juoni kehittyy katsojan valintojen mukaan. Myös esimerkiksi automyyntitiedostot kykenevät asettamaan myytävänä olevat autot paremmuusjärjestykseen asiakkaan määrittelemien ominaisuuksien perusteella. Voisivatko tällaiset ohjelmistot olla sovellettavissa ohjelmatoiminnassa?

Periaatteellisen ohjelman käsittely on yhä juhlallinen tapahtuma. Juhlallisuuden vähenemisestä on jo viitteitä. Sosialidemokraatit madalsivat ulkopuolisten osallistumiskynnystä ohjelmatyöhön ja hakivat ideoita ohjelmankirjoituskilpailun avulla. 5 000 markan pääpalkinto meni vihreänä tunnetulle Timo Harakalle. Keskustassa vuoden 1996 ohjelmatyötä yritettiin vauhdittaa muuttamalla periaateohjelma kaunokirjalliseen muotoon³⁸. Kirjailijat Päivi Alasalmi ja Antti Tuuri sekä näytelmäkirjailija, ohjaaja Jussi Parviainen työstivät ohjelmaluonnoksen pohjalta novellit. Näyttämölle periaateohjelmanovelleja ei tohdittu siirtää, vaikka puoluekokous olisi ollut oivallinen foorumi sävyyttää poikkeavien ohjelmallisten näkökulmien avulla. Ohjelmajohto oli mahdollisesti tyytyväinen jo siihen, että näytelmistä ja ohjelmatyöstä kerrottiin Iltalehdessä.³⁹ Irralliset temput eivät vie puoluetta pitkälle. Puolueissa ollaan tällä hetkellä tilanteessa, jossa on nopeasti päätettävä, mikä on se foo-

³⁸ Suomen Keskusta 96. 3 novellia.

³⁹ Ks. Manninen Iltalehti 19.1.1996, 8.

rumi, jossa puoluetta aidosti uudistavaa ja sen kilpailukykyisyyttä edistävää poliittista pohdintaa tehdään. Kehityskelpoiset ideat on saatava mahdollisimman varhaisessa vaiheessa kaapatuksi omiksi aloitteiksi ja levitettyä omien puolue toimijoiden käyttöön. Päätökset koskevat niitä keinoja, joilla poliitikot pystyvät säilyttämään ainakin osittain asemansa odotusten rakentajina ja linjanvetäjinä ”yhteiskunnallisessa” keskustelussa.

SUMMARY

This is an empirical study which aims at analysing both the concept of the manifesto in the party arena and the conceptual changes that took place during the period of 1950-1990. In this study manifestos are understood both as acts and as a means of action. This presumption indicates that there can simultaneously exist both variable possibilities of acts and actions, as well as variable conceptual assumptions and singular interpretations of the concept of a manifesto. Concepts themselves cannot be defined, however, it is possible to study their uses. It is not the intent of this study to repeat the process of revising a manifesto from an historical perspective. However, the process incorporates material which creates a passage between the intellectual political action of human beings. Political acts are often carried out in and through language, and the actors meet in this linguistic arena. The inspiration for this kind of approach comes from both Anglo-American and Continental applied linguistic philosophers (e.g. Quentin Skinner, Terence Ball, Reinhart Koselleck, J.G.A. Pocock, William Connolly), who have in recent years become increasingly interested in political language and its long-term development.

The various concepts of a manifesto are illuminated through newspaper articles, materials of party congresses, archive records and interviews (rank-and-file members and the key participants in the revision processes). The primary parties of analysis are the Agrarian/Centre Party/Finnish Centre (Maalaisliitto/Keskustapuolue/Suomen Keskusta r.p.) and the National Coalition party (Kansallinen Kokoomus r.p.). Six other parties are also taken into consideration as the secondary parties

of the analysis.

Following the introduction, theoretical commitments and methods, description of materials, primary concepts and the course and alternative viewpoints of the study are outlined in chapter 2. There is also a brief historical section outlining the writing of a manifesto, which locates the stand-point of this analysis. The main analysis occurs in chapters 3-6.

Chapter 3, *The Change of a Manifesto: The Shift From a Completed Text to a Process*, indicates on a general level how the concept has changed, and as such, the analysis in this chapter focuses on a more detailed examination of acts. Chapter 3 highlights the new elements and goals of a manifesto. It shows the shift from a completed paper to a interactive process. Additionally, the results indicate that subsequent interpretations do not succeed in displacing earlier ones. Various interpretations of the concept of a manifesto are accumulated, as well as a range of expectations concerning its status and use.

In chapter 4, *The Rhetoric of Provocation and Integration*, the main focus is on the rhetorical dimension of the process of revision. The rhetorical dimension appears when an academic-elitist process becomes replaced with one that is more communicative. Participation, or at least the sense of participation are integral to the interactive process in that they facilitate the familiarisation with its ideas, and above all with different ways of thinking. The integrational rhetoric used by the key participants in a particular process aims at increasing the feeling of integrity and the continuity of an organisation while on the other hand, the provocative rhetoric aims at rousing conversation and politicizing questions.

Chapter 5, *The Forum of Becoming Qualified and Striving for Power*, deals with the interpretation of a manifesto by the key participants in a process. The conditions of qualification are outlined in the beginning of the chapter, after which what “qualification” means from the perspective of key participants is clarified. The process of revision creates a forum in which it is possible for a politician to attain knowledge, for example, as to how to act, to interpret or to argue something alternatively than earlier.

In chapter 6, *To Change by Maintaining or to Maintain by Changing*, the question of what alternative strategies exist to set expectations concerning the future is addressed. An illustrative ideological foundation

rises in relation to the central position of these strategies thought to establish the connection between party members and to legitimate the continuity of a party. Also, two perspectives on questions concerning time are outlined.

The first decades under examination, the 1950's and the 1960's, can be referred to as *the period in which harmony and solidarity were emphasised in the forum of a manifesto*. The 1960's also appeared to be a time for "community planning" and a widely shared belief in constant growth. Consequently, completed manifestos proved to be equal to policy; the instructions and means of achieving given targets. We can compare that interpretation to Hannah Arendt's views on *work*, in which the *fabrication* is performed under the guidance of a model. When the manifesto was interpreted as an *answer, a building plan* or, for example, *the solution to all central problems of Finnish society*, it was essential that there was a very strong belief in its ideology. It was not customary for the rank-and-file members of a party to question the elitist way in which a draft was written, and in fact the great majority of party members were excluded from the process until its completion. So, as late as the 1960's, memorisation of the text was strongly encouraged.

During the turn from the 1960's to the 1970's, the programmatic process was determined by ideological debates. The elitist writing turned from a monologue to a dialogue. To Arendt, to act, in its most general sense, means to take initiative. In this period, taking "initiatives" became habitual, inspiring new "action" and ideas. This increased the political character of the concept of a manifesto.

During the 1980s there was a move towards a more innovative and open programmatic process. It became important that the participatory volume of the revision process was high. The rank-and-file members were invited to participate in the process, and its models became diversified. Political questions have expanded and become more complex. This shift has created a much broader possibility for the politicization of questions and institutionalized interpretations. However, at the same time parties have become more dependent on external conversations. As such, it has become common for parties to utilise non-party experts in the process of revising a manifesto. This can be interpreted as one indication of the opening of parties.

It seems that even the writers of a manifesto have become obliged to familiarise themselves with both present and future questions of

relevance. Together they must choose between various questions and interpretations. In keeping with the increased number of political questions, the process of revising a manifesto is an essential arena of practising and maintaining one's own political thinking. Everyday party action does not leave room for this kind of practice. The contributory factors to activating political thinking are profound questioning, listening to others and the practice of individual interpretation.

At the moment, many of those who profoundly participate in the process are interested in continuous programmatic discussions because the objects and figures of politics have changed and are in constant motion. The rhetorical aspect of a manifesto has become crucial. The search for the legitimization of the leaders' future action plays an important role in discussions between party members and leaders. These discussions are interpreted in order to reveal a wider range of commitments than appears in the accepted paper. The rhetorical aspect also stresses the necessity, from the view point of the party, of preparing party members for the implementation of coming decisions. The programmatic discussion also includes an explanation to party members and other audience members as to why it is no longer possible to simply introduce and begin to attain unambiguous targets. The leaders of the process seem to emphasise that the possibility of the appearance of occasions in which situational reflection is necessary also exists. All things considered, discussions during the process of revising a manifesto relate to the weakening ability of a party to control and to direct "social discussions".

There are signs that parties are aware of both the extended space of political action and the diversified alternatives of action. A crucial question for parties in the programmatic process will be how they manage to formulate these changes to maximise their own resources and potentials. Furthermore, it seems important that 'established' parties maintain activities characteristic of mass bureaucratic parties. The other question concerns how parties can satisfy their primary supporters and still attract new ones. How can they legitimate the continuity of the party while portraying it as innovative? For how long is it possible to maintain the ritual process of revising a manifesto as opposed to a process in which questions are treated as genuinely political?

LÄHTEET

- Aarnio, E. 1994. *Toimijakonseptit suomalaisten puolueiden periaate- ja yleisohjelmissa. Näkökulma poliittisten kielten muutokseen 1960-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin lisensiaattityö.
- Aarnio, E. 1996. Puolueohjelmat ja analyysiohjelmat. Atk politologisen aineiston analyysissa ja tulkinnassa. Teoksessa K. Palonen & H. Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino, 293-317.
- Aarnio, E. & Kanerva, J. (toim.) 1995. *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja Publications 69.
- Aarnio, E. & Palonen, K. (toim.) 1995. *Puolueiden periaateohjelmat 1995*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja Publications 68.
- Arendt, H. 1958. *The Human Condition*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Austin, J. L. 1962. *How to do things with words*. J. O. Urmson (toim.). Oxford: Oxford University Press.
- Ball, T. 1988. *Transforming Political Discourse. Political Theory and Critical Conceptual History*. Oxford, New York: Basil Blackwell Ltd.
- Beck, U. 1993. *Die Erfindung des Politischen*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Beck, U. 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa U. Beck, A. Giddens & S. Lash *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino.
- Birch, A. 1993. *The Concepts and Theories of Modern Democracy*. London, New York: Routledge.
- Blåfield, A. & Vuoristo, P. 1981. Kuka käyttää ja kenen valtaa. Puoluetoimisto toimii ja vaikuttaa. *Suomen Kwalehti* 4.12.1981, 12-14.
- Borg, O. 1964. *Suomen puolueideologiat*. Vammala: WSOY.
- Borg, O. 1965a. *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964*. Porvoo: WSOY.

- Borg, O. 1965b. *Ideologian sisältö ja rakenne*. Helsingin yliopiston yleisen valtiopoliittisen laitoksen tutkimuksia. No 6.
- Borg, O. 1970. *Puolueiden ohjelmat 1970*. Helsinki: Tammi.
- Borg, O. 1972. Eduskuntavaalien vaali-ilmoittelu 1958-1970. Teoksessa P. Pesonen (toim.) *Protestivaalit nuorisovaalit: Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972*. Tampere: Ylioppilastuki ry, 36-66.
- Borg, O. 1995. Ohjelmatutkimuksen ja ohjelmakirjoituksen perinteestä ja muutoksesta. Teoksessa E. Aarnio & J. Kanerva (toim.) *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja Publications 69, 4-23.
- Borg, S. 1997a. Kiinnostus puoluejäsenyyteen ja jäsenaktiivisuus puolueissa. Teoksessa S. Borg (toim.) *Puolueet 1990-luvulla. Näkökulmia suomalaiseen puolue-toimintaan*. Turun yliopisto. Valtio-oppi. Valtio-opillisia tutkimuksia n:o 53, 35-65.
- Borg, S. 1997b. Demokratia tarvitsee jäsenpuolueita. *Helsingin Sanomat* 30.6.1997, A2.
- Budge, I., Robertson D. & Hearl, D. (toim.) 1987. *Ideology, strategy and party change: spatial analyses of post-war election programmes in 19 democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Connolly, W. E. 1983. *The terms of political discourse*. Ann Arbor: Martin Robertson.
- Dörner, A. 1993. Parteiprogramme als komplexe Zeichen. Teoksessa T. Kaakkuriemi & K. Palonen (toim.) *Sprache, Denken und Kultur des Politischen*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. *Studia Politica Jyväskyläensia*. Julkaisuja Publications 5, 81-102.
- Edelman, M. 1977. *Political Language. Words that Succeed and Politics that Fails*. New York: Academic Press, Inc.
- Engels, F. 1959. Kirje A. Bebelille. Teoksessa K. Marx & F. Engels *Valitut teokset II osa*. Petroskoi.
- Farr, J. 1989. Understanding Conceptual Change Politically. Teoksessa T. Ball, J. Farr & R. L. Hanson (toim.) *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 24-49.
- Flohr, H. 1968. *Parteiprogramme in der Demokratie*. Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co.
- Fowler, R. 1986. *Linguistic Criticism*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Heiskala, R. 1990. Tulkinnan koeteltavuus ja aikakauslehtien analyysi. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 242-263.
- Helenius, R. 1969. *The Profile of Party Ideologies*. Helsinki: KK:n kirjapaino.
- Helenius, R. 1972. *Suuret ismit 1970-luvun politiikassa*. Helsinki: Kyrrii Oy.
- Hermanns, F. 1989. Deontische Tautologien. Ein linguistischer Beitrag zur Interpretation des Godesberger Programms (1959) der Sozialdemokratischen

- Partei Deutschlands. Teoksessa J. Klein (toim.) *Politische Semantik. Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 69-152.
- Hyvärinen, M. 1994. *Vuimeiset taistot. Taistolainen opiskelijaliike, kertomus ja retoriikka*. Tampere: Vastapaino.
- Häkkinen K. (toim.) 1987. *Nyky-suomen sanakirja*. Etymologinen sanakirja. Porvoo: WSOY.
- Häkkinen, K. 1997. *Mistä sanat tulevat*. Suomalaista etymologiaa. Helsinki: SKS.
- Isotalus, P. 1996. Vaalikeskustelu ylittää uutiskynnyksen. Mitä sanomalehdet kirjoittavat television vaaliohjelmista? *Politiikka* 38 (4), 229-239.
- Kaack, H. 1971. *Geschichte und Struktur des deutschen Parteiensystems*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Kairamo, A. 1982. *SDP. Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen periaateohjelman tausta*. Tampere: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p.
- Kairamo, A. 1989. *Tärkeintä on liike*. Helsinki: Painokaari Oy.
- Kanerva, J. (toim.) 1991. *Suomalaisten puolueohjelmien retorikasta*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja Publications 63.
- Kanerva, J. 1994. "Ryvettymisen hyvä puoli". *Suomalainen politiikka ja poliitikot televisiossa*. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja, julkaisu 40.
- Kanerva, J. 1995. Yksi sana, monta käsitettä – käsitteiden kulumisesta puolueohjelmissa. Teoksessa E. Aarnio & J. Kanerva (toim.) *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja Publications 69, 84-97.
- Kanerva, J. 1997. *Character, Intimacy, and Issues in a Presidential Campaign. A Rhetorical Analysis of the President Interview Series, Finland*. University of Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Communication 9.
- Kertzer, D. I. 1988. *Ritual, Politics, and Power*. New Haven, London: Yale University Press.
- Kjellberg, H. 1998. Yrittäjäyys ja joustavuus leimaavat isojen puolueiden työelämänäkemyksiä. *Helsingin Sanomat* 4.7.1988, A9.
- Klein, J. (toim.) 1989. *Politische Semantik. Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Koselleck, R. 1972. Einleitung. Teoksessa O. von Brunner, W. Conze & R. Koselleck (toim.) *Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Band 1. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Koselleck, R. 1985. *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. Massachusetts: MIT.
- Kremendahl, H. 1982. Einführung. Teoksessa F. Froemer (toim.) *Partei Programme Grundsatzprogrammatik und aktuelle Ziele*. Leverkusen: Heggen-Verlag.
- Kuitunen, S. 1997. Herroja vai narreja? Teoksessa V. Helander, S. Kuitunen, S. & L. Paltemaa (toim.) *Kansalaisesta aktiiviksi, aktiivista edustajaksi. Tutkimus*

- vuoden 1995 eduskuntavaaleista ja niiden ehdokasasettelusta. Turun yliopisto. Valtio-oppi. Valtio-opillisia tutkimuksia n:o 51, 67-74.
- Kunz, R., Herbert, M. & Stammen T. (toim). 1979. *Programme der politischen Parteien in der Bundesrepublik*. Landshut: Isar-Post Druck- und Verlags-GmbH.
- Liikanen, I. 1995. *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja suomalaisen puolueen synty*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia 191.
- Manninen, M. 1996. Puolueohjelmasta muotoutuu rakkausnovelli. *Iltalehti* 19.1.1996, 8.
- Moilanen, T. & Roponen, S. 1994. *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ATLAS/ti-ohjelman avulla*. Kuluttajatutkimuskeskus. Menetelmäraportteja ja käsikirjoja 2/1994.
- Moring, T. & Himmelstein, H. 1993. *Politiikkaa riisuttuna*. Tutkimusraportti 6. Helsinki: Oy Yleisradio Ab.
- Muhr, T. 1996. ATLAS/ti. Text Interpretation, Text Management & Theory Building. <http://www.cs.tu-berlin.de/~muhr/atlasti.html> 2.12.1996.
- Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 42-61.
- Nousiainen, J. 1959. *Puolueet puntarissa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Nousiainen, J. 1991. *Suomen poliittinen järjestelmä*. Juva: WSOY.
- Nousiainen, J. 1997 Jaakko Nousiainen: Eduskuntavaaleista on tullut hallitusvaalit. *Helsingin Sanomat* 9.12.1997, A7.
- Nyky-suomen sanakirja*, osa IV. 1996. Juva: WSOY.
- Opp de Hipt, M. 1987. Denkbilder in der Politik. Der Staat in der Sprache von CDU und SPD. *Beiträge zur sozialwissenschaftlichen Forschung*, 102. Oplade: Westdeutscher Verlag.
- Palonen, K. 1986. Puolueohjelma tekstinä ja tekona. Johdatusta ”Die Grünen, Wahlprogrammwurf 87:n” lukemiseen. *Uudistuva Ihmiskunta* 2, 1-11.
- Palonen, K. 1988a. *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintatähtöön*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, K. 1988b. *Sanansäivartelua. Poliitikasta teksteissä ja teksteistä politiikassa. Ohjelmanpuheenvuoroja, polemiikkeja, sormi-barjoituksia, minitutkimuksia ja sarrologiaa*. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta. Julkaisusarja 25.
- Palonen, K. 1992. Puolueohjelmien retorisesta luennasta. *Politiikka* 34 (4), 370-374.
- Palonen, K. 1993a. Das Parteiprogramm als ein rhetorischer Spielraum des Politischen. Teoksessa T. Kaakkuriniemi & K. Palonen (toim.) *Sprache, Denken und Kultur des Politischen*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Studia Politica Jyväskyläensia. Julkaisuja Publications 5.
- Palonen, K. 1993b. Tutkijat, poliitikot ja politiikan pelivarat Suomessa. *Paradoksi VIII*, 59-74.

- Palonen, K. 1994. *Politics, Rhetoric and Conceptual History*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Studia Politica Jyväskyläensia. Julkaisuja Publications 6.
- Palonen, K. 1995. Poliittiset kielet ja käsitteet ohjelmateksteissä. Teoksessa E. Aarnio & J. Kanerva (toim.) *Puolueohjelmatuokkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja Publications 69, 36-55.
- Palonen, K. 1997a. Vaalit, demokratisointi ja temporalisointi. James Bryce ja Max Weber politiikan kontingenssista. *Tiede & Edistys* 1, 32-47.
- Palonen, K. 1997b. Eduskunnan politisointi. *Politiikka* 39 (3), 271-277.
- Palonen, K. 1997c. *Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta*. Jyväskylä: SoPhi.
- Panbianco, A. 1988. *Political parties: organization and power*. Cambridge, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
- Patton, M. Q. 1990. *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury, London, New Delhi: Sage.
- Pekonen, K. 1986. Imagon merkitys modernissa parlamentaarisessa politiikassa. Teoksessa J. Nousiainen & M. Wiberg (toim.) *Kansalaiset ja politiikka 1980-luvun Suomessa*. Turun yliopiston julkaisuja. Annales Universitatis Turkuensis. Sarja –Ser. C Osa - Tom. 57. Scripta lingua Fennica Edita, 36-60.
- Pekonen, K. 1991a. *Symbolinen modernissa politiikassa*. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja, julkaisu 25.
- Pekonen, K. 1991b. *Essays on Political Representation*. University of Jyväskylä. Department of Political Science. Studia Politica Jyväskyläensia. Publications 3.
- Pekonen, K. 1995a. Puolueohjelman idea. Teoksessa E. Aarnio & J. Kanerva (toim.) *Puolueohjelmatuokkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja Publications 69, 24-35.
- Pekonen, K. 1995b. Finnish Voters and the Personification of Politics. Teoksessa S. Borg & R. Sänkiaho (toim.) *The Finnish Voter*. Tampere: The Finnish Political Science Association, 187-207.
- Pekonen, K. 1997. Kansa ja puolueet nyt: puolueiden toimintaympäristön muutos. Teoksessa S. Borg (toim.) *Puolueet 1990-luvulla. Näkökulmia suomalaiseseen puoluetointaan*. Turun yliopisto. Valtio-oppi. Valtio-opillisia tutkimuksia n:o 53, 7-34.
- Pere, I. 1972. *Eduskuntaryhmit erityisesti Suomen valtiollisessa järjestelmässä*. Helsingin yliopisto. Julkisoikeuden laitos. Valtiosääntöoikeudellinen laudaturkirjoitus.
- Perelman, C. 1982. *The Realm of Rhetoric*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Perelman, C. & Olbrechts-Tyteca, L. 1971. *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.

- Pesonen, P., Sänkiäho R. & Borg. S. 1993. *Vaalikansan äänivalta. Tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä*. Juva: WSOY.
- Pocock, J.G.A. 1975. *The Machiavellian Moment*. Princeton: UP.
- Pocock, J.G.A. 1984. Verbalizing a Political Act: Toward a Politics of Speech. Teoksessa M. J. Shapiro (toim.) *Language and Politics*. Oxford: Basil Blackwell Publisher Ltd, 25-43.
- Pocock, J.G.A. 1987. The concept of a language and the *métier d'historien*: some consideration on practice. Teoksessa A. Pagden (toim.) *Languages of political theory in early-modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 19-38.
- Popper, K. 1972. *Objective knowledge: an evolutionary approach*. London.
- Rantala, O. 1981. *Suomen puolueiden muuttuminen 1945-1980*. Turun yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen ja sosiologian laitos. Valtio-opillisia tutkimuksia N:o 40.
- Rautio, P. 1998. Professori Niskakangas on Ahon vaalityön osaamispankki. *Helsingin Sanomat* 6.11.1998, A8.
- Rautniemi, L. 1991. *Duaalitalousmallit puna-vihreän ohjelmakirjoituksen taustana*. Tampereen yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia 112.
- Rokeach, M. 1960. *The open and closed mind. Investigations into the nature of belief systems and personality systems*. New York: Basic Books.
- Rommi, P. 1974. Puolueet ja valtiopäivätoiminta. Teoksessa P. Renvall (toim.) *Suomen kansanedustuslaitoksen historia*. Osa IV. Helsinki: Eduskunnan historia-komitea, 373-399.
- Rorty, R. 1979. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Rorty, R. 1984. Pragmatismi ja postfilosofinen kulttuuri. Lyhentäen suomentanut Tuomas Nevanlinna. *Parnasso* 4, 492-502.
- Rorty, R. 1989. *Contingency, irony, and solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rubin, H. J. & Rubin, I. S. 1995. *Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data*. Thousand Oaks: Sage.
- Skinner, Q. 1973. The Empirical Theorists of Democracy and their Critics: A Plague on Both Their Houses. *Political Theory*, Vol. 1, 287-306.
- Skinner, Q. 1974a. The Principles and Practice of Opposition: The Case of Bolingbroke versus Walpole. Teoksessa N. McKendrick (toim.) *Historical Perspectives*. London: Europa Publications, 93-128.
- Skinner, Q. 1974b. Some problems in the analysis of political thought and action. *Political Theory*, Vol. 2, 277-301.
- Skinner, Q. 1989. Language and political change. Teoksessa T. Ball, J. Farr & R. L. Hanson (toim.) *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 6-23.

- Stammen, T. 1979. Systematische Einleitung. Teoksessa R. Kunz, M. Herbert & T. Stammen (toim.) *Programme der politischen Parteien in der Bundesrepublik*. Landshut: Isar-Post Druck- und Verlags-GmbH.
- Strauss, A. L. 1987. *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
- Strauss, A. L. & Corbin J. 1990. *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage.
- Summa, H. 1996. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa K. Palonen & H. Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino, 51-83.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja*. 1958. Toivonen, Y. H., Itkonen, E. & Joki, A. J. Helsinki: SKS.
- Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja L-P, osa L-P*. Suomen sanojen alkuperä. 1995. Helsinki: SKS, KKTK.
- Tesch, R. 1990. *Qualitative Research: Analysis Types and Software Tools*. Hampshire: The Falmer Press.
- Tuominen, U. 1958. Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta. Teoksessa P. Renvall (toim.) *Suomen kansanedustuslaitoksen historia*. Osa V. Helsinki: Eduskunnan historiakomitea, 165-291.
- Tähti, A. 1992. Eduskuntaryhmien ja puolueiden välisestä suhteesta. *Politiikka* 34 (2), 170-182.
- Valvoja* 1881, n:o 1, 1-11. ”Liberaalisen puolueen ohjelma”. 1881.
- Voßschmidt, L. 1993. Das Menschenbild in der Grundsatzprogrammen der Christlich Demokratischen Union Deutschlands und der finnischen Sammlungspartei ”Kansallinen Kokoomus”. Teoksessa T. Kaakkuriniemi & K. Palonen (toim.) *Sprache, Denken und Kultur des Politischen*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. *Studia Politica Jyväskyläensia*. Julkaisuja Publications 5, 59-78.
- Voßschmidt, L. 1995. Tekstilingvistiikan näkökulmia puolueohjelmien tutkimukseen. Teoksessa E. Aarnio & J. Kanerva (toim.) *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja Publications 69, 74-83.
- Wiberg, M. 1997. Suomalainen valtionapuvetoinen puoluetukijärjestelmä. Teoksessa S. Borg (toim.) *Puolueet 1990-luvulla. Näkökulmia suomalaisen puolue toimintaan*. Turun yliopisto. Valtio-oppi. Valtio-opillisia tutkimuksia n:o 53, 34-65.

AINEISTO

Arkisto-, puoluekokous- ja ohjelmamateriaali

- Andersson, J. O. Alustus Vasemmistoliiton ohjelmateeseistä puoluekokouksessa 16.-18.6.1995.
- Arola, P. 1996. Uusi kartta löytyy muuttuneesta arkikokemuksesta. Taustamateriaali Keskustan uusista periaatteista.
- Kaila, A. Yhteenvedo kokoomuksen ohjelmatoimikunnan periaateohjelmaluonnoksesta saaduista lausunnoista 8.4.1970.
- Kaila, A. 1970. Kutsu ohjelmatoimikunnan työvaliokunnan jäsenille 18.9.1970.
- Kansallinen Kokoomus. 1981. Periaatteet sekä lähiajan tavoiteohjelma.
- Kansallinen Kokoomus. 1993. Periaateohjelma. <http://www.kokoomus.fi/kok-prop/paohj.htm>.
- Kansallinen Kokoomus. 1993. Periaateohjelmalausunnot.
- Kansallinen Kokoomus. (ei päiväystä). Luettelo puolueen ohjelmista.
- Kansallisen Kokoomuksen ohjelmatoimikunta. 1957. Pöytäkirja 12.2.1957.
- Kansallisen Kokoomuksen ohjelmatoimikunta. 1981. Ohjelmatoimikunnan työvaliokunnan hyväksymän periaateohjelmakoulutuksen kalvosarjan käsikirjoitus 9.10.1981.
- Kansallisen Kokoomuksen ohjelmatoimikunnan työvaliokunta. 1981. Muistion luonnos ohjelmakoulutuksen toteuttamisesta kokoomuksessa 4.9.1981.
- Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous. 1955. Pöytäkirja 23.-24.4.1955.
- Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous. 1957. Pöytäkirja 28.-29.4.1957.
- Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous. 1969. Pöytäkirja 19.-20.4.1969.
- Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous. 1970. Pöytäkirja 23.-24.5.1970.
- Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous. 1981. Pöytäkirja 15.-17.5.1981.
- Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous. 1993. Pöytäkirja 11.-13.6.1993.

- Kansallisen Kokoomuksen puoluevaltuusto. 1957. Ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 27.1.1957.
- Kansallisen Kokoomuksen pysyvä ohjelmatoimikunta. 1981. Kirjelmä Kansallisen Kokoomuksen puoluehallitukselle 28.12.1981.
- Keskustapuolue. 1974. Toimikuntien tehtäviä kevätkaudella.
- Keskustapuolue. 1974. Yleisohjelman tarkistus.
- Keskustapuolue. 1981. Kutsu periaateohjelmaseminaariin. 14.4.1981.
- Keskustapuolueen periaateohjelmatyöryhmä. 1980. Kokousmuistio 1/1980.
- Keskustapuolueen periaateohjelmatyöryhmä. 1980. Kokousmuistio 3/1980.
- Keskustapuolueen periaateohjelmatyöryhmä. 1980. Kokousmuistio 6/1980-1981.
- Keskustapuolueen periaateohjelmatyöryhmä. 1980. Kokousmuistio 10/1980-1981.
- Keskustapuolueen puoluekokous. 1968. Pöytäkirja 15.-16.6.1968.
- Keskustapuolueen ohjelmapolitiittinen toimikunta. 1973. Yhteenveto ohjelmapolitiittisen toimikunnan kokouksesta 4.6.1973.
- Keskustapuolueen yleisohjelma. 1977. Kokemäki: Satakunnan Maakunta Oy.
- Kokoomuksen politiikan tavoitteet. Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma ja lähiajan tavoiteohjelma. 1974. Tampereen Kirjapaino-Oy.
- Kokoomuslainen aate elää ja uudistuu. 1993. Periaateohjelman kalvosarja.
- Kuisma, J. 1996. Suomen Keskustan strategiatyö. Puoluearvio.
- Kääriäinen, S. 1996. Puhe Keskusta-Akatemiassa 10.4.1996.
- Luonnonlain Puolue. 1995. Yhteiskunnallinen uudistusohjelma hyväksytty 20.1.1995.
- Nuorsuomalainen Puolue. 1994. Yleisohjelma hyväksytty 6.12.1994.
- Pietikäinen, S. 1993. Ohjelmaesittely Kansallisen Kokoomuksen puoluekokouksessa 11.6.1993.
- SDP:n XXXIV puoluekokous Helsinki 4.-7.6.1987. Pöytäkirja.Helsinki: Sosialidemokraattinen puolue-toimikunta.
- Suomen Keskusta. 1993. Kutsu aateseminaariin 18.6.1993.
- Suomen Keskusta. 1995. Keskusta 1999! Strategiamuistio, luonnos no 1, 12.10.1995.
- Suomen Keskusta. 1995. Kutsu Keskustan strategia -työhön 30.6.1995.
- Suomen Keskusta. 1996. Jäsenkysymykset.
- Suomen Keskusta. 1996. Periaateohjelma. <http://www.keskusta.fi/ohjelma/pohj96.htm>.
- Suomen Keskusta. 1996. Puoluekokouksessa Kouvolassa 14.-16.6.1996 tehty puolueohjelmatyötä koskenut kysely.
- Suomen Keskusta. 1996. Vuosikirja.
- Suomen Keskusta. 1996. 3 novellia. Päivi Alasalmi, Jussi Parviainen ja Antti Tuuri.

- Suomen Kristillinen Liitto. 1995. Yleisohjelma 26.5.1995.
- Suomen Gallup. 1995. Puolueiden yhteistutkimus.
- Särkijärvi, J. 1975. Pohjapaperi ohjelmatoimikunnan työvaliokunnan kokouksen. Kokoomuksen ohjelmatoiminnan kehittämisestä 16.11.1975.
- Vasemmistoliitto. 1995. Ohjelmateesit hyväksytyt puoluekokouksessa Helsingissä 16.-18.6.1995.
- Vihreä liitto. 1994. Ohjelma hyväksytyt puoluekokouksessa Porissa 12.6.1994.
- Vihreä liitto. 1998. Periaateohjelma hyväksytyt 23.-24.5.1998.
- Väyrynen, P. 1974. Ohjelmaesitys Keskustapuolueen puoluekokouksessa 8.6.1974.
- Väyrynen, P. 1982. Avauspuheenvuoro Keskustapuolueen puoluekokouksessa 18.6.1982.

Lehtiartikkelit

- Aarnio, A. Julkiset, yleiset ja yksityiset asiat. *Sosialistinen Aikakauslehti* 1/1983, 28-33.
- Aarnio, A. SDP:n periaateohjelma ja yhteiskunnan haasteet. *Sosialistinen Aikakauslehti* 3/1984, 43-48.
- Aho, Eero. Porvarin periaate. *Uusi Suomi* 18.4.1970, 3.
- Aho, Esko. Kansan Emu-kantaa kannattaisi kuulla. *Helsingin Sanomat* 15.11.1997, A2.
- Aikamerkki* 3/1986, 13. Periaatteet puhuttivat: Missä on mielen vallankumous?
- Annanpalo, H. Puolueen uudestisyntymisen ohjelma. *Politiikan Puntari* 1/1994, 17.
- Asunta, M. Selkeyttä periaateohjelmaan. *Nykypäivä* 29.1.1981, 11.
- AuA. Periaateluonnos etenee. Tarkennuksia tehdään lausuntojen pohjalta. *Nykypäivä* 5.2.1981, 7.
- AuA. Periaateohjelman luonnoksessa näkyy ”kentän ääni”. *Nykypäivä* 26.3.1981, 10.
- AuA. Erkki Pystynen: Periaateohjelma ihmisten tietoon vaalikampanjassa. *Nykypäivä* 27.8.1981, 8.
- Ekqvist, P. Kokoomus tekee vain hallituspolitiikkaa. *Nykypäivä* 26.2.1993, 8-9.
- Hakalehto, I. Keskustaideologia ei ole konservatismia. *Suomenmaa* 10.1.1974, 10.
- Hakalehto, I. Keskustan taistelujulistu. *Suomenmaa* 25.6.1982, 8.
- Harpf, T. Tasa-arvo on sosialidemokraattisen ideologian peruskivi. *Sosiaalidemokraatit* 1/86, 4-5.
- Helander, E. Hieno tapahtuma. *Sosialistinen Aikakauslehti* 2/1987, 26-27.

- Helsingin Sanomat* 12.9.1998, A9. Sanottua.
- Herlevi, E. Kokoomus kohti keskustaa. *Nykypäivä* 12.1.1981, 11.
- Hirvasnoro, K. Vasemmistoradikalismin perinne jatkuu kolmannessa vasemmistossa – Andersson pitää SDP:tä pitkälti vielä ”toisen vasemmiston” puolueena. *Kansan Uutiset* 23.5.1995, 6-7.
- Hokkanen, K. K-linjan ruumiinavaus. *Politiikan Puntari* 1/1993, 22-23.
- Hokkanen, K. Uskottava aatepuolue selviytyy murroksista. *Politiikan Puntari* 5/1993, 22-25.
- Hopia, A. Nuoret vaativat puolueen periaateohjelman uudistamista. *Nykypäivä* 1.5.1980, 12.
- Hoviniemi, T. Timo Kantolalle. *Nykypäivä* 7.5.1981, 13.
- Huhtanen, H. Kääntyykö kehitys parempaan suuntaa. *Politiikan Puntari* 5/1993, 17.
- Impiö, L. Syväkyntöä ohjelmapolitiikassa. *Nykypäivä* 9.4.1981, 14.
- Kaila, A. Kokoomuslaisuuden suurkatselmus. *Nykypäivä* 5/1970, 4-6.
- Kaira, L. Tuore, ihmisenkokoinen poliitikko uudistaa kokoomusta. *Nykypäivä* 17.5.1991, 12-13.
- Kaira, L. ”Puhuttava puolueen suunnasta, ei presidenttipelistä”. *Nykypäivä* 17.5.1991, 12-13, 16.
- Kaira, L. Vallattomalta ministeriltä tahdottiin viedä valta. *Nykypäivä* 6.5.1994, 10-11.
- Kairamo, A. Periaatteet ovat päässä – eivät paperilla. *Aikamerkki* 3/1986, 11.
- Kajaste, K. Linja jatkuu. *Nykypäivä* 23.10.1980, 2.
- Kajaste, K. Periaatteiden aika. *Nykypäivä* 23.10.1980, 2.
- Kanerva, A. Tunteuttoman puolueen vaiennut jäsenkunta. *Nykypäivä* 15.1.1981, 11.
- Kantola, T. Koti, uskonto ja isänmaa eivät ole periaatteita. *Nykypäivä* 19.2.1981, 13.
- Kari, T. Marx tuli takaisin. Vasemmistoliiton ohjelmaluonnos muuttui perinnetietoisemmaksi. *Vuokolehti* 16.6.1995, 11-12.
- Karisto, E. Pietikäinen ei hellitä. *Nykypäivä* 26.5.1995, 14-15.
- Kempainen, O. Periaateluonnos kentän käsittelyssä. Viisus jokaiselle viikolle. *Suomenmaa* 12.2.1982, 20-21.
- Kempainen, O. Kääriäisen kokouskutsu. Tulevaisuuden suuntapaalut iskeään Rovaniemellä. *Suomenmaa* 21.5.1982, 10.
- Kivinen, P. Oliko puoluekokous liian yksimielinen? *Nykypäivä* 4.6.1981, 3.
- Kolanen, R. Turku 1899 – Forssa 1903 – Helsinki 1952 – Helsinki 1987 – pitkittäisleikkaus SDP:n periaatekehitykseen. *Sosialistinen Aikakauslehti* 2/1987, 28-37.
- Kontro, L. Missä kulkee politiikan raja? *Suomenmaa* 4.6.1982, 5.
- Kontro, L. ”Keskusta on Suomen edistyskellisin voima”. *Suomenmaa* 18.6.1982, 16-17.

- Korva, M. Harva sitoutumaton käy Sdp:n tai kokoomuksen eduskuntavaaliehtokkaaksi. *Helsingin Sanomat* 18.8.1998, A7.
- Koski, R. Periaateohjelmasta viritettävä todellista keskustelua. *Nykypäivä* 27.11.1980, 14.
- Kuisma, J. Onko puolueilla vielä periaatteellisia eroja? *Politiikan Puntari* 5/1993, 13-14.
- Kuisma, J. Periaatteet ilman tilannetta. *Suomenmaa* 18.4.1996, 3.
- Kuusi, O. Liike tarvitsee myös visioita. *Aikamerkki* 3/1986, 9.
- Kääriäinen, S. Vauhtia aluelakeihin. *Suomenmaa* 25.4.1981, 5.
- Kääriäinen, S. Periaateohjelma kenttäkäsittelyyn jo alkusyksystä. *Suomenmaa* 28.4.1981, 15.
- Kääriäinen, S. Keskustapuolue – suomalainen kansanliike. *Suomenmaa* 16.6.1981, 5.
- Kääriäinen, S. Periaateohjelma. *Suomenmaa* 6.3.1982, 5.
- Kääriäinen, S. 260 aloitetta – kentän ääni kuuluu. *Suomenmaa* 12.6.1982, 5.
- Kääriäinen, S. Rohkaiseva kansan kokous. *Suomenmaa* 25.6.1982, 5.
- Laaninen, T. Aate elää julkisuudessa. *Politiikan Puntari* 5/1993, 10-11.
- Laaninen, T. Perttulan ohjelma korostaa sivistystä. *Suomenmaa* 8.3.1996, 11-12.
- Laaninen, T. Luonnonmukaisuus yhdisti Aho antoi Väyrykselle periksi aatekeskustelussa. *Suomenmaa* 30.4.1996, 14.
- Lappalainen, T. Kadonneen aatteen metsästäjät. *Suomen Kuvalehti* 21.2.1986, 45-47.
- Lipponen, P. Miltä rakennus näyttää. *Aikamerkki* 5/1982, 10.
- Lehtola, M. Ideologinen vaihtoehto. *Uusi Suomi* 18.7.1969, 4.
- Leitzinger, A. Rajansa kaikella – maltti mielessä. *Nykypäivä* 14.5.1981, 14.
- Luotonen, J. 1998. Malliksi kelpaa Blair itse. *Talouselämä* 12.6.1998, 7.
- Lämsä, J.-V. Uusi ohjelma. *Suomenmaa* 28.3.1968, 2.
- Lämsä, J.-V. Kuva kirkastuu. *Suomenmaa* 26.4.1974, 23.
- Maakansa* 31.1.1962, 3. Maalaisliiton ja SKDL:n maailmankatsomusten peruseroavaisuudet.
- Maakansa* 31.3.1962, 1. Uudistuva yhteiskunta ml:n puolueohjelmassa.
- Maakansa* 16.6.1962, 1. Kansanvalta edellyttää määrätietoista yhteiskunnallista valistusta.
- Maakansa* 16.6.1962, 3. Puoluekokous ohjelman uudistuksen merkeissä.
- Maakansa* 17.6.1962, 8. Ml:n uusi periaateohjelma suomalaiselle pohjalle nojautuva lujasti kansallisen valtakunnallisen keskustapuolueen ohjelma. Johannes Virolainen.
- Mahlamäki, P. Kokoomuksen periaateohjelman uudistus. *Uusi Suomi* 19.5.1970, 2.
- Mankki, H. Diskriminointia edelleen. *Suomenmaa* 28.4.1968, 2.

- Manninen, P. Väyrynen toivoo puolueeltaan terävämpää otetta. *Keskisuomalainen* 13.6.1996, 8.
- Murros, M. Kokoomuslaisesta maailmankuvasta. *Näkökulma* 1966, 94-99.
- Mäkelä, J. Taito, kyky ja koeteltu jäsenkirja. *Suomen Kuvalehti* 21.11.1969, 31-32.
- Määttä, T. Kokoomus ajaa ekososiaalista markkinataloutta. *Nykypäivä* 30.11.1990, 16.
- Määttä, T. Periaatteista eroja puolueiden välille. *Nykypäivä* 28.6.1991, 6-7.
- Määttä, T. Tavoiteohjelmalle myönteinen vastaanotto kokoomuskentällä. *Nykypäivä* 18.6.1994, 3.
- Niemelä, S. Poliitikka puntarissa. *Politiikan Puntari* 2/1982, 6-8.
- Niiranen, M. Tuleeko Sirpasta ”Suslov”? *Nykypäivä* 15.6.1990, Tasavalta-liite, 8-9.
- Niiranen, M. Kokoomus on kuin kypäräpäinen liikemies liituroitapuvussa. *Nykypäivä* 4.6.1993, 12.
- Numminen, J. Paavo Väyrysen etsikkoaika. *Suomen Kuvalehti* 7/1976, 40-45.
- Nykypäivä* 1957, n:o 2, 1. Kokoomuksen uusi ohjelma tulossa.
- Nykypäivä* 1957, n:o 2, 12. Kokoomuksen uusi ohjelma lyhyeksi ja kansanomaiseksi.
- Nykypäivä* 1957, n:o 2, 12. Julkisen hallinnon monet räikeät puutteet.
- Nykypäivä* 1957, n:o 3, 1. Kokoomusväki hyvillään uudesta ohjelmasta.
- Nykypäivä* 1957, n:o 4, 1. Työhön vaalivoiton hyväksi.
- Nykypäivä* 1957, n:o 4, 8. Kansallisen Kokoomuksen puoluekokouksen julkilausuma.
- Nykypäivä* 1957, n:o 4, 8. Viekkäämme kokoomuksen uusi ohjelma kansan keskuuteen.
- Nykypäivä* 1957, n:o 6-7, 4. Kokoomuksen uudistettu ohjelma saa kiitosta sekä omilta että vastustajilta.
- Nykypäivä* 5/1970, 3. Kestävät periaatteet.
- Nykypäivä* 15.5.1980, 5. Kokoomus uusimassa periaateohjelmansa. ”Tavoitteet ja linjat selkeämmiksi”.
- Nykypäivä* 25.9.1980, 14. Periaateohjelman järjestökäsittely on alkamassa.
- Nykypäivä* 13.11.1980, 5. Periaateohjelmalausunnoilla kohta kiire.
- Nykypäivä* 4.12.1980, 5. Periaateohjelman lausunnoilla kaksi viikkoa aikaa.
- Nykypäivä*, n:o 11 (ei päiväystä), 1981. Puolue pitää kiinni linjastaan. Puheenjohtaja Ilkka Suominen.
- Nykypäivä* 5.2.1981, 7. Tarkennuksia tehdään lausuntojen pohjalta.
- Nykypäivä* 20.5.1981, 5. Periaatteet ajan tasalle.
- Nykypäivä* 18.6.1993, 3. Kokoomusväki vaatii jämäkkyyttä, aatetta ja uudistamista.
- Nykypäivä* 29.7.1994, 10. Kokoomuksen sinivihreät aktivoivat toimintaansa.

- Oittinen, R. Periaateohjelmamme. *Sosialistinen Aikakauslehti* 1951, n:o 11-12, 265-267.
- Paasio, P. Puolue ei voi olla yhteiskunnallinen harrastusjärjestö. *Suomen Sosialidemokraatti* 8.6.1987, 10.
- Pakarinen, R. Periaateohjelmasta. *Nykypäivä* 20.11.1980, 12.
- Palonen, K. Yleisohjelmasta periaateohjelmaan. *Uusi Suomi* 23.4.1970, 3.
- Perta, Y. K. Ei enää perinteellistä porvarillista yleisohjelmaa. *Nykypäivä* 3/1970, 15.
- Perttula, P. Itsensä näköiset puolueet. *Politiikan Puntari* 1/1993, 10.
- Perttula, P. Keskustan periaatteet 1996. *Suomenmaa* 26.4.1996, 3.
- Piekka, R. Tuhatkunta ja kokoomus. *Uusi Suomi* 6.5.1970, 3.
- Pietikäinen, S. Kansallisuudesta kansainväliseksi. Näkökulma on muutettava. *Nykypäivä* 15.6.1990, Tasavalta-liite, 9.
- Pietikäinen, S. Tähän uskon, tämän puolesta toimin. *Nykypäivä* 7.6.1991, 23.
- Pietikäinen, S. Kokoomuksesta kansalaispuolue puoluekulttuuria uudistamalla. *Nykypäivä* 28.5.1993, 24.
- Pietikäinen, S. ”Ympäristöasiat ovat tärkeitä, mutta...”. *Nykypäivä* 10.6.1994, 19.
- Politiikan Puntari* 3/1982.
- Politiikan Puntari* 5/1993.
- Polvi, J. Koti – uskonto – isänmaa. *Nykypäivä* 8.1.1981, 15.
- Puoskari, P. Siinä se nyt ammottaa. *Sosiaalidemokraatti* 1/1986, 12.
- Puoskari, P. SDP:n periaateohjelma aatemössöäkö? *Suomen Sosialidemokraatti* 10.4.1987, 16-17, 24.
- Purhonen, M. Tutkimus, tieto ja politiikka. *Näkökulma* 1967, 23-28.
- Pyrhönen, K. Periaateohjelman ideologiset vaihtoehdot. *Uusi Suomi* 25.4.1970, 3.
- Pystynen, E. Periaatteet ajattomia. *Nykypäivä* 9.10.1980, 4.
- Rantala, O. Poliittisesta mielipiteenmuodostuksesta. Osa I. 1955. *Nykypäivä* 1955, n:o 3, 4-5.
- Rantala, O. Poliittisesta mielipiteenmuodostuksesta. Osa V. 1955. *Nykypäivä* 1955, n:o 7, 4-5.
- Rantala, O. Ruotsin oikeisto usunut ohjelmansa. *Nykypäivä* 1956, n:o 7-8, 4-5.
- Rantanen, J. Uusi periaateohjelmamme puolesta – vai vastaan! *Sosialistinen Aikakauslehti* 1952, tammikuu, 22-23.
- Rehn, O. Liberalismi ja maalaisliittolaisuus 20. vuosisadan Suomessa. *Politiikan Puntari* 3/1993, 14-15.
- Riikonen, O. Väyrynen kirjoittaisi periaatteet uudelleen. ”Ohjelmaluonnos korostaa oikeistoliberaaleja arvoja”. *Suomenmaa* 21.5.1996, 10.
- Riikonen, O. Perttula ja Alkio vastaavat Väyrykselle: 90-luvulla sanotaan eri tavalla. *Suomenmaa* 24.5.1996, 12-13.

- Räisänen, H. ”Jotakuinkin tärkeintä työtä”. *Nykypäivä* 5.10.1990, Aateprofiili-
liite, 2-3.
- Räisänen, H. Kokoomuksen vahvat aatejohtajat. *Nykypäivä* 4.6.1993, 20.
- Räisänen, K. Kokoomus tienhaarassa. *Uusi Suomi* 19.4.1970, 3.
- Räisänen, K. Mihin suuntaan lähdetään. *Uusi Suomi* 20.5.1970, 3.
- Räsänen, K. Kokoomuksen on toteutettava ohjelmiaan. *Nykypäivä* 6.11.1980,
11.
- Sallila, P. Laaja poliittinen ohjelma Keskustan opiskelijaliitolle. *Suomenmaa*
5.4.1974, 24.
- Salonen, S. H. Arviot periaatteesta. *Suomen Sosialidemokraatti* 9.6.1987, 5.
- Saulo, I. Nykyaikaiseksi puolueeksi. *Näkökulma* 1967, 74-77.
- Savolainen, J. Jäseniin otettava yhteyttä. Näin me teemme. *Sosiaalidemokraatit*
1/1986, 8.
- Silvasti, E. Onko politiikka enää mahdollista? *Helsingin Sanomat* 15.8.1998, A2.
- Silvola, P. Katset on suunnattava eteenpäin. *Maakansa* 16.6.1962, 1.
- Siivonen, S. Yhteiskunnan mullistuksista syntyy ”kolmas vasemmisto”. *Vii-
kolehti* 31.3.1995, 30.
- Siivonen, S. Vasemmistolaisia vai sosialisteja? Vasemmistoliiton ohjelmateesit
paneavat ajattelemaan. *Kansan Uutiset* 25.4.1995, 6.
- Siivonen, S. Vasemmistoliitosta ”kolmas vasemmisto”. *Kansan Uutiset* 28.4.1995,
4.
- Siivonen, S. Uudet ohjelmateesit loppusilausta vaille. Vasemmistoliitto kisa-
uudistustyön kärkeen. *Viiikkolehti* 2.6.1995, 16.
- Sivonen, L. Periaateohjelmaesitys uusissa puissa. *Sosialistinen Aikakauslehti* 1/
1987, 3.
- Sohlman, T. Askelmerkkeinä periaateohjelmat. *Politiikan Puntari* 5/1993, 26-
27.
- Sorri, T. Koti, uskonto ja isänmaa, kannatan. *Nykypäivä* 1981, n:o 11, 16.
- Sorvali, P. Kehittyvä keskustapuolue. *Suomenmaa* 30.4.1968, 2.
- Sorvali, P. Virkeä kokous. *Suomenmaa* 18.6.1968, 2.
- Sorvali, P. Puoluevaltuuskunta Viitasaarella. *Suomenmaa* 20.4.1974, 4.
- Sorvali, P. Kohti Seinäjokea ja uutta nousua. *Suomenmaa* 7.6.1974, 4.
- Sosiaalidemokraatit* 1/1986, 14. Järjestöt keskustelemaan.
- Sosialistinen Aikakauslehti* 4/1982, 20-21. Puolueet vastaavat ohjelmakysymyk-
siin.
- Sosialistinen Aikakauslehti* 1/1984, 58-60. Näkemyksiä SDP:n ohjelmatyöstä.
- Sosialistinen Aikakauslehti* 2/1984, 13-31. Vieraiden näkemyksiä sosialidemo-
kraattien ohjelmatyöstä.
- Sukselainen, V. J. Poliittista syväkyntöä tarvitaan. *Maakansa* 16.6.1962, 1.
- Suksi, I. Paremmen tulevaisuuden haaveilua – periaateohjelman uudistustyö
etenee. *Nykypäivä* 17.5.1991, 17.

- Suksi, I. Tärkeämpää on prosessi, lopputulos on kuitenkin vanhentunut. *Nykypäivä* 24.4.1992, Aateprofiili-liite, 12.
- Suomenmaa* 1.3.1968, 3. Opiskelijat ruotivat keskustapuolueen ohjelmaa.
- Suomenmaa* 28.3.1968, 2. Uusi ohjelma.
- Suomenmaa* 30.4.1968, 1. Puolueen yleisohjelman uudistaminen välttämätöntä.
- Suomenmaa* 30.4.1968, 4. Keskustapuolueen toiminta laajeni ja monipuolistui. Pekka Silvola.
- Suomenmaa* 15.5.1968, 7. Keskustapuolueelle ensimmäinen ohjelma. Ministeri Virolainen.
- Suomenmaa* 16.6.1968, 8. Suunnitelmallisuus – älyllinen rehellisyys – ihmiskeskeisyys.
- Suomenmaa* 18.6.1968, 2. Uusi yleisohjelma aikaisempaa laajempi ja yksityiskohtaisempi. Tatu Vanhanen.
- Suomenmaa* 18.6.1968, 4. Keskustapuolueella ihmiskeskeinen vaihtoehto valtemmiston ja oikeiston politiikalle.
- Suomenmaa* 22.3.1974, 1, 21. Yleisohjelma järjestökäsittelyyn tänä keväänä: puoluesihteerin Mikko Immonen.
- Suomenmaa* 29.3.1974, 24. Asiarikkaita piirikokouksia!
- Suomenmaa* 18.4.1974, 1, 5. Uudet säännöt ja yleisohjelma puoluevaltuuskunnan puitavana viikonvaihteessa Viitasaarella.
- Suomenmaa* 20.4.1974, 1, 8. Keskustapuolueen puheenjohtaja puoluevaltuuskunnan kynnyksellä: 1970-luvusta poliittisen keskustan nousun vuosikymmen.
- Suomenmaa* 20.4.1974, 4. Tasa-arvo ja ihmiskeskeisyys.
- Suomenmaa* 7.6.1974, 23-24. Yleisohjelma kirkastaa aatteelliset suuntaviivat.
- Suomenmaa* 8.6.1974, 8. Ohjelmuudistus on paluuta perinteiseen keskustalaisuuteen.
- Suomenmaa* 4.6.1981, 11. Keskustanuoret koolle. Yleisohjelma pääkysymys.
- Suomenmaa* 6.6.1981, 3. Periaateohjelma kepin kentälle. Erillishojelmia ei enää tehtailla.
- Suomenmaa* 8.9.1981, 3, 9. Periaateohjelma tehdään vuosituhannen loppuun: Seppo Kääriäinen.
- Suomenmaa* 20.10.1981, 20. Syksyn opintokerhot käynnistyvät: Keskustapuolueen periaatteet tiheään kenttäkeskusteluun.
- Suomenmaa* 21.11.1981, 16-17. Keskustapuolueen toimintasuunnitelma 1982: Aate ja järjestöremontti etusijalla.
- Suomenmaa* 5.2.1982, 21. Ääni kentältä: Mitä tehdään ohjelmilla jos teot puuttuvat?
- Suomenmaa* 24.4.1982, 8. Valtuuskunta Imatralla: Periaateohjelma saa loppusilauksen.
- Suomenmaa* 8.3.1996, 13. Keskustan periaatteet edistyksen lippu liehuen.

- Suomenmaa* 8.3.1996, 13. Vastauksia EU:n satuttamille.
- Suomen Sosialidemokraatti* 18.2.1952, 1. Sos.-dem. puolueen periaateohjelma ja nuorison asutuskysymys.
- Suomen Sosialidemokraatti* 28.4.1952, 1. Sos.-dem. puolueen periaateohjelma ja puoluetoiminnan lähiajan tehtävät pohdinnan alaisina Uudenmaan piirikokouksessa eilen.
- Suomen Sosialidemokraatti* 28.4.1952, 3. Sos.-dem. puoluetoiminta.
- Suomen Sosialidemokraatti* 3.5.1952, 1. ”Tahdomme poistaa epäluuloisuuden kansojen väliltä ja luoda kaikkien toivoman rauhan maailmaan”.
- Suomen Sosialidemokraatti* 2.6.1987, 2. SDP:n viikko.
- Särkijärvi, J. Ideoiden logiikasta. *Uusi Suomi* 10.5.1970, 3.
- Taavitsainen, H. Tunne vastuusi – käytä valtaasi. *Sosialidemokraatti* 1/1986, 3.
- Talvitie, S. Mikä nyt eteen Kansallinen Kokoomus. *Näkökulma* 1966, 35-41.
- Uusi Suomi* 28.4.1957, 8. Kokoomuksen puoluekokous.
- Uusi Suomi* 29.4.1957, 8. Voimakashenkinen Kokoomuksen puoluekokous.
- Uusi Suomi* 29.4.1957, 9. Uuden ohjelman sisältö.
- Uusi Suomi* 30.4.1957, 15. Puoluekokous hyväksyi uuden ohjelman.
- Uusi Suomi* 18.5.1957, 5. On aika panna maan asiat kuntoon. Kokoomuksen puoluevaltuusto koolla.
- Uusi Suomi* 6.11.1969, 7. Kokoomusnuoret valmiita ideologiseen taisteluun. Poliittiset tunnukset julkaistiin.
- Uusi Suomi* 9.1.1970, 7. Kokoomuksella suuri vastuu johtavana porvari-puolueena.
- Uusi Suomi* 23.1.1970, 2. Selvyyttä asioihin.
- Uusi Suomi* 26.2.1970, 2. Kokoomuksen uusi ohjelma.
- Uusi Suomi* 27.4.1970, 6. Periaateohjelmasta väittelyä Oulussa.
- Uusi Suomi* 19.5.1970, 2. Kokoomuksen periaateohjelman uudistus.
- Uusi Suomi* 22.5.1970, 1, 19. Periaateohjelma kirpeä pala puoluekokouksessa.
- Uusi Suomi* 22.5.1970, 2. Puolue tänään ja huomenna.
- Uusi Suomi* 24.5.1970, 1, 16. Keskustelu aatesisällöstä pursuu puoluekokouksessa. Ohjelmaehdotus arvosteluryöpyyn kohteena.
- Uusi Suomi* 25.5.1970, 2. Myrsky vesilasissa.
- Vanhanen, M. Ekologinen manifesti. Keskustan tie 2. *Suomenmaa* 8.6.1982, 12.
- Vanhanen, T. Keskustelua ennen puoluekokousta. Maalaisliiton ohjelmalliset perinteet. *Maakansa* 3.6.1962, 3.
- Vesikansa, J. Kokoomuksen kannattaisi varjella väljyyttään. *Nyky päivä* 6.5.1994, 2.
- Viiikkolehti* 28.4.1995, 12. Puoluejohtajan naama ohjelmaa tärkeämpi.
- Virmavirta, J. Periaateohjelman tulisi olla poliittinen käyttötavara. *Uusi Suomi* 1.5.1970, 3.
- Virolainen, J. Demokratia ei ole vain valtiomuoto se on myös elämäntavot. Keskustaideologian perusteita I. *Suomenmaa* 4.4.1974, 8, 22.

- Virolainen, J. Taloudellinen kilpailu ilman sääntöjä muuttuu hurjaksi tappeluksi. Keskustaideologian perusteita II. *Suomenmaa* 11.4.1974, 5.
- Virolainen, J. Kaupunkihakuisesta politiikasta luovuttava jos kansakunnan elinvoima halutaan säilyttää. Keskustaideologian perusteita III. *Suomenmaa* 17.4.1974, 5.
- Virolainen, J. Puoluevaltuuskunta päättää millä edellytyksillä hallitusyhteistyötä tullaan jatkamaan. *Suomenmaa* 20.4.1974, 5.
- Virolainen, J. Tuotannon ja hyödyn jumalointi koituu aina ihmisen vahingoksi. Keskustaideologian perusteita IV. *Suomenmaa* 1.5.1974, 5, 12.
- Virolainen, J. Maaseudun kulttuuritarpeet uudistuvassa kulttuuripolitiikassa. Keskustaideologian perusteita V. *Suomenmaa* 23.5.1974, 5.
- Virolainen, J. Monopoleja ja pääoman suurkeskittymiä samoin kuin kollektivismiä vastaan. Keskustaideologian perusteita VI. *Suomenmaa* 5.6.1974, 5, 14.
- Vogt, H. Poliitikka on viimeinkin mahdollista. *Helsingin Sanomat* 23.8.1998, A2.
- Väyrynen, P. Perinteinen puolueettomuuspolitiikka turvaa vapauden ja itenäisyyden. *Suomenmaa* 28.6.1996, 11.
- Waronen, E. Hyväkin vielä vara parantaa. *Nykypäivä* 7.5.1981, 13.
- Wikström, O. Keskustelua periaateohjelmastamme. 1952. *Sosialistinen Aikakauslehti* 1952, helmikuu, 57.

Kirjallisuus

- Hokkanen, K. 1996. *Maalaisliitto-Keskustan historia 3. Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina 1939-1950*. Helsinki: Otava.
- Kuisma, J. & Rusi, A. 1980. *Avaus äärikeskustaan*. Saarijärvi.
- Niemelä, S. 1988. *Paavon aika*. Jyväskylä: Suomalainen suunta ry.
- Nieminen, A. 1955. *Mitä on sosiaalipolitiikka*. Porvoo.
- Ollikainen, H. (toim.) 1982. *Periaatteessa!* Helsinki: TSL.
- Ollikainen, H. (toim.) 1985. *Puheena periaatteet*. Helsinki: TSL.
- Penttilä R., E., J., Tapaninen J. & Jutila J. 1994. *Ultimatum isänmaalle Nuorsuomalainen näkemys Suomen mahdollisuuksista*. Keuruu: Otava.
- Rihtniemi, J. 1968. Kokoomus rakentaa parempaa huomispäivää. Teoksessa J. Saukkonen, J. Rihtniemi & J. Korjus (toim.) *Kokoomus eilen ja tänään*. Helsinki: Kansallinen Kokoomus, 68-96.
- Suvanto, P. 1994. *Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle*. Tampere: SHS.
- Vanhanen, T. 1995. *Vibreä nuoris. 50 vuotta keskustanuorten toimintaa (1945-1995)*. Jyväskylä: Nuoren Keskustan Liitto ry.

- Virolainen, J. 1949. Maaseutuhenkkinen elämänkatsomus. *Opintosarja n:o 3*. Helsinki: Maaseudun Nuorten Liitto r.y.
- Virolainen, J. 1969. *Pääministerinä Suomessa. Poliittisia ratkaisuja vaalikaudella 1962-66*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Väyrynen, P. 1971. *Köyhän asialla*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Väyrynen, P. 1974. *On muutoksen aika*. Porvoo: WSOY.
- Väyrynen, P. 1981. *Kansallisia kysymyksiä*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Väyrynen, P. 1993a. *On totuuden aika 1. osa. Tosiasioita ja muistikuvia Urho Kekkonen Suomesta*. Juva: WSOY.
- Väyrynen, P. 1993b. *On totuuden aika 2. osa. Tosiasioita ja muistikuvia Mauno Koiviston Suomesta*. Juva: WSOY.
- Waris, H. 1962. *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka*. Porvoo.
- Waronen, E. 1989. Kokoomuksen ohjelmallisten periaatteiden kehitys. Teoksessa H. Salokorpi, E. Waronen & I. Suksi (toim.) *Kansakunnasta yksilöön – kokoomusaatteen ja ohjelmien kehityksestä*. Helsinki: Kansallinen Sivistysliitto.

Haastattelut

- Koski, Rauno (kok.): 14.11.1962. Olavi Borgin haastattelemana.
- Rantala, Onni (kok.): 9.11.1962. Olavi Borgin haastattelemana.
- Saukkonen, Jussi (kok.): 28.11.1962. Olavi Borgin haastattelemana.
- Silvola, Pekka (kesk.): 27.11.1962. Olavi Borgin haastattelemana.
- Sukselainen, V. J. (kesk.): 4.12.1962. Olavi Borgin haastattelemana.
- Vennamo, Veikko (maas.): 8.12.1962. Olavi Borgin haastattelemana.
- Anonyymi (kesk.): 14.6.1995, 21.9.1995, 29.9.1995, 27.10.1995, 24.11.1995, 14.12.1995, 12.1.1996, 25.1.1996, 29.3.1996, 12.4.1996, 15.6.1996,
- Borg, Olavi (lib.): 30.1.1996,
- Huhtanen, Harri (kesk.): 12.2.1996,
- Jutila, Janne (nuors.): 10.10.1996,
- Kääriäinen, Seppo (kesk.): 19.9.1995,
- Kuisma, Juha (kesk.): 30.1.1996,
- Niemelä, Seppo (kesk.): 19.9.1995,
- Ollikainen, Helvi (sd.): 23.11.1995,
- Penttilä, Risto E. J. (nuors.): 13.9.1996,
- Perttula, Pekka (kesk.): 6.6.1995, 20.11.1995, 31.1.1996, 3.5.1996,
- Pitkänen, Weijo (kok., kesk.): 5.6.1995,
- Pukkio, Matti (kok.): 20.9.1995,
- Rantala Onni (kok., kirjallisesti 29.10.1995),
- Sorsa, Kalevi (sd.): 13.6.1995,

Särkijärvi, Jouni J. (kok.): 13.6.1995,
Tarkka, Jukka (nuors.): 3.10.1996,
Vanhanen, Tatu (kesk.): 10.4.1996,
Vennamo, Veikko (maas.): 14.7.1994,
Virolainen, Johannes (kesk.): 10.6.1995,
Väyrynen, Paavo (kesk.): 15.6.1996.

Kansallinen Kokoomus. 1995. Puoluekokoushaastattelut (20 kpl) Vaasassa 9.-
11.6.1995.

LIITTEET

Liite 1

KYSELY SUOMEN KESKUSTAN PUOLUEKOKOUKSEEN OSALLISTUJILLE 14. - 16.6.1996

Arvoisa puoluekokoukseen osallistuja, Jyväskylän yliopistossa on käynnissä tutkimus puolueohjelmatyöstä. Tutkimukseen liittyy myös tämä kysely, joka toteutetaan yhdessä Suomen Keskustan puoluetoimiston kanssa.

Pyydän Teitä vastaamaan seuraaviin kysymyksiin. **Vastaukset voi palauttaa ilmoittautumistiskillä, infopisteessä ja keskustan näyttelyosastolla oleviin vihreisiin laatikoihin.** Älkää laittako nimeänne lomakkeeseen.

Yhteistyöstä lämpimästi kiittäen.

1) Millaisena osallistujana olette puoluekokouksessa? Rastikaa molemmista sarakkeista yksi vaihtoehto.

☐ Virallinen kokousedustaja	☐ Puoluehallituksen jäsen
☐ Muu osallistuja	☐ Puoluevaltuuskunnan jäsen
	☐ Osaston tai kunnallisjärjestön puheenjohtaja, varapj. tai sihteeri
	☐ Piiritasolla toimiva
	☐ Jäsen
	☐ Muu. Mikä? _____

2) Oletteko tutustuneet missään yhteydessä periaateohjelmaluonnokseen ennen tätä puoluekokousta (esimerkiksi lukemalla luonnostekstin tai luonnoksesta kirjoitettuja juttuja taikka olleet tilaisuudessa, jossa luonnoksesta olisi keskusteltu). Rastikaa toinen vaihtoehtoista.

- EN
 KYLLÄ. Missä yhteydessä tai yhteyksissä?

JATKUU KÄÄNTÖPUOLELLA

3) Mihin puolueen periaateohjelmaa mielestänne tarvitaan?

4) Mitkä syyt voivat mielestänne käynnistää periaateohjelman uudistamisen?

5) Mihin kaikkeen mielestänne periaateohjelman uusimisella on vaikutusta? Rastikaa mielestänne sopiva tai sopivat vaihtoehdot.

- Ohjelmatyö virittää keskustelua puolueen aateylimestä.
- Ohjelmatyö on auttanut minua ymmärtämään maailman menoa.
- Ohjelmatyö vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta.
- Ohjelmatyö lisää jäsenten aktiivisuutta.

Miten aktiivisuuden lisääntyminen käytännössä näkyy?

Mihin muuhun ohjelmatyöllä teidän kokemuksienne mukaan voi olla vaikutusta?

Liite 2

KYSELY SUOMEN KESKUSTAN PUOLUEKOKOUKSEEN OSALLISTUJILLE
14. - 16.6.1996

Arvoisa puoluekokoukseen osallistuja, Jyväskylän yliopistossa on käynnissä tutkimus puolueohjelmatyöstä. Tutkimukseen liittyy myös tämä kysely, joka toteutetaan yhdessä Suomen Keskustan puolue toimiston kanssa.

Pyydän Teitä vastaamaan seuraaviin kysymyksiin. **Vastaukset voi palauttaa ilmoittautumistiskillä, infopisteessä ja keskustan näyttelyosastolla oleviin vihreisiin laatikoihin.** Älkää laittako nimeänne lomakkeeseen.

Yhteistyöstä lämpimästi kiittäen.

1) Millaisena osallistujana olette puoluekokouksessa? Rastikaa molemmista sarakeista yksi vaihtoehto.

- Virallinen kokousedustaja Puoluehallituksen jäsen
 Muu osallistuja Puoluevaltuuskunnan jäsen
 Osaston tai kunnallisjärjestön puheenjohtaja, varapj. tai sihteeri
 Piirittasolla toimiva
 Jäsen
 Muu. Mikä? _____

2) Oletteko tutustuneet missään yhteydessä periaateohjelmaluonnokseen ennen tätä puoluekokousta (esimerkiksi lukemalla luonnostekstin tai luonnoksesta kirjoitettuja juttuja taikka olleet tilaisuudessa, jossa luonnoksesta olisi keskusteltu). Rastikaa toinen vaihtoehtoista.

- EN
 KYLLÄ. Missä yhteydessä tai yhteyksissä?

JATKUU KÄÄNTÖPUOLELLA

Seuraavassa esitetään joukko puolueen periaateohjelmatyöhön liittyviä väittämiä. Ympyröikää yksi vastausvaihtoehto, joka parhaiten vastaa henkilökohtaista näkemystäsi asiasta. Vastausvaihtoehdot ovat:

- 1 = täysin samaa mieltä
- 2 = jokseenkin samaa mieltä
- 3 = jokseenkin eri mieltä
- 4 = täysin eri mieltä

1) Tiedän ketkä ovat ideoineet täällä käsiteltävän periaateohjelmaluonnoksen.	1	2	3	4
2) Mielestäni on tärkeää kuka luonnoksen on ideoinut.	1	2	3	4
3) Puolueen jäsenet ottavat aktiivisesti osaa ohjelmatyöhön.	1	2	3	4
4) Puolueen jäsenille pitäisi tarjota lisää mahdollisuuksia osallistua ohjelmatyöhön.	1	2	3	4
5) Ohjelmaluonnoksesta keskusteleminen on kiinnostavaa.	1	2	3	4
6) Ohjelmaluonnoksen pitäisi olla enemmän esillä lehdistä.	1	2	3	4
7) Luonnoksen kieli kuvaa hyvin 1990-luvun keskustalaisesta puhetapaa.	1	2	3	4
8) Ymmärrän kaikki ohjelmaluonnoksen kohdat hyvin.	1	2	3	4
9) Luultavasti ymmärrän osan luonnoksen käsitteistä toisin kuin kirjoittajat.	1	2	3	4
10) Keskusteluilla luonnoksesta on tarkoitus tutustuttaa kenttää uusiin asioihin.	1	2	3	4
11) Keskustelut ohjelmaluonnoksesta ovat tärkeämpiä kuin valmis ohjelma.	1	2	3	4
12) Minusta kenttäpalaute todella vaikuttaa ohjelmaluunnokseen.	1	2	3	4
13) Ohjelmatyöllä puoluejohto yrittää saada palautetta kenttää askaruttavista asioista.	1	2	3	4
14) Ohjelmatyöllä kentän on mahdollista ohjata puolueen johtoa kentän linjoille.	1	2	3	4
15) Ohjelma on aina uusittava, kun puolue menee oppositioon.	1	2	3	4
16) Ohjelma on tarkoitettu vain puolueen jäsenille.	1	2	3	4
17) Ohjelmateksti on suunniteltu ja suunnattu kaikille äänestäjille.	1	2	3	4
18) Vaaleissa ehdokkaat todella käyttävät ohjelmatekstiä (esim. puheissaan).	1	2	3	4
19) Ohjelmasta puhutaan puolueen kokouksissa vain silloin, kun sitä uusitaan.	1	2	3	4
20) Ohjelma pitäisi voida toteuttaa, siksi sen olisi oltava konkreettisempi.	1	2	3	4
21) Mielestäni ohjelmaa ei ole tarkoitettuakaan toteutettavaksi.	1	2	3	4
22) Ohjelmatyön pitäisi näyttää sopuisalta, vaikka erimielisyyksiä ilmenisikin.	1	2	3	4
23) Ohjelman synnyttämät kärjekkäät keskustelut ovat merkki puolueen ristiriidoista.	1	2	3	4
24) On tärkeää kuka puolueohjelmatyötä johtaa.	1	2	3	4
25) On tärkeää, että puolueen johtohenkilöt ovat osallistuneet joskus ohjelmatyöhön.	1	2	3	4
26) Ohjelmatyö tuntuu minusta usein ylhäältä johdetulta. Siksi se ei kosketa minua.	1	2	3	4